

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**18. YÜZYILIN SONLARINDA MUHASEBE
KAYITLARI IŞIĞINDA ÜSKÜDAR PARA
VAKIFLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arif AKKAYA

Enstitü Anabilim Dalı: İslam Ekonomisi ve Finansı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Süleyman KAYA

OCAK – 2018

T. C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

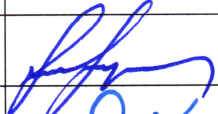
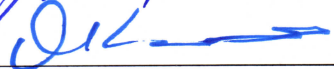
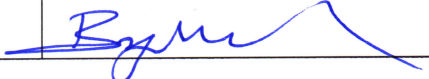
18. YÜZYILIN SONLARINDA MUHASEBE
KAYITLARI IŞIĞINDA ÜSKÜDAR PARA
VAKIFLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Arif AKKAYA

Enstitü Anabilim Dalı : İslam Ekonomisi ve Finansı

“Bu tez 12.01/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doc. Dr. Sevgan KAYA	Basarılı	
Doc. Dr. Ömer KARAOĞLU	Basarılı	
Doc. Dr. Fatih BOZKURT	Basarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı:

18. YÜZYILIN SONLARINDA MUHASEBE KAYITLARI IŞIĞINDA ÜSKÜDAR
TARA VAKIFLARI

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 180 sayfalık kısmına ilişkin Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28 uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 26./12./2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen Turnitin intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 3. 'tır.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1) Kaynakça hariç
- 2) Alıntılar dahil
- 3) 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci

(Adı – Soyadı, İmzası, Tarih)

Arif AKKAYA

19.01.2018

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı

: Arif AKKAYA

Öğrenci Numarası

: 1460460006

Ana Bilim Dalı

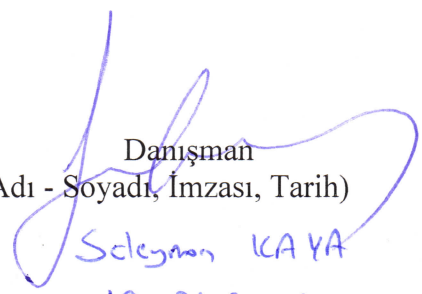
: İİSBM Ekonomisi ve Finansı

Programı

: İİSBM Ekonomisi ve Finansı

Statüsü

: Y. Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

Danışman

(Adı - Soyadı, İmzası, Tarih)

Selçuk KAYA

19.01.2018

ÖNSÖZ

Tez konumun seçilmesinden yazım aşamasına kadar özenle takip edip ilgilenen danışmanım Doç. Dr. Süleyman Kaya'ya değerli katkılarından dolayı teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Tez yazım aşamasında desteğini ve katkısını esirgemeyip sorularımı sabırla cevaplayan kıymetli dostum Muhammed Emin Durmuş'a teşekkürü bir borç bilirim. Bu vesile ile lisansta ve yüksek lisansta ilimlerinden istifade ettiğim tüm hocalarıma şükranlarımı sunarım. Son olarak bu günlere gelmemde emeği geçen ailemi, tezimin bitmesini sabırla bekleyen sevgili eşimi ve yüksek lisans ders dönemimde dünyaya gelen biricik kızımı şükranla yâd ederim.

Arif AKKAYA

12.01.2018

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET.....	vi
SUMMARY	vii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: PARA VAKIFLARININ NAKİT SERMAYELERİNİ İŞLETME	
YÖNTEMLERİ VE ELDE ETTİKLERİ GELİRLER.....	8
1.1. Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri	8
1.1.1. Muâmele-i Şer'iyeye.....	8
1.1.2. Bey' bi'l-İstiğlâl.....	12
1.1.3. Ferâğ bi'l-İstiğlâl	15
1.1.4. Karz-ı Hasen	16
1.2. Vakıfların Nakit İşletme Yöntemlerine Genel Bir Bakış.....	18
1.3. Vakıfların Asl-i Mallarındaki Değişiklikler (1212/1798-1216/1802).....	28
1.3.1. Asl-i Mallarında Artış Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802).....	31
1.3.2. Asl-i Malında Değişiklik Meydana Gelmeyen Vakıflar (1212/1798- 1216/1802).....	35
1.3.3. Asl-i Malında Azalma Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802).....	37
1.4. Vakıfların Verdikleri Borç Miktarları	40
1.5. Vakıfların Uyguladıkları Ribh Oranları	43
1.6. Vakıfların Borç Verirken Aldıkları Teminat Çeşitleri	50
1.6.1. İstiğlâl	52
1.6.2. Rehin	53
1.6.3. Kefil	55
1.6.4. Temessük	57
1.7. Vakıflardan Finansman Sağlayan Kişiler (Borçlular).....	58
1.7.1. Borçluların Müslim ve Gayr-ı Müslim Olarak Dağılımı	58
1.7.2. Cinsiyet Açısından Borçlular	62
1.7.3. Mesleki ve Sosyal Açından Borçlular.....	66
1.7.3.1. Askerî Sınıftan Olan Borçlular	69
1.7.3.2. Reaya Sınıfından Olan Borçlular.....	71

1.7.3.3. Askerî ve Reaya Sınıfından Finansman Talep Edenlerin Mukayesesi	75
1.7.3.4. Borçluların Unvanları	76
1.8. 28 Yıl Boyunca Üsküdar'da Varlığını Devam Ettiren Para Vakıfları (1184/1770, 1200/1786, 1212/1798).....	81
BÖLÜM 2: VAKIFLARIN GAYR-İ MENKULLERİNİ KİRAYA VERME USULLERİ VE KİRACILARI.....	85
2.1. Vakıfların Gayr-i Menkullerini Kiraya Verme Usulleri	89
2.1.1. İcâre-i Vahide.....	90
2.1.1.1. İcâre-i Vahide ile Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler.....	92
2.1.2. İcâreteyn.....	94
2.1.2.1. İcâreteyn ile Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler.....	101
2.1.3. Mukâtaa.....	115
2.1.3.1. Mukataa ile Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler	117
2.2. Vakıf Kiracılarının Değerlendirilmesi	120
2.2.1. Kiracıların Müslim ve Gayr-i Müslim Olarak Dağılımı	120
2.2.2. Kiracıların Cinsiyetleri.....	123
2.2.3. Meslek Sahibi Kiracılar	125
BÖLÜM 3: VAKIFLARIN GİDER KALEMLERİ	127
3.1. Mesârif Giderleri Bölümü	128
3.1.1. Tamirat, Bakım ve Onarım	129
3.1.2. Avarız Giderleri	131
3.1.3. Temizlik ve Taşıma Giderleri	133
3.1.4. Aydınlatma Giderleri	135
3.1.5. Taamiye Giderleri	136
3.1.6. Muhasebe Giderleri ve Harçlar	137
3.1.7. Battaliye ve Zayiat	139
3.1.8. Mukataa Giderleri	141
3.1.9. Diğer Gider Kalemleri	142
3.2. Vezâif Giderleri Bölümü.....	143
3.2.1. Vakıfların İdari Kadrosunda Görev Yapanlar.....	144
3.2.1.1. Mütevelli.....	145

3.2.1.2. Cabi.....	146
3.2.1.3. Kâtip	148
3.2.1.4. Nazır	148
3.2.1.5. Kaimmakam	149
3.2.1.6. Çukadar.....	150
3.2.2. Eğitim Görevlileri	150
3.2.3. Cami Görevlileri	152
3.2.4. Kıraat Görevlileri	154
3.2.5. Diğer Görevliler	156
3.3. Mesârif ve Vezâif Giderleri Genel Değerlendirme	157
SONUÇ.....	160
KAYNAKÇA	163
EKLER.....	166
ÖZGEÇMİŞ.....	174

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : 1212/1798 Yılı Nakit İşletme Yöntemi	18
Tablo 2 : Nakit İşletme Yöntemi (Durmuş, Kaya, Akkaya)	22
Tablo 3 : Nakit İşletme Miktarı (Durmuş, Kaya, Akkaya)	25
Tablo 4 : 1212/1798-1216/1802 Yılları Arasında Vakıfların Asl-i Malları.....	29
Tablo 5 : Asl-i Malında Artış Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802).....	33
Tablo 6 : Asl-i Malı Değişmeyen Vakıflar (1212/1798-1216/1802)	35
Tablo 7 : Asl-i Malında Azalma Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802)	39
Tablo 8 : Vakıfların Borç Verdikleri Miktar Aralığı.....	40
Tablo 9 : Nakit İşletme Yöntemlerinin İşlem Başına Düşen Borç Miktarları	41
Tablo 10 : Durmuş, Vakıfların Borç Verdikleri Miktar Aralığı (1184/1770).....	42
Tablo 11 : Ribh Oranı Değişen Vakıflar (Durmuş, Kaya, Akkaya).....	44
Tablo 12 : Vakıfların Belirledikleri Ribh Oranları.....	46
Tablo 13 : Durmuş, Ribh Oranları (1184/1770).....	48
Tablo 14 : Özcan, Ribh Oranları	49
Tablo 15 : Vakıfların Aldıkları Teminat Çeşitleri (1212/1798).....	51
Tablo 16 : Borçluların Müslim ve Gayr-ı Müslim Dağılımı (1212/1798).....	59
Tablo 17 : Müslim ve Gayr-ı Müslimlerin Cinsiyete Göre Dağılımı (1212/1798).....	61
Tablo 18 : Cinsiyet Açısından Borçlular (1212/1798).....	62
Tablo 19 : Bütün Meslekler Genel (1212/1798-1216/1802).....	67
Tablo 20 : Askerî Sınıftan Olan Borçluların Meslekleri (1212/1798-1216/1802).....	69
Tablo 21 : Reaya Sınıfından Olan Borçluların Meslekleri (1212/1798-1216/1802)	71
Tablo 22 : Askerî ve Reaya Mukayesesi (1212/1798-1216/1802).....	75
Tablo 23 : Borçluların Unvanları (1212/1798-1216/1802).....	77
Tablo 24 : 28 Yıl Boyunca Varlığını Devam Ettiren Üsküdar Para Vakıfları	81
Tablo 25 : Vakıfların Toplam Kira Gelirleri (1212/1798-1216/1802).....	85
Tablo 26 : Vakıf Mülklerinin Her Bir Kiralama Usulünden Elde Ettiği Gelirler (1212/1798)	89
Tablo 27 : İcâre-i Vahide İle Kiralanan Mülkler ve Elde Edilen Gelirler (1212/1798)	92
Tablo 28 : İcâreteyn İle Kiralanan Mülkler ve Elde Edilen Gelirler (1212/1798).....	101

Tablo 29: 1212/1798-1216/1802 Yılları Arasında Vakıfların Elde Ettikleri Toplam Muaccele Gelirleri	108
Tablo 30: Mukataa İle Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler (1212/1798).....	117
Tablo 31: Kiracıların Müslim ve Gayr-i Müslim Olarak Dağılımı.....	120
Tablo 32: Kiracıların Müslim ve Gayr-i Müslim Olarak Dağılımı (1184/1770)	122
Tablo 33: Cinsiyet Açısından Kiracılar.....	123
Tablo 34: Cinsiyet Açısından Kiracılar (1184/1770).....	124
Tablo 35: Meslek Sahibi Kiracılar (1212-16/1778-1802).....	125
Tablo 36: Toplam Mesârif ve Vezâif Giderleri.....	127
Tablo 37: Mesârif Ücretleri (1212/1798).....	129
Tablo 38: Vakıfların Bir Yılda Tamir, Bakım ve Onarım Masrafları.....	130
Tablo 39: Vakıfların Yıllık Ödedikleri Avarız Miktarı (1212/1798).....	132
Tablo 40: Vakıfların Bir Yıllık Temizlik ve Taşıma Giderleri (1212/1798)	133
Tablo 41: Vakıfların Bir Yıllık Aydınlatma Giderleri (1212/1798)	135
Tablo 42: Vakıfların Bir Yıllık Taamiye Giderleri (1212/1798)	136
Tablo 43: Vakıfların Bir Yıllık Muhasebe ve Harç Giderleri (1212/1798)	137
Tablo 44: Vakıfların Bir Yıllık Battaliye ve Zayiat Giderleri (1212/1798).....	140
Tablo 45: Vakıfların Bir Yıllık Mukataa Giderleri (1212/1798)	141
Tablo 46: Vakıfların Bir Yıllık Diğer Gider Kalemleri (1212/1798).....	142
Tablo 47: Vezâif Ücretleri (1212/1798).....	144
Tablo 48: İdari Kadro ve Aldıkları Ücretler (1212/1798).....	145
Tablo 49: Eğitim Görevlileri ve Aldıkları Ücretler (1212/1798).....	150
Tablo 50: Cami Görevlileri ve Aldıkları Ücretler (1212/1798).....	152
Tablo 51: Kıraat Görevlileri ve Aldıkları Ücretler (1212/1798).....	155
Tablo 52: Diğer Görevliler ve Aldıkları Ücretler (1212-1798).....	157

Tezin Başlığı: 18. Yüzyılın Sonlarında Muhasebe Kayıtları Işığında Üsküdar Para Vakıfları	
Tezin Yazarı: Arif AKKAYA	Danışman: Doç. Dr. Süleyman KAYA
Kabul Tarihi: 12.01.2018	Sayfa Sayısı: vii (ön kısım) + 165 (tez) + 8 (ek)
Anabilimdalı: İslam Ekonomisi ve Finansı	Bilimdalı: İslam Ekonomisi ve Finansı
<p>Bu çalışmanın amacı, Osmanlı vakıf sisteminde önemli bir yer tutan para vakıflarını, birincil kaynaklardan elde edilen malumatlarla gündeme taşımaktır. Para vakıfları, ellerinde bulundurdukları paraları, finansman ihtiyacı olanlara belirli ribh oranları ile borç vererek gelir elde etmektedirler. Fakat para vakıflarının gayr-i menkul malları kiraya vererek de gelir elde ettikleri olmuştur. İncelediğimiz muhasebe kayıtlarına göre para vakıfları, nakit sermayelerini işletirken üç yöntem kullanmışlardır. Bunlar; muâmele-i şeriye, istiğlâl ve ferâğ bi'l-istiğlâldir. Ayrıca para vakıflarının gayr-i menkullerini kiraya verirken icâreteyn başta olmak üzere icâre-i vahide ve mukataa yöntemlerini kullandığı da görülmüştür.</p> <p>Üsküdar mahkeme kayıtlarında bulunan 541 ve 573 numaralı defterlerde yer alan beş yıllık bir tarih incelemeye tabi tutulmuştur. 1212/1798 yılından 1216/1802 yılına kadar Üsküdar'da tespit edebildiğimiz 86 para vakfı vardır. Tespiti yapılan her vakfın gelir gider tabloları incelenmiştir. Elde edilen gelirlerin neler olduğu, ne kadarlık kısmının menkul mallardan ne kadarlık kısmının gayr-i menkul mallardan oluştuğu tespit edilmiş ve başlıklar halinde anlatılmıştır. Ayrıca vakıfların borç verirken hangi yöntemleri kullandıkları, ne gibi teminat aldıkları ve kiracıları hakkındaki bilgilere de yer verilmiştir.</p> <p>Son olarak para vakıflarının gider kalemlerinin hangi sınıflardan meydana geldiği incelenmiştir. Bu bölümde, vakıf görevlilerinin ücretleri ile sosyal hizmetlere harcanan masraflar izah edilmiştir. Araştırmanın sonucunda para vakıflarının borca ihtiyacı olanlara finansman sağlarken toplumun eğitim, bayındırlık ve dini hizmetlerini ifa ettikleri tespit edilmiştir.</p>	
Anahtar Kelimeler: Para Vakfı, Finansman, Muamele-i Şer'iyye, İstiğlâl, İcâreteyn	

Title of the Thesis: Uskudar Cash Waqfs in the Light of Accounting Records At The Of The 18 th Century	
Author: Arif AKKAYA	Supervisor: Assoc. Prof. Süleyman KAYA
Date: 12.01.2018	Nu. of pages: vii (pre text) + 165 (main body)+ 8 (App.)
Department: Islamic Economics and Finance	Subfield: Islamic Economics and Finance
<p>This study aims at making monetary waqfs, which played an important role in the Ottoman Waqf System, a current issue by using the information obtained from the first-hand resources. Monetary Waqfs earned income by lending money to those who had financing needs via definite profit rate. However; they also earned income by renting real estates. According to the accounting records having been examined, monetary waqfs used three methods while running their cash capital. These were; muamele-i sheriye, istighal and feragh bi'l istighal (terms used in the Ottoman Period). Moreover; it was seen that monetary waqfs also used icare-i vahide (sole rent) and muqataa (fixed tax) methods, especially icareteyn (double rent) while renting their real estate.</p> <p>A 5-year-history written in the registeries, numbered 541 and 574, in the records of Üsküdar Court was put to research. It was determined that there were 86 monetary waqfs in Üsküdar from 1212/1798 to 1216/1802. The income and expense tables of each waqf were examined. It was also examined what were those incomes, which part of them consisted of personal estate and which part consisted of real estates; and they were explained in titles. Besides, it was discussed which methods those waqfs used; what kind of assurance they demanded while lending money and information about the renters were also mentioned. Finally, the branches which formed the expenditure items of monetary waqfs were examined. In that part, wages of the waqf staff and the expenses spending for social services were stated. At the end of the research, it was ascertained that monetary waqfs carried out the education, public works and religious services of the society while providing money for those who need loan.</p>	
Keywords: Cash Waqf, Financing, Muamele-i Şer'iyye, Istighlal, Icareteyn	

GİRİŞ

Çalışmanın Problemi

Osmanlı Devleti denildiği zaman akla ilk gelen şey vakıf medeniyeti olmasıdır. Osmanlı ile ilgili bu algının sebebi, günümüzde belediyelerin, cemaatlerin ve derneklerin yaptığı sosyal hizmetlerin birçoğunu vakıfların yapmasıdır. Osmanlı Devletinde bulunan vakıflarla ilgili yapılan tezlerin sayısı oldukça fazladır. Yapılan akademik çalışmalar, vakıfların sosyal yönlerini ele almıştır. Fakat vakıfların iktisadi tarafları ile ilgili çok fazla araştırma bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, Osmanlı Devletinde bulunan ve 18. yüzyılda oldukça revaçta olan para vakıfları ele alınmıştır. Para vakıfları, Osmanlı vakıf sistemine farklı bir boyut kazandırmıştır. Diğer vakıflar sosyal hayatı kolaylaştırmak ve topluma hizmet etmek için kurulmuşlardır. Para vakıfları hem bu sosyal hizmetleri yerine getirmiş hem de talep edenlere finansman sağlamıştır.

Para vakıflarının, sosyal hizmetleri ifa etmek için kurulan diğer vakıflar kadar bilinmemesinin sebebi para vakıfları ile ilgili belgelerin son zamanlarda çalışılmaya başlanmasıdır. Akademik olarak çok fazla çalışılmamış olan para vakıflarını gündeme taşımak ve geçmiş yılları aydınlatmak için bu araştırma ele alınmıştır.

Çalışmanın Amacı

Faizsiz finans sisteminin temelini oluşturan para vakıfları, günümüzde yeterince bilinmemektedir. Araştırmanın temel amacı, Osmanlı Devletinde yüzyıllar boyu kullanılan faizsiz finans sisteminin ilk tecrübesi olan para vakıflarını, muhasebe kayıtları ışığında günümüze aktarmaktır. Para vakıfları, günümüzde yeterince çalışılır ve aydınlatılırsa, Müslümanlar için problem haline gelen faiz sistemine alternatifler getirilebilir. Katılım bankalarının faizsiz finans temin etmesi, para vakıflarının görevini yerine getiriyor anlamı taşımamaktadır. Zira katılım bankalarının faizsiz finans temin etmek ve kârlarını arttırmaktan başka düşünceleri yoktur. Oysa para vakıfları, hem faizsiz finans temin ediyor hem de toplumun sosyal ihtiyaçlarını gideriyordu.

Çalışmanın Önemi

Osmanlı Devletinde o günün sorunlarına cevap verebilen para vakıflarını, günümüzün ihtiyaçlarına uyarlamak için bu gibi araştırmalara oldukça fazla ihtiyaç bulunmaktadır.

Yapılması gereken asırlarca hüküm sürmüş bir devlet geleneğinde kusursuz işleyen vakıf sistemini tam anlamıyla aydınlatmak ve tarihi tecrübeden istifade etmektir. Faizsiz finansın temelini oluşturan bu tecrübenin gün yüzüne çıkartılması açısından bu çalışma oldukça önem arz etmektedir.

Çalışmanın Yöntemi

Araştırmanın yapılacağı bölge ve tarih belirlendikten sonra ilgili tarihteki İstanbul Müftülüğü bünyesinde yer alan şer'îye sicillerinden Üsküdar Mahkemesi 543 ve 571 numaralı muhasebe defterlerinin fotokopisi ve dijital ortamdaki nüshası temin edilmiştir. İki farklı defterin incelenmesinin sebebi 1212/1798 yılının iki defterde kaydının tutulmuş olmasından dolayıdır. Muhasebe kayıtlarının metni temin edildikten sonra her bir varaka numaralar verilmiştir. Vakıflarda yer alan bilgileri düzenli bir şekilde kaydedebilmek için Microsoft Excel programında çeşitli tablolar oluşturulmuştur. Oluşturulan tablolarda, vakıf isimleri ve kuruluş amaçları, muhasebe kaydının hangi yılda tutulduğu, vakıfların asl-i malları, ribh oranları ve kira gelirleri, vakıfların masrafları, vakıfların sahip olduğu gayr-i menkuller ve bu gayr-i menkullerdeki kiracıların bilgilerine yer verilmiştir. Her başlık içinde detaylı tablolar oluşturulmuş ve bilgiler ayrıntılı şekilde açıklanmıştır.

Çalışmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Osmanlı vakıf medeniyeti olması hasebiyle bu konuda oldukça geniş bir arşive sahiptir. Bundan dolayı araştırmanın kapsamında bir takım sınırlılıkların olması elzemdir. Araştırmanın sınırlılıkları aşağıdaki gibidir:

- **Bölge Sınırlılığı:** Para vakıflarının araştırıldığı bu çalışmada bölge olarak Üsküdar seçilmiştir. Bunun en önemli sebebi Üsküdar mahkemesine ait muhasebe kayıtlarının düzenli bir şekilde tutulmuş olması ve para vakıfları ile ilgili malumatın fazlaca bulunmasıdır. Bununla birlikte, çalışmada incelenen 1212/1798 yılından 28 yıl öncesinin Muhammed Emin Durmuş tarafından, 12 yıl öncesinin de Süleyman Kaya tarafından ele alınmış olması bize mukayese imkânı vereceği için bölge olarak Üsküdar tercih edilmiştir.
- **Zaman Aralığı Sınırlılığı:** Çalışmada bölge olarak Üsküdar'ın seçilmesi yelpazeyi biraz daraltsa da yeterli olmayacaktır. Muhasebe kayıtlarında yer alan her vakıf tek tek incelendiği için titiz bir çalışma gerektirmektedir. Bu yüzden yapılan çalışmada Üsküdar para vakıflarının sadece beş yılı incelenmiştir.

1212/1798 yılında başlayan araştırma, 1216/1802 yılında son bulmuştur. 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın ilk iki yılını kapsayan bu tarihlerin seçilmesindeki sebep muhasebe kayıtlarının en düzgün tutulduğu yıllar olmasıdır.

- **Verilerle İlgili Sınırlılıklar:** Muhasebe kayıtları ekseriyetle her yıl özenle tutulmuştur. Fakat bazı vakıfların muhasebe kayıtları bir yıllık değil birkaç yıllık tutulmuştur. Böyle olan vakıfların asl-i malları, kira gelirleri ve masraf giderleri kaç yıllık tutulmuşsa o yıla bölünerek hesaplanmıştır. Bir yıllık tutulan muhasebe kayıtlarındaki veriler ise sadece o yıla göre hesaplanmıştır. Araştırmanın kapsamı 5 yıl olduğu için incelediğimiz 86 vakfın sadece bu yıllardaki bilgileri tezin konusu olmuştur. Diğer yıllardaki verileri hakkında herhangi bir malumata yer verilmemiştir. Az da olsa anlaşılamayan, silik ya da karışık yazılar bulunmaktadır. Böyle durumda anlaşılamayan bölümü açıklanarak o veriler de kayda alınmıştır.

Çalışmanın İçeriği: Üsküdar para vakıflarının 5 yılının incelendiği araştırma, üç ana bölümden oluşmaktadır. Ana bölümlerden önce tez hakkında kısa bir bilgilendirmenin yapıldığı giriş bölümüne de yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümü, para vakıflarının nakit sermayelerini işletme yöntemlerini ele almaktadır. Muâmele-i şeriye, bey' bi'l-istiğlâl ve ferağ bi'l-istiğlâlin yer aldığı üç çeşit nakit işletme yönteminin önce tanımına yer verilmiştir. Fetva kitaplarındaki tanımları verildikten sonra incelenen yıllardaki vakıfların, zikredilen nakit işletme yöntemlerini ne sıklıkla kullandıkları tablolar eşliğinde açıklanmıştır. Para vakıflarının asl-i mallarındaki değişikliğe yer verilmiştir. Finansman sağlayan para vakıflarının uyguladıkları ribh oranları ve aldıkları teminatlar açıklanmıştır. Ayrıca para vakıflarından borç temin edenlerin cinsiyetleri, dini ve mesleği hakkında bilgiler de birinci bölümde ele alınmıştır. Son olarak, Üsküdar para vakıflarını inceleyen Muhammed Emin Durmuş ve Süleyman Kaya'nın araştırdığı yıllarda ismi geçen vakıflarla, araştırmada yer alan vakıfların isimleri karşılaştırılmış ve tablo olarak gösterilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde, para vakıflarının sahip oldukları gayr-i menkulleri kiraya verme usulleri incelenmiştir. Bu kiralamalardan elde ettikleri gelirler, kiracıların cinsiyeti, dini ve mesleği hakkında bilgiler bu bölümde açıklanmıştır.

Çalışmanın son bölümü olan üçüncü bölümde, para vakıflarının gelirlerini nereye harcadıkları incelenmiştir. Gider kalemleri muhasebe kayıtlarında olduğu gibi mesârif ve

vezâif olmak üzere iki başlıkta ele alınmıştır. Vakıfların, sosyal hizmetleri ifa etmek için yaptıkları harcamaların anlatıldığı bölüme mesârif bölümü denilmiştir. Bu bölümde mahalle çeşmelerinin tamiratından, miskinlere verilen yemeğe kadar çeşitli masraflar anlatılmıştır. Vezâif bölümünde ise vakıflarda görev alan kişilerin maaşları yer almaktadır. Vakfın mütevellisinden, imamına, cüz okuyan kârisinden, temizlikçisine kadar her çeşit görevlinin maaşı vazife ücretlerinde bulunmaktadır.

İslam ülkelerinin takvimi olan hicri takvim, Osmanlı Devletinde resmi takvim olarak kullanılmıştır. Muhasebe kayıtlarında hicri takvim esas alınarak kayıtlar tutulmuştur. Araştırma boyunca tarih yazılan her yerde önce hicri takvim sonra miladi takvim kullanılmıştır.

Konuyla İlgili Literatür Değerlendirmesi

Araştırmanın asıl kaynağı, İstanbul Müftülüğü Şeriye Sicilleri Arşivi Üsküdar Mahkemesi 541 ve 573 numaralı defterlerdir. Çalışma birincil kaynaktan yapıldığı için en fazla kullanılan kaynak da mahkeme kayıtları olmuştur. İki farklı mahkeme defterinin çalışılmış olmasındaki sebep, 1212/1798 yılının kayıtları iki farklı deftere yazıldığı içindir. Mahkeme kayıtlarının yanı sıra pek çok modern kaynaklardan, fetva kitaplarından ve dergilerden de istifade edilmiştir. Tezin yazım aşamasında sıkça kullanılan çağdaş kaynaklarla ilgili kısa bilgiler aşağıda yer almaktadır.

Durmuş (2016), “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1184-88/1770-74)” adlı yüksek lisans tezini üç bölümden oluşturmuştur. Birinci bölümde, para vakıflarının nakit sermayelerini işletme usullerini ve elde ettikleri gelirleri ele almıştır. Üç farklı nakit işletme yöntemi izah edildikten sonra çalışmanın kapsamı dâhilinde olan yıllarda nakit işletme yöntemlerinin ne kadar kullanıldığı tablolar ile gösterilmiştir. Borç verilirken alınan teminatlar da yine birinci bölümde izah edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde, vakıfların gayr-ı menkulleri hakkında bilgiler verilmiş ve o günün kiralama usulleri açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise vakıfların gider kalemleri başlıklar halinde açıklanmıştır. Durmuş’un araştırmasında yer alan hemen hemen bütün veriler, bizim araştırmamızdakilerle mukayeseye tabi tutulmuş ve tablolar halinde gösterilmiştir.

Kaya’nın (2007), “18. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri” isimli doktora çalışması üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde nakit

işletme yöntemlerinden çok sık kullanılan muâmele-i şeriye, ikinci bölümde, bey' bi'l-vefa ve istiğlâl akitleri açıklanmış, yapılış şekilleri ve hukuki sonuçları bildirilmiştir. Son bölümde ise karz alan, veren kurumlar ve kişiler ele alınmıştır. Yapılan bu doktora çalışmasında, 18. yüzyılda yer alan para vakıflarının borca ihtiyacı olan halkın finansman ihtiyacını karşıladığı tefeciliğin belini kırdığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Kaya (2014), “Osmanlı Hukukunda İcâreteyn” adlı kitabında para vakıflarının gayr-ı menkullerini kiraya verme usullerinden en yaygın olan icâreteyn yöntemini ele almıştır. Kitapta ilk olarak icâreteyn usulünün ortaya çıktığı dönem ele alınmış ve icâreteynin en yaygın kullanıldığı 18. yüzyıl ve sonlarına kadar ki durumu incelenmiştir. İcâreteynin ayrıntılı bir şekilde ele alındığı bu kitap üç bölümden müteşekkildir. İlk bölümde, icâreteynin kullanılmasına zemin hazırlayan sebepler ve bu akdin meşruiyeti ele alınmıştır. İkinci bölümde, icâreteynin tarafları ve konusu açıklanmıştır. Üçüncü bölümde ise icâreteyn akdinin tarafları olan mütevellî ve mutasarrıfın hakları izah edilmiştir. Kitabın en temel kaynağı şeriye sicilleri ve fetva mecmualarından oluşmaktadır. Kitabın yazarı, icâreteyn akdinin uzun vadeli kiralama usulü olması hasebiyle hem vakıflar hem de mutasarrıflar için fayda sağlayan bir akit olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Özcan (2003), Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği isimli kitabında para vakıflarının ekonomik hayata katkılarını ele almış ve para vakıflarının sosyal hizmetleri ifa ettiğine değinmiştir. 16. yüzyılda para vakıflarının durumunu genişçe ele alan bu eser dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, para vakıfları konusundaki tartışmalar, para vakıflarının kuruluşu, işleyişi ve tarihi gelişimi ele alınmıştır. İkinci ve üçüncü bölümde, Kanuni döneminde Üsküdar'da bulunan para vakıflarının isimleri tek tek tespit edilerek arşivdeki bilgiler ışığında konu aydınlatılmıştır. Son bölümde ise tespit edilen vakıfların kuruluşu, işleyişi, idare ve denetimi tahlil edilmiştir. Özcan, Kanuni döneminde Üsküdar'da toplam 150 tane para vakfi tespit etmiştir. Tezimizde zaman zaman Özcan, Durmuş ve Kaya'nın araştırmalarında elde ettikleri verilerle bizim tespit ettiğimiz veriler mukayese edilmiştir.

Ömer Hilmi Efendi (1890), Ahkâmü'l-Evkaf adlı eserinde, genelde vakıflarla ilgili özelde ise para vakıfları ile ilgili kapsamlı fakat özet mahiyetinde bilgilere yer vermiştir. Bu kitapta konular bablar halinde gösterilmiş ve maddeler halinde her bir başlık ele alınmıştır. Osmanlıca bir eser olan Ahkâmü'l-Evkaf 21 baktan ve 482 meseleden

oluşmaktadır. Her bir alt başlık mesele diye belirtilerek anlatılmıştır. Vakıf mevzuatını anlayabilmek için başvurulacak en temel eserlerden biridir.

Akgündüz (2013), İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi adlı eserinde vakıf hukukunu çok kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Akgündüz eserini iki kısma ayırmıştır. Birinci kısımda, vakfın tanımı, vakıf muamelelerinin geçerliliği, vakfın idaresi, mütevellinin tasarrufları ve vakıf davalarının görülmesi olmak üzere beş bölüm yer almaktadır. İkinci kısımda, icâreteynli vakıflar, mukataalı vakıflar, tasarruf hakları ve tahsisat kabilinden vakıflar olmak üzere dört bölüm yer almaktadır. Araştırmamızda daha çok ikinci kısımdaki bilgilerden istifade edilmiştir. Para vakıflarının en önemli mevzuları ikinci kısımda, asli kaynaklar kullanılarak izah edilmiştir.

Yediyıldız (2003), XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi adlı eserinde 18. yüzyılda vakıfları ele alarak bir sosyal tarih incelemesi yapmıştır. Eser üç kısımdan ve alt başlıklardan meydana gelmektedir. Birinci kısımda, 18. yüzyılda vakfi ayakta tutan amiller başlığı altında vakfa niçin ihtiyaç duyulduğunun psikolojik tahlili yapılmıştır. İkinci kısımda, vakıfların gelir kaynakları, mülk edinme yöntemleri ve vakıf teşkilatı hakkında bilgiler verilmiştir. Üçüncü kısımda, vakıfların sosyal hayattaki rolleri, topluma faydaları anlatılmıştır. Kitabın sonlarına doğru herhangi bir başlık verilmeden vakıf terimleri sözlüğüne yer verilmiştir. Bu sözlükte, vakıfların işleyişi ve görevlileri ile ilgili bilinmeyen kelimelerin manaları kısaca açıklanmıştır.

Çiftçi (2004), Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri adlı eserinde, Bursa’da 16. ve 18. yüzyılda varlığı tespit edilen vakıflar hakkında bilgilere yer vermiştir. Üç bölümden meydana gelen bu eserin birinci bölümünde, ticaret ve üretim merkezi olan Bursa şehrinin Osmanlı için öneminden bahsedilmiştir. Vakıfların sosyal amaçları, vakıf yönetimi ve denetçileri hakkında bilgiler yine birinci bölümde anlatılmıştır. İkinci bölümde, vakıfların gelir ve gider kaynakları ayrıntılı şekilde izah edilmiştir. Üçüncü ve son bölümde ise finansman temini olarak para vakıfları yorumlanmıştır. Son bölümde para vakıflarının sermayeleri, borç verme şekilleri ve muamele oranı incelenmiş ve vakıflardan borç alanlar, meslek, din ve cinsiyet açısından sınıflandırılarak yorumlanmıştır.

Öztürk (1995), Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi isimli eserinde, arşiv belgeleri ışığında vakıf kurumunu kapsamlı şekilde ele almıştır. İki kısımdan oluşan

eserin birinci kısmında, vakfın tanımı, yönetim tarzı, sosyal olarak ifa ettiği hizmetler ve iktisadi faaliyetleri incelenmiştir. İkinci kısmında ise vakıflarda görülen hatalar, vakıf hizmetlerinin aksaması ile ilgili konular anlatılmıştır. Bütün bu başlıkların arşiv belgelerine dayandırılarak izah edilmiş olması, bu eserin kıymetini arttıran en önemli sebep olmuştur.

BÖLÜM 1: PARA VAKIFLARININ NAKİT SERMAYELERİNİ İŞLETME YÖNTEMLERİ VE ELDE ETTİKLERİ GELİRLER

1.1. Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri

Para vakıfları¹, sosyal hizmetleri ifa için kurulmuş, bilinen diğer vakıflardan farklılık arz etmektedir. Diğer vakıflar gibi toplumsal ihtiyaçları karşılamalarının yanında işlettikleri ve kâr elde ettikleri bir de sermayeleri bulunmaktadır. Şer'i şerife göre yönetilen Osmanlı Devletine tâbi olan para vakıfları da sermaye kullandırırken faiz yasağına son derece dikkat etmiştir. Zira faizin haram olduğu kesin ve sarîh bir şekilde Kur'an-ı Kerim'de bildirilmektedir. Haramları bildiren ayetlerin en tehditkârı faiz yiyenler için söylenmiştir.² Faiz yiyenlerin Allah'a ve resulüne savaş açmış olduğunu bildiren ayet apaçık ortada dururken, finansman ihtiyaçlarını karşılayan para vakıfları Osmanlı ulemasının geliştirdiği yöntemlerle faiz illetine düşmeden bu ihtiyacı karşılamıştır.

Para vakıfları, kullandığı finansmandan belli bir miktar ribh alarak kendi asli ihtiyaçlarını ve sosyal hizmetlerini karşılamaktadır. Alacağı ribh oranı vakfiyelerde belirlenmiş olup %15 oranını aşmamaktadır.³ Osmanlı âlimleri, aşağıda tek tek anlatılacak olan muâmele-i şer'iyye, bey' bi'l-istiğlâl ve ferâğ bi'l-istiğlâl yöntemlerini geliştirerek faiz illetine düşmeden finansman ihtiyacının karşılanmasını sağlamıştır.

1.1.1. Muâmele-i Şer'iyye

Para vakıflarının sermaye işletmede kullandığı muâmele-i şer'iyye yönteminin İslam hukukundaki dayanağı bey'u'l-ine akdidir.⁴ Bey'u'l-ine, bir kimsenin bir malı belli bir fiyat karşılığında vadeli olarak satıp aynı malı peşin parayla sattığı fiyattan daha ucuza

---

¹ “Günümüzde para vakfı tabirinin yaygın kullanılmasına paralel olarak biz de başlıkta aynı tabiri kullandık. Hâlbuki Osmanlı Döneminde vakıfların para vakfı diye isimlendirilmeyip medrese vakfı, mescid vakfı, avârız vakfı gibi isimlerle anıldıkları bilinmektedir.” Süleyman Kaya, “Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri”, Vakıf, Hukuk ve Toplum Seminer Bildirileri, İstanbul, 2013, s. 26 Hzrlyn: Merve Akkuş Güvendi, **Vakıf, Hukuk ve Toplum**, İstanbul: İlem Yayıncılık, 2013, s. 26.

² **Kur'an-ı Kerim**, Bakara Suresi, Ayet 279.

³ Hasan Sıdkı, **Risale Bey' ve Şira**, SK, Bölüm: İ. İsmail Hakkı, Ebuzziya Matbaası, İstanbul, 1308, s. 34.

⁴ Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, 3. Baskı, İstanbul: OSAV yayınları 2013, s. 225.

geri satın almasıdır.⁵ Muamele-i şeriyede bu tanımdaki işlemlerin yanı sıra daha farklı uygulamalar da mevcuttur. Aslında yapılan bu işlemlerin temelinde, nakde ihtiyacı olanın temin edeceği parayı borç alırken meydana gelecek olan fazlalığı satım akdindenmiş gibi göstererek hile-i şeriyeye yapmak vardır.

Osmanlı'da para vakıflarının borç verirken elde ettikleri fazlalığın fihhi yönü, dönem dönem tartışılmıştır. Kimi âlimler bu fazlalığın riba sayıldığını ve haram olduğunu söylerken kimileri de caiz olduğunu, taraflara zararı söz konusu olmadıkça kullanılabilmesine hükmetmiştir. Kanuni Dönemi şeyhu'l-islami Ebussuud Efendinin (ö. 982/1574) bu konudaki görüşü şu şekildedir: “*Zeyd, mülk akçenin muâmele-i şeriyeye ile alınan ribhi haramdır derse ne lazım olur? El-Cevap: Muâmele-i sahiha olıcak haram dememek gerek.*” Ebussuud.⁶

Ebussuud Efendinin paranın vakfedilmesini caiz görmesine Birgivi Mehmet Efendi (ö. 981/1573) “es-Seyfu's-Sârim li İbtali Vakfi'in-Nukud” adlı eserinde bir reddiye ile karşılık vermiştir. Bu eserinde zamanın şeyhu'l-islamını uyarmanın nehy-i ani'l-münker kabilinden bir vazife olduğunu ve doğruyu bildiği halde susmanın lanetlenme sebebi olmasından dolayı vazifenin kendine düştüğünü belirtir.⁷ Birgivi Mehmet Efendi, özetle Ebussud Efendiye fetvasının hatalı olduğunu ve geri dönmesi gerektiğini söylemektedir.⁸

Ebussuud Efendiden daha önce bu görüşü dile getiren İbn Kemal (ö. 940/1534), muâmele-i şeriyenin caiz olması için aldatmanın ve hilenin olmaması gerektiğini söylemiş ve böyle yapılması durumunda faiz yasağından kaçınmak için yapılan bu akdi güzel görmüştür.⁹ İbn Kemal'in kaleme aldığı risalesi kısa olmasına rağmen konuyu ilk ele alan eserlerin başında gelmesi bu risaleyi önemli kılmaktadır. Yavuz Döneminde

---

⁵ Yunus Apaydın, “İne”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 22, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, s. 283-285.

⁶ Ebussuud Efendi, **Fetava**, SK, İsmihan Sultan, nr. 223, v. 141b-142a.

⁷ İsmail Kurt, **Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996, s. 17.

⁸ Mehmet Şimşek, “Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar”, **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt.27, Sayı.1 (1986), s.214.

⁹ İbn Kemal, Mühimmatül Fetava, SK, Kılıç Ali paşa, nr. 464, v.161b-162a, Aktaran: Tahsin Özcan, **Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, s.55.

muâmele-i şer'iyye akdi henüz tartışmaya başlanmadığı için İbn Kemal detaya girmeden bu akdin caiz olduğunu savunmuştur.¹⁰

Muâmele-i şer'iyye hakkında tespit edilen fetvalar ekseriyetle caiz olduğunu göstermekle birlikte bazı eserlerde bu akit hakkında her hangi bir görüşe yer verilmemiştir. Bu yaklaşımdan yola çıkarak muâmele-i şer'iyye akdine kimi âlimlerin pek sıcak bakmadığını söylemek mümkündür.¹¹ Muâmele-i şer'iyye hakkında Hasan Sıdkı eserinde şu açıklamalara yer vermiştir:

“Ribadan ihtiraz için ettikleri muamele ki adına hile-i şer’iyye derler. Bazıları katında mekruhtur ve bazıları katında mekruh değildir. Fukahay-ı ‘izam’ın zikrettiği hile-i şer’iyye budur ki cümleden biri bir nesneye on kuruş almak murad etse on ikiye akçe murad eden kimesne akçe sahibine on kuruş diğer bir metai on kuruşa satıp ol metai kabz ede. Kendi on kuruşu kabz ede. Sonra yine metai bir seneye on iki kuruşa satın alıp kendinin on iki kuruş borcu olur. Yahut akçe vermek murad eden kimesne bir metai on iki kuruşa akçe almak murad edene bir seneye vere ve ol dahi metai bir ecnebi kimesneye on kuruşa bey’ ede. Ecnebi metai kabz ettikten sonra yine ol metai ibtida satan kimesneye on kuruşa bey’ edip on kuruşu akçe murad eden kimesneye ver deyu havale ede. Metai sahibine ulaştırı. Akçe murad eden on kuruşu alır. On iki kuruş borçlu olur.

Ve bilmek gerektir ki muâmele ettiği nesne altın ve gümüş kabilinden olmaya. Zira altınlu ve gümüşlü olanı veresiye satmak caiz değildir. Lakin ferman-ı şerif sadır olmuştur ki: onu on bir buçuktan ziyadeye muâmele-i şer’iyye olunmasun. İmdi, onunu on bir buçuktan ziyade etmemek gerekir.

Ve dahi, mümkün olduğu mertebe, muâmele-i şer’iyye’den sakınmak gerekir. Zira mekruhtur diyenin kavli tercih olunmuştur. Ve fukahay-ı ‘izamdan bazıları zikretmiştir ki: Bey’ul-‘iyne’den sakınınız, çünkü o, lanetlenmiştir.”¹²

¹⁰ Tahsin Özcan, “İbn Kemal’in Para Vakıflara Dair Risalesi”, *İslam Araştırma Dergisi*, Sayı. 4 (2000), s. 31,32.

¹¹ Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, (*Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi SBE, 2007), s. 17.

¹² Hasan Sıdkı, *Risale Bey’ ve Şira*, s. 34.

Yukarıda zikredilen risalede önce muâmele-i şeriyenin yapılış şekli izah edilmiş ardından da mümkün olduğunca muâmele-i şeriyeden uzak durulması tavsiye edilmiştir. Hatta âlimlerin bazılarına göre bey'ü'l-ine, diğer bir deyişle muâmele-i şeriyeye lanetlenmiştir. İhtilafli olan bu akitte, çoğunluğun görüşüne göre caizdir, kullanılabilir sonucuna ulaşmak mümkündür. Caizdir diyenlerin, faiz yasağına düşmemek için aradaki fazlalığın satım akdinden kaynaklandığına ve borç alan kişinin mağdur edilmediğine dayandıkları söylenebilir. Mekruhtur diyenler ise borç alırken meydana gelen ribhin satım akdine konu olsa dahi faiz illetinden tamamen kurtulamamasından kaynaklandığını ileri sürmektedirler. Hiçbir vakıf, kadiya tescil ettirmeden ribh oranı belirleyip birilerine borç veremez. Gerek incelediğimiz yıllarda gerekse daha önceki yıllarda kullanılan ribh oranının %15'i geçmediğini görmek mümkündür.¹³ Bu sınırlama ile birlikte finansman ihtiyacı olanların borç alırken koruma altına alındığını söyleyebiliriz. Bu koruma sayesinde finansman ihtiyacı olanlar tefecilerin eline düşmekten ve fazla ribh oranı ödemekten muhafaza edilmiş olmaktadır.¹⁴

Muâmele-i şeriyenin yapılış şekline gelecek olursak; kaynaklarda tanımından daha çok yapılış şekline yer verilen muâmele-i şeriyenin birden çok uygulama biçimi vardır. Fakat hepsinin temelinde vadeli ödemek üzere alınan borcun araya satım akdi konularak yapılması vardır. Muâmele-i şeriyeye ilk olarak şu örneği verebiliriz; borç alan kişi bir eşyasını borç verecek olana 100 kuruşa satar. Taraflar para ve eşyayı kabz ettikten sonra borç alan kişi aynı eşyayı tekrar kendisine 120 kuruşa 12 ay vadeli satmasını ister ve borç veren de o eşyayı satar. Böylece borç isteyen kişi hem 100 kuruşu hem de eşyasını elde etmiş, bunun karşılığında da 12 ay vadeli 120 kuruş borçlanmış olur. Aradaki 20 kuruşluk fark satım akdinden meydana geldiği için bu akit caiz görülmüştür.

İkinci yapılış şekli; borç alan kişi borç verenden 120 kuruşa satın aldığı bir eşyayı üçüncü bir şahsa 100 kuruşa satar. Üçüncü şahısta aynı eşyayı 100 kuruşa borç verene geri satar. Böylece borç alan kişi 100 kuruşluk eşyayı 120 kuruşa almış ve vadeli olarak 120 kuruş borçlanmış olur.

---

¹³ Hasan Sıdkı, *Risale Bey' ve Şira*, s. 34.

¹⁴ Cafer Çiftçi, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, 1. Baskı, Bursa: Gaye Kitabevi, 2004, s. 159.

Üçüncü yapılaş şekli ise; borç veren, verdiği 100 kuruşun yanında bir de eşyasını 20 kuruşa satar. Borç alan kişi 20 kuruşluk eşyayı üçüncü bir şahsa hibe eder ve o da borç verene hibe eder. Böylece borç verene 20 kuruşluk eşyası bedel ödemededen geri gelir ve 100 kuruşluk alacağını vadeli olarak borç alandan talep eder.¹⁵

Yukarıda zikredilen Hasan Sıdkı risalesinde de muâmele-i şeriyenin yapılaş şekli verdiğimiz örneklerdeki gibidir. Fakat muâmele-i şeriyenin yapılaş şekilleri sadece saydıklarımızdan ibaret değildir. En sık kullanılan şekillerini örnekler vererek açıkladık. Bunun yanında bir de zimmette sabit olan borçların uzatılması için yapılan muâmele-i şeriyeye uygulamaları vardır.¹⁶ Risalede muâmele-i şeriyeye yapılırken kullanılan eşyanın altın veya gümüş olmaması gerektiğine vurgu yapılmıştır. Böyle bir işlem İslam hukukunda sarf akdi olarak isimlendirilmiş ve bu akitte cins birliği varsa mübadele eşit ve peşin, ölçü birliği varsa sadece peşin olmak zorundadır.¹⁷

Çalıştığımız 1212/1798 yılında toplamda 776 işlem yapılmış ve bunların 346 tanesi muâmele-i şeriyeye akdi ile gerçekleşmiştir. Finansman kaynaklarında kullanılan hile-i şeriyelerin neredeyse yarısı muâmele-i şeriyeye ile yapılmıştır. Bunların tahlillerini, sebeplerini ve mukayeselerini ilerleyen başlıklarda ele alacağız.

1.1.2. Bey' bi'l-İstiğlâl

Bey' bi'l-istiğlâl, “*Bayi' bir malı isticar etmek üzere vefâen bey' etmektir.*”¹⁸ Mecelle'de geçen istiğlâl tanımına göre ise, satıcının kendi malını tekrar kiralamak üzere geçici olarak satmasıdır. Elmalı Hamdi Yazır istiğlâli şöyle açıklamıştır: “*Gullesini almak, gulle vermesini istemek anlamına gelen bu kelime, gulle kökünden alınmış olup bir mülkü ve akarı borcun ödenmesine kadar alacaklıya bırakmak veya gayr-i menkulün gelirini borca karşı terk ve tahsis etmek manasında ıstılahtır.*”¹⁹ Bu tanımı bir örnekle izah etmek gerekirse; A şahsı kendisine ait olan bir evi B şahsına 100 bin liraya semenini geri

¹⁵ Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, s. 20-23.

¹⁶ Bilgi için bak. Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, s. 24.

¹⁷ Hayrettin Karaman, **Ana Hatlarıyla İslam Hukuku**, 14. Basım, c.1, İstanbul: Ensar Neşriyat (2010), s. 319.

¹⁸ **Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye**, İstanbul: Matba-i Osmaniye 1300, SK, Bölüm: İbrahim Efendi, md. 119.

¹⁹ Elmalı M. Hamdi Yazır, **Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstilahları Kâmusu**, c. 2, İstanbul: Eser Neşriyat (1996), s. 531.

verdiğinde evi geri almak üzere satsa ve sattıktan sonra aylık 1000 liraya A şahsı tekrar aynı evi kiralarsa bu uygulamaya istiğlâl denir.²⁰

Bey' bi'l-istiğlâl akdi uygulama olarak küçük farklılık arz etse de bey' bi'l-vefaya benzeyen bir akittir. Mecellede bey' bi'l-vefanın tanımı şöyle geçmektedir: “*Bir kimse bir malı âhara semeni reddettikde geri vermek üzere şu kadar guruşa satmaktır.*”²¹ Bey' bi'l-istiğlâlin, bey' bi'l-vefa akdinden farkı geri almak üzere sattığı malın kira karşılığı kullanılmasıdır. Bu uygulama sayesinde finansman ihtiyacı olan kişi hem ihtiyacı olan parayı elde etmiş hem de elindeki malı kiralamak suretiyle kullanmaya devam etmiş olmaktadır. Maddi durumu el verdiği zamanda, kiralarak kullandığı malını bedelini ödeyerek tekrar satın almaktadır. Bey' bi'l-istiğlâl akdinde finansman ihtiyacını karşılayan, yani malı satın alıp sonra kiraya veren kişinin kârı ise, kira neticesinde elde ettiği gelirdir.

Bey' bi'l-istiğlâl ve bey' bi'l-vefaya örnekler vermeden evvel bu akitlerin fıkhi boyutuna değinmek yerinde olacaktır. Tıpkı muâmele-i şeriyye gibi bu iki akit de finansman ihtiyacını karşılamak üzere doğacak olan faiz illetini satım akdinden göstermek için yapılmaktadır. Osmanlı âlimleri bey' bi'l-vefa için fasit, caiz ve mekruh gibi görüşler beyan etmişlerdir. Ulemadan Akifzade'nin bildirdiğine göre bu akitlerin kullanılması caizdir.²² Hanefiler altıncı asırda geri alma şartıyla satım usulünü, yani bey' bi'l-vefâyı bulmuşlardır.²³ Hanefi âlimlerin bir kısmı bey' bi'l-vefa akdini rehine benzetmişler ve müşteri elinde vefâen satılan malın zayi olması durumunda rehin gibi kabul edilip borca denk gelen kısmının borçtan düşeceğini söylemişlerdir. Ez-Zeylaî gibi bazı âlimler de rehine benzese bile tam anlamıyla aynı şartları taşımadığı için bey' bi'l-vefanın ayrı ve sahîh bir akit olduğunu söylemişlerdir. Bunun yanında istiğlâl akdi ile ilgili Hanefi

---

²⁰ Beşir Gözübenli, “Bey' bi'l- Vefa (Vefâen Satış) ve Bey' bi'l-İstiğlâl”, **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı. 4 (1990), s. 118.

²¹ *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*, md. 118.

²² Akifzâde, **Mecelletü'l-mehâkim**, SK, Bölüm: Kasidecizade, vr. 294b.

²³ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, 14.Basım, c.2, İstanbul: Ensar Neşriyat (2010), s. 319.

fukahası arasında farklı görüşler olsa da bey' bi'l-istiğlâl ile yapılan kiralamanın ve alınan ücretin sahih olduğuna fetva verilmiştir.²⁴

Maddeler halinde bey' bi'l-vefâ ve bey' bi'l-istiğlâl akdinin hükmünü şöyle sıralamak mümkündür:

» *Bu akitte alan da, satan da akdi feshedebilir.*

» *Satım konusu malı alan da, satan da diğerinin izni olmadan üçüncü bir şahsa satamaz.*

» *Mülkü satın alan kişi istifade etme şartını koşmak zorundadır aksi takdirde rehin hükmü geçerli olur.*

» *Akdi yapanlardan birinin vefatı halinde varisleri onun yerini alır.*²⁵

Hasköy mahkeme kayıtlarında istiğlâl akdinin yapılışına dair mumhane üzerine yapılan bir anlaşma mevcuttur. Bu örnekte nakde ihtiyacı olan kişi mumhanesini 13 bin akçeye satar ve dükkânını boşaltıp teslim eder. Sonra satıcı 1560 akçeye yedi aylığına dükkânı tekrar kiralamak suretiyle istiğlâl akdini gerçekleştirirler. İstiğlâl akdi ile hem mumhaneci istediği nakdi temin etmiş, dükkânsız kalmamış ve kazançlı çıkmıştır hem de mumhaneyi satın alan kişi tekrar kiraya verip kira geliri elde ederek kazançlı çıkmıştır.²⁶

Bey' bi'l-vefa ve bey' bi'l-İstiğlâl akitlerinde borçlunun kiraya verdiği eşya için çoğunlukla muayyen bir süre tayin edilmiştir. Bey' bi'l vefa akdinde tayin edilen süre için, “dört ay tamamına değin”, “altı ay tamamına değin”, “bir sene tamamına değin” diye belirtilmiştir. Süre tayin edilmemişse “ne zaman meblağ-ı mezkûru bana edâ ederse” denilerek daha geniş borç ödeme zaman aralığı sunulmuştur. İstiğlâl akdinde ise, “iki sene tamamına değin”, “dört sene tamamına değin” gibi zaman dilimleri belirlense de genellikle bir senelik süre kullanılmıştır. Bunun yanı sıra hiç süre bildirilmeden yapılan

---

²⁴ Gözübenli, s. 112, 118.

²⁵ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c.2, s.325.

²⁶ “Havâss-ı aliyeye kazâsına tâbi' Hasköy'de sakin mumcu taifesinden Rizo v. Apostol ve Harto v. Rizo nâm zimmiler meclis-i şer'i hatır-i lâzîmü't-tevkîrde Dergah-ı âli yeniçerileri odalarından otuz altıncı ağa bölüğünde olan odanın vakıf akçesine bi'l-fîl nâzır olup sâbikan çorbacı olan Ali Subaşı mahzarında her biri ikrâr ve takriri kelam edip karye-i mezbûrede vâk'i lede'l-ahâli ve'l-cirân ma'lumu'l-hudud olan mumhanemizi mezbur Ali Subaşı'ya on üç bin akçeye bey edip nâzır-ı mezbur Ali Subaşı dahi mâl-ı vakıf ile bi-tarîki'l-istiğlâl iştira edip kabz-ı semeni madud ve teslimi mebi mahdûd eylediğimizden sonra oda-i mezbûrede sâkin olan cümle ihtiyarlar izniyle zikr olunan mumhâneyi ba'de't-tahliyeti'ş-şeriyye yine tarihi kitab şehri guresinden yedi ay tamamına varınca nâzır-ı mezbur Ali Subaşı'dan bin beş yüz altmış akçeye isticâr eyledik ol dahi veçhi meşhur üzre icâr ve teslim eyledik de gibbe't-tasdiki'l-vicâhi mâ hüve'l-vâki bi't-taleb ketb olundu.” Hasköy Mahkemesi 5, vr.116-1.

istiğlâl akitleri de mevcuttur.²⁷ Süre bildirilerek yapılan bey‘ bi’l-vefa ve bey‘ bi’l-istiğlâl akitlerinde borçlu kişi o süre zarfında borcunu ödemeye gayret eder. Süre bittiği takdirde ödeyemezse tecil ettirip akdi uzatma imkânı da söz konusu olabilir.

İncelediğimiz 1212-1216/1798-1802 yılları arasında bey‘ bi’l-vefa akdinin hiç kullanılmadığını bunun yerine bey‘ bi’l-istiğlâl akdinin fazlasıyla kullanıldığını görmekteyiz. 1212 yılında bey‘ bi’l-istiğlâl ile 204 işlem yapılmıştır. Bu durumun sebebi, vefâen yapılan satışta, vakıf ya da kişi o eşyanın aynından istifade etmekte iken istiğlâlen yapılan satışta ise eşyanın kirasından faydalanmaktadır. Bu hâdiseyi, maddi getirisi olmayan bey‘ bi’l-vefa terk edilmiş, maddi getirisi olan bey‘ bi’l-istiğlâl ise tercih edilmiştir diye yorumlamak mümkündür.

1.1.3. Ferâğ bi’l-İstiğlâl

Ferâğ kelimesi sözlükte, bir işle uğraşmayı bırakmak ve boş kalmak gibi anlamlara gelmektedir. Vakıf ıstılahı olarak, “*bir kimse müsakkafat ve müstegallat-ı mevkufede olan tasarruf hakkını başkasına terk ve vermesidir*”²⁸ manası vardır. Diyanetin İslam Ansiklopedisinde ferâğ şu şekilde açıklanmaktadır: “Bir şahsın gayr-i menkul mal üzerindeki tasarruf hakkının bir başkasına terk ve tefviz etmesini ifade eder. Ferâğda bulunana fâriğ, lehine ferâğda bulunan kişiye de mefruğ-leh denir.”²⁹ Bir eşyanın, arazinin veya evin bir rakabesi bir de tasarruf hakkı vardır. Rakabe, temlik ve temellükü kabul eden aynî ve zatî her şeye denir.³⁰ Ferâğ bi’l-istiğlâl akdi, mülkler üzerindeki tasarruf hakkının başkasına devredilmesi ile gerçekleşir. Osmanlı Devletinde şahıslara ait araziler olmakla birlikte miri araziler de mevcuttu. Miri araziler, rakabesi devlete ait, tasarruf hakkı şahıslara ait olan arazilere denir.³¹ Ferâğ bi’l-istiğlâl akdi, miri araziler üzerinde kullanım hakkı bulunanların bir başkasına kullanım hakkını devretmesi ile gerçekleşir. Bu akit iki taraflı bir akit olduğu için kuruluşu ve konusu itibari ile borçlar hukukunun

²⁷ Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, s. 156,157.

²⁸ **Vakıf Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, <http://www.vgm.gov.tr>, 05.06.2017

²⁹ Ali Bardakoğlu, “Ferâğ” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c.12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı 1995, s. 351.

³⁰ Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, 3. Baskı İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010, s. 474.

³¹ Erdoğan, s.380.

genel ilke ve kaidelerine göre yapılması gerekmektedir. Diğer alışveriş akitleri gibi icap ve kabul olmadan gerçekleşmesi mümkün olamaz. Birçok yönüyle bey‘ bi’l-istiğlâl akdine benzeyen ferâğ bi’l-istiğlâl, iki yönüyle istiğlâl akdinden ayrılmaktadır. Birincisi, mübadeleye konu olan mülk, mütevellinin izni dışında el değiştiremez. İkincisi ise akde konu olan mülk, mahlûl olduğu zaman alacaklı, vakıftan hiçbir hak talep edememektedir.³² Vakıf malında veya miri arazide tasarruf hakkına sahip olan kişi, kullanım hakkını devretmeden evvel vakfın mütevellisi ya da arazinin sipahisinden izin alması gerekir. Zira satışa konu olan malın kullanım hakkı şahsa ait olsa da asıl mülkiyeti vakfa aittir ve vakıf adına bu tarz akitleri müteveli takip etmektedir. Mütevellinin izni dışında bey‘ bi’l-vefa akdi kurulmuşsa müteveli izni aranır ve izin çıkana kadar akit mevkuf hükmünde sayılır. Şayet izin verilmezse mahkeme bu akdi bozar ve hükmünü yok sayabilir.³³ Müteveli izninin alınmasındaki temel sebep vakıf malını vefâen alan kişinin vakfı zarara uğratma ihtimalinin olmasından dolayıdır, diyebiliriz. Vakfın her türlü işleyişinden sorumlu olan müteveli, vakıf mallarına gelecek en ufak zarardan mesul tutulur ve zararda kastı varsa görevinden azledilir. Zarar etme ihtimalini en aza indirmek için bey‘ bi’l-vefa akdinde müteveli izni aranır. İstanbul mahkeme kayıtlarında ferâğ bi’l-istiğlâl akdinde müteveli iznin arandığını “izni müteveli” ibaresinde görmekteyiz.³⁴ Çalıştığımız beş yılın ilk yılında (1212/1798) toplam 776 adet işlem yapılmıştır. Bu işlemlerin 30 tanesi ferâğ ismi altında, yani ferâğ bi’l-istiğlâl akdi ile yapılmıştır. Bir sonraki başlıkta ferâğ akdinin diğer işlem çeşitleri içindeki yerini detaylı şekilde ele alıp mukayeselerle açıklayacağız. Bu yüzden daha fazla detaya bu başlıkta yer vermeyeceğiz.

1.1.4. Karz-ı Hasen

Para vakıflarının sadece yukarıda sayılan üç yöntemle finansman sağladığını söylemek doğru olmaz. İslam hukukunda faiz yasağına alternatif sistem olarak bir de karz-ı hasen uygulaması vardır. Karz-ı hasen, faizsiz borç vermektir. İslam dininde karşılık

---

³² Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları”, **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Cilt.15, Sayı.29 (2010), s.105-106.

³³ Bardakoğlu, s. 352.

³⁴ “*Ayasofya vakfından icâr-ı muaccele ve ayda on beş akçe icâr-ı müeccele ile taht-ı tasarrufunda olup Mahmiye-i İstanbul’da Saraçhane dâhilinde vâki lede’l-ahali ve’l-ciran ma’lumü’l-hudud bir bab sarrac dükkânının tasarrufunu izn-i müteveli ile bana ferâğ ve tefviz ve takas...*” İstanbul Mahkemesi 18, v.15a-2

beklemeden bir başkasının sıkıntılı zamanında ona borç vermenin sadaka vermekten daha evla olduğu anlayışı vardır.³⁵ Ayrıca ihtiyacı olana faizsiz, karşılıksız borç vermenin Allah'a güzel borç vermek olduğu da yüce kitabımızda bildirilmiştir.³⁶

Para vakıflarının, kendi bünyesinde çalışanlarının maaşlarını ödemek ve sosyal hizmetleri ifa edebilmek için ana sermayesini arttırması gerekmektedir. Bu yüzden belirledikleri ribh oranına göre işlem yapan birçok vakıf, sermayesini arttırmıştır. Karz-ı hasen uygulaması ise vakfın sermayesinden ihtiyaç sahibine kâr beklemeden verilen borç paradır. Getirisi olmayan bu finansman çeşidinin para vakıflarında az da olsa uygulandığını görebiliyoruz.³⁷ Karz-ı hasenin çok fazla tercih edilmemesindeki asıl sebep, para vakıflarının sermayelerini işletip kâr elde etme düşüncesidir. Bunun yanında para vakıfları karz-ı hasen olarak verdikleri paraları geri alamama ihtimalleri de söz konusu olunca tercih edilen bir uygulama olmamıştır. Nitekim şer'iyeye sicillerinde karz verip karşılığını alamayanların örnekleri mevcuttur. “ *Sivasiler mahallesinde oturan Mustafa Çelebi İbn Halil karz-ı şer'i cihetiyle, İhsane binti Siyavuş nâm hatuna 31 esedi gurusluk borç para vermiştir ancak parasını alamamaktadır.* ”³⁸

Karz-ı hasenin faiz sistemine alternatif olarak kullanıldığı prensip olarak doğrudur. Ancak uygulamada karşılıksız borç vermenin yeterince yer bulmadığını söylemek mümkündür. Para vakıflarının, getirisi olmadığı için karz-ı haseni nadiren kullandıklarını söylemiştik; ancak zamanla toplum içinde de güvensizlik baş gösterdiği için karz-ı hasen pek kullanılmamıştır. Bu çıkarımı muâmele-i şeriyeye, bey' bi'l-istiğlâl ve ferâğ bi'l-istiğlâl akitlerinin ortaya çıkmasına dayanarak yapmaktayız. Zira karz-ı hasen layıkıyla uygulansa idi hile-i şeriyeye yaparak borç verme ihtiyacı ortaya çıkmayacaktı.

---

³⁵ Çiğdem Gürsoy, *Şeyhü'l-İslam Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları*, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2011, s. 21.

³⁶ *Kur'an-ı Kerim*, Maide Suresi, Ayet 12.

³⁷ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, s. 73.

³⁸ Bursa Şer'iyeye Sicilleri, B-103, 1b. Aktaran: Çiftçi, s.160.

1.2. Vakıfların Nakit İşletme Yöntemlerine Genel Bir Bakış

Tablo 1
1212/1798 Yılı Nakit İşletme Yöntemi

Yöntem	İşlem Sayısı	Oran	Toplam Miktar (Kırş.)	Oran
Muâmele-i Şeriyeye	346	44,6%	26.061	36,3%
Bey ' bi'l-İstiğlâl	204	26,3%	26.141	36,4%
Mütevelli	48	6,2%	6.384	8,9%
Gayr-ı Merbuh	35	4,5%	5.147	7,2%
İşlem Nev'i Belli Olmayan	113	14,6%	4.348	6,1%
Ferâğ bi'l-İstiğlâl	30	3,9%	3.575	5,0%
Gayr-ı Merbuh Mütevelli	1	0,1%	125	0,2%
Toplam	776	100%	71.781	100%

Yukarıdaki tabloyu oluştururken 541 ve 573 numaralı iki defterde yer alan Üsküdar para vakıflarından 86 tanesini tespit ettik. 86 vakıftan ilk 34 tanesi 541 numaralı defterde yer alırken (Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 69b-1 – 85b-2) geri kalan 52 tanesi 573 numaralı defterde bulunmaktadır. Vakıfları incelediğimiz ilk yıl olan 1212/1798 yılında yer alan vakıflar tabloda çoğunluğu oluşturmaktadır. Birkaç yıllık tutulan kayıtlarda, tutulan yıldan geriye doğru kaç yıl varsa verileri o yıllara bölerek ortalama rakamlara ulaştık ve tablo oluşturduk.

74, 75, 76, 79 ve 80 numaralı vakıfların (Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 20a-1 – 28a-2) kaydı 1213/1799 yılında tutulmuştur. 66, 67, 68, 69, 70 ve 71 numaralı vakıfların (Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 14a-1 – 15a-2) kayıtları ise sadece 1214/1800 yılında tutulmuştur. Kaydın tutulduğu yılın ne öncesinde ne de sonrasında bu altı vakıfla ilgili başka bir bilgiye ulaşılmamıştır. 81 numaralı vakfın (Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 39a-1) kaydı 4 yıllık tutulduğu için 1212/1798 ve 1213/1799 yıllarında muhasebe kaydı ile ilgili bilgi verilmemiştir. 1214/1800 yılında 4 yıllık muhasebe kaydı toplu halde verilmiş ve tablo oluşturulurken bu yıldaki bilgiler esas alınmıştır. 83 numaralı vakfın (Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 48b-1) kaydı 4 yıllık tutulduğu için 1215/1801 yılı esas alınmıştır. 86 numaralı vakfın (Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 73b-1) kaydı 8 yıllık tutulduğu için 1216/1802 yılı esas alınarak tablo oluşturulmuştur. Ayrıca 84 ve 85 numaralı vakıfların 1215/1801 yılındaki verileri kayıtlarda yer almakta ve daha önceki yıllar ile ilgili malumat bulunmamaktadır.

İncelediğimiz 86 vakfın 14 tanesi; 4, 7, 16, 20, 23, 40, 48, 51, 72, 77, 78, 80, 84 ve 85 numaralı vakıflar sadece kira geliri elde etmekte ve zimem kaydı bulunmamaktadır. Vezâif ve mesâriflerini kiradan elde ettikleri gelirden karşılamaktadırlar. Fakat 20 numaralı vakfın daha önce açıklandığı üzere bir istisnası vardır. 1212/1798 ve 1213/1799 yıllarında sadece kira geliri varken 1214/1800 yılında nakit sermayesini işletmeye başlamış ve zimem kaydı tutulmuştur.³⁹ 86 vakıftan 33 tanesi ise sadece nakit sermayelerini işleterek gelir elde etmektedir. Yani hiç kira geliri bulunmamakta yalnızca insanlara verdiği borçlardan elde ettiği kâr ile masraflarını karşılamaktadır. 86 vakıftan geri kalan 39 tanesinin ise hem kira geliri hem de nakit işletmeden elde ettiği gelirleri bulunmaktadır. Yani incelediğimiz vakıfların yarısı her iki yöntemle de gelir elde etmiştir.

Araştırdığımız 86 vakfın nakit işletme yöntemlerini tek tek ele almadan önce tekrar belirtmek isteriz ki 86 vakfın büyük çoğunluğunun muhasebe kaydı 1212/1798 yılına aittir. Fakat 1212/1798 yılında kaydı tutulmayan vakıfların takip eden ilk yıldaki verileri ele alınmış ve buna göre tablo oluşturulmuştur. 86 vakfın 14 tanesi sadece kira geliri elde ettiği için 72 tanesi nakit sermayesini işletmiştir. Yani 72 vakıfta toplam 776 işlem yapılmış, 71.781 kuruş elde edilmiştir.

Yapılan 776 işlemden 346 tanesi muâmele-i şer'iyedir. Oran olarak %44,6 gibi yüksek bir veri elde etmemizin sebebi, vakıflardan finansman kullananların en kolay muâmele-i şeriyye yöntemini benimsediklerinden dolayıdır diyebiliriz. 346 adet işlemle 26.061 kuruş borç verilmiş, bu da toplam miktara göre %36,3 oranına denk gelmiştir. Muâmele-i şeriyyeden elde edilen nakit oranının yapılan işlem oranından düşük çıkmasındaki sebep, sayı olarak fazla işlem yapılmasına rağmen kullanılan finansmanların düşük miktarda olmasıdır.

Bey' bi'l-istiğlâl akdi ile 204 işlem yapılmıştır. Toplam işlem sayısı içindeki oranı % 26,3 olan istiğlâl akdi, muâmele-i şeriyyeden sonra en çok kullanılan yöntem olmuştur. İstiğlâl akdi ile 26.141 kuruşluk sermaye işletilmiştir. Toplam miktar içindeki oranı %36,4 olan istiğlâl akdi muâmele-i şeriyyeden fazla çıkmaktadır. İşlem sayısının muâmele-i şeriyyeden az, elde edilen kuruşun ise fazla çıkması dikkat çekicidir. Bu oranlardan

---

³⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr.59a-2

anlıyoruz ki istiğlâl akdini yapan kişi sayısı az da olsa kullandıkları borç miktarı fazladır. Bunun asıl sebebi; istiğlâl akdi ile finansman kullanan kişi gayr-i menkulünü vakfa satıp tekrar vakıftan kiralamasıdır. Gayr-i menkulün rakabesi vakfa ait olunca finansman kullanan kişi de mülkünü geri almak için tez vakitte borcunu ödemeye çalışacaktır. Şayet borçlu kişinin borcunu ödeme imkânı kalmazsa ilgili mülk kadı tarafından açık arttırma ile satılır ve vakfin borcu ödenir. İşte bu garanti, vakıfların bey' bi'l-istiğlâl akdi ile yüksek miktarda finansman kullandırmalarını sağlamıştır.

86 vakfin tamamının mütevellisi olmasına rağmen 48 tanesi vakıflardan finansman ihtiyacını karşılamıştır. Mütevellilerin yaptıkları işlem sayısının oranının % 6,2 çıkması her vakıfta sadece bir tane müteveli olmasından dolayıdır. Mütevellilerin tamamı borç için vakıflara müracaat etmediklerinden bu oran daha da düşük çıkmaktadır. Toplamda 39 mütevellinin vakıflardan borç kullanmadıkları tespit edilmiştir. Fakat hiç borç vermeyen sadece kira geliri olan vakıfları çıkarınca geriye 25 tane mütevellisi finansman kullanmayan vakıf kalmaktadır.⁴⁰ 48 müteveli 6.384 kuruş finansman kullanmışlardır. Bu da oran olarak %8,9 çıkmaktadır. Kullandıkları finansman oranının, işlem sayısı oranından daha fazla çıkması da mütevellilerin kendi sorumluluklarında olan vakıfları zarara uğratmayacaklarından dolayı yüksek miktarda finansman kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Zira mütevelliler, kendi kusur ve ihmalleri sonucunda oluşan zararlardan sorumludurlar.⁴¹ 48 tane müteveli işleminin yanında bir tane de gayr-ı merbuh müteveli başlığı altında işlem vardır.⁴² Yani kâr elde edilmeyen bir işlemdir, oranı %0,1 gibi oldukça düşüktür. 125 kuruşluk miktar gayr-ı merbuhtur. Toplam miktar içinde %0,2'ye denk gelmektedir.

Gayr-ı merbuh başlığı altında ayrıca 35 işlem vardır.⁴³ Bunların işlem miktarına oranı %4,5, kullanılan borç miktarı 5.147 kuruşun ise toplam nakit sermayeye oranı % 7,2'dir. 86 vakıftan 9 tanesi kâr elde etmeden işlem yapmışlardır. Neden kâr elde edilmeden işlem yapıldığına dair elimizde bir bilgi yoktur ancak, şöyle bir çıkarım yapmak mümkündür:

---

⁴⁰ 1, 3, 8, 21, 22, 27, 32, 41, 43, 44, 45, 47, 49, 50, 60, 63, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 81, 82 ve 83 numaralı vakıfların mütevellileri sorumlu oldukları vakıflardan hiç borç almamışlardır.

⁴¹ Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, s. 339.

⁴² Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 3b-1

⁴³ 21, 39, 41, 44, 45, 46, 53, 54 ve 64 numaralı vakıflar gayr-ı merbuh ile işlem yapmışlardır.

Borç alan kişilerin iflas etmiş olması ihtimali, bu paraların kâr elde edilmeden kullandırılan karz-ı hasen grubundan olma ihtimali ya da herhangi bir sebepten dolayı geri alınamayan borçlardan olma ihtimali vardır.

Toplam işlem sayısı içinde 113 işlemle, %14,6 oranla oldukça fazla bir yer işgal eden, işlem nevi belli olmayan bir kesim vardır. 113 işlemde kullanılan 4.348 kuruş, oran olarak %6,1'e tekabül etmektedir. İşlem miktarı oranının yüksek, kullanılan toplam miktar oranının düşük çıkmasından anlıyoruz ki, yapılan işlemlerin miktarı oldukça düşüktür. İşlem nevi belli olmayan grubun bu kadar yüksek çıkmasındaki sebep, 1214/1800 yılında 6 vakfın yaptığı işlemlerle ilgili malumatın bulunmamasıdır.⁴⁴ İşlem nevi belli olmayan toplam 4.348 kuruşun, 3.023 kuruşu zikredilen 6 vakıfta meydana gelmiştir. Yani geri kalan vakıflarda 1.325 kuruşun işlem nevi belli değildir. Araştırdığımız yıllardaki vakıfların zimem kayıtlarının bazılarında, isimler açık ve belli iken hangi tür işlemle finansman sağladığı belirtilmemiş kişiler de vardır.⁴⁵ Bu durum, mezkûr 6 vakfi hariçte tutarsak çok az denk gelmiştir. Kaynaklarda niçin işlem türünün belirtilmediğine dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. İşlem türünün silinme ihtimali söz konusu olsa da zimem kayıtlarında silindiklerine dair bir ize rastlanılmamıştır. İşlem türleri sehven yazılmadan geçilmiş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Vakıfların nakit işletme yöntemlerinde oldukça az miktarda kullandığı yöntemlerden biri de ferâğ bi'l-istiğlâl akdidir. 30 işlem sayısı ile %3,9 oranında işlem yapılan bu akitte, 3.575 kuruş nakit sermaye kullanılmış, bu miktar oran olarak da %5'e tekabül etmiştir. 86 vakıftan 16 tanesi ferâğ bi'l-istiğlâl akdi ile işlem yapmıştır.⁴⁶ İncelediğimiz kayıtlarda ferâğ bi'l-istiğlâl akdi için sadece ferâğ ibaresi yer almaktadır.

Tabloda gösterilen 7 nakit işletme yöntemini bizden yaklaşık 30 yıl öncesini (1184/1770) ele alan Durmuş'un tespit ettiği verilerle ve bizden 14 yıl öncesini inceleyen Kaya'nın elde ettiği bilgilerle mukayese edeceğiz. Hangi yöntemin kullanımında ne oranda değişiklik meydana gelmiş, 30 yıl içinde vakıfların tercihleri değişmiş mi bu sorulara aşağıda cevaplar bulacağız. Altta yer alan tabloda, Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılı,

---

⁴⁴ 66, 67, 68, 69, 70 ve 71 numaralı vakıfların yaptıkları üç işlem dışında geri kalan 94 işlemlerinin türü belli değildir.

⁴⁵ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 76b-2, Valide Atik kâhibi Mehmet Tahir Efendinin aldığı 100 kuruşun işlem nevi belli değildir.

⁴⁶ 11, 18, 19, 21, 31, 35, 41, 55, 58, 60, 63, 64, 73, 79 ve 81 numaralı vakıflar da ferâğ bi'l-istiğlâl akdi işlem yapmıştır.

Kaya'nın araştırdığı 1198/1784 yılı ve bizim araştırdığımız 1212/1798 yılı nakit işletme yöntemlerini gösteren bilgiler yer almaktadır.⁴⁷

Tablo 2
Nakit İşletme Yöntemi (Durmuş, Kaya, Akkaya)

Yöntem	Durmuş (1184/1770)		Kaya (1198/1784)		Akkaya (1212/1798)	
	İşlem Sayısı	Oran	İşlem Sayısı	Oran	İşlem Sayısı	Oran
Muâmele-i Şeriye	373	50,6%	432	58,3%	346	44,6%
Bey bi'l-İstiğlal	292	39,6%	256	34,5%	204	26,3%
Mütevelli	44	6,0%	45	6,1%	48	6,2%
Gayr-ı Merbuh	8	1,1%	-	-	35	4,5%
İşlem Nevi Belli Olmayan	11	1,5%	-	-	113	15%
Ferağ bi'l-İstiğlal	4	0,5%	8	1,1%	30	3,9%
Gayr-ı Merbuh Mütevelli	5	0,7%	-	-	1	0,1%
Toplam	737		741		776	

Kaynak: Durmuş, “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları, s. 25; Kaya, XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları, s. 12.

Araştırmamızı yaptığımız beş yılın ilki olan 1212/1798 yılında 86 vakıfta toplam 776 işlem yapılmıştır. Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılında 81 vakıfta toplam 737 işlem yapılmıştır.⁴⁸ Meydana gelen 39 işlem farkının önemli bir sebebi Durmuş'un araştırdığı senede 4 vakfın daha az olmasıdır diyebiliriz. Kaya'nın araştırmamızı yaptığı senede ise toplam 741 işlem yapılmıştır.

Muâmele-i şeriyye en çok kullanılan nakit işletme yöntemidir. İncelediğimiz 1212/1798 yılında muâmele-i şeriyye ile 346 işlem yapılmışken, 28 yıl öncesinde ise 373 işlem yapılmıştır. Oran olarak %6 gibi bir düşüş meydana gelmiş olması, insanların finansman ihtiyacını karşılarken, muâmele-i şeriyyeden bir nebze uzaklaştığını göstermektedir. Fakat işlem sayısı 1212/1798 yılında düşmüş olsa da kullanılan nakit sermayede 28 yıl öncesine göre 11.000 kuruşluk bir artış vardır. Bu verilerden anlaşıldığı üzere, insanlar muâmele-i şeriyyeyi işlem sayısı olarak azaltsa da borçlandığı miktarı arttırmıştır. Kaya'nın araştırmamızı ise muâmele-i şeriyyede işlem sayısı 432 adettir. 1198/1784

⁴⁷ Muhammed Emin Durmuş, “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1184-88/1770-74)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi SBE, 2016), s. 25.

⁴⁸Durmuş, s. 25.

yılında muâmele-i şeriye kullanımı daha artmıştır. Özcan'ın araştırdığı 16. yüzyılda para vakıflarının yaptığı işlemlerin çok büyük bir çoğunluğu, (%82) muâmele-i şeriyye ile yapılmıştır.⁴⁹ Aradan geçen iki asır, muâmele-i şeriyyeyi işlem türüne göre ilk sırada bulunmaktan edemese de oran olarak epeyi azaltmıştır. Çizakça da para vakıflarının çoğunlukla muâmele-i şeriye ile işlem yaptığını, riskli olan mudarebe yöntemini pek tercih etmediğini tespit etmiştir.⁵⁰

Nakit işletme yöntemlerinde ikinci en yaygın yöntem bey' bi'l-istiğlâl akdidir. Araştırmamızın ilk yılı olan 1212/1798'de 204 işlem yapılmışken, bizden 28 sene önce 292 işlem yapılmıştır. İstiğlâl akdinin kullanımında %13 gibi yüksek bir değişim meydana gelmiştir. İşlem sayısında gözle görülür şekilde değişen bu veriler, alınan borç miktarlarında daha da fazla göze çarpmaktadır. 1212/1798 yılında kullanılan borç miktarının %36'sı istiğlâl akdi iken, 28 yıl önce 1184/1770 yılında %57'si istiğlâl akdi ile gerçekleşmiştir. İnsanların borç teminatında %21 gibi yüksek bir değişim söz konusu olmuş, zaman geçtikçe istiğlâlen borçlanan kişiler azalmıştır, diyebiliriz. Kaya'nın araştırdığı yıllarda da istiğlâl ile yapılan işlem sayısında büyük bir fark görülmemiştir. 14 sene önce Durmuş'un verilerine göre 292 çıkan bey' bi'l-istiğlâl sayısı, Kaya'nın araştırmasında 256 çıkmış, bizim araştırmamızda yani 14 yıl sonra 204 çıkmıştır. 16. yüzyılda Özcan'ın yaptığı araştırmada istiğlâl akdi çok az kullanılmaktadır. Oran olarak %5,8 gibi oldukça düşük miktardaki istiğlâl akdi 200 yıl sonra borç temininde tercih edilen bir yönteme dönüşmüştür, diyebiliriz.⁵¹

Her vakfın mütevellisi olmasına rağmen her mütevellinin sorumlu oldukları vakfa borçlandıklarını söylemek doğru olmaz. 1212/1798 yılında 86 vakıftan 48 tanesinin mütevellisi sorumlu olduğu vakfa borçlanırken, 28 yıl önce 81 vakıftan ise 44 tanesinin mütevellisi sorumlu olduğu vakfa borçlanmıştır. Yani birbirine çok yakın bir oran çıktığını söylemek mümkündür. Kaya'nın araştırdığı yılda yani bizden 14 sene önce ise mütevellilerin borçlanma sayısı 45 çıkmıştır. Bu rakamların üçünün de birbirine oldukça yakın çıkması dikkat çekicidir.

---

⁴⁹ Özcan, Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği, Tablo-126, s. 374.

⁵⁰ Murat Çizakça, **Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları**, İstanbul: İlimi Neşriyat, 1993, s. 71.

⁵¹ Özcan, Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği, Tablo-126, s. 374.

Gayr-ı merbuh yani kâr elde etmeden kullandırılan finansmanların oranında 28 yılda büyük değişiklik meydana gelmiştir. 1212/1798 yılında gayr-ı merbuh ile 35 işlem yapılmışken 28 sene önce Durmuş'un araştırdığı yılda 8 işlem yapılmıştır. Gayr-ı merbuh mütevellî başlığı altında, araştırdığımız yılda sadece bir işlem yapılırken, 28 yıl önce 5 işlem yapılmıştır. Bu da mütevellîlerin kâr bırakmadan borçlanmaya pek yanaşmadıklarını, aldıkları borçların ribhlerini vakfa ödediklerini göstermektedir.

Durmuş'un araştırdığı yıl ile bizim incelediğimiz yıl arasında dikkatleri üzerine çeken bir başka veri de ferâğ bi'l-istiğlâl akdi ile ilgilidir. İncelediğimiz yılların ilki olan 1212/1798 yılında ferâğ bi'l-istiğlâl akdi ile 30 işlem yapılmışken, 28 yıl önce sadece 4 işlem yapılmıştır. Oran olarak %3,5 gibi az miktarda fark olsa da bu akdin henüz 1184/1770 yıllarında aktif olarak kullanılmadığını, halk nezdinde pek bilinmediğini söylemek mümkündür.

İşlem nevi belli olmayan, yani borç verilirken ne tür teminat alındığına dair malumatın olmadığı işlemlerin olduğunu yukarıda söylemiştik. 1212/1798 yılında 113 işlemin hangi teminat karşılığı yapıldığı belli olmazken, araştırdığımız yıldan 28 yıl önce sadece 11 işlemin teminatı belli değildir. 28 yılda bu kadar farklı sonuç çıkmasındaki sebep bizim araştırmamıza konu olan 6 vakfin yukarıda anlatıldığı üzere yaptıkları işlem türünün kayıtlarda atlanmasıdır. 6 vakfi istisna ederek verileri ele alırsak, geriye 10 vakıfta⁵² toplam 18 işlem türünün belli olmadığı sonucunu elde ederiz. Bu durumda Durmuş'un araştırdığı yıldaki verilere yakın bir sonuç çıkmış olmaktadır.

Son olarak, 28 yıl içinde vakıflardan alınan toplam borç miktarında ne gibi değişiklikler olmuş, bu sonuçlara da değinmek yerinde olacaktır. Aşağıdaki tabloda Durmuş, Kaya ve bizim araştırdığımız yıllardaki nakit işletme miktarları ve oranları gösterilmektedir.

---

⁵² 8, 15, 34, 39, 43, 52, 53, 55, 59 ve 79 numaralı vakıflarda işlem nevi belli olmayan borçlular vardır.

Tablo 3**Nakit İşletme Miktarı (Durmuş, Kaya, Akkaya)**

Yöntem	Durmuş (1184/1770)		Kaya (1198/1784)		Akkaya (1212/1798)	
	İşlem Miktarı	Oran	İşlem Miktarı	Oran	İşlem Miktarı	Oran
Muâmele-i Şeriye	15.993	31,4%	24.871	40,2%	26.061	36,3%
Bey bi'l-istiğlâl	29.439	57,8%	29.905	48,3%	26.141	36,4%
Mütevelli	3.119	6,1%	2.969	4,8%	6.384	8,9%
Gayr-ı Merbuh	928	1,8%	1.123	1,8%	5.147	7,2%
İşlem Nevi Belli Olmayan	344	0,7%	584	0,9%	4.348	6,1%
Ferağ bi'l-istiğlâl	915	1,8%	2.467,50	4,0%	3.575	5,0%
Gayr-ı Merbuh Mütevelli	230	0,5%	-	-	125	0,2%
Toplam Miktar	50.968		61.919,5		71.781	

Kaynak: Durmuş, “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları, s. 25; Kaya, XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları, s. 12.

Araştırdığımız 1212/1798 yılında 86 vakıf toplam 71.781 kuruşu borç olarak kullandırmıştır. 1184/1770 yılında ise 81 vakıftan 50.968 kuruş borç alınmıştır. 28 yılda verilen borç miktarında yaklaşık olarak 21.000 kuruşluk bir fark meydana gelmiştir. Alınan toplam borç miktarını, yapılan toplam işlem sayısına böldüğümüz zaman, 1184/1770 yılında işlem başına 69,1 kuruş düşerken araştırdığımız 1212/1798 yılında işlem başına 92,5 kuruş düşmektedir. 28 yılda işlem başına ortalama 23 kuruş farkın çıkması dikkat çekicidir. Kaya, çalışmasında 1198/1784 yılında işlem başına ortalama 81 kuruş tespit etmiştir.⁵³ Kullanılan borç miktarı, 1184/1770 yılından 14 yıl sonra 1198/1784 Kaya'nın araştırmasında 12 kuruş yükselmiş, 1212/1798 yılında aradan geçen 14 yılsonunda 11 kuruş daha yükselmiştir. Bu verilerden elde ettiğimiz sonuçlara göre 18. yüzyılın son çeyreğinden 19. yüzyılın başlarına doğru finansman kullanılan miktar artarak devam etmiştir.

Yukarıda yer alan tabloya baktığımızda, muâmele-i şeriye yöntemi ile işletilen nakit işletme miktarında bir artış görülmektedir. Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılında 15.993 olan muâmele-i şeriye miktarı, Kaya'nın araştırdığı 1198/1784 yılında 24.871, bizim araştırdığımız 1212/1798 yılında 26.061 kuruş çıkmıştır. Bey' bi'l-istiğlâl miktarı

⁵³ Kaya, XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları, s.106.

ise; Durmuş'un araştırdığı yılda 29.439, Kaya'nın araştırdığı yılda 29.905, bizim araştırdığımız yılda 26.061 kuruş çıkmıştır. Bu miktarlara baktığımızda bizim araştırdığımız yılda biraz düşüş meydana gelmiş olsa da bey' bi'l-istiğlâlin işlem miktarında önemli bir değişiklik meydana gelmemiştir, diyebiliriz.

Mütevellilerin aldıkları borç miktarı, Durmuş'un araştırdığı 1184/1798 yılında 3.119 kuruş, 14 yıl sonrasını ele alan Kaya'nın araştırmasında 2.969 kuruş, 14 yıl sonrasını incelediğimiz bizim araştırmamızda da 6.384 kuruş çıkmıştır. Tablo 2'de yer alan işlem sayılarına da baktığımızda Durmuş'un araştırdığı yılda mütevellilerin borçlanma miktarının ortalaması 70 kuruş, Kaya'da 65 kuruş, bizim araştırmamızda 133 kuruş çıkmıştır.

Tabloda göze çarpan bir başka artış da ferâğ bi'l-istiğlâlin işlem miktarında olmuştur. Durmuş'un araştırdığı yılda işlem sayısı 4 olan ferâğ bi'l-istiğlâlin işlem miktarı 915 kuruş, Kaya'nın araştırdığı yılda işlem sayısı 8 olan ferâğ bi'l-istiğlâlin işlem miktarı 2.467,5 kuruş, bizim araştırdığımız yılda işlem sayısı 30 olan ferâğ bi'l-istiğlâlin işlem miktarı 3.575 kuruş çıkmıştır. İşlem sayısı işlem miktarına bölündüğünde ortaya çıkan en yüksek ortalama, 308 kuruş ile Kaya'nın araştırdığı 1198/1784 yılında elde edilmiştir.

Tablodaki nakit işletme yöntemlerinde kullanılan miktarlara baktıktan sonra kendi araştırmamızda yer alan vakıflardan alınan borç miktarına dönersek; 1212/1798 yılında ortalama işlem başına 92,5 kuruş düşmektedir. Fakat bazı vakıfların sermayelerinin tamamını bir kişiye kullandırmak suretiyle gelir elde ettikleri de görülmüştür. Halk nezdinde güvenilir kimseler, vakıflardan oldukça yüksek miktarda borçlanmalar yapmışlardır, diyebiliriz. 1 numaralı vakıf olan "Hüsrev Ağa Mescidi Şerif Vakfı", sermayesinin tamamını Sarraf Ağa adında birine kullandırmıştır. Vakıf, 1000 kuruşun tamamını muâmele-i şeriyye olarak kullandırmış ve teminat olarak temessük almıştır.⁵⁴ 1216 yılına kadar 1000 kuruş aynı kişinin zimmetinde kalmaya devam etmiş, sadece ribhini ödemekle yetinmiştir. Borç alan kişinin sarraf olması vakıftan aldığı borç miktarında etkili olmuştur. Zira 1000 kuruş gibi bu kadar yüksek miktarda finansmanı alabilmek için, borcu talep edenin mesleğinin alelâde bir meslek olması düşünülemezdi.

---

⁵⁴ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 69b-1

3 numaralı “Atik Valide Sultan Cami Şerif Müezzinler Vakfı”, Hafız Hüseyin Efendi’ye vakfin sermayesinin tamamı olan 455 kuruşu muâmele-i şeriyye olarak kullandırmış ve teminat olarak da temessük ve kefil almıştır.⁵⁵ Vakıf, verdiği borcu eksiksiz geri alabilmek için çift teminat talep etmiş, hem temessük hem de kefil istemiştir. Bu örnekte, vakıfların kendilerini garanti altına alıp sosyal sorumluluklarını aksatmamak ve zarara uğramamak için gösterdikleri hassasiyeti görmekteyiz.

5 numaralı “Hayrettin Çavuş Mescidi Şerif Vakfı” Zeliha Hatun adında bir kadına rehin teminatı ile 800 kuruşu muâmele-i şeriyye yaparak borç vermiştir.⁵⁶ Bir kadının tek başına 800 kuruş gibi yüksek meblağı borç olarak alabilmesi, bu konuda para vakıfları adına iki şeyi göstermektedir: Birincisi, cinsiyet ayrımı gözetmeden vakıfların güvenilir olan her insana eşit muamele yaptığı, ikincisi ise, kadınların ekonomik hayatın içinde rahatlıkla kendilerine yer bulduklarıdır.

50 numaralı “Hamza Fakih Mescidi Şerifinde Ashab-ı Hayırdan Çandar Çavuş Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı” 473 kuruşluk sermayesinin tamamını Emine Hatun adında bir kadına kefaletle kullandırmıştır.⁵⁷ Vakfın bir kadına sermayesinin tamamını bağlaması, kadınların ekonomik hayatta ne kadar güvenilir olduklarını da göstermektedir.

56 numaralı “Kalınzâde Hac Ahmet Ağanın Hüsrev Ağa Mescidi Havlesinde Bina Eylediği Mektep Vakfı” Hüseyin Efendi adında birine rehin teminatı karşılığında 1000 kuruşluk borç vermiştir.⁵⁸ Aynı vakfın mütevellisi de 537,5 kuruşluk finansman kullanmıştır. Vakfın mütevellileri de ihtiyaç duydukları takdirde vakıflardan yüksek miktarda borç almışlardır.

59 numaralı “Solak Sinan Mahallesi Yerce Hoca Mescidi Mülhakatından Aişe Hatun’un Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı” mütevellisi 1 kuruşluk borç almıştır.⁵⁹ Bu da vakfın mütevellisi dahi olsa ve 1 kuruş gibi cüzi miktar dahi kullansa her şeyin kayıt altına

---

⁵⁵ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 74b-1

⁵⁶ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 75b-2

⁵⁷ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 4b-2

⁵⁸ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 6b-1

⁵⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 7b-1

alındığını göstermektedir. Para vakıflarının ne kadar sistemli ve disiplinli bir şekilde kayıt altına alındığına örnek teşkil etmesi açısından önemli bir zımnen kayıdır.

80 numaralı “Debbağlar Mahallesi Mescidi Şerif Vakfı” Molla İbrahim adında birine 700 kuruşu istiglal teminatı ile borç vermiştir.⁶⁰ Yüksek miktarda kullanılan finansmanlar için alınan teminatlarda, istiglalın daha fazla tercih edilmesi para vakıfları için daha isabetli bir karar olacaktır. Çünkü para vakıfları, istiglal akdi karşılığında aldığı borcu geri getirmeyen birinden zarar etmez. Zira borç verdiği kişinin herhangi bir mülkünün rakabesini üzerine almıştır. Aksi bir durum söz konusu olduğunda mülk vakfa kalacaktır. Tablo-1’de istiglal akdinde kullanılan borç oranının yüksek çıktığını görmüştük. Fakat toplum nezdinde güvenilir olan şahsiyetlerin muamele-i şeriyye ile de yüksek miktarda borç aldığını söylemek mümkündür.

1.3. Vakıfların Asl-i Mallarındaki Değişiklikler (1212/1798-1216/1802)

Para vakıflarını diğer vakıflardan ayıran en temel özellik nakit sermayeleridir. Vakıflar, nakit sermayelerini işleterek vakfın bünyesinde görevlilerin ücretlerini öderler ve kuruluş amacındaki sosyal sorumluluğu yerine getirirler. Gelir-gider farkı zaman zaman vakıfların asl-i mallarında değişikliğe sebebiyet vermektedir. Gelirleri giderlerinden fazla olan vakıfların asl-i malları artarken, gelirleri giderlerinden az olan vakıfların asl-i malları tabii olarak düşmektedir. Bunun yanında gelir-gideri eşit olan vakıflar da vardır ki asl-i malları her yıl sabit kalmaktadır.

Aşağıda yer alan Tablo’4 de incelediğimiz vakıfların beş yıllık asl-i mallarının değişimi gösterilmektedir. Sadece kira geliri olan 14 vakfın dışında kalan 72 vakfın beş yıllık asl-i mallarındaki değişim ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Bazı vakıfların asl-i malları beş yıl boyunca yazılırken bazıları birkaç yıllık yazılmıştır. Bunun sebebi vakıfların muhasebe kayıtlarının her yıl tutulmamış olmasıdır. Bu duruma örnek olarak 2 numaralı Valide Atik Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı gösterilebilir.⁶¹ Adı geçen vakfın kayıtları 1212/1798 ve 1213/1799 yıllarında tutulmuş, takip eden 3 yılda tutulmamıştır. Bu

---

⁶⁰ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 80a-2

⁶¹ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 70a-2.

durumda sadece ilk iki yılki verilere göre asl-i malını değerlendirmeye tâbi tutmuş bulunmaktayız.

1216/1802 yılındaki asl-i mal verilerinin diğer yıllara nazaran az çıkması dikkat çekicidir. Araştırdığımız 5 yılın sonuncusu olan 1216/1802 yılında muhasebe kayıtları tutulmayan vakıfların fazla olması, son yılda veri kaybını ortaya çıkarmıştır. Zira bazı vakıfların kayıtları iki veya üç yıllık tutulmuş olabilir.

Asl-i malı az olan vakıflar, sermayelerini güçlendirmek için bir araya gelerek asl-i mallarını birleştirmişlerdir. Böylece ortak sermaye kullanan küçük vakıflar, devamlılığı daha kolay sağlamışlardır. Bu durumda olan dört vakfı tek tek ele alacağız.⁶² 1 numaralı vakıf olan “Hüsrev Ağa Mescidi Şerif Vakfı” 700 kuruşluk sermayesini, İsmail... Bey Vakfından 300 kuruş takviye yaparak 1.000 kuruşa yükseltmiştir. 22 numaralı “Merhum Tavaşi Hasan Ağa Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı” 660 kuruşluk asl-i mala, 11 tane küçük vakfı bir araya getirerek ulaştırmıştır.

34 numaralı “Debbağlar Mahallesi Cami Şerif Vakfı” başka bir vakıfla sermaye birleştirmemiş, şahısların ortaya koydukları paralar ile asl-i malını oluşturmuştur. Küçük Hüseyin 61, Mütevelli Abdullah 60, Kürt İbrahim Beşe 36, Süleyman Beşe 10, İbrahim Beşe 5, Süleyman Beşe 5, Süleyman Beşe... 18 kuruş koyarak 195 kuruşluk vakfın asl-i malını elde etmişlerdir. Son olarak 60 numaralı “Solak Sinan Mahallesi Fatıma Hatun Mescidi Şerif Vakfı” 460 kuruşluk asl-i malının 200 kuruşunu kendi karşılıken geri kalan 260 kuruşu diğer vakıflardan temin etmiştir.

Tablo 4

1212/1798-1216/1802 Yılları Arasında Vakıfların Asl-i Malları

Vakf No	Vakf İsimleri	1212/1798 Yılı Asl-i Malı (Krş.)	1213/1799 Yılı Asl-i Malı (Krş.)	1214/1800 Yılı Asl-i Malı (Krş.)	1215/1801 Yılı Asl-i Malı (Krş.)	1216/1802 Yılı Asl-i Malı (Krş.)
1	Hüsrev Ağa Mescidi Şerif Vakfı	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
2	Valide Atik Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	920	920	-	-	-
3	Atik Valide Sultan Cami Şerif Müezzinler Vakfı	455	455	-	-	-
5	Hayrettin Çavuş Mescidi Şerif Vakfı	3.539	3.539	3.539	3.539	3.690

⁶² 1, 22, 34 ve 60 numaralı vakıflar asl-i mallarını birleştirerek sermaye büyüyen vakıflardır.

Tablo 4'ün devamı

6	Hayrettin Çavuş Mescidi Bedeli Avarız Vakfı	309	309	309	314	621
8	Murat Reis Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	540	540	-	-	-
9	Kariğa Nasuh Cami Şerif ve Hacı Bekir'in Minber ve Minare Vakfı	955	955	955	955	-
10	Zincirli Kuyu Vakfı	463	582	633	640	679
11	Debbağlar Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	250	-	-	-	-
12	Gerede Mahallesi Mescidi Şerif Bedeli Avarız Vakfı	1.120	1.120	1.120	1.120	1.120
13	Davut Paşa Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	507	507	436	436	471
14	Pazar Başı Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	92	-	-	-	-
15	Serrac İbrahim Çelebi ve Serrac Hasan Ustanın Sakf ve Mevkufe Vakfı	556	556	556	593	631
17	Solak Sinan Mahallesi Altmış Odaları Nam Bey Timur Mescidi Şerif Vakfı	400	350	-	355	362
18	Solak Sinan Mahallesi Emetullah Hatunun Aşure Pilav Zerde ve Lokma Vakfı	979	993	955	995	998
19	Emetullah Hatunun Ecza-i Şerif Vakfı	255	257	258	259	260
20	Ramazan Ahmet Efendi Vakfı	-	-	183	183	-
21	Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerif Vakfının Mülhekatından Olan Mehmet Efendi ve Hac Asur Vakfı	1.468	1.578	1.578	1.578	-
22	Merhum Tavaşi Hasan Ağa Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	660	660	660	660	-
24	Ören Karyesinde Mehmet Çavuş Cami Şerif Vakfı	868	868	868	868	868
25	Ören Karyesinde Yusuf Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı	2.087	2.088	2.088	2.088	2.147
26	Solak Sinan Mahallesinde Vâki Kebir Lağımın Tathiri, Tevzii ve Tamiri Vakfı	159	170	184	188	201
27	Arakiyeci Hac Cafer Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	275	300	300	300	300
28	Şerbetçi Hac Mustafa Ecza-i Şerif Vakfı	297	297	297	297	-
29	Şeyh Seyyid Mehmet Habib Efendi Vakfı	1.000	1.000	1.090	1.090	-
30	Mehmet Paşa Mahallesi Avarız Vakfı	930	930	930	930	930
31	Merhum Ahmet Çelebi Mescidi Şerif Vakfı	1.469	1.596	1.643	1.643	1.651
32	Ahmet Çelebi Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	380	381	385	386	386
33	Kâtip Hüseyin Efendinin Mekteb-i Latife Vakfı	730	800	870	940	-
34	Debbağlar Mahallesi Cami Şerif Vakfı	195	195	195	195	-
35	Evliya Hâce Mescidi Vakfı	897	870	870	870	-
36	Saliha Hatun Ecza-i Şerif Tilaveti ve Şem-i Asel İkadı Vakfı	318	318	318	318	-
37	Evliya Hâce Bedeli Avarız Vakfı	50	50	50	50	-
38	Evliya Hâce Mahallesi Fatıma Mektebi Latife Vakfı	150	150	150	150	-
39	Torbali Mescidi Şerif ve Avarız Vakfı	634	634	640	650	650
41	Karakadı Alauddin Mescidi Vakfı	1.971	1.971	1.971	1.971	1.971
42	Karakadı Mescidinde Hac Mustafa Vakfı	150	150	150	150	150
43	Karakadı Mescidinde Hac Osman'ın Minber Vakfı	150	150	150	150	150
44	Tenbel Hac Mehmet Mahallesi Avarız Vakfı	870	870	870	870	870
45	Hüsrev Ağa Mescidi Şerifinde Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Şakire Hatun Vakfı	150	150	150	150	150
46	Hac Hasan'ın Maltepe'de Köprü Vakfı	685	530	900	900	900
47	Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Ashab-ı Hayırdan Merhume Saime Hatun Vakfı	220	220	220	220	220
49	Hamza Fakih Mahallesi Saime Hatun Avarız Vakfı	210	210	210	210	210
50	Çandar Çavuş Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı	474	474	474	474	474
52	Bulgurlu Karyesi Teberdar Mehmet Ağa Mâ-i Cârî (Çeşme) Vakfı	2.581	2.658	2.669	2.804	2.883

Tablo 4'ün devamı

53	Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahib'ul-Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfı	3.665	3.665	3.867	3.867	3.867
54	Çenkar Karyesi Süleyman Ağa Mektebi Vakfı (Latif ve Cihat Saire)	1.015	1.078	1.078	1.254	1.283
55	Kadı Karyesi Ali Paşanın Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı	1.457	1.553	1.553	1.718	1.718
56	Kalinzâde Hac Ahmet Ağanın Bina Eylediği Mektep Vakfı	1.837	1.706	1.700	1.700	1.700
57	Hac Mehmet Emin Efendinin Kaldırımları Tamir Vakfı	500	500	500	500	-
58	Kutbu'l-Arifin Şeyh Seyyid Ali Efendinin Kaimmakam Olan Hac Mehmet Tahir Efendi Vakfı	2.026		1.300	1.300	1.300
59	Solak Sinan Mahallesi Aişe Hatunun Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı	77	77	-	-	-
60	Solak Sinan Mahallesi Fatıma Hatun Mescidi Şerif Vakfı	460	260	-	-	-
61	Gülfem Hatun Mahallesi Belkıs Hatun Bedeli Avarız Vakfı	852	852	852	852	852
62	Ramazan Ahmet Efendinin Minber Nukud Müsakkafatı Vakfı	126	183	-	-	-
63	Kutbu'l Arifin Tâcu'l- Vasilin Şeyh Fenai Ali Efendi Cami Şerif ve Mektep Vakfı	1.000	1.000	1.000	1.000	
64	Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı	9.046	9.346	9.846	10.346	
65	Merhum Hâce Hesna Hatun Mahallesi Mescidi Şerif Vakfı	2.079	2.079	2.179	2.229	
66	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Cami Şerif Vakfı	-	-	1.396	-	-
67	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Toplu Çeşme Mühimmatı Vakfı	-	-	227	-	-
68	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Yukarı Çeşme Mühimmatı Vakfı	-	-	111	-	-
69	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Çeşme Mühimmatı Vakfı	-	-	388	-	-
70	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Mehmet Efendinin Bina Eylediği Taşlı Köprü Vakfı	-	-	303	-	-
71	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Sürur Kapu Bi'r-u Mâ Mühimmatı Vakfı	-	-	625	-	-
73	Merhum Hâce Hesna Hatun Mahallesi Mescidi Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfı	2.000	2.000	2.000	2.000	-
74	Mihrimah Sultan Cami Şerifinde Merhum Davut Efendinin Dersiye Vakfı	339	339	359	-	-
75	Hâce Hesna Hatun Mahallesi Merhum Arslan Ağanın Mâ-i Cârî Çeşme Vakfı	370	370	370	-	-
76	Merhum Murat Reis Mahallesi Mescidi Şerif Vakfı	300	300	123	123	123
79	Kefeci Hâce Bedeli Avarız Vakfı	-	837	832	832	859
80	Debbağlar Mahallesi Mescidi Şerif Vakfı	770	770	-	-	-
81	Bulgurlu Mahallesi Mescidi Şerif Bedeli Avarız Vakfı	520	520	520	600	600
83	Tenbel Hac Mehmet Mahallesinde Rahime ve Hatice Hatun Vakfı	700	700	700	700	700
86	Hac Murat Hoca Mescid-i Şerif Vakfı	200	200	200	200	200

1.3.1. Asl-i Mallarında Artış Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802)

Nakit sermayesi olan 72 vakıf içerisinde sermayesi artan vakıf sayısı 26'dır.⁶³ Sermayesinde artış olan vakıfların sayısının az çıkmasının önemli bir nedeni, 14 vakfın nakit sermayesinin olmaması, sadece kira gelirinin olmasıdır. Vakıfların asl-i

⁶³ Bizden 28 yıl öncesini çalışan Muhammed Emin Durmuş'un yüksek lisans çalışmasında da 27 vakfın asl-i malında artış meydana gelmiştir. Bu rakamın bizim bulduğumuz rakama çok yakın çıkması dikkat çekicidir. Durmuş (2016), s. 40.

mallarındaki artışların çeşitli sebepleri olabilir. En sık karşılaşılan birinci sebep, vakfin gelirlerinin giderlerinden fazla olmasıdır. Geliri giderinden fazla olan vakıflar, ellerine geçen fazlalığı asl-i mala eklerler ve bir dahaki seneye daha fazla miktarda borç verirler. Böylece vakıf bir masraf yapmazsa her geçen yıl elindeki fazlalık artarak devam eder. Fakat bazı vakıfların kurucuları, arta kalan fazlalığın nereye harcanacağını vakfiyede belirtmiştir.⁶⁴ Bu durumda arta kalan para vâkıfın talebi üzerine oraya aktarılır ve asl-i malda herhangi bir artış meydana gelmez.

Vakıfların asl-i malındaki artış sebebinin bir diğeri ise vakıflara yapılan hibelerdir. Maddi olarak tek başına vakıf kurmaya gücü yetmeyen hayır sahipleri, hazır kurulmuş olan vakıflarla sermaye birleştirme yoluna gitmişlerdir.⁶⁵ Yapılan bu sermaye birleştirme uygulamalarında da hesaplanan miktar dışında asl-i malda artış meydana gelmektedir. Vakfın mütevellileri de zaman zaman açığı çıkan vakfın borcunu kendi bütçelerinden öderler ve vakıftan alacaklarını vakfa hibe ederler. Böylece vakfın asl-i malında alışılmışın dışında bir artış meydana gelebilir.

İcareteyn ile kiraya verilen mülklerin bir muaccele (peşin) geliri bir de müeccele (vadeli) geliri bulunmaktadır. Mahlûl olan mülklerin bir başkasına kiraya verilmesi durumunda vakıflar yüklü miktarda muaccele geliri elde etmektedirler.⁶⁶ Peşinen ödenen muaccele gelirleri vakfın asl-i malında büyük bir artış meydana getirmektedir. Bu durum çok az denk gelse de vakıflara büyük bir gelir kaynağıdır. Genelde vakıflar tamirat işlerini ya da yeni akar satın almalarını, gelen yüklü miktardaki muaccele gelirleri ile yaparlar.⁶⁷

---

⁶⁴ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 74b-1, Atik Valide Sultan Cami Şerif Müezzinler Vakfı, 1212/1798 yılında 3.860 akçe kalan fazlalığı ve önceki senelerden kalan 26.580 akçeyi toplamda 30.440 akçeyi vâkıfın şartı üzere 8 müezzine eşit olarak dağıtmıştır. Yine 1212/1798 yılında 75b-1 numaralı Murat Reis Mahallesinde Tabh-i Aşure Vakfı, vâkıfın şartı üzerine arta kalan 1.800 akçeyi vâkıfın soyundan gelen mütevelliyeye vermiştir.

⁶⁵ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 85b-2, Debbaglar Mahallesi Cami Şerif Vakfı 1212/1798 yılında asl-i malını, Küçük Hüseyin'in 61 kuruş, Mütevellî Abdullah'ın 60 kuruş, Kürt İbrahim Beşe'nin 36 kuruş, Süleyman Beşe'nin 33 kuruş ve İbrahim Beşe'nin 36 kuruş hibe etmesi ile oluşturmuştur.

⁶⁶ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 83a-1, Şeyh Seyyid Mehmet Habib Efendi Vakfı, Aişe Hatundan mahlûlü müaccele geliri olarak 39.600 akçe (330 kuruş) gelir elde etmiştir.

⁶⁷ Kaya, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri", s. 203, Büyük bir bölümü yanan Şehit Ali Paşa Vakfının tamir için borçlandığı paraların bir kısmını muaccele geliri ile ödediğini görmekteyiz.

Tablo 5**Asl-i Malında Artış Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802)**

Vakıf No	Vakıf İsimleri	1212/1798 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1213/1799 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1214/1800 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1215/1801 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1216/1802 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)
5	Hayrettin Çavuş Mescidi Şerif Vakfı	3.539	3.539	3.539	3.539	3.690
6	Hayrettin Çavuş Mescidi Bedeli Avarız Vakfı	309	309	309	313,5	621
10	Zincirli Kuyu Vakfı	463	582	633	639,5	679
15	Serrac İbrahim Çelebi ve Serrac Hasan Ustanın Sakf ve Mevkufe Vakfı	555,5	555,5	555,5	592,5	631
18	Solak Sinan Mahallesi Emetullah Hatunun Aşure Pilav Zerde ve Lokma Vakfı	979	993	955	995	998
19	Emetullah Hatunun Ecza-i Şerif Vakfı	255	256,5	258	259	260
21	Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerif Vakfının Mülhekatından Olan Mehmet Efendi ve Hac Aşur Vakfı	1.468	1.578	1.578	1.578	-
25	Ören Karyesinde Yusuf Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı	2.087	2.087,5	2.087,5	2.087,5	2.147
26	Solak Sinan Mahallesinde Vâki Kebir Lağımın Tathiri, Tevzii ve Tamiri Vakfı	159	170	183,5	188	201
27	Arakiyece Hac Cafer Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	275	300	300	300	300
29	Şeyh Seyyid Mehmet Habib Efendi Vakfı	1.000	1.000	1.090	1.090	
31	Merhum Ahmet Çelebi Mescidi Şerif Vakfı	1.468,5	1.596	1.642,5	1.642,5	1.651
32	Ahmet Çelebi Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	380	380,5	384,5	385,5	385,5
33	Kâtip Hüseyin Efendinin Mekteb-i Latife Vakfı	730	800	870	940	-
39	Torbalı Mescidi Şerif ve Avarız Vakfı	634	634	640	649,5	649,5
46	Hac Hasan'ın Maltepe'de Köprü Vakfı	685	530	900	900	900
52	Bulgurlu Karyesi Teberdar Mehmet Ağa Mâ-i Cârî (Çeşme) Vakfı	2.581	2.658	2.669	2.804	2.883
53	Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahib'ul-Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfı	3.664,5	3.664,5	3.866,5	3.866,5	3.866,5
54	Çenkar Karyesi Süleyman Ağa Mektebi Vakfı (Latif ve Cihat Saire)	1.015	1.078	1.078	1.254	1.282,5
55	Kadı Karyesi Ali Paşanın Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı	1.457	1.552,5	1.552,5	1.717,5	1.717,5
62	Ramazan Ahmet Efendinin Minber Nukud Müsakkafatı Vakfı	126	183	-	-	-
64	Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı	9.046	9.346	9.846	10.346	-
65	Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescidi Şerif Vakfı	2.079	2.079	2.179	2.229	-
74	Mihrimah Sultan Cami Şerifinde Merhum Davut Efendinin Dersiye Vakfı	339	339	359	-	-
79	Kefeci Hacı Bedeli Avarız Vakfı	-	837	832	832	859
81	Bulgurlu Mahallesi Mescidi Şerif Bedeli Avarız Vakfı	519,5	519,5	519,5	600	600

Yukarıdaki tabloda bulunan 26 vakfin tamamı için her yıl kâr etti demek doğru olmayacaktır. İncelediğimiz ilk yıl olan 1212/1798 ile son yıl olan 1216/1802 yıllarına baktık ve son yılki asl-i malı ilk yıldan daha yüksek ise bu tabloda gösterdik.⁶⁸ Ara yıllardaki dalgalanmaları dikkate almadan tabloyu oluşturduk. Asl-i malları artan vakıfların birkaç tanesini yakından inceleyelim ve yıllara göre artışını tespit etmiş olalım.

10 numaralı Zincirli Kuyu Vakfının asl-i malı 5 yıl boyunca düzenli bir şekilde artmıştır. 1212/1798 yılında 463 kuruş asl-i malı 1213/1799 yılında 582 kuruşa yükselmiştir. Fakat bu artış somut olarak asl-i mala aynen eklenmemektedir. Çünkü vakfin muhasebesi tutulurken, kullanılan finansmandan elde edilecek gelir, kayıta gösterilse de ancak bir sene sonra vakfin kasasına girdiği için rakamsal olarak var, fakat somut olarak mevcut değildir. Bu durum kayıtlarda şöyle yer almaktadır: *“fazla kalan 1320 akçe zimem-i nâsda olup tahsil edildikten sonra gelecek sene vakfin asl-i malına eklenecektir.”*⁶⁹ Zincirli Kuyu Vakfının 1214/1800 yılında da asl-i malı artmış ve 633 kuruşa yükselmiştir. 1215/1801 yılında 639,5 kuruş, 1216/1802 yılında 679 kuruşa yükselerek vakfin asl-i malı her yıl artışını sürdürmüştür. Sonuç olarak vakfin asl-i malı ilk yıl ile son yıl arasında beş yılda toplam 216 kuruş artmıştır.

64 numaralı Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı, incelediğimiz vakıflar arasında 9.046 kuruşla en yüksek asl-i mala sahip olan vakıftır. Her sene “avarız durumunda ihtiyar akçesi” adı altında 18.555 akçeyi mütevellî elinde saklı tutan vakıf, ihtiyaç olmayınca bu parayı da asl-i mala eklemektedir.⁷⁰ 1213/1799 yılına gelindiğinde borç verdiği kişi sayısı 4 kişi artmış ve 98 kişiye finansman sağlamış, asl-i malını 9.346 kuruşa çıkarmıştır. 1214/1800 yılında borç verdiği kişi sayısı 8 kişi artmış ve 106 kişiye finansman sağlamış, asl-i malını 9.846 kuruşa çıkarmıştır. Asl-i malındaki bu değişikliğin bir sebebi de bu yıl 4.320 kuruş muaccelle geliri elde etmiş olmasıdır. 1215/1801 yılında borç verdiği kişi sayısı iki kişi azalmasına rağmen 10.346 kuruş asl-i mala ulaşmıştır. Borç verdiği kişi sayısı azalırken asl-i maldaki bu artışın nedeni; kullanılan

---

⁶⁸ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 4a-1, Hac Hasan’ın Maltepe’de Köprü Vakfında 1212/1798 yılında 685 kuruş olan asl-i malı 1213/1799 yılında 530 akçeye düşmüştür. Fakat 1216/1802 yılında asl-i malı 900 kuruşa yükselmiş ve ilk yıldan daha yüksek bir rakama ulaşmıştır. İlk ve son yılı baz aldığımız için bu vakfin ara yıldaki asl-i malındaki düşüşünü dikkate almadık ve asl-i malı yükselen vakıflardan saydık.

⁶⁹ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 82b-1.

⁷⁰ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 15b-1.

finansmanlardan elde edilen fazlalıkların bir sene sonra kayda geçmesinden dolayıdır. Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı'nın kaydı, diğer vakıflardan farklı olarak bir sene geriden tutulmuştur. Bu yüzden 1216/1802 yılı verilerine ulaşmak için araştırmamız dışında kalan 1217/1803 yılını da incelemek gerekmektedir. Bu yüzden son yılki verileri eksik kalmıştır.

1.3.2. Asl-i Malında Değişiklik Meydana Gelmeyen Vakıflar (1212/1798-1216/1802)

1212/1798-1216/1802 yıllarında asl-i malında artma ya da azalma olmayan vakıfların sayısı 39'tur. Sermayesi değişmeyen 39 vakıftan 8 tanesinin muhasebe kayıtları sadece bir yıl tutulmuştur.⁷¹ Bu yüzden bu 8 vakfı dışarda tutarsak kalan 31 vakfın asl-i malları değişmemiştir. Durmuş'un araştırmasında beş yıl boyunca 81 vakıf içinde 29 tanesinin asl-i malı değişmemiştir.⁷² Ortaya çıkan bu rakam, 28 yıl sonra araştırmamızda elde ettiğimiz rakama oldukça yakındır.

Tablo 6

Asl-i Malı Değişmeyen Vakıflar (1212/1798-1216/1802)

Vakıf No	Vakıf İsimleri	1212/1798 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1213/1799 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1214/1800 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1215/1801 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1216/1802 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)
1	Hüsrev Ağa Mescidi Şerif Vakfı	1.000	1.000	1.000	1.000	1.000
2	Valide Atik Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	920	920	-	-	-
3	Atik Valide Sultan Cami Şerif Müezzinler Vakfı	455	455	-	-	-
8	Murat Reis Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	540	540	-	-	-
9	Karığa Nasuh Cami Şerif ve Hacı Bekir'in Minber ve Minare Vakfı	955	955	955	955	-
11	Debbağlar Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	250	-	-	-	-
12	Gerede Mahallesi Mescidi Şerif Bedeli Avarız Vakfı	119,5	119,5	119,5	119,5	119,5
14	Pazar Başı Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	92	-	-	-	-
20	Ramazan Ahmet Efendi Vakfı	-	-	183	183	-
22	Merhum Tavaşi Hasan Ağa Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	660	660	660	660	-
24	Ören Karyesinde Mehmet Çavuş Cami Şerif Vakfı	868	868	868	868	868

⁷¹ 11, 14, 66, 67, 68, 69, 70 ve 71 numaralı vakıfların kayıtları sadece bir yıl tutulmuştur.

⁷² Durmuş, s. 39.

Tablo 6'nın devamı

28	Şerbetçi Hac Mustafa Ecza-i Şerif Vakfı	297	297	297	297	-
30	Mehmet Paşa Mahallesi Avarız Vakfı	930	930	930	930	930
34	Debbağlar Mahallesi Cami Şerif Vakfı	195	195	195	195	-
37	Evliya Hacı Bedeli Avarız Vakfı	50	50	50	50	-
38	Evliya Hacı Mahallesi Fatıma Mektebi Latif Vakfı	150	150	150	150	-
41	Karakadı Alauddin Mescidi Vakfı	1.971	1.971	1.971	1.971	1.971
42	Karakadı Mescidinde Hac Mustafa Vakfı	150	150	150	150	150
43	Karakadı Mescidinde Hac Osman'ın Minber Vakfı	150	150	150	150	150
44	Tenbel Hac Mehmet Mahallesi Avarız Vakfı	870	870	870	870	870
45	Hüsrev Ağa Mescidi Şerifinde Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Şakire Hatun Vakfı	150	150	150	150	150
47	Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Ashab-ı Hayırdan Merhume Saime Hatun Vakfı	220	220	220	220	220
49	Hamza Fakih Mahallesi Saime Hatun Avarız Vakfı	210	210	210	210	210
50	Çandar Çavuş Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı	474	474	474	474	474
57	Hacı Mehmet Emin Efendinin Kaldırımları Tamir Vakfı	500	500	500	500	500
59	Solak Sinan Mahallesi Aişe Hatunun Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı	77	77	-	-	-
61	Gülfem Hatun Mahallesi Belkıs Hatun Bedeli Avarız Vakfı	852	852	852	852	852
63	Kutbu'l-Arifin Tacu'l-Vasilin Şeyh Fenai Ali Efendi Camii Şerif ve Mektep Vakfı	1.000	1.000	1.000	1.000	-
66	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Cami Şerif Vakfı	-	-	1.396	-	-
67	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Toplu Çeşme Mühimmatı Vakfı	-	-	227	-	-
68	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Yukarı Çeşme Mühimmatı Vakfı	-	-	111	-	-
69	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Çeşme Mühimmatı Vakfı	-	-	388	-	-
70	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Mehmet Efendinin Bina Eylediği Taşlı Köprü Vakfı	-	-	302,5	-	-
71	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Sürur Kapu Bi'r-u Mâ Mühimmatı Vakfı	-	-	625	-	-
73	Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescidi Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfı	2.000	2.000	2.000	2.000	-
75	Hacı Hesna Hatun Mahallesi Merhum Arslan Ağanın Mâ-i Cârî Çeşme Vakfı	370	370	370	-	-
80	Debbağlar Mahallesi Mescidi Şerif Vakfı	770	770	-	-	-
83	Tenbel Hac Mehmet Mahallesinde Rahime ve Hatice Hatun Vakfı	700	700	700	700	700
86	Hacı Murat Hoca Mescid-i Şerif Vakfı	200	200	200	200	200

Asl-i malı değişmeyen 31 vakfın bazılarında işlem sayıları ve çeşitleri dahi değişmemiştir. 38 numaralı “Evliya Hacı Mahallesi Fatıma Mektebi Latif Vakfı” 150 kuruluşluk sermayesini 4 yıl boyunca iki kişiye kullandırmıştır. Son yılda (1216/1802)

vakfin kaydı tutulmadığı için o yıla ilgili bilgi veremiyoruz. Parmakçı Ahmet Beşe'ye 30 kuruş rehin karşılığı muâmele-i şeriyye ile borç verilmiş ve 4 yıl boyunca hiç değişmemiştir. Geriye kalan 120 kuruşu da istiğlâl akdi ile Bilal adında birine 4 yıl boyunca kullandırmıştır.

49 numaralı “Hamza Fakih Mahallesi Saime Hatun Avarız Vakfi” ise sermayesinin tamamı olan 210 kuruşu, 5 yıl boyunca Ali Beşe adında birine kullandırmıştır. Her yıl aynı kalan borç miktarına bakınca şu çıkarımı yapmak mümkün olmaktadır: Ali Beşe aldığı 210 kuruşluk borcun her yıl ribhini öderken, borca denk gelen kısmı ile ilgili bir ödeme yapmamış ve her yıl borcu aynı miktarda devam etmiştir.

Asl-i malında değişiklik meydana gelmese de işlem sayıları ve çeşitleri değişen vakıfların sayıları daha fazladır. Mesela; 41 numaralı “Kara Kadı Alaaddin Mescidi Vakfi” 1.971 kuruşluk asl-i malını, 1212/1798 yılında 30 kişiye kullandırırken, 1216/1802 yılında aynı sermayeyi 32 kişiye kullandırmıştır. İşlem sayısı artsa da asl-i malı aynı kaldığı için finansman kullananlardan bazıları kullandığı finansman miktarını azalttı ya da borcunun bir kısmını ödedi, şeklinde bir çıkarım yapmak mümkündür.

37 numaralı “Evliya Hacı Bedeli Avarız Vakfi” 50 kuruşluk asl-i malını beş yıl boyunca korumuştur. 1212/1798 yılında 30 kuruşu Hafız Mehmet Efendi muâmele-i şeriyye ile borç olarak almıştır. Aynı vakfin mütevellisi de geri kalan 20 kuruşu borç olarak almıştır. 1213/1799 yılında vakfin 50 kuruşluk sermayesinin 30 kuruşunu yine Hafız Mehmet Efendi muâmele-i şeriyye ile almıştır. Ancak bu yıl müteveli aldığı borcu geri ödemiş ve ... Cib Hatun rehin karşılığı 20 kuruşu borç olarak vakıftan almıştır. Bu örnekte de görüldüğü üzere vakfin asl-i malı aynı kalırken borç alanlar değişebilmektedir.

42 ve 43 numaralı vakıflarda 1212/1798 yılında vakfin asl-i malı olan 150 kuruşu farklı kişiler kullanırken, 1213/1799 yılından itibaren vakıfların asl-i malını mütevelliler kullanmaya başlamış ve başka kimseye kullandırmamışlardır. Bu durumda vakfin asl-i malı hiç değişiklik göstermezken işlem çeşitleri ve işlem sayıları değişiklik gösterebilmektedir.

1.3.3. Asl-i Malında Azalma Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802)

Para vakıflarının asl-i mallarında azalma olma ihtimali oldukça düşüktür. Bunun çeşitli sebepleri vardır. Öncelikle insanların güvenilir, sadık ve dürüst olmaları borç veren

vakıfların verdikleri borcu geri alamama ihtimalini azaltmaktadır. Bunun yanında, vakfın mütevellileri, özellikle yüksek meblağdaki borçları saygın ve dürüst kişilere vermekte dikkatli davranmışlardır. Böylece yüksek miktarda verilen paraların geri ödenmesi daha kolay olmuştur. Son olarak para vakıfları, verdikleri borçlar karşılığında aldıkları teminatlarla kendilerini garanti altına almışlar ve böylelikle zarar etme olasılıklarını azaltmışlardır.

Araştırmamıza konu olan 1212/1798-1216/1802 yıllarında, 86 vakıftan sadece 7 vakfın asl-i mallarında azalma meydana geldiği görülmüştür.⁷³ Ancak asl-i malı azalan 7 vakfın hepsi için verdikleri borç paraları geri alamadığından zarar ettiği ve asl-i malının bu yüzden azaldığını söylemek doğru olmaz. Vakıflar yeni kiracı bulmak ya da sosyal hizmetlerini ifa etmek için yeni mülkler satın alabilir.⁷⁴ Yeni mülk satın alan vakıf, asl-i malı azaldığı için birkaç yıl zarar etmiş gibi görünebilir. Fakat bu durum vakıflar için geçicidir ve zamanla asl-i malını daha da attırarak hizmetine devam eder. Asl-i maldaki azalmanın bir başka nedeni ise, vakıf mülkleri için yapılan tamirat masraflarıdır.⁷⁵ Bu tamiratlar ekseriyetle, mescit tamiri, su yolu tamiri, cami duvarının tamiri, kaldırım ve çeşme tamiri gibi başlıklarda toplanabilir. Ayrıntılarını ilerleyen bölümlerde gider kalemlerini açıklarken vereceğimiz için bu bölümde detaya yer vermeyeceğiz. Son olarak, para vakıflarının asl-i malındaki azalma nedeni olarak, verilen borçların alınamamasını söyleyebiliriz.

---

⁷³ 13, 17, 35, 56, 58, 60 ve 76 numaralı vakıfların asl-i malları azalmıştır.

⁷⁴ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 83a-1, Şeyh Seyyid Mehmet Habib Efendi Vakfı, 1212/1798 yılında sermayesinden 1.000 akçe ile vakfa 7 müsakkafatı cedide satın almıştır. Bu satın alma işlemi ile asl-i malında azalma meydana gelmiştir.

⁷⁵ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 4b-3, İsmail Haskinin Mâ-i Cârî ve Kutbu'l-Arifin Şeyh Nasuhi Efendinin Ecza-i Şerif Vakfı, 1212/1798 yılında 8.200 akçe tamirat masrafı yaptığı için asl-i malında azalma meydana gelmiştir. Bu tamiratın 720 akçesini su yolu tamiri geri kalanı genel olarak tamirata kullanılmıştır.

Tablo 7**Asl-i Malında Azalma Olan Vakıflar (1212/1798-1216/1802)**

Vakıf No	Vakıf İsimleri	1212/1798 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1213/1799 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1214/1800 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1215/1801 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)	1216/1802 Yılı Asl-i Malı (Kırş.)
13	Davut Paşa Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	507	507	436	436	471
17	Solak Sinan Mahallesi Altmış Odaları Nam Bey Timur Mescidi Şerif Vakfı	400	350	-	355	362
35	Evliya Hacı Mescidi Vakfı	896,5	869,5	869,5	869,5	-
56	Kalınzade Hacı Ahmet Ağanın Bina Eylediği Mektep Vakfı	1.837	1.706	1.700	1.700	1.700
58	Kutbu'l-Arifin Şeyh Seyyid Ali Efendinin Kaimmakam Olan Hacı Mehmet Tahir Efendi Vakfı	2.026	-	1.300	1.300	1.300
60	Solak Sinan Mahallesi Fatıma Hatun Mescidi Şerif Vakfı	460	260	-	-	-
76	Merhum Murat Reis Mahallesi Mescidi Şerif Vakfı	300	300	123	123	123

Tablo 7’de görüldüğü üzere 7 vakfın asl-i malında azalma meydana gelmiştir. Bu vakıfların bazılarının hangi sebepten ötürü asl-i mallarının azaldığını kayıtlara bakarak bunları tek tek ele alıp inceleyelim. 13 numaralı Davut Paşa Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı 1212/1798 yılında 507 kuruş asl-i malını 1213/1799 yılında da muhafaza etmiştir. Fakat arta kalan 4.481 akçe fazlasını 1213/1799 yılında tahsil edemediği kayıtlarda yazılmıştır. 1214-15/1800-01 yıllarında vakfın asl-i malı düşmüştür. Bunun nedeni açıkça kayıtlarda yazılmamış, fakat vakfın asl-i malının fazlasının tahsil edilmediği bildirilmiştir. 1216/1802 yılında ise, önceki 4 yıldan farklı olarak işlem sayısını ikiye düşüren vakıf 35 kuruş asl-i malını arttırmıştır.

17 numaralı Solak Sinan Mahallesi Altmış Odaları Nam Bey Timur Mescidi Şerif Vakfının 1212/1798 yılında 400 kuruş olan sermayesi, 1213/1799 yılında 50 kuruş düşmüş ve 350 kuruşa gerilemiştir. Bunun nedeni ile ilgili açık bir malumat bulunmamaktadır. Fakat 1212/1798 yılında 11 kişiye borç veren vakıf, 1213/1799 yılında 6 kişiye borç vermiştir. 1214/1800 yılında kaydı tutulmayan vakıf, 1215-16/1801-02 yıllarında asl-i malını önce 355 kuruşa sonra da 362 kuruşa çıkarmıştır. Bu küçük artışın sebebi yazılmamış olsa da, her geçen yıl tahsil edilemeyen murabahaların azaltılmış olduğu yorumu yapılabilir.

35 numaralı Evliya Hace Mescidi Şerif Vakfının asl-i malı 1212/1798 yılında 896,5 kuruştur. 1213/1799 yılında vakfın asl-i malı 27 kuruş düşerek 869,5 kuruşa gerilemiş ve 1214-15/1800-01 yıllarında 869,5 kuruş olarak devam etmiştir. 1216/1802 yılında vakfın kaydı tutulmadığı için o yılki verilerle ilgili malumat yoktur. Evliya Hace Mescidi Şerif Vakfının asl-i malındaki 27 kuruşluk düşüşün nedeni kira gelirlerini kaybetmesi olabilir. Zira vakıf, 12 mülkünden aldığı kira gelirinin 4 tanesini vakfın imamına, 4 tanesini vakfın müezzinine, 1 tanesini de vakfın mütevellisine vermektedir. Geri kalan 3 mülkün kirasını kendi ihtiyaçları için harcamaktadır.

1.4. Vakıfların Verdikleri Borç Miktarları

Para vakıflarının, sosyal sorumluluklarını yerine getirirken insanların finansman ihtiyaçlarını da karşıladıklarını daha önce söylemiştik. Günümüzde olduğu gibi geçmişte de insanların ihtiyaçları farklılık arz etmektedir. Biz de bu başlık altında araştırmamıza konu olan 1212/1798 yılında insanların ne kadar borca ihtiyaç duyduklarını tablo halinde göstereceğiz. Bu tablodaki verileri, 0-25, 26-50, 51-75, 76-100 ve 101 ve üzeri olmak üzere 5 sınıfa taksim ettik.

Tablo 8
Vakıfların Borç Verdikleri Miktar Aralığı

İşlem Aralığı (Kuruş)	İşlem Sayısı	Oran
0-25	182	23,5%
26-50	195	25,1%
51-75	69	8,9%
76-100	137	17,7%
101 ve üzeri	193	24,9%
Toplam	776	100%

Vakıfların verdikleri borç miktar aralığına baktığımızda en az işlem sayısı 51-75 bandındadır. Oran olarak %8,9'a tekabül eden 51-75 kuruş işlem aralığı, arada kalan bir rakam olduğu için bu kadar az tercih edilmiş olabilir. İkinci olarak, 76-100 sınıfının az tercih edilen grupta olduğunu görmekteyiz. %17,7 oranda kalan bu sınıfın az tercih edilmesi de muhtemelen arada kalan bir rakam olmasından dolayıdır. Fakat 51-75 sınıfından daha yüksek çıkmasındaki ana etken ise, insanların 100 kuruş borçlanma miktarlarının fazla olmasından dolayıdır. %17,7 oranının belki de %10 civarı 100 kuruş borçlananlardan oluşmaktadır, demek yanlış olmayacaktır. Geri kalan üç sınıfın birbirlerine oldukça yakın olduğunu söyleyebiliriz.

0-25 sınıfında 182 işlem sayısı ve %23,5 oranını görmekteyiz. Vakıflardan borç alan hemen hemen her dört kişiden biri 0-25 arası borçlanmıştır. Az miktarda borçlanma sebepleri ile ilgili şu yorumu yapmak mümkündür: Yatırım yapmak için değil, borçlarını ödemek için daha çok bu miktarda borçlanmış olabilirler. 26-50 sınıfının, 195 işlem sayısı ve %25,1 oran ile en çok tercih edilen grup olduğunu söyleyebiliriz. Vakıflardan 101 kuruş ve üzerinde borç alanların sayısı 193, oranı ise %24,9'dur. Bu veriler de bize, vakıflardan borç alan her dört kişiden birinin 100 kuruştan daha yüksek bir rakamla borçlandığını göstermektedir. Bu kadar yüksek miktarda alınan borçların, günlük ihtiyaçları karşılamak için değil de yatırım amaçlı olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 9

Nakit İşletme Yöntemlerinin İşlem Başına Düşen Borç Miktarları*

Nakit İşletme Yöntemi	İşlem Başına Düşen Miktar
Muâmele-i Şeriyeye	76
Ferâğ bi'l-İstiğlal	119
Bey' bi'l-İstiğlal	128
Mütevelli	142

*Yukarıdaki tablo, Tablo 1'in verileri esas alınarak yapılmıştır.

Tablo-9'daki verileri oluştururken gayr-ı merbuh ve işlem nevi belli olmayan grupları dikkate almadık. İşlem nevi belli olmayanları dâhil etseydik, en az işlem miktarı 38 kuruşla bu grubunki çıkacaktı. Yukarıdaki tabloya baktığımız zaman işlem başına en yüksek borçlanma miktarı mütevellilerin grubu çıkmaktadır. Mütevelliler, vakıflardan sorumlu oldukları için bu sınıfın yüksek çıkması gayet tabiidir. Mütevellilerin işlem nevi belli olmadığı için, işlem başına en yüksek borçlanma istiğlâl akdine aittir. Şu halde, 101 kuruş ve üzeri yapılan borçlanmaların büyük bir bölümü istiğlâl akdi ile yapılmıştır diyebiliriz. Fakat bu durumun istisnaları elbette vardır. Muâmele-i şeriyeye ile oldukça yüksek miktar borçlanıp⁷⁶, istiğlâl akdi ile az miktarda yapılan borçlanmalar⁷⁷ olsa da istisnalar kaideyi bozmayacaktır.

⁷⁶ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 69b-1, 1 numaralı vakıfta, Sarraf Ağa adında biri genel kuralın dışında olarak muâmele-i şeriyeye ile 1000 kuruş borçlanmıştır.

⁷⁷ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 77a-1, 9 numaralı vakıfta, Kıpti Hüseyin adında biri genel kuralın dışında olarak istiğlâl akdi ile 30 kuruş borçlanmıştır.

Bizim araştırmamızla, bizden 28 yıl öncesini araştıran Durmuş'un araştırmasında, vakıfların borç verdikleri miktar aralığını mukayese etmek için aşağıdaki tabloya yer verdik.

Tablo 10
Durmuş, Vakıfların Borç Verdikleri Miktar Aralığı (1184/1770)

İşlem Aralığı (Kuruş)	İşlem Sayısı	Toplam İşlem Sayısı	Oran
0-10	125	737	16,9%
11-25	123	737	16,6%
26-50	172	737	23,3%
51-100	165	737	22,3%
101 ve üzeri	152	737	20,6%

Kaynak: Durmuş, "Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1184-88/1770-74)" s. 50.

Durmuş'un oluşturduğu tabloda işlem aralığı, bizim oluşturduğumuz tabloya göre küçük farklılık arz etmektedir. 0-10 kuruş ile 11-25 kuruşu ayrı ayrı yapan Durmuş'un verilerinde bu iki sınıfın toplam işlem sayısı 253, oranı ise %33,5'tir. 28 yıl sonra 1212/1798 yılında bizim araştırmamızda 0-25 sınıfında 182 işlem yapılmış, oran olarak da %23,5 tespit edilmiştir. Bu verilere bakarak, 1184/1770 yılından 28 yıl sonra, insanların düşük miktarda borç alma oranları azalmıştır, diyebiliriz. 28 yıl gibi kısa bir sürede, %10 gibi yüksek bir düşüş gerçekteştiğı için bu oran dikkat çekicidir. 26-50 sınıfındaki borçlanmaya baktığımızda 28 yılda çok dikkat çekici bir değişiklik meydana gelmemiştir. 1212/1798 yılında 195 işlem yapılmış ve %25,1 oranı tespit edilmiş, 28 yıl sonra 172 işlem yapılmış ve %23,3 oranı tespit edilmiştir. 26-50 aralığındaki borç alan insanların tercihi hemen hemen aynı oranda devam etmiştir.

51-100 aralığını biz 51-75 ve 76-100 olarak ikiye bölerek verdik. Fakat Durmuş'un tablosunda 51-100 aralığı tek bir grupta verildiğı için biz de yorumlarken iki sınıfı birleştireceğiz. 1212/1798 yılında 51-100 sınıfında, 206 işlem yapılmış ve %26,6 oranı tespit edilmiştir. Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılında 51-100 aralığında 165 işlem yapılmış ve %22,3 oranı tespit edilmiştir. 28 yıl içinde insanların 51-100 aralığında borçlanma oranını %4 daha fazla tercih ettiğini tespit ettik. Ancak çok dikkat çekici bir değişikliğin meydana gelmediğini söylemek yerinde olacaktır.

101 kuruş ve üzeri miktarda yapılan borçlanmalarda 1212/1798 yılında 193 işlem yapılmış ve %24,9 oranı tespit edilmiştir. Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılında 152 işlem yapılmış ve %20,6 oranı tespit edilmiştir. 1184/1770 yılından 24 yıl sonrasına doğru gidildikçe insanların 101 kuruş ve üzerinde borçlanma oranlarının arttığını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak, 1184/1770 yılından sonra, her geçen yıl insanların daha fazla borca ihtiyaç duydukları ve vakıflardan daha yüksek miktarda borçlandıklarını tespit ettik. Ve yapılan bu borçlanmaların yüksek meblağlı olanlarının daha çok bey' bi'l-istiğlâl akdi ile yapıldığını gördük.

1.5. Vakıfların Uyguladıkları Ribh Oranları

Para vakıflarının mütevellileri, kimlere ne kadar borç verme konusunda serbest bırakılmışken, borçlulardan ödemelerini geri alırken uygulayacakları ribh oranında serbest bırakılmamıştır. Şayet bu konuda bir serbestlik olsa, halka yapılacak zulüm kaçınılmaz olurdu. Borçluların geri ödeyeceği ribh oranlarının üst sınırı devlet tarafından belirlenmiştir. Hiçbir para vakfı, kadıya onaylatmadan ribh oranını belirleyip uygulamaya koymamıştır.

Nakit işletme yöntemlerinde, uygulanan ribh oranları arasında, ona on bir (%10), ona on bir buçuk (%15), ona on bir ve rubu (%12,5) ve ona on iki (%20) gibi oranlar mevcuttur.⁷⁸ Her ne kadar Akgündüz⁷⁹ ve Özcan⁸⁰ %20 ribh oranı olduğunu söyleseler de Durmuş, Kaya ve bizim araştırmamızda bu oran hiç tespit edilememiştir. Ebussuud Efendi'nin ribh oranı konusundaki fetvası ile kâr oranının üst sınırı %15'te tutulmuştur. Bu fetvanın sonrasında %15 oranından fazla kâr oranı belirlenmemiştir.

Vakıflar genellikle, %15'ten fazla olmamak şartı ile bir kâr oranı belirler ve o oranla borç vermeye devam ederler. Fakat bunun istisnaları mevcuttur. Araştırmamıza konu olan vakıflardan 1 numaralı Hüsrev Ağa Mescid-i Şerif Vakfı, 1212/1798 yılında %10 ribh

---

⁷⁸ Akgündüz, s. 231.

⁷⁹ “Zeyd 12'ye (%20), 13'e (%30), dahi ziyade ile muâmele eylese, zamanımızda emr-i Sultani ve şeyhu'l-İslam hazretlerinin fetvası, on bir buçuktan (%15) ziyade verilmeye deyu tenbih olunduktan sonra kulak asmayıp ısrar eyleseler tazir edilir ve hapsedilirler. Alınan kâr ise anlaşmaları şart ile geri alınmaz deyu memurlardır.” Ebussud, Ma'ruzat, Vrk:5, Aktrn: Akgündüz, s.231

⁸⁰ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Tablo-127, s. 375, toplam 1.061 işlemde 5 tanesi %20 oranı ile yapılmıştır.

oranı ile borç verirken, 1213/1799 ve takip eden diğer yıllarda %12 oranı ile borç vermiştir.⁸¹ Yine 45 numaralı Hüsrev Ağa Mescid-i Şerifinde Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Şakire Hatun Vakfı, 1212/1798 yılında %10 ribh oranı ile borç verirken, 1213/1799 ve takip eden diğer yıllarda %12,5 oranı ile borç vermiştir.⁸² Zikredilen iki vakfın dışında, ribh oranında değişiklik meydana gelen başka bir vakıf tespit edilememiştir. Bu iki vakfın niçin kâr oranlarını arttırdıkları kayıtlarda yer almamaktadır. Fakat vakıfların borçlarını ödeyememesi, kâr elde edememesi gibi sebepler ribh oranlarını yükseltmelerine neden olmuş olabilir. Aşağıda yer alan tabloda, Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılı, Kaya'nın araştırdığı 1198/1784 yılı ve bizim araştırdığımız 1212/1798 yılından başlamak üzere beşer yıl boyunca ribh oranında değişiklik meydana gelen vakıflara yer verilmektedir.

Tablo 11
Ribh Oranı Değişen Vakıflar (Durmuş, Kaya, Akkaya)

		Eski Oran	Yeni Oran
Durmuş	Vakfın Adı	1185/1771	1187/1773
	Valide Atik Cami Müezzinler Vakfı	12,5%	15%
	Hace Hesna Hatun Mescidi Vakfı	12,5%	15%
	Vakfın Adı	1198/1784	1199/1785
Kaya	Hüsrev Ağa Mescidi Ecza-i Şerife Tilaveti Vakfı	10%	12,5%
	Ahmet Çelebi Mahallesi Avarız Vakfı	12,5%	15%
	Vakfın Adı	1212/1798	1213/1799
Akkaya	Hüsrev Ağa Mescid-i Şerif Vakfı	10%	12%
	Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Şakire Hatun Vakfı	10%	12,5%

Kaynak: Durmuş, "Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları, s. 54; Kaya, XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları, s. 29.

1212/1798 yılında ribh oranı değişen vakıflarla ilgili malumat yukarıda verildi. Durmuş'un araştırdığı yıllarda da bizimki gibi iki vakfın ribh oranında değişiklik

⁸¹ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 69b-1 ve Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 22b-2.

⁸² Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 3b-2 ve Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 24b-1.

meydana gelmiştir. Fakat ribh oranı değişen vakıflar birbirinden farklıdır. Durmuş'un araştırmasında ribh oranı değişen vakıflardan birincisi, Valide Atik Cami Müezzinler Vakfıdır. Bu vakıf 1185/1771 yılında %12,5 ribh oranını kullanırken, 1187/1773 yılında %15 ribh oranına geçmiştir. İkinci vakıf ise Hacı Hesna Hatun Mescidi Vakfıdır. 1185/1771 yılında %12,5 ribh oranını kullanırken, takip eden üç yıl boyunca %15 ribh oranı kullanmıştır.

Kaya'nın araştırmasında da iki vakfın ribh oranında değişiklik meydana gelmiştir. Bunlardan birincisi, Hüsrev Ağa Mescidi Ecza-i Şerife Tilaveti Vakfıdır. Bu vakıf 1198/1784 yılında %10 olan ribh oranını bir sonraki yıl %12,5'e yükseltmiştir. Ribh oranını yükselten ikinci vakıf ise, Ahmet Çelebi Mahallesi Avarız Vakfıdır. Vakıf, 1198/1784 yılında %12,5 olan ribh oranını bir sonraki yıl %15 yapmıştır. Hüsrev Ağa Mescidi Ecza-i Şerife Tilaveti Vakfının bizim araştırmamızda ribh oranı değişen Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Şakire Hatun Vakfı ile aynı olma ihtimali vardır. Çünkü bu vakfın tam isminin baş tarafında Hüsrev Ağa Mescidi kelimeleri de vardır. Hem isim hem de değişen ribh oranının aynı olması da dikkat çekicidir. 1199/1785 yılında ribh oranı %12,5'e yükseltildiği halde zaman içinde düşüş gerçekleşmiş olmalı ki 1213/1799 yılında yeniden %10'dan %12,5'e yükselmiş olsun.

Üç farklı zamanda yapılan üç ayrı çalışmada, ikişer vakfın ribh oranının değiştiği tespit edilmiştir. Ribh oranı değişen vakıflarla ilgili ortak nokta şudur ki, hepsinde ribh oranı bir önceki haline göre yükseltilmiştir. Yani değişiklik hep artış yönünde meydana gelmiştir. Fakat ribh oranı artan vakıfların %15'i geçemedikleri ve bu kuralı çiğnemedikleri de dikkat çeken bir başka noktadır.

Bazı vakıfların aynı yıl içinde iki farklı ribh oranı ile borç verdikleri tespitini yapan yazarlar vardır. Ancak biz araştırdığımız yıllarda böyle bir şeyle karşılaşmadık.⁸³ Ayrıca vakıfların sermayesinin bir kısmını belli bir orandan, diğer kısmını da başka bir orandan kullandıkları tespiti de yapılmıştır.⁸⁴ Bu durum da bizim incelediğimiz yıllarda meydana gelmemiştir.

---

⁸³ Özcan, s. 298: Vakfiyesinde %12,5 oranı zikredilen Kemal b. Hoşkadem Vakfında %10, %11,25 ve %11,9 oranları da uygulanmıştır.

⁸⁴ Çiftçi, s. 171: "Dâye Hatun mahallesinde bulunan Penbe Emir adlı şahsın kurduğu vakfın 1783-1784 senesinde 640 kuruşluk sermayesi bulunmaktadır. Bu sermayesinin 320 kuruşluk kısmı pullu olarak (yani %12,5'lik muâmele oranı

Tablo 12
Vakıfların Belirledikleri Ribh Oranları

Ribh Oranı	Vakıf Sayısı	Oran	Toplam Miktar (Kırş)	Oran
10%	10	13,9%	8.516,5	13,%
12%	1	1,4%	210	0,3%
12,5%	8	11,1%	16.298	24,9%
15%	51	70,8%	38.412	58,8%
Belli Olmayan	2	2,8%	1.887	2,9%
Toplam	72	100%	65.323,5	100%

İşlem sayısı ve kullanılan toplam kuruş miktarı en az olan ribh oranı %12'dir. İncelediğimiz 5 yıl boyunca sadece bir vakıfta %12 ribh oranı ile işlem yapıldığı tespit edilmiştir.⁸⁵ 49 numaralı Hamza Fakih Mahallesi Saime Hatun Mahallesi Avarız Vakfı, vakfiyesinde belirtildiği üzere %12 oranı ile işlem yapan tek vakıftır. Durmuş'un araştırdığı yıllarda (1184/1770) mezkûr vakfın yine %12 oranı ile işlem yaptığı görülmüştür.⁸⁶ Tabloyu oluştururken araştırmamıza konu olan ilk yıl (1212/1798) dikkate alındığı için, 1213/1799 ve devamında ribh oranı değişen vakıflar göz ardı edilmiştir. 1 numaralı Hüsrev Ağa Mescidi Vakfı, 1212/1798 yılında %10 ribh oranı belirlemiş ve tablodaki yerini %10 sınıfında almıştır. Fakat 1213/1799 yılından itibaren %12 ribh oranı ile işlem yapmaya devam etmiştir. Tablodaki veriler ilk yılı kapsadığı için Hüsrev Ağa Mescidi Vakfını, %12 ribh alan gruba dâhil edemedik.

Tabloda en az işlem yapılan ikinci oran ise %10 ribh oranıdır. %10 ile işlem yapan vakıf sayısı 10 adetken, toplam işlem sayısına oranı %13,9'dur. %10 kâr oranı ile 8.516,5 kuruş işletilmiştir. Bu oran ile vakıf başına 851 kuruşluk bir işlem denk gelmiştir. Genel ortalama 907 kuruş çıktığına göre, %10 ribh oranını tercih eden vakıflar ortalamanın altında kalmıştır. Kâr oranlarına göre vakıfların büyüklüğü veya küçüklüğü ile ilgili bir çıkarım yapmak, bazen bizi yanıltsa da genelleme yapmamıza mâni değildir. Şu halde %10 ribh oranı ile işlem yapan vakıflar genel itibari ile küçük vakıflardır, diyebiliriz.

---

ile), kalan 320 kuruşluk kısmı ise pulsuz olarak (yani %10'luk muâmele oranı ile) işletilmiş ve toplam 72 kuruşluk ribh elde edilmiştir."

⁸⁵ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 4b-1.

⁸⁶ Durmuş, s. 55, 56.

Ancak bu durum %10 ribh oranı ile işlem yapan vakıfların hepsinin küçük ölçekli olduğunu göstermez.⁸⁷

%12,5 oranı ile işlem yapan vakıfların sayısı 8, oranı ise %11,1'dir. Bu oran ile işletilen 16.298 kuruş, %24,9'a tekabül etmektedir. %12,5 ile yapılan işlemlerin ortalama miktarı 2.037 kuruştur. 907 kuruş olan genel ortalamanın iki katından daha yüksek bir rakamın çıkması, %12,5 oranı ile işlem yapan vakıfların genel itibari ile büyük ölçekli vakıflar olduğunu gösterir. Bu çıkarım genel bir kaide oluşturmak için söylenmiştir. Zira %12,5 oranı ile işlem yapan düşük sermayeli vakıflar da vardır.⁸⁸

En yüksek işlem sayısı %15 ribh oranı ile yapılmıştır. 51 vakfın kullandığı %15 ribh oranı toplam orana göre %70,8'e denk gelmektedir. Bu oranla işletilen 38.412 kuruş,%58,8'e tekabül etmektedir. Yapılan işlemlerin yarısından fazlası %15 ile yapılmış ve ortalama işlem başına 753 kuruş düşmüştür. Vakıfların büyük bir kısmı bu oranı tercih etmiş olsalar da genel itibari ile küçük ölçekli vakıflar %15'i kullanmışlardır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu durumun aksi elbette mümkündür. Yani %15 oranı ile büyük ölçekli vakıflar işlem yapmışlarsa da bu durum genel kuralı bozmayacaktır.⁸⁹

Tabloda belli olmayan grubunda iki işlem vardır. Bu iki işlem %2,8 oran ile oldukça düşük bir orana sahiptir. İki belli olmayan işlemde 1.887 kuruş kullanılmış ve %2,9 oranı tespit edilmiştir. İşlem başına 943 kuruş çıkması, genel ortalamanın üzerinde olduğunu göstermektedir. Hangi oranda ribh kullandığı belli olmayan vakıflar; 56 numaralı Kalinzâde Hac Ahmet Ağanın Hüsrev Ağa Mescidi Havlesinde Bina Eylediği Mektep Vakfı ile 57 numaralı Mehmet Paşa Mahallesinde Vaki Hac Mehmet Emin Efendinin Kaldırımları Tamir Vakfıdır. İsmi geçen iki vakfın 1212/1798 yılında kullandıkları ribh oranı belli olmadığı için onları ayrı bir grupta değerlendirdik. Fakat ilerleyen yıllarda mezkûr iki vakfın ribh oranı belli olmuştur. 57 numaralı vakıf 1213/1799 yılında %15

---

⁸⁷ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 83b-2, 31 numaralı vakfın ribh oranı %10 olmasına rağmen işlettiği sermaye 1.468,5 kuruştur. 851 kuruş olan genel ortalamanın bir hayli üzerindedir.

⁸⁸ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 82b-3, 28 numaralı vakfın ribh oranı %12,5 olmasına rağmen işlettiği sermaye 297 kuruştur. 851 kuruş olan genel ortalamanın bir hayli altındadır.

⁸⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 5b-1, 53 numaralı vakfın ribh oranı %15 olmasına rağmen işlettiği sermaye 3.664,5 kuruştur. 851 kuruş olan genel ortalamanın bir hayli üzerindedir.

rih oranı ile işlem yapmıştır. 56 numaralı vakıf ise 1214/1800 yılında %12 oranı ile işlem yapmıştır.

Bizim araştırmamızdan 28 yıl önceki vakıfların, 1184/1770 yılında kullandıkları ribh oranları hakkında bilgi sahibi olmak için Durmuş'un oluşturduğu tablo ile bizim verilerimizi mukayese edeceğiz.

Tablo 13
Durmuş, Ribh Oranları (1184/1770)

Ribh Oranı	Vakıf Sayısı	Oran	Toplam Miktar (Kuruş)	Oran
15%	42	57,5%	25.582	50,3%
12,5%	14	19,2%	14.801	29,1%
10%	11	15,1%	5.875	11,5%
Diğer	2	2,7%	1.799	3,5%
Birden fazla oran	2	2,7%	2.486	4,9%
Belli olmayan	2	2,7%	332	0,7%
Toplam	73	100%	50.873	100%

Kaynak: Durmuş, "Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1184-88/1770-74)" s. 57.

Durmuş'un oluşturduğu tabloya göre, Üsküdar vakıflarının %57,5'i %15 ribh oranı ile işlem yapmıştır. Bu oran bizim araştırmamızda %70,8 gibi oldukça yüksek bir rakam çıkmıştı. 28 yıl içinde para vakıflarının büyük bir kısmının %15 oranı ile işlem yapmayı tercih ettiklerini görmekteyiz. Bunun belki de en önemli sebebi, 1188/1774 yılında son bulan Osmanlı-Rus savaşının, ekonomik etkisinden biran evvel kurtulmak isteyen vakıfların ribh oranlarını arttırmasıdır, diyebiliriz. Durmuş'un araştırmasında %15 oranı ile ortalama 610 kuruş kullanılmışken, 28 yıl sonra bizim araştırmamızda 753 kuruş kullanılmıştır. Az da olsa ortalama bir yükselme söz konusu olmuştur.

Durmuş'un ve bizim araştırmamızda %10 ribh oranı ile işlem yapan vakıf sayılarının neredeyse aynı çıkması dikkat çekicidir. 1184/1770 yılında %10 ribh oranı 11 vakıfta kullanılırken, 1212/1798 yılında 10 vakıfta kullanılmıştır.

Durmuş'un araştırmasında %12,5 oranı ile işlem yapan vakıfların oranı %19,2, bizim araştırmamızda %11,1'dir. 28 yıl içinde 6 vakfın tercihi değişmiş ve %12,5 oranı ile borç vermekten vaz geçmişlerdir. Fakat Durmuş'un araştırdığı yıllarda (1184/1770) %12,5 oranı ile yapılan ortalama işlem miktarı 1.057 kuruş çıkarken, bizim araştırdığımız yıllarda (1212/1798) ortalama 2.037 kuruş çıkmıştır. Bu durum, zamanla daha büyük ölçekli vakıfların %12,5 oranını kullandığını göstermektedir.

Sonuç olarak, para vakıfları ribh oranlarını belirlerken küçüklük-büyüklik esası ile belirlemişlerdir. Vakıflar borç kullanan kişilerin makamına göre ribh oranını değiştirmemişler, askeriye, ilmiyye veya avamdan herhangi biri borç istediğinde aynı oranla borç vermişlerdir. Para vakıfları 17. yüzyılda görülen ekonomik durulmayı, 18. yüzyılın başlarında aşmışlar ve yeniden bir hareketlenme göstermişlerdir. Fakat belirlenen ribh oranlarının, para vakıflarının ortaya çıktığı ilk dönemden 18. yüzyılın sonlarına doğru arttığını söylemek mümkündür. En fazla kâr sınırı olan %15 oranına doğru bir meylin olduğunu, Durmuş'un araştırması ve kendi araştırmamızı mukayese edince görebiliyoruz. Bu durumu doğrulayacak bir başka veri de, Kanuni Dönemini inceleyen (953/1546) Özcan'ın araştırmasıdır.⁹⁰

Tablo 14

Özcan, Ribh Oranları

Ribh Oranı	Kişi Sayısı	Oran
0%	62	5,8%
10%	659	62,1%
11,2%	4	0,3%
12,5%	152	14,3%
15%	105	9,9%
20%	5	0,4%
Diğer	74	6,9%
Toplam	1.061	100%

Kaynak: Özcan, Tahsin, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, s. 373-375.

Özcan'ın araştırmasında %0, %11,2, %20 gibi farklı ribh oranları kullanılsa da, oran olarak çoğunluğun %10 ribh oranında olduğunu görmekteyiz. 1212/1798 yılında en çok kullanılan %15 ribh oranının %9,9 gibi düşük bir oranda olduğunu görmekteyiz. Bu

⁹⁰ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, s. 296, 297.

durum da vakıfların yıllar geçtikçe %15 olan en yüksek ribh oranına meyil ettiklerini doğrulamaktadır.

Osmanlı ekonomisi, 18. yüzyılda, bir toparlanma göstermiş olsa da Osmanlı-Rus savaşı (1768-74) sonucunda büyük bir borçlanmaya girmiştir. Savaş ortamının belirsizliğine rağmen, yılda %1 artan fiyat artışları %2 oranına yükselmiştir. Ekonomide, istikrar sağlanır ve güven ortamı oluşursa enflasyonun meydana gelme ihtimali azalır. %1'lik fiyat artışının arkasında yatan en temel saiklerden biri, 18. yüzyılın sonlarında yapılan taşışlardır. III. Selim'in padişah olduğu döneme denk gelen 1789 yılında büyük bir taşış meydana gelmiş ve kuruş paralarının içindeki gümüş oranı üçte bir oranında azaltılmıştır.⁹¹ Osmanlı parasının değer kaybetmesi fiyat artışlarına menfi yönde tesir etmiş ve ilerleyen yıllarda narh uygulaması gündeme gelmiştir.

1.6. Vakıfların Borç Verirken Aldıkları Teminat Çeşitleri

Para vakıfları, sermayelerini borç talep edenlere verirken, sermayenin zayi olmaması için bazı tedbirler almışlardır. Bunların başında, borçlulardan istenen teminatlar gelmektedir. Borçlu kişinin durumuna göre, çoğunlukla bir teminat istenirken bazen birden fazla teminat da istenmiştir. İstenilen teminatlar, kaynaklarda “ba rehin”, “ba istiğlâl”, “ba kefil”, “ba temessük”, “ba kefil ve rehin”, “ba kefil ve temessük” şeklindedir.

Vakıf paralarının ziyan olmaması için, vakıflar genelde yerli tüccarlara finansman sağlarken, fakirlere, iflas edenlere, misafirlere, müderrislere, sipahilere ve yeniçerilere borç verilmemesi gerektiğini şart koşmuşlardır.⁹² Fakat maddi durumu çok iyi olmayanlardan, birden fazla teminat alarak finansman sağladığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki tablo 1212/1798 yılı verilerine göre oluşturulmuştur. Ancak 1212/1798 yılında kaydı bulunmayan vakıfların ileriye doğru kaydı bulunan ilk tarihi esas alınmıştır.

---

⁹¹ Ekrem Erdem, “Osmanlı Para Sistemi ve Taşış Politikası: Dönemsel Bir Analiz”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı. 56 (2006), s. 17.

⁹² Akgündüz, s. 233.

Tablo 15
Vakıfların Aldıkları Teminat Çeşitleri (1212/1798)

Teminat Çeşitleri	İşlem Sayısı	İşlem Sayısının Oranı
İstiğlâl	255	32,9%
Rehin	152	19,6%
Temessük	151	19,5%
Kefil	20	2,6%
Temessük+Kefil	15	1,9%
Kefil+Rehin	3	0,4%
Mütevelli	47	6,1%
Hiçbiri	133	17,1%
Toplam	776	100%

1212/1798 yılında vakıfların aldıkları teminatların başında istiğlâl gelmektedir. Aslında istiğlâl bir teminat değil nakit işletme yöntemidir. Fakat yapılış itibari ile kendi içinde teminat görevi de görmektedir. Toplam 776 işlemin 255'i, oran olarak da %32,9'u istiğlâl ile yapılmıştır. Vakıfların tercihen istiğlâl akdini seçtikleri açıktır. Bunun sebeplerini, her bir teminatı tek tek ele aldığımız başlıklarda dile getireceğiz. İkinci en fazla tercih edilen teminat ise, muâmele-i şeriyye akdinin teminatlarından rehindir. 152 işlem rehinle yapılmış ve oran olarak %19,6'ya tekabül etmiştir. Rehine oldukça yakın olan temessük ile 151 işlem yapılmış ve oran olarak %19,5'e denk gelmiştir. Kefil ile yapılan işlem sayısı diğer muâmele-i şeriyye teminatlarına göre oldukça azdır. Yapılan işlemlerden 20 tanesi, oran olarak da %2,6'sı kefil teminatı ile yapılmıştır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, borçlunun durumuna göre bazen birden fazla teminat istendiği olmuştur. Bunların en sık kullanılanı, temessük ve kefil teminatının birlikte kullanımınıdır. Alınan teminatların 15 tanesi, oran olarak %1,9'u temessük ve kefiledir. Kefil ve rehin de 3 işlemde birlikte istenmiş ve oran olarak %0,4'e tekabül etmiştir. Bizim araştırmamızda denk gelmese de, temessük ve rehinin de teminat olarak birlikte istendiği olmuştur.⁹³

Mütevelliler, vakıfların hamisi olduğu için, sorumlu oldukları vakıflardan borç aldıklarında teminat vermediklerini görüyoruz. Nakit sermayesinden borç veren 72 vakfın mütevellilerinden, 47 tanesinin sorumlu oldukları vakıftan borç aldığını tespit ettik. Fakat mütevellilerin aldığı paraların bir kısmının henüz kimseye borç olarak veremediği paralar olma ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Zimem (borç) kaydının tutulduğu bölümlerde,

⁹³ Bkz. Durmuş, s. 62.

hiçbir mütevellinin teminat olarak bir şey verdiğine rast gelinmedi. Bunun en temel sebebi, vakfın işleyişinden, gelirinden-giderinden sorumlu olan mütevellinin, vakfi zarara uğratma gibi bir düşüncesi olamayacağıdır. Yapılan işlemlerin 47 tanesi, oran olarak da %6,1'i mütevellilere sağlanan finansmanlardır.

Tablodaki hiçbiri sınıfında yer alan işlem sayısı 133, oran olarak da %17,1'dir. Yapılan 133 işlemde hiç mi teminat istenmedi, yoksa teminat alındı fakat kayda mı geçmedi, bununla ilgili net bir bilgi vermek çok zordur. Fakat diğer vakıfların zimem kayıtlarına baktığımızda, sadece mütevellilerden teminat alınmamasının mutlak hale geldiğini görmekteyiz. Müteveli olmayan bu kişilerden alınan teminatların, kayda geçmemiş olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Gayr-ı merbuh olarak yapılan işlemlerden, çoğunlukla herhangi bir teminat alınmamıştır.⁹⁴ Bu durumda yer alan 35 işlemin birçoğu teminatsız olduğu için, hiçbiri sınıfında yer almıştır. Ayrıca, sadece 1214/1800 yılında kaydı tutulan 6 vakfın⁹⁵, hemen hemen bütün işlem türlerinin belli olmaması, alınan teminatların da belli olmamasına sebebiyet verdiği için, hiçbiri bölümü bu kadar yüksek çıkmıştır. 1214/1800 yılındaki 6 vakfi dışarda tutarsak, 133 olan hiçbiri bölümü 39'a düşecektir.

47 işlem sayısı bulunan mütevellilerin hepsi teminat vermeden borç almışlardır. Teminatsız işlem yapan mütevellilerle, teminat alınıp alınmadığı belli olmayan hiçbiri grubunun karışmaması için tabloda ikisini ayrı ayrı gösterdik. Fakat bu iki grubu birleştirecek, hiçbiri sınıfının işlem sayısı 180'e, oranı da %25,2'ye yükselecektir. Bu veriler dikkate alınır, alınan teminatlardan dörtte birinin belli olmadığı sonucu ortaya çıkacaktır.

1.6.1. İstiğlâl

İstiğlâlin tanımını ve örneklerini, vakıfların nakit işletme yöntemlerini anlatırken vermiştik. Bu başlıkta tekrara düşmemek adına yeniden istiğlâl tanımı yapmayacağız. Zaten şimdi ele alacağımız konu, istiğlâlin nakit işletme yönteminin yanı sıra kendi içinde taşıdığı teminat üzerine olacaktır.

---

⁹⁴ 21,39, 41, 44, 45, 46, 53, 54 ve 64 numaralı vakıflar gayr-ı merbuh işlem yapmışlardır.

⁹⁵ 66, 67, 68, 69, 70 ve 71 numaralı vakıfların yaptığı 97 işlemde 94 tanesinin teminatı belli değildir.

İstiğlâl akdinde, borç alan kişilerin mülklerini geçici olarak vakıflara satması, borç veren vakıfların ilaveten bir teminat istemelerini gereksiz kılmıştır. Araştırdığımız yıllarda, istiğlâl ile verilen borçların herhangi biri için teminat alındığına dair bir bilgiye ulaşmadık. Fakat istiğlâl akdinin teminatsız olması, bu grubu teminat alınmayan hiçbiri sınıfına dâhil etmeyi gerektirmez. Zira istiğlâl akdine konu olan mülk, bir nevi rehin hükmünde olduğu için bizzat kendisi teminattır. Durmuş'un araştırmasında, iki vakfın istiğlâl akdi ile borç vermesinin yanı sıra, ayrıca kefil teminatı istemesi, bizi istiğlâl akitlerinden teminat alınmaz genellemesini yapmaktan alıkoymaktadır.⁹⁶

Vakıfların nakit işletme yöntemini gösteren tablo 1'de, istiğlâl akdinin 204 çıkması, teminatları gösteren tablo 15'de 255 çıkmasının sebebi, ferâğ bi'l-istiğlâl akitlerinin teminatlarının da istiğlâl olmasındandır. İstiğlâl akitlerinde, borçlu olan kişi şayet borcunu ödeyemezse, kadı ilgili mülkü açık arttırma ile satar ve vakfın borcu ödenir. Bu durum, istiğlâl akitlerinden teminat alınmasını gereksiz kılmıştır.

Teminat olarak alınan istiğlâl oranı, Durmuş'un araştırmasında (1184/1770) %39,6'ya tekabül ederken, 28 yıl sonra bizim araştırmamızda %32,9'a denk gelmiştir.⁹⁷ Bu düşüşün sebebi, bizim araştırmamızda nakit işletme yöntemi olarak kullanılan istiğlâl akdinin daha düşük olmasıdır.

1.6.2. Rehin

Verilen borçlardan alınan teminatlarda en çok kullanılan ikinci teminat çeşidi rehindir. Mecellede geçen rehin tanımı şöyledir: *“Bir malı, ondan alınması mümkün bir hak karşılığında elde tutmaktır.”*⁹⁸

Borçlu olan kişi, vade sonuna kadar borcunu ödeyemezse, bir art niyet tespit edilirse en son teminat olarak gösterilen mülk, kadı tarafından satılır ve vakıf alacağını bu paradan tahsil eder. Verilen rehin cinslerinin ne olduğu kayıtlarda belirtilmemiştir. Ancak, çoğunlukla gayr-i menkul cinsinden olduğu tahmin edilebilir. Alınan rehinlerin, borç miktarından daha değersiz olması, vakfi zarara uğratma ihtimalinden dolayı

---

⁹⁶ Bkz. Durmuş, s. 65.

⁹⁷ Durmuş, s. 66.

⁹⁸ *Mecelle-i Ahkâmiyye*, md. 701.

düşünülemez. Aksi meydana gelirse, alınan rehin, borçtan daha düşük miktarda olur ve vade sonunda borç ödenmezse, aradaki miktar mütevellinin kusurundan dolayı mütevelliyeye ödetilir.⁹⁹ Şartlarına uygun olarak alınan rehin, mütevellinin kastı olmadan zayi olursa, mütevellinin kusuru olmadığı için mütevelliyeye tazminle mükellef olmaz.¹⁰⁰ Vade sonunda borç ödenmez ve alınan rehin borç miktarından fazla gelirse, aradaki fark borç sahibine iade edilir.¹⁰¹

1212/1798 yılında bir yıl boyunca borçlulardan alınan teminatlara baktığımızda yapılan 776 işlemde 152 tanesinin rehin teminatı ile gerçekleştiğini görmekteyiz. Oran olarak %19,6'ya denk gelen rehin, istisnâdan sonra en fazla tercih edilen teminat olmuştur. Bu iki teminatın bu kadar fazla tercih edilmesi, vakıflar için garanti bir yöntem olmasından dolayıdır.

Teminat olarak alınan rehlin, tarihi süreç içinde ne derece kullanıldığını, üç farklı tarihe bakarak ortaya koyacağız. Özcan'ın araştırdığı 16. yüzyılda teminat olarak rehlin kullanımı %11,4'tür. O yıllarda kefil teminatı çok fazla kullanılırken, rehin az tercih edilmiştir.¹⁰² Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılında rehlin kullanım oranı %24,2'dir.¹⁰³ Kaya'nın tespitine göre 18. yüzyılda Üsküdar vakıflarının teminat olarak rehin kullanım oranı %52,3 çıkmıştır.¹⁰⁴ Bu veriler ışığında rehine ilgili şunları söylemek mümkündür: 16. yüzyılda kefile nazaran %11,4 oranıyla oldukça az kullanılan rehin, 18. yüzyılda %52,3'e çıkarak dikkat çekecek bir orana yükselmiştir. Fakat bizim araştırmamızda 1212/1798 yılında, rehlin kullanımı %19,6 çıkmıştır. Kaya'nın %52,3

---

⁹⁹ “Rehn-i kavi ile istirbah olunması meşrûta vakıf akçenin mütevellisi Zeyd mal-ı vakf-ı mezbûrdan Amr'a verdiği şu kadar akçe mukabelesinde Amr'dan kıymeti deydenden ekal olan bir harab bağı rehin olup ba'dehu Zeyd ma'zul olup yerine Bekir mütevelliyeye olup meblağ-ı mezbûru dahi Amr'dan tahsil mümkün olmasa halen Bekir Zeyd'e ben rehn-i mezbûru almam deyüp Zeyd'den meblağı mezbûru tazmin ve ahza kadir olur mu? Cevap: Olur”, Abdurrahim Ef., **Fetâvâ-yı Abdurrahim**, SK, Bölüm: Ayasofya, s. 486. Aktrn: Durmuş, s. 62.

¹⁰⁰ “Rehn-i kavi veya kefil-i mali ile istirbah meşrûta olan vakıf nükudun mütevellisi Zeyd mal-ı vakıfdan Amr'a muamele ile verdiği akçe için rehn-i kavi olup hıfz üzere iken rehn-i mezbûr bila teaddin vela taksirin harik-i galibde muhterik olmağla deyn sakıt olsa Zeyd'e mal-ı vakfı daman lazım olur mu? Cevap: Olmaz”, Abdurrahim Ef., *Fetâvâyı Abdurrahim*, s. 485. Aktrn: Durmuş, s. 62.

¹⁰¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaman, *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, c.2, s. 305 vd.

¹⁰² Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Tablo: 127, s. 375.

¹⁰³ Durmuş, s. 62.

¹⁰⁴ Kaya, *XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri*, s. 78.

olarak tespit ettiği rehin oranının, bizim araştırmamızdan oldukça düşük çıkmasının sebebi, 18. yüzyılın ilk yıllarında rehinin yüksek miktarda kullanılması, 18. yüzyılın sonlarında rehinin düşük miktarda kullanılması olabilir.

Tabloya baktığımızda rehin kullanımının tek başına yapıldığını gördüğümüz gibi kefil ile birlikte kullanıldığını da görüyoruz. 3 işlemde hem kefil hem de rehin birlikte teminat olarak talep edilmiştir. İki kuvvetli teminatın istenmesini, vakfın sermayesini garanti altına alma gayretine bağlayabiliriz. Herkesten değil de 3 kişiden iki teminatın istenmesi kesin olarak bilinmese de o kişilerin borcunu ödeyememe risklerinden dolayıdır diyebiliriz.

1.6.3. Kefil

Kefil, “*kendi zimmetini başkasının zimmetine ilave eden yani başkasının üzerine lazım gelen bir mütâlebeyi kendisi için iltizam eyleyen kimsedir.*”¹⁰⁵ İslam hukukunda kefile, dâmin, garîm, zaîm, kâbil veya sabîr de denilmektedir.¹⁰⁶ Para vakıflarından borç alan kişiler teminat olarak kefil de gösterebilmektedirler. Ancak borca kefil olan kişiler, borcun aslına ve fer’ine kefil olmuşlardır. Yani sadece borç alınan paraya değil, borç paraya eklenen ribh oranına da kefil olmuşlardır. Borçlu olan kişi, borcunu ödeyemezse ya da ödemezse, kefil olan kişi hem borcu hem de ribhi ödemekle mükelleftir.

Borçlu olan kişilere kefil olanlara bakıldığında en fazla kefil türü, borçlunun yakın akrabalarıdır. Hüccetlerde, borçlunun borcuna ve ribhine kefil olanların, borçlunun annesi, babası, eşi ve çocukları gibi birinci derece akrabaları olduğu tespit edilmiştir. Sadece yakın akrabalar değil, köy imamı, kethüdası, köy papazı gibi halk nezdinde itibar sahibi kimseler de borçluya kefil olmaktadır.¹⁰⁷

Kefil bulmanın bir diğer yolu da, iki borçlunun birbirine kefil olması şeklindedir. Bunu bir misalle izah etmek mümkündür: A şahsı borç talep etmek üzere vakfa başvurduğunda kefil olarak B şahsını gösterir. İhtiyaç duyduğu parayı alan A şahsı bu kez de B şahsının borcuna kefil olur. Böylece her iki kişi de hem borçlu hem de kefil olmuş olurlar. Borca

¹⁰⁵ Elmalı, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, c. 3, s. 225.

¹⁰⁶ Ömer Nasuhi Bilmen, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, Hzrlyn: Abdullah Kahraman, İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları (2016), s. 123.

¹⁰⁷ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, s. 303.

kefil olanların sayısı genellikle bir kişidir. Vâkıfın özel bir şartı olursa, bu durumda kefil sayısı birden fazla olabilmektedir. Birden fazla olan kefillerde, her kefil borcunun hem aslına hem de ribhine kefil olabilmekle beraber, toplam borcun kefiller arasında pay edildiği de görülmektedir.¹⁰⁸

Tablo-12’de yer alan teminat çeşitlerinde, kefilin kullanım sayısı 20, oranı ise %2,6’dır. Bu sayı kefilin tek başına kullanıldığı yerleri göstermektedir. Bir de temessük ile kefilin ve rehin ile kefilin birlikte kullanıldığı yerler vardır. Bu üç durumun toplamında kefil kullanım oranı %4,9 çıkmaktadır. Teminat olarak kefilin kullanımı, istiğlâl, rehin ve temmesüke göre oldukça düşük çıkmaktadır.

Özcan’ın araştırmasında, 16. yüzyılda Üsküdar para vakıflarında kefil kullanım oranı %62,3 çıkmaktadır.¹⁰⁹ Borçlardan alınan teminatların yarıdan fazlasının kefil ile yapılmış olması dikkat çekicidir. Zira bu oran giderek azalmış ve bizim araştırmamızda %2’lere kadar gerilemiştir. Durmuş’un çalıştığı yıllarda (1184/1770) tek başına kefil kullanım oranı %6,1 çıkmıştır.¹¹⁰ 28 yıl sonra bizim araştırmamızda bu oranın %2,6 çıkması, kısa süre içinde dahi kefil kullanım oranında büyük bir düşüşü göstermektedir. Üç farklı zaman dilimindeki kefil kullanım oranlarına baktığımızda, periyodik olarak kefil kullanım oranında düşüşün meydana geldiğini söyleyebiliriz. İki yüzyılda kullanım oranı %62’den %2’ye düşen kefilin, araştırdığımız yıldan sonra kullanım oranının ne kadar olduğu bilinmese de tarihi süreç içinde kefilin kullanımının azaldığına bakarak, sonrası için de azalma, hatta bitme noktasına geldiğini söyleyebiliriz. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar geçen iki yüzyılda ne oldu da teminat olarak en çok kullanılan kefilin bitme noktasına geldiğini bilemiyoruz. Ancak insanlara olan güven duygusunun azaldığı ya da farklı teminatların daha yaygın kullanıldığı yorumunu yapabiliriz.

---

¹⁰⁸ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, s. 303, 304.

¹⁰⁹ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Tablo-126, s. 374.

¹¹⁰ Durmuş, s. 64.

1.6.4. Temessük

Temessük, borç alınması, borç verilmesi, borcun ödenmesi, bir şeyin teslim edilmesi veya teslim alınması gibi durumlarda karşı tarafa verilen belge demektir. Bugün ki anlamda tahvil veya senet kavramları yerine kullanıldığını söyleyebiliriz.¹¹¹

Temessükle verilen borçların bir belgeye yazıldığını, bu belgenin de borç senedi anlamına geldiğini anlıyoruz. Temessük, mahiyeti itibari ile bir teminat değildir. Zira yazılan o belgelerde teminat olarak kefil ve rehin gibi teminatların açıklaması olma ihtimali yüksektir. Mahkeme kayıtlarında, borçlunun teminat olarak ne verdiğini yazmak yerine kısaca “ba temessük” yazılmıştır. Borç senedi demek olan temessük belgesinde, borçlunun adı, borç miktarı, ödeme şekli ve tarihi yazılmıştır. Hazırlanan belgeler, itiraza mahal vermemek için şahitler huzurunda yapılmış olma ihtimali yüksektir. Şayet borçlu kişi, borcunu ödemez veya borcunu inkâr ederse vakıf, elindeki temessük belgesine istinaden borçlu kişiyi mahkemeye dava edebilir. Davaya bakan mahkeme de borçlunun durumuna göre, elindeki mülklerden borcun tahsilini sağlar veya belgede yazılı kefil bilgisi varsa kefilden borcu ve ribhini talep eder.

İncelediğimiz 1212/1798 yılında, 776 işlemde 151 tanesi, oran olarak da %19,5'i temessük ile yapılmıştır. Bunun yanında yukarıda da belirtildiği gibi 15 işlem hem temessük hem kefil ile birlikte yapılmıştır. Bu işlemleri de dâhil edersek, temessükün toplam işleme oranı %21,4 olacaktır. Temessük ve kefilin birlikte yapıldığı işlemlere bakınca, yazılan borç senedinde kefilin adı zikredilmemiş veya zikredilmişse de tekrara düşerek kefil olduğu ayrıca bildirilmiştir, yorumunu yapabiliriz. 16. yüzyılda Üsküdar para vakıflarını araştıran Özcan'ın araştırmasında teminat olarak temessük çeşidine rastlanmamıştır. Durmuş'un araştırdığı 1184/1770 yılında temessük ile yapılan işlemlerin sayısı 94, oranı ise %12,8'dir.¹¹² 28 yıl içinde finansman temin edilirken alınan teminatlarda, temessükün oranının ve işlem sayısının arttığını görmekteyiz. Zaman içinde borç senedi ile yapılan işlemlerde artış meydana gelmiştir diyebiliriz.

---

¹¹¹ Mübahat S. Küttükoğlu, “Temessük” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 40, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, s. 413.

¹¹² Durmuş, s. 65.

1.7. Vakıflardan Finansman Sağlayan Kişiler (Borçlular)

Para vakıflarından kimlerin finansman sağlayacağını isim isim belirtmek imkânsızdır. Vakfın kurucusu olan vâkıflar, suiistimallerin önüne geçmek için, finansman sağlayacak olanlar ile ilgili bazı sınırlamalar getirmişlerdir. Vâkıfın bu konudaki iradesini ihtiva eden, bir nevi iç tüzük mahiyetinde olan, mahkemeye tasdik ettirilen belgeye vakfiyye denilmektedir.¹¹³

Vakfiyelerde, borç verilecek kişilerin, borcunu ödeyecek maddi durumda olması, borcuna mukabil bir rehin istenmesi ya da borcuna bir kefil bulunması talep edilmiştir. Buna ek olarak, borçlunun güvenilir, dürüst ve maddi durumu iyi olan ticaret erbabı, zengin, mülk sahibi olması da vakfiyelerde istenen şartlardandır. Bazı vakfiyelerde ise, yerli tüccar ve zanaatkârların seçilmesi, aşırı fakirlere, iflas edenlere ve misafirlere borç verilmemesi şart koşulmuştur.¹¹⁴ Yukarıda sayılan özelliklerin dışında, borç talep edenlerin dini, ırkı, mezhebi, sosyal statüsü, mesleki durumu ve cinsiyeti ile ilgili herhangi bir sınırlama getirilmemiştir. Müslimler gibi gayr-ı müslimlerin, erkekler gibi kadınların, askeri erkândan olanlar gibi esnafların ve reayanın da vakıflardan borç talebinde bulunabildiğini incelediğimiz vakıflarda gördük. Bu gruplardan hiçbirine sınırlama getirildiğine dair bir bilgiye rastlamadık. Aşağıda oluşturacağımız tablolarda para vakıflarından, her kesimin rahatlıkla borç talep ettiklerini göreceğiz. Bu tablolar oluşturulurken 1212/1798 yılı esas alınmış, 1212/1798 yılında kaydı bulunmayan vakıfların, bu yıla en yakın tutulan kaydının verileri kullanılmıştır.

1.7.1. Borçluların Müslim ve Gayr-ı Müslim Olarak Dağılımı

Osmanlı Devletinin homojen yapıda, ulusal bir devlet olduğunu söylemek imkânsızdır. Araştırmamıza konu olan 18. yüzyılda Osmanlı Devleti çatısı altında, Türkler, Kürtler, Araplar, Sırlar, Yunanlar, Boşnaklar gibi birçok ırktan tebaa bulunmaktadır. Bunlardan müslüman olanlar olduğu gibi gayr-ı müslimler de pek tabii mevcuttur. Osmanlı'da yaşayan gayr-ı müslimlerin sosyal ve ekonomik hayatlarını sürdürürken, ikinci sınıf insan muamelesi görmediğini, para vakıflarında kullanılan finansmanlardan anlıyoruz.

Para vakıflarının, borç verirken din ayrımı yapmadan, müslim ve gayr-ı müslim şeklinde bir sınırlama getirilmeden borç verdiğini görmekteyiz. Vakfiyelerde borç verilecek kişiler

---

¹¹³ Akgündüz, s. 261.

¹¹⁴ Akgündüz, s. 233.

hakkında, dürüst, güvenilir, borcunu ödeyebilecek durumda olması gibi şartlar yer alırken, dini sınırlandırma getirilmemiştir. Kayıtlarda gayr-ı müslimleri ifade ederken, “Zimmi¹¹⁵, Kıpti¹¹⁶, Nasranî,¹¹⁷Yehud¹¹⁸ gibi dini kimlikleri ifade eden terimler kullanılmıştır. Gayr-ı müslimlerin, daha çok zimmi ve kıpti¹¹⁹ isimlendirmesi ile mahkeme kayıtlarında yer aldığını söylemek mümkündür. Zimmi, “İslam yurdunda eman altında yaşayan gayr-ı müslimlerdir.”¹²⁰ Kıpti, Mısır’ın yerli ve Hıristiyan halkı için kullanılan isimdir.¹²¹

Aşağıda yer alan tablo 16’da, müslim ve gayr-ı müslimlerin ne kadar finansman kullandığı, ortalamalarının kaç kuruşa tekabül ettiği bilgileri yer almaktadır. Bu bilgiler 1212/1798 yılına göre hazırlanmış olup, bu yılda kaydı tutulmayan vakıfların ise takip eden en yakın yıldaki verileri esas alınmıştır.

Tablo 16
Borçluların Müslim ve Gayr-ı Müslim Dağılımı (1212/1798)

Din	İşlem Sayısı	Aldıkları Kuruş	Kişi Başına Düşen Ortalama Kuruş
Müslim	636	57.395,5	90,24
Gayr-ı Müslim	135	13.011,5	96,38
Tespit Edilemeyen	5	1.374	274,8
Toplam	776	71.781	92,5

¹¹⁵ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 3a-2, 43 nolu vakfita “Muzinci Zimmi” adında bir zimminin, 60 kuruş finansman kullandığı görülmektedir.

¹¹⁶ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 80a-1, 19 nolu vakfita “Kıpti Hezizto” adında bir kıptinin, 10 kuruş finansman kullandığını görülmektedir.

¹¹⁷ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 8a-3, 63 nolu vakfita “Sahe Nasranî Oğlu” adında bir Hıristiyan, 100 kuruş finansman kullanmıştır.

¹¹⁸ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 77a-2, 10 nolu vakfita “Atur Yosef Yahudi” adında bir Yahudi, 80 kuruş finansman kullanmıştır.

¹¹⁹ Bazı vakıfların zimem kayıtlarında kıpti yazılmasına rağmen hemen arkasında yer alan isimlerin Müslümanlara ait olan isimler olduğu tespit edilmiştir. Kıpti Mehmet, Kıpti Hüseyin gibi yazılmış olmasına rağmen, kıpti diye belirtilmiş olmasından dolayı bu isimleri gayr-ı müslim bölümünde gösterdik. Örnekler için bkz. Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 77a-1.

¹²⁰ Erdoğan, *Fıkah ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 621. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Zimmi” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 44, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, s. 428-434.

¹²¹ “Kıpti” **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002, s. 424-426.

Yapılan 776 işlemin 636 tanesi müslümanlara, 135 tanesi gayr-ı müslimlere aittir. Ayrıca kimliği ve dini tespit edilemeyen 5 işlem vardır.¹²² Bu işlemleri müslim ya da gayr-ı müslim birinin yaptığına dair, kayıtlarda herhangi bir bilgiye rastlanmamıştır. Kimlik tespiti yapılamayan 5 işlem, iki kez “gayr-ı merbuh”, birer kez “karye ahali”, “Hafız Mustafa Efendiye teslim olunan” ve “sabık defteri mezkûr” diye kayıtlarda yer almıştır.

Müslümanların kullandıkları finansmanda kişi başına düşen miktar, ortalama 90,24 kuruştur. Gayr-ı müslimlerin ortalaması ise 96,38 kuruştur. Gayr-ı müslimlerin genelde esnaf olması, bakkal ve sarraflık gibi işlerle daha çok meşgul olmalarına rağmen müslim ve gayr-ı müslim arasındaki kişi başına düşen ortalama miktarın hemen hemen aynı olduğunu görmekteyiz. Tespit edilemeyen işlemlerin çok yüksek ve sadece beş adet olması, ortalamasını bir hayli yükseltmiştir. Bu durum genel ortalamanın da yükselmesine sebebiyet vermiş, genel ortalamayı 92,5’e çıkarmıştır. Müslümanların finansman kullanım ortalamasının 90,24 olduğuna baktığımızda, genel ortalamaya göre 2 kuruşluk bir fark dikkatimizi çekmektedir.

Müslim ve gayr-ı müslimlerin borç taleplerinin, 28 yılda ne kadarlık bir değişime uğradığını tespit etmek için, Durmuş’un verileri ile kendi verilerimizi mukayese edeceğiz.

1184/1770 yılındaki Durmuş’un verilerine göre, müslümanların işlem sayısı 634, kişi başına düşen ortalama borç miktarı 64 kuruştur.¹²³ 1212/1798 yılındaki verilere göre müslümanların işlem sayısı 28 yıl öncesindeki rakama çok yakın olup 636 çıkmıştır. 28 yıl sonrasında, müslümanların ortalama borç kullanım miktarı 90 kuruş çıkmış ve 26 kuruş artmıştır. Her yıl için yaklaşık 1 kuruş artış meydana gelmiştir. Bu durum,

---

¹²² 1- Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 80b-2, 21 nolu vakıfta, 207 kuruşluk işlem için sadece “gayr-ı merbuh” yazıldığı için kimlik tespiti yapılamamıştır.

2- Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 85b-2, 34 nolu vakıfta, 8 kuruşluk işlem için “karye ahali” denilmiş ve kimlik tespiti yapılamamıştır.

3- Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 2a-3, 39 nolu vakıfta, 474,5 kuruşluk işlem için gayr-ı merbuh olarak “Hafız Mustafa Efendiye teslim olunan” yazıldığı için kimlik tespiti yapılamamıştır.

4- Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 2b-2, 41 nolu vakıfta, 240,5 kuruşluk işlem için sadece “gayr-ı merbuh” yazıldığı için kimlik tespiti yapılamamıştır.

5- Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 15b-1, 64 nolu vakıfta, 517 kuruşluk işlem için “sabık defteri mezkûr” yazıldığı için kimlik tespiti yapılamamıştır.

¹²³ Durmuş, Tablo-17, s. 71.

finansman kullanan insanların, zaman içinde ihtiyaçlarının arttığını ve daha yüksek borçlanmaya girdiklerini göstermektedir. Gayr-ı müslimlerin 28 yıl önceki işlem sayısı 101, ortalama kişi başı finansman kullanım miktarı 101 kuruştur. 1212/1798 yılındaki verilere göre ise işlem sayısı 135, ortalama kişi başına finansman kullanım miktarı 96 kuruştur. Buna göre, gayr-ı müslimlerin işlem sayılarının arttığını, ancak ortalama kişi başına düşen finansman kullanım miktarının azaldığını söylemek mümkündür. Son olarak, Durmuş'un araştırmasında müslim ve gayr-ı müslimlerin toplamında, ortalama kişi başına düşen finansman kullanım miktarı 69 kuruşken, 28 yıl sonra bu rakam 92 kuruşa yükselmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, zamanla insanların finansman kullanım miktarı artmıştır.

Aşağıdaki tablo 17'de müslüman erkek ve kadınların ne kadar finansman kullandıkları, gayr-ı müslim erkek ve kadınların ne kadar finansman kullandıklarına dair veriler yer almaktadır. Bir önceki tabloya göre daha detaylı bilgiler içeren bu tablo da 1212/1798 yılındaki verilere göre hazırlanmıştır.

Tablo 17

Müslim ve Gayr-ı Müslimlerin Cinsiyete Göre Dağılımı (1212/1798)

	Müslim Erkekler	Gayr-ı Müslim Erkekler	Müslim Kadınlar	Gayr-ı Müslim Kadınlar
İşlem Sayısı	494	113	124	22
Aldıkları Kuruşlar	47.177,5	11.341,5	8.423	1.670
Ortalama	95,5	100,36	67,92	75,9

Bir önceki tabloda Müslüman erkek ve kadınlar birlikte yer almıştı ve kişi başına ortalama 90 kuruş düşmekteydi. Sadece Müslüman erkeklerin ortalaması ise 95,5 kuruştur. Kadınların erkeklere göre daha az miktarda finansman kullandıklarını bu tabloda teyit etmiş olduk. Müslüman kadınların ortalama kişi başı finansman kullanım miktarı 67 kuruştur. Bu miktar da Müslümanların 90 kuruşluk genel ortalamasından bir hayli düşüktür.

Gayr-ı müslimlerin, erkek-kadın birlikte genel ortalaması 96 kuruş çıkmıştı. Yukarıdaki tabloda, sadece gayr-ı müslim erkeklerin ortalama kişi başı finansman kullanım miktarı 100 kuruş çıkmıştır. Tıpkı Müslüman kadınların, müslüman erkeklere göre az miktarda finansman kullandığı gibi, gayr-ı müslim kadınlar da gayr-ı müslim erkeklerden daha az miktarda finansman kullanmıştır. Bunun için sadece gayr-ı müslim erkeklerin yer aldığı

tabloda 4 kuruş fazlalık ortaya çıkmıştır. Gayr-ı müslimlerin, müslümanlara oranla daha yüksek miktarda finansman kullanmaları, cinsiyet ayrımında da değişmemiştir. Gayr-ı müslim erkekler, müslüman erkeklerden ortalama 5 kuruş daha fazla finansman kullanmıştır. Gayr-ı müslim kadınlar da müslüman kadınlardan ortalama 8 kuruş daha fazla finansman kullanmıştır.

Tabloya son olarak bakacak olursak, 776 işlemde, 494 tanesi müslüman erkekler, 124 tanesi müslüman kadınlara, 113 tanesi gayr-ı müslim erkekler ve 22 tanesi gayr-ı müslim kadınlara aittir. Müslüman kadınlardan finansman kullananların sayısı, gayr-ı müslim erkeklerden daha yüksek çıkması dikkat çekicidir. Müslüman kadınların ekonomik hayatta oldukça fazla yer aldığını bu tablo göstermiştir.

1.7.2. Cinsiyet Açısından Borçlular

Para vakıflarının, borç verirken dini ayrım yapmadığını, borç verilen kişinin, güvenilir, dürüst, borcunu zamanında ödeyecek biri olması gerektiğini yukarıdaki başlıkta söylemiştik. Borç verilen kişilere, cinsiyet sınırlandırması da yapılmadığını söyleyebiliriz. Aşağıdaki tablo 18'e baktığımızda kadınların da azımsanmayacak kadar ekonomik hayatta yer aldığını söylemek mümkündür. Tablodaki veriler 1212/1798 yılına göre hazırlanmış olup, 1212/1798 yılında kaydı tutulmayan vakıfların takip eden en yakın yıldaki verileri esas alınmıştır.

Tablo 18
Cinsiyet Açısından Borçlular (1212/1798)

Cinsiyet	İşlem Sayısı	Oran	Aldıkları Kuruşlar	Kişi Başına Düşen Ortalama Kuruş
Erkek	607	78,2%	58.519	96,4
Kadın	146	18,8%	10.093	69,13
Erkek+Kadın	18	2,3%	1.795	99,72
Tespit Edilemeyen	5	0,6%	1.374	274,8
Toplam	776	100%	71.781	92,5

Bir yılda yapılan 776 işlemin 607 tanesini erkekler yapmıştır. Oran olarak erkeklerin yaptıkları işlemler %78,2'ye tekabül etmektedir. Günümüzde olduğu gibi 18. yüzyılda da erkekler ekonomik hayatta daha fazla paya sahiptir. Erkeklerde finansman kullananların ortalama kişi başına düşen miktarı 96 kuruştur. Bu rakam, 92 kuruş çıkan genel

ortalamadan 4 kuruş fazladır. Sadece erkeklere finansman kullandıran 35 vakıf vardır.¹²⁴ Fakat bu vakıfların 1212/1798 yılı verilerine göre 35 vakıf sadece erkeklere finansman kullandırmıştır. Yani daha sonraki yıllarda, 35 vakıf içinden bazıları kadınlara da finansman kullandırmış olabilir.¹²⁵ Zira hiçbir vakfin vakfiyesinde, sadece erkeklere ya da sadece kadınlara borç verilir diye bir sınırlandırmaya rastlanmamıştır.

Yapılan 776 işlemde 146 tanesini de sadece kadınlar yapmıştır. Oran olarak yaptıkları işlemler %18,8'e tekabül etmektedir. Araştırdığımız yıllarda, Üsküdar'da tespit ettiğimiz 86 vakıftan 14 tanesini de kadınlar kurmuşlardır. Bu veri de kadınların, Osmanlı Devletinde hem sosyal hizmet yönlerinin hem de ticari hayatta faal olduklarının göstergesidir.

Kadınların kullandıkları ortalama borç miktarı 69 kuruştur. Sadece kadınlara borç veren vakıf sayısı ise 2 tanedir.¹²⁶ 47 numaralı "Hamza Fakih Mahallesinde Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Ashab-ı Hayırdan Merhume Saime Hatun Vakfı" 5 yıl boyunca sadece Havva Hatun adında bir kadına 220 kuruşluk sermayesini borç olarak vermiştir. Mezkûr vakfin, araştırmamıza konu olan beş yılın sonrasında erkeklere de finansman kullandırma olasılığı bulunmaktadır. Sadece kadınlara borç veren vakıflardan diğeri de 50 numaralı "Hamza Fakih Mescid-i Şerifinde Ashab-ı Hayırdan Çandar Çavuş Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfidir." Tabloyu oluşturduğumuz 1212/1798 yılında adı geçen vakıf, sermayesinin tamamı olan 473 kuruşu, Emine Hatun adında bir kadına kullandırmıştır. Fakat bir sonraki yıl yine sermayesinin tamamı olan 473 kuruşu, Hacı Mustafa adında birine kullandırmıştır. Bu örnekten anlaşıldığı üzere, bir sene sadece kadınlara finansman kullandıran vakıfların, bir sonraki yıl sadece erkeklere finansman kullandırma ihtimali vardır. Bunun önünde herhangi bir sınırlama olmadığı gibi, tek bir cinsiyete finansman kullandırma mecburiyeti de yoktur.

Para vakıflarından kullanılan finansmanlar, genelde sadece erkekler ya da sadece kadınlar tarafından kullanılmıştır. Fakat az da olsa aynı anda hem erkek hem de kadının tek bir

---

¹²⁴ 1, 2, 3, 6, 8, 9, 11, 13, 14, 15, 21, 22, 25, 27, 30, 33, 34, 37, 38, 39, 49, 56, 57, 61, 62, 74, 76, 66, 67, 68, 69, 70, 81, 20 ve 86 numaralı vakıflar, sadece erkeklere finansman kullandırmıştır.

¹²⁵ 6 numaralı "Hayrettin Çavuş Mescidi Bedeli Avarız Vakfı" 1212/1798 yılında sadece erkeklere finansman kullandırmışken, 1214/1800 yılında hem erkeklere hem de kadınlara finansman kullandırmıştır.

¹²⁶ 47 ve 50 numaralı vakıflar, sadece kadınlara finansman kullandırmıştır.

finansman için para vakıflarına müracaat ettiği de olmuştur. Toplam 776 işlemde 18 tanesini kadın ve erkek birlikte kullanmıştır. Oran olarak %2,3 gibi oldukça düşük bir seviyede kalan bu sınıf, toplamda 1.795 kuruş finansman kullanmıştır. Ortalama kişi başı alınan borç miktarı 99,72 kuruştur. Erkek ve kadının birlikte kullandığı finansmanlar genellikle karı-koca,¹²⁷ ana-oğul,¹²⁸ baba-kız, abi-kardeş¹²⁹ arasında olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır.

Bazı vakıflardan sadece erkeklerin, bazılarında da sadece kadınların finansman kullandığını daha önce belirtmiştik. Ancak vakıfların büyük çoğunluğu, hem kadınlara hem de erkeklere finansman kullandırmıştır. 72 vakıftan 36 tanesinin hem erkeklere hem de kadınlara borç verdiği tespit edilmiştir.¹³⁰ 36 vakıf içinde, 17, 18, 26, 29 ve 75 numaralı vakıflarda, borç talep edenlere baktığımızda, erkeklerden daha fazla kadınların finansman kullandığını görmek mümkündür.

53 numaralı “Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahibu'l-Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfında” Şerbetçi Hanul adında bir zimmi, 1212/1798 yılında 200 kuruşluk finansman kullanmıştır. Aynı vakıftan, aynı yılda Şerbetçi Hanul zevcesi de 200 kuruşluk finansman kullanmıştır. Bu durum, para vakıflarından finansman temin ederken, bir şahıs için belirli bir limitin olma ihtimalini akıllara getirmektedir. Şerbetçi Hanul'a lazım olan 400 kuruşluk borcu bir defada kendisi çekememiş ve 200 kuruşu kendisi, geri kalan 200 kuruşu da zevcesi çekmiş olabilir. Bu olasılığın yanında şu ihtimal de söz konusudur: Şerbetçi Hanul kendi işi için 200 kuruş finansman kullanmış, zevcesi de kendi işi için 200 kuruş finansman talep etmiş olabilir.

Tabloda cinsiyeti tespit edilemeyen 5 işlem görünmektedir. Borçluların dini durumları hakkında bilgi verirken, müslim ya da gayr-ı müslim olarak belirtmediğimiz 5 işlem,

---

¹²⁷ 19 numaralı “Emetullah Hatunun Ecza-i Şerif Vakfı” 63 kuruşluk borcu “Ebubekir Reis ve Zevcesi Hatice” hanıma vermiştir. Karı-koca borcu birlikte talep etmişlerdir.

¹²⁸ 64 numaralı “Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı” 100 kuruşu Hatice Hatun ve Oğlu Mustafa'ya kullandırmıştır. Bu örnekte de ana oğul birlikte borç talep etmişlerdir.

¹²⁹ 58 numaralı “Kutbu'l-Arifin Şeyh Seyyid Ali Efendinin Kaimmakam Olan Hac Mehmet Tahir Efendi Vakfı” 120 kuruşluk borcu, Yorgancı İsmail ve Hafize adında kişilere vermiştir. Bu iki kişinin akrabalık bağı ile ilgili bilgi kayıtlarda yer almamıştır. Ancak zevcesi, validesi gibi açıklamalar olmadığı için kardeş olma olasılıkları yüksektir.

¹³⁰ 5,10, 12, 17, 18, 19, 24, 26, 28, 29, 31, 32, 35, 36, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 52, 53, 54, 55, 58, 59, 60, 63, 64, 65, 73, 75, 79, 80, 71 ve 83 numaralı vakıflardan hem erkekler hem de kadınlar borç talep etmişlerdir.

cinsiyet başlığında da yer almıştır. Kayıtlarda yer alan 5 işlemde, 1.374 kuruş kullanılmış ve ortalaması 274 kuruşa tekabül etmiştir. Cinsiyet tespiti yapamadığımız 5 işlem, kayıtlarda ikisi “gayr-ı merbuh” olarak, biri “gayr-ı merbuh olarak Hafız Mustafa’ya teslim olunan”, biri “karye ahalisi” ve sonuncusu da “sabık defteri mezkûr” şeklinde yazılmıştır.

Cinsiyete göre finansman kullananların, tarihi süreç içinde ne gibi değişikliğe uğradığını, farklı zaman dilimlerinden örnekler vererek tespit etmeye çalışacağız. Özcan’ın 16. yüzyılda incelediği Üsküdar para vakıflarında, 756 hüccetten, 715 tanesi erkeklere, 41 tanesi kadınlara aittir.¹³¹ Bu rakamlar oran olarak, erkeklerde %94,6’ya, kadınlarda %5,4’e tekabül etmektedir. Bu verilere bakarak, Özcan’ın araştırdığı 16. yüzyılda, Üsküdar para vakıflarından finansman kullanan kadınların sayısının oldukça az olduğunu söyleyebiliriz.

Bizim gibi 18. yüzyılı araştıran Çiftçi’nin araştırmasındaki kadın-erkek finansman kullanım miktarı verilerine baktığımızda, Özcan’ın verilerine göre kadınlar lehine bir artışın olduğunu söylemek mümkündür. 1749-50 senelerinde Bursa para vakıflarından 2.859 kişi finansman kullanmıştır. Bunlardan 2.483’ü erkeklerden, 376’sı kadınlardan oluşmaktadır. Oran olarak baktığımızda, erkekler %87, kadınlar %13 çıkmaktadır. 18. yüzyılın ortasında, 16. yüzyıla göre kadınların oran olarak yükseldiği görülmektedir. 1775-76 senesinde, Bursa para vakıflarından finansman kullananların sayısı 5.887’dir. Bunlardan 4.775’i erkek, 1112’si kadınlardan oluşmaktadır. Oran olarak baktığımızda, finansman kullananların %81’ini erkekler, %19’unu kadınlar oluşturmaktadır. 25 yıl içinde Bursa para vakıflarından finansman kullanan kadınların oranı %6 yükselmiştir. Son olarak, 1783-84 senesinde, Bursa para vakıflarından finansman kullanan 3912 kişiden, 884 tanesi kadınlardan oluşmaktadır.¹³² Bu rakamlara bakarak, Bursa para vakıflarından borç talep eden kadınların oransal değeri %23’e yükselmiştir. 35 yılda, Bursa para vakıflarından finansman kullanan kadınların oranı %13’ten %23’e yükselmiştir. İki yüz yılda, kadınların finansman kullanma oranı %8 yükselmiş, Çiftçi’nin araştırmasında ise 35 yılda %10 yükselmiştir.

---

¹³¹ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, Tablo-130, s. 378.

¹³² Çiftçi, s. 217, 218.

Durmuş'un araştırmasında, Üsküdar para vakıflarında 1184/1770 yılında 737 işlem yapılmıştır. Bunlardan 569 tanesini erkekler, 157 tanesini kadınlar yapmıştır. Oran olarak kadınların yaptıkları işlemler %21'e tekabül etmektedir. Durmuş'un araştırmasında %21 çıkan kadınların finansman kullanma oranları, 28 yıl sonra 1212/1798 yılında %18,8 çıkmıştır. 18. yüzyılın başından sonuna doğru artarak gelen kadınların finansman kullanma oranı, 18. yüzyılın son yıllarında yüzde iki düşmüştür. Erkek ve kadının ortaklaşa kullandığı borç işlem sayısı, Durmuş'un araştırmasında 9 çıkmış, bizim araştırmamızda ise iki katına yükselmiş ve 18 çıkmıştır. Erkek ve kadınların ortaklaşa kullandıkları borçların kişi başına düşen miktarı, Durmuş'un araştırmasında 149 kuruş,¹³³ bizim araştırmamızda 99 kuruş çıkmıştır.

Cinsiyet açısından borçluları değerlendirirken, son olarak şunları söylemek mümkündür: Para vakıfları, borç verirken cinsiyet sınırlandırması yapmamıştır. 16. yüzyılda %5'lerde olan kadınların finansman kullanma oranı, 18. yüzyılda %23'lere kadar yükselmiştir.

1.7.3. Mesleki ve Sosyal Açından Borçlular

Üsküdar para vakıflarından, finansman talep eden borçluların dini ve cinsiyeti hakkında bilgiler verilirken, araştırmamızın ilk yılındaki (1212/1798) veriler esas alınmıştır. Borçluların, mesleki ve sosyal durumları hakkındaki bilgiler için, araştırmamıza konu olan beş yılın (1212-1216/1798-1802) verileri esas alınmıştır. Muhasebe kayıtlarında, borçluların meslekleri hakkında çok fazla bilgi mevcut değildir. Meslek çeşitliliğini daha iyi tespit etmek için, oluşturduğumuz tabloların verilerini beş yıldan elde ettik. Fakat bütün bunlara rağmen, kayıtlardaki mesleki anlamda bilgi eksikliğinden dolayı, çok sıhhatli sonuçlar elde etmek mümkün olmamıştır. Finansman kullananların birçoğu, meslek sahibi olmasına rağmen, kayıtlarda ne işle iştigal ettiklerine dair malumat bulunmamaktadır.

Borçluların mesleki bilgilerinin eksik olmasına rağmen, kayıtlara geçmiş nadir mesleki bilgilerden, lakaplardan ve borçluların unvanlarından elde ettiğimiz bilgilere istinaden bazı değerlendirmelerde bulunacağız. Vakıflardan finansman kullanan borçluların tamamını, genel bir tablo ile vererek bütünü görmeye çalışacağız. Genel değerlendirmeden sonra, borçluları, Osmanlı'da olduğu gibi, askeri ve reaya diye ikiye

---

¹³³ Durmuş, s. 67.

ayırarak değerlendirmede bulunacağız. Daha sonra, askeri ve reaya sınıflarındaki meslekleri tespit edip, detaylı bilgiler vereceğiz. Para vakıflarından en fazla hangi meslek sınıflarının borç talep ettiğini, muhasebe kayıtlarında geçtiği kadarıyla yorumlayacağız.

Tasnife tâbi tutmadan mesleklerle ilgili oluşturduğumuz genel tablo, 1212/1798-1216/1802 yıllarındaki 5 yıllık meslekleri göstermektedir. Para vakıflarından finansman temin eden borçluların kaydı, 5 yıl boyunca tutulmuşsa bu kaydı bir kez kabul ederek tabloya dâhil ettik. Diğer tablolardan farklı olarak, 1212/1798 yılında hakkında bilgi bulunmayan meslekler, kalan dört yıl boyunca borçlular içinde yer almışsa dahi, genel tabloya ekledik.

Tablo 19
Bütün Meslekler Genel (1212/1798-1216/1802)

Bütün Meslekler					
Meslek Adı	Sayı	Meslek Adı	Sayı	Meslek Adı	Sayı
Sarraf	1	Kasap	1	Attar	1
Kuyumcu	3	Değirmenci	1	Dokumacı	3
Taşçı	5	Kebapçı	3	Serrac	3
Kalaycı	3	Soğancı	1	Serrac Başı	2
Bakkal	12	Su Yolcu	1	Sumakçı	1
İmam	14	Kayıkcı	6	Kadı	4
Çakmakçı	1	İskeleci	2	Saka	5
Duhani	2	Vezir	1	Balıkçı	2
Hancı	2	Tornacı	2	Çukadar	2
Bahçivan	26	Pilavcı	2	Müezzin	6
Bostani	8	Hamamcı	2	Çorbacı	6
Çömlekçi	1	Hoca	1	Arabacı	4
Doğramacı	4	Semerci	1	Basmacı	1
Kâtip	6	Abkeş	1	Debbağ	1
Kalıpçı	1	İşçi	1	Berber	9
Bağcı	4	Kapıcı	1	Yazıcı	2
Saatçi	4	Bekçi	1	Bozacı	2
Sabuncu	2	Yoğurtçu	1	Hatip	1
Bakırcı	2	Kaimmakam	1	Kethüda	5

Tablo 19'un devamı

Kahveci	2	Tamburcu	1	Cabi	2
Şekerci	1	Cambaz	1	Yağcı	1
Şerbetçi	2	Yemenici	2	Camcı	2
Defterdar	1	Bal Mumcu	1	Odabaşı	7
Kayyum	2	Usta	6	Buzhaneci	1
Hattat	1	Yorgancı	2	Mütevelli	166
Mesleği Tespit Edilebilen Borçlu Sayısı = 392					

Tablo oluşturulurken, beş yıl boyunca vakıflardan finansman kullanan toplam 2.987 kişi tek tek incelenmiş, isminin önünde ya da ardında mesleki ifade bulunan kişiler tespit edilmiştir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi, mesleki bilgiler içeren borçluların sayısı oldukça azdır. Finansman kullanan 2.987 kişiden sadece 392 tanesinin mesleki bilgilerine ulaşılmıştır. Tespit edebildiğimiz 75 farklı meslek çeşidi bulunmaktadır. Mesleği tespit edilen borçluların oranı %13'e tekabül etmektedir. Yani borç alanların sadece %13'ünün mesleki bilgileri kayıtlarda yer almıştır. Geri kalan büyük çoğunluğun meslekleri muhasebe kayıtlarına yazılmamıştır. Niçin bu kadar kişinin mesleki bilgilerinin yazılmadığına dair malumat elimizde mevcut değildir. Kâtibin işini hızlı yapmak için mesleki bilgileri atlamış olması ya da mesleki bilgisi yazılmayan meslek sahiplerinin, herkesçe malum meslekler icra etmesinden dolayı yazılmamış olması, ihtimal dâhilindedir.

Borçluların mesleki bilgilerini içeren tabloya baktığımızda, 392 kişiden en fazla finansman kullanan meslek çeşidi 166 adetle mütevellilerdir. Borç alan mütevellilerin tek mesleği vakıf yöneticiliği olmayabilir. Hem vakfın mütevellisi olup hem de esnaflık ya da diğer meslekleri yapması ihtimal dâhilindedir. Mütevellilerden sonra, 26 adetle en fazla finansman kullanan meslek, "bahçıvan" mesleğidir. Kuyumcuların, sarrafların, bakkalların olduğu yerde, bahçıvanların en fazla finansman kullanan meslek olması şaşırtıcı ve dikkat çekicidir. "İmamlar" 14 adetle üçüncü en fazla borç talep eden meslek olmuştur. İmamları sırasıyla, 12 adetle "bakkallar", 9 adetle "berberler", 7 adetle "odabaşı", 6'şar adetle "çorbacı ve kâtip", 5'er adetle "taşçı ve kethüda" takip etmektedir. Bu mesleklerle ilgili ayrıntılı bilgiler, daha sonraki başlıklarda ele alınacağından burada sadece 5 ve üzeri finansman kullanan meslekler sıralanmakla yetinilmiştir.

Borçluların mesleki durumlarını genel bir tablo üzerinde görmüş olduk. Meslek gruplarının detay tablolarına geçmeden önce ikili bir tasnif daha yapacağız. Osmanlı Devletinde halk, askerî ve reaya olmak üzere iki sınıftan oluşmaktadır. Askerî sınıfını, devletin yönetim kadrosu oluştururken, reaya sınıfını ise yönetilenler oluşturmaktadır.¹³⁴

1.7.3.1. Askerî Sınıftan Olan Borçlular

Askerî sınıfı, padişahın aldıkları beratla herhangi bir iş için görevlendirilen, vergi muafiyeti bulunan tüm devlet görevlilerinden oluşmaktadır. Daha genel bir tanımla söylemek gerekirse divan-ı hümayun üyeleri, ehl-i örf ve ehl-i ilim askerî sınıftan olan kişilerdir.¹³⁵ Askerî sınıftan olan borçluların içinde, müteveli, abkeş, kadı, çukadar, imam, müezzin, defterdar, hoca, kayyum gibi mesleklerden kişiler vardır.

Tablo 20

Askerî Sınıftan Olan Borçluların Meslekleri (1212/1798-1216/1802)

Meslek Adı	Sayısı	Oran	Meslek Adı	Sayısı	Oran
İmam	14	6,5%	Kâtip	6	2,8%
Defterdar	1	0,5%	Kayyum	2	0,9%
Vezir	1	0,5%	Hoca	1	0,5%
Abkeş	1	0,5%	Kaimmakam	1	0,5%
Kadı	4	1,9%	Çukadar	2	0,9%
Müezzin	6	2,8%	Hatip	1	0,5%
Bekçi	1	0,5%	Kethüda	5	2,3%
Cabi	2	0,9%	Müteveli	166	77,6%
Toplam				214	100%

Tespit edebildiğimiz 75 farklı meslekten 16 tanesi askerî sınıfa ait, 59 tanesi reaya ait mesleklerden oluşmaktadır. Meslek çeşitliliği açısından azınlığın, askerî (yönetici) grubundan olduğu görülmektedir. Vakıflardan finansman kullanan, meslek tespitini yapabildiğimiz 392 kişiden 214 tanesini askerîler, 178 tanesini reaya sınıfı oluşturmaktadır. Meslek çeşitliliği açısından daha az sayıda olan askerîler, meslek tespiti yapılan borçluların çoğunluğunu oluşturması dikkat çekicidir. Yani 16 adet meslek

¹³⁴ Yunus Koç, "Klasik Dönem Osmanlı Kanunnamelerinde Halk Algısı ve Tasnifi", *Milli Folklor Dergisi*, Yıl. 25, Sayı. 98 (2013), s. 32.

¹³⁵ Çiftçi, s. 177.

çeşitliliği olan askerî sınıfta 214 borçlu varken, 59 adet meslek çeşitliliği olan reaya sınıfından 178 borçlu vardır. Yönetici grubunda yer alanların daha fazla borç talep ettiğini söylemek mümkündür.

Tablodan anlaşıldığı üzere, 18. yüzyılın sonlarında, askerî sınıftan çeşitli mesleklerin, para vakıflarından finansman kullandığı görülmektedir. Askerî sınıf içinde, mütevellileri saymazsak en çok borç talep eden meslek imamlardır. Mütevellileri saymamamızın nedeni, mütevellilerin başka meslekler yapma ihtimalidir. 14 kişi ile ve %6,5 oranla birinci sırada olan mesleğin imamlık olması dikkat çekicidir. İmamların da en fazla finansman kullanan mesleklerden olması, para vakıflarından borç alınmasının halk nezdinde itibar zedeleyen bir uygulama olmadığını göstermektedir.

Müezzin ve kâtip, 6'şar işlem ile %2,8 oranla finansman kullanan askerî sınıftan mesleklerdir. Tıpkı imamlık mesleğinden borç alanlar gibi, müezzinlerden de borç talep edenlerin olması, para vakıflarının meşruiyetini arttıran sebeplerden sayılabilir. 5 adet işlem, %2,3 oran ile kethüda¹³⁶ mesleği de askerî sınıftan finansman kullananlar arasındadır. Kadı olarak 4 kişi askerî sınıftan finansman kullanmıştır. Müteveli sayısının yüksek olmasından dolayı kadı mesleğinin oranı %1,9 çıkmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi toplumun dini önderlerinin para vakıflarından borç talep etmesi, para vakıflarının meşruiyetini arttırmaktadır. Kadıların da finansman kullanması bunun en güzel örneğini oluşturmaktadır.

Askerî sınıftan finansman kullananlar arasından, cabi¹³⁷, çukadar¹³⁸ ve kayyum¹³⁹ mesleğinden ikişer adet tespit edilmiştir. Her biri oran olarak %0,9'a tekabül eden bu mesleklerden az sayıda tespit edildiği görülmüştür. Askerî sınıftan sayacağımız geri kalan

---

¹³⁶ Kethüda: Devlet adamlarının ve varlıklı kimselerin işlerini gören kimse, kâhya. Yaşar Çağbayır, **Ötüken Türkçe Sözlük**, İstanbul: Ötüken Neşriyat (2007), c. 3, s. 2581.

¹³⁷ Cabi: Bir vakfın gelirlerini tahsil eden hususi tahsildar anlamında kullanılmaktadır. Elmalı, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, c. 1, s. 207.

¹³⁸ Çukadar: Osmanlı Döneminde padişahın emrinde bulunan ve bugünkü maiyet memurluğu görevini yerine getiren en yüksek dereceli memur. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c. 1, s. 1055.

¹³⁹ Kayyum: Vakıf kuruluşlarını korumak, temizlemek, ışıklarını yakmak ve onlarla ilgili diğer işleri yürütmekle görevlendirilmiş kişilere verilen umumi isim. Vakfın mütevellisi gibi vakfın işlerini görüp tesviyesini üstlenen kişi. Elmalı, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, c. 3, s. 172.

7 sınıf meslekten birer kişi borç almış ve oran olarak da her biri %0,5'e tekabül etmiştir. Bu meslekler, defterdar¹⁴⁰, vezir, abkeş¹⁴¹, bekçi, hoca, kaimmakam¹⁴² ve hatiptir.

1.7.3.2. Reaya Sınıfından Olan Borçlular

Halkın askerî ve reaya diye ayrılması, yönetici ve yönetilen kesimleri belli etmek içindir. Bizde tablolarımızı oluştururken kolaylık olsun diye, meslek gruplarını askerî ve reaya diye ayırmayı uygun gördük. Reaya sınıfının içinde, halkın her kesiminden meslek sahibi vardır.

Tablo 21

Reaya Sınıfından Olan Borçluların Meslekleri (1212/1798-1216/1802)

Meslek Adı	Sayısı	Oran	Meslek Adı	Sayısı	Oran
Sarraf	1	0,6%	Kuyumcu	3	1,7%
Taşçı	5	2,8%	Kalaycı	3	1,7%
Bakkal	12	6,7%	Çakmakçı	1	0,6%
Duhani	2	1,1%	Hancı	2	1,1%
Bahçıvan	26	14,6%	Bostani	8	4,5%
Çömlekçi	1	0,6%	Doğramacı	4	2,2%
Kalıpçı	1	0,6%	Bağcı	4	2,2%
Saatçi	4	2,2%	Sabuncu	2	1,1%
Bakırcı	2	1,1%	Kahveci	2	1,1%
Şekerci	1	0,6%	Şerbetçi	2	1,1%
Hattat	1	0,6%	Kasap	1	0,6%
Değirmenci	1	0,6%	Kebapçı	3	1,7%
Soğancı	1	0,6%	Su yolcu	1	0,6%
Kayıklı	6	3,4%	İskeleci	2	1,1%
Tornacı	2	1,1%	Pilavcı	2	1,1%
Hamamcı	2	1,1%	Semerci	1	0,6%
İşçi	1	0,6%	Kapıcı	1	0,6%
Yoğurtçu	1	0,6%	Tamburcu	1	0,6%

¹⁴⁰ Defterdar: İllerde maliye işlerini yürütmekle görevli en yüksek düzey memur. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c. 1, s. 1126.

¹⁴¹ Abkeş: Tekkelerde su çekenlere verilen ad. Sucu. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c. 1, s. 84.

¹⁴² Kâimmakam: Bazı hususlarda müteveli yerine kaim olmak, müteveliye ait işleri görmek üzere hâkim tarafından nasb olunan kimsedir. Bu vakfın gâlesine korumak için galip olan mütevellisi yerine muvakkaten tayin edilen kayyım bu kabildendir. Elmalı, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu*, c. 3, s. 69.

Tablo 21'in devamı

Cambaz	1	0,6%	Yemenici	2	1,1%
Bal Mumcu	1	0,6%	Usta	6	3,4%
Yorgancı	2	1,1%	Attar	1	0,6%
Dokumacı	3	1,7%	Serrac	3	1,7%
Serrac Başı	2	1,1%	Sumakçı	1	0,6%
Saka	5	2,8%	Balıkçı	2	1,1%
Çorbacı	6	3,4%	Arabacı	4	2,2%
Basmacı	1	0,6%	Debbağ	1	0,6%
Berber	9	5,1%	Yazıcı	2	1,1%
Bozacı	2	1,1%	Yağcı	1	0,6%
Camcı	2	1,1%	Odabaşı	7	3,9%
Buzhaneci	1	0,6%			
Toplam				178	100%

75 farklı meslek tespiti yaptığımız tabloda 59 adet meslekle çoğunluk reaya sınıfındadır. 59 çeşitli meslekten, 178 meslek sahibi para vakıflarından borç almıştır. 59 meslek çeşidinin birçoğundan sadece birer kişi finansman kullanmıştır. Bu başlık altında her meslek çeşidini tek tek ele almak yerine, günümüzde ortadan kalkmış ne işle meşgul olduğu bilinmeyen meslekleri ve sayıca yüksek olan meslekleri açıklamayı uygun gördük.

Tabloda ilk dikkat çeken nokta, sarraf mesleğinden bir kişi, kuyumcu mesleğinden de üç kişinin finansman kullanmasıdır. Günümüzde bu iki mesleğin aynı olduğu düşünülebilir, fakat 18. yüzyılda öyle değildir. Sarraflar, altınların para olarak kullanıldığı dönemlerde, bunların daha değersiz madenlerle değiştirilmesini ve saklanmasını sağlamaktadır. Kuyumculuk ise, sarraflıktan öte, altın ve gümüş gibi değerli madenleri işleyerek süs eşyası ve takı haline dönüştüren meslektir.¹⁴³ Bu iki meslek arasında böyle bir fark olduğu için kayıtlarda da her iki mesleğe rastlamak mümkün olmuştur. Sarrafı, esnaf sınıfından kabul edenler gibi askerî sınıftan sayanlar da vardır.

Taşçı mesleğinden 5 kişinin borç alması diğer mesleklere nazaran yüksektir. Oran olarak %2,8'e tekabül eden bu meslek, taşları kırarak inşaat sektörüne

¹⁴³ Fatih Saraç, "Kuyumculuk Sektörü ve Kuyumcu İşletmelerde Stok Hesaplarının Denetimi" (Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi SBE, 2009), s. 9.

kazandırmaktadır. Adet olarak önde gelen mesleklerden olan bakkallık, 12 kişi ile %6,7 oranında çıkmıştır. İncelediğimiz beş yıl boyunca, tespit ettiğimiz finansman kullanan 12 bakkaldan 9 tanesi gayr-ı müslimdir. Bakkallık mesleğinde müslümanların daha az yer alması dikkat çekicidir.

Duhani adında bir meslekte 2 kişi finansman kullanmış ve oran olarak %1,1 çıkmıştır. Sözlük anlamı duman olan bu kelime, duhani olarak kullanıldığında tütüncü anlamına gelme ihtimali vardır. Bu durumda tütüncülük mesleği yapan 2 kişi de para vakıflarından finansman kullanmıştır, diyebiliriz.

Reayaya ait mesleklerde, tespit edilenler arasında en fazla finansman kullanan meslek 26 adetle bahçıvanlıktır. Oran olarak %14,6'ya tekabül eden bahçıvanlık, bugünkü anlamda bahçe işleri ile meşgul olunan mesleği ifade etmektedir. Ticaret erbabı ve esnaflar dururken, bahçıvanlığın en fazla finansman kullanan mesleklerden olması dikkat çekicidir. Daha önce de geçtiği gibi, finansman kullananların çok az bir kısmının mesleği tespit edilebilmiştir. Bu yüzden, kayda geçmeyen ticaret erbabı ve esnafların olabileceği göz ardı edilmemelidir. Bahçıvanların borç alması az karşılanan bir durum olduğu için, her finansman kullanan bahçıvanın mahkeme defterine kaydedildiği de düşünülebilir. Burada dikkat çeken bir nokta da bahçıvanlık mesleğinin yanı sıra, bostâni ve bağcı mesleğinden de finansman kullananların olmasıdır. Birbirine yakın bu üç mesleğin, küçük de olsa farklılıkları olduğu bilinmektedir. Bahçıvan, bahçe işleri ile meşgul olan daha çok yeşil alan ve büyük ağaçlarla ilgilenen kişidir. Bostâni, sebze tarzi küçük bitkilerle ilgilenen kişilere denir. Bağcı ise, üzüm ve üzüm bağı ile meşgul olan kişiye denir. Fakat bağcı kelimesinin, avın geçeceği yerde bekleyen kişi ve hayvanların kırık çıkıklarını bağlayıp tedavi eden anlamlarının olduğu da bilinmektedir.

Beş yıl boyunca incelediğimiz zimem tablosunda, 4 kişinin saatçi olduğu tespit edilmiştir. Oran olarak %2,2'ye tekabül eden saatçilik mesleğini genellikle gayr-ı müslimlerin yaptığı görülmüştür. Tespit edebildiğimiz 4 saatçiden biri müslim üçü gayr-ı müslimdir.

Reayaya ait mesleklerde, 1 hattat, 2 yazıcı tespit edilmiştir. Askerî sınıfa ait 6 kâtip de önceki tabloda yer almıştı. Birbirine yakın olan bu üç mesleğin ayrı ayrı yazılması, tek bir meslek olmadıklarını göstermektedir. Kâtiplik askerî sınıfa ait olduğu için devlet işlerinin yazılması ile alakalıdır. Hattat da gündelik yazılar değil de daha çok sanatsal ve

ilmi yazılar icra eden kişiyi ifade etmektedir. Yazıcının ise, okuma yazma oranının az olduğu tarihte, halkın yazma ihtiyacını karşılayan kişi olma ihtimali yüksektir.

Kayıkcılık mesleğinden 6 kişinin finansman kullandığı görülmüştür. Oran olarak %3,4'e tekabül eden bu mesleğin, diğer mesleklere göre biraz daha fazla olması dikkat çekicidir. Üsküdar para vakıflarını incelediğimiz için Anadolu ve Avrupa kıtaları arasında, deniz ulaşımının sıklıkla yapıldığı kayıklar, oldukça önem arz etmektedir. Sakalık mesleğinin de 5 kez geçtiğini, oran olarak %2,8'e tekabül ettiğini görmekteyiz. Saka, evlere ırmak veya kuyudan aldığı suyu, genellikle hayvan sırtında taşıyan kişiye denir. Herkesin beden su taşıyacak kadar sağlıklı olmadığı ve yine herkesin su taşımak için hayvan sahibi olmadığı düşünüldüğünde, sakalık mesleğinin yaygın olarak kullanılması daha fazla anlam kazanacaktır.

Çorbacı olanların sayısı da diğer mesleklere bakıldığında önde gelen mesleklerdendir. 6 kişinin çorbacılık yaptığı tespit edilmiştir. Oran olarak %3,4'e tekabül eden çorbacıardan 3'ü Müslüman 3'ü gayr-ı müslimdir. Bu mesleği sadece bir gruba atfetmek yanlış olacaktır. Arabacılık mesleğini yapan 4 kişi tespit edilmiştir. Oran olarak %2,2'ye denk gelen bu mesleği sadece Müslümanların yaptığı görülmüştür. 4 arabacıdan birinin kadın olması dikkat çekicidir. Kadının bizzat arabayı sürmesi değil de araba sahibi olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir.

Günümüzde ismi unutulmuş mesleklerden olan debbağ, ham derileri işleyen ve derilere istediği rengi veren kişiye denir. Debbağların yaptıkları iş kanunname ile düzenlenecek kadar önemli ve ustalık gerektiren bir iştir.¹⁴⁴ Debbağ olarak tespitini yaptığımız bir kişi vardır. Oran olarak %0,6'ya tekabül eden debbağ mesleğini yapan kişinin erkek ve Müslüman olduğu görülmüştür.

Reaya sınıfından, tespit edebildiğimiz kadarıyla berberlerin de finansman talep eden mesleklerin önde gelenlerinden olduğu anlaşılmıştır. Berberlerden 9 kişi borç talep edenler arasında yer almış, oran olarak %5,1'e tekabül etmiştir. 9 berberden sadece bir tanesi gayr-ı müslimlerdenidir. Ancak berberler, bugünkü anlamda yalnızca saç-sakal tıraş eden kişiler

---

¹⁴⁴ Fatih Döneminde çıkarılan bir kanunnameye debbağlarla ilgili olarak şunlar söylenmiştir: “*Deriyi kasbâne (bağırsaktan yapılan kesici alet) ile yüzerler, bıçağ ile yüzmeyle, delük ve yaruk etmeyeler. Eğer deri de delük ve yaruk bulunursa, yüzen kimesnenin muhtesib hakkından gelüb cerimesin ala.*” Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, 1. Kitap, İstanbul: 1990, s. 379. Aktrn: Cafer Çiftçi, s. 204.

değildir. Yaptıkları tıraşın yanı sıra, dişçilik, sünnetçilik ve küçük cerrahi müdahalede bulunan tabiplik gibi meslekler de icra etmişlerdir. Sağlık memuru gibi çalışan berberler aynı zamanda birçok hastalığın tedavisi için lazım olan merhemleri ve ilaçları imal etme vazifesi de üstlenmişlerdir.

Son olarak reaya sınıfından ele alacağımız meslek, odabaşıdır. Odabaşı, hanlarda çalışan uşakların başıdır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla 7 kişinin para vakıflarından borç aldığı görülmüştür. Oran olarak %3,9'a denk gelen odabaşı mesleğinin tamamını müslüman ve erkeklerin yaptığı tespit edilmiştir.

1.7.3.3. Askerî ve Reaya Sınıfından Finansman Talep Edenlerin Mukayesesi

Para vakıflarından borç talep eden meslekleri sınıflandırırken, askerî ve reaya diye ikiye ayırmıştık. Yukarıda detaylı bir şekilde meslekleri ve ait oldukları sınıfları ele aldık. Mütevellileri vakıf yönetiminde olmalarından dolayı askerî olarak göstermeyi uygun gördük. Fakat bütün mütevellilerin askerî olma zarureti yoktur. Şimdi de askerî ve reayadan finansman kullanan kaç kişidir, tarihi süreç içinde yüzde kaç oranında değişime uğramıştır, bu sorulara yanıt arayacağız.

Tablo 22

Askerî ve Reaya Mukayesesi (1212/1798-1216/1802)

Finansman Talep Eden Sınıf	Sayı	Oran
Askerîler	214	54,6%
Reaya	178	45,4%
Toplam	392	100%

18. yüzyılın sonu, 19. yüzyılın başında, askerî sınıfın %54,6 oranında finansman kullandığı tespit edilmiştir. Meslek tespiti yapılan 392 borçludan 214 tanesi bu gruba aittir. Askerîlerin meslek çeşitliliğinin az olmasına rağmen, bu gruptan daha fazla kişinin finansman kullanması şaşırtıcıdır. Yönetilen sınıf olan reaya ise %45,4 oranında finansman kullanmıştır. Toplam 392 kişiden 178 tanesi reaya sınıfına aittir. 1212/1798-1216/1802 tarihlerinde Üsküdar'da da durum yukarıdaki tablodaki gibidir. Şimdi de Bursa şehrindeki duruma bakarak iki şehri karşılaştıracamız.

1585-1588 yıllarında finansman kullanan toplam 1.181 kişiden sadece 28 tanesi askerî sınıftan oluşmaktadır. Oran olarak da %2 gibi oldukça düşük bir rakam çıkmaktadır. Geri kalan 1.153 kişi reaya sınıfına aittir. Oran olarak %98 gibi oldukça yüksek bir rakam çıkmaktadır. Yani 16. yüzyılda para vakıflarından finansman kullananların neredeyse tamamı yönetilen sınıftandır. 1749-50 yıllarına gelince borç alanların sayısı 2.859'a

yükselmiştir. Bunlardan 727 tanesi, oran olarak da %30'u askerî sınıftan, 2.132 tanesi, oran olarak da %70'i reaya sınıfındandır. Yaklaşık iki yüz yıl içinde askerî sınıftan borç alanlar, oran olarak %28 yükseliş göstermiştir. 1775-76 yıllarında Bursa para vakıflarından borç alanların sayısı yine artmış ve 5.887'ye yükselmiştir. Bunlardan 1.832 tanesi, oran olarak %34'ü askerî sınıftan, 4.055 tanesi, oran olarak da %66'sı reaya sınıfına aittir. 25 yıl içinde hem borç alanların toplam sayısı artmış hem de askerî sınıfın oranı %4 yükselmiştir. 1783-84 yıllarında borç talep edenlerin sayısı düşmüş ve 3.912 adet olmuştur. Bunlardan 1.327 tanesi, oran olarak %37'si askerî sınıftan, 2.585 tanesi, oran olarak da %63'ü reaya sınıfına aittir.¹⁴⁵ 7 yıl içinde borç alanların sayısında azalma olmasına rağmen, askerî sınıftan borç alanların oranı %3 yükselmiş ve düzenli olarak artışını sürdürmüştür.

Sonuç olarak, 16. yüzyılda %2 olan askerî sınıftan borç alanların sayısı, 18. yüzyılda %37'ye yükselmiştir. Askerî sınıftan finansman kullananların sayısı her geçen yıl artarak devam etmiştir. Bu veriler Bursa şehrindeki para vakıflarının durumunu göstermektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Üsküdar'da para vakıflarından borç alanların oranı %54,6 çıkmıştır. Bu oran aynı tarihte Bursa'daki askerîlerin oranından %17 daha fazladır. İki farklı şehirdeki oranların birbirinden bu kadar uzak çıkmasını, iki şekilde açıklamak mümkündür. Birincisi, Bursa, dokumacılığın yaygın olduğu bir şehir olduğu için halktan çok fazla finansman kullanan çıkmıştır. Aynı zamanda İstanbul, 18. yüzyılda Osmanlı'nın başkenti olduğundan, Üsküdar'da askerî (yönetici) sınıftan finansman kullananların fazla olması gayet tabiidir. İkincisi, Üsküdar para vakıflarından, beş yıl boyunca borçlanan 2.987 kişiden sadece 392 tanesinin mesleği tespit edilebilmiştir. Mesleği tespit edilemeyen 2.595 kişinin çoğunluğu reaya sınıfındansa, askerî sınıfın oranı azalacak ve Bursa şehrindeki rakamlara yakın çıkacaktır. Bu iki ihtimalden birincisinin olma ihtimali daha yüksek olsa da yalnızca eldeki verilere bakarak kesin bir yorum yapmak mümkün gözükmemektedir.

1.7.3.4. Borçluların Unvanları

Osmanlı halkının sosyal statülerini, yaşam biçimini, toplum nezdindeki değerini ifade eden tek kelimelik unvanlar vardır. 1212/1798-1216/1802 yılları arasında incelediğimiz

---

¹⁴⁵ Çiftçi, s. 180.

zımem tablosunda, borçlulardan 10 farklı unvan sahibi olan kişi tespit edilmiştir. Bu unvanlar, derviş, molla, pehlivan, papa, çelebi, beşe, ağa, şeyh, seyyid ve efendidir. Unvan tablosunda gösterdiğimiz papa, muhtemelen meslek olarak yapılmış olsa da emin olmadığımız için ve sadece bir kişi olduğu için unvan olarak göstermeyi daha uygun bulduk. Bunun yanında pehlivan olarak bir kişinin tespiti yapıldı. Pehlivanlık, bu kişinin lakabı mı yoksa mesleği mi bilemediğimiz için unvan olarak göstermeyi daha isabetli gördük.

Tablo 23

Borçluların Unvanları (1212/1798-1216/1802)

Unvan	Sayı	Oran	Unvan	Sayı	Oran
Derviş	4	1,6%	Beşe	55	21,4%
Molla	31	12,1%	Ağa	33	12,8%
Pehlivan	1	0,4%	Şeyh	4	1,6%
Çelebi	2	0,8%	Seyyid	72	28%
Papa	1	0,4%	Efendi	54	21%
Toplam				257	100%

10 farklı unvan sahibi borçluların, toplam 257 kez finansman kullandığı tespit edilmiştir. Finansman kullanan 257 borçlunun tespiti için beş yıllık kayıt incelenmiştir. Tablodaki unvanların oranlarını değerlendirirken, kullanılan unvanlarla ilgili kısa açıklamalara yer verilecektir. Kullanılan lakap ve unvanların o günlerde ne anlama geldiğini tespit etmeye çalışacağız.

İlk olarak “derviş” unvanlı borçluları ele alırsak, unvan tespiti yaptığımız borçlulardan 4 tanesi dervişlerden oluşmaktadır. Dervişlerin, oran olarak %1,6 gibi oldukça düşük bir oranda kaldıkları görülmüştür. Farsçadan gelen bir kelime olan derviş, ilk zamanlarda zühd ve tasavvuf ehli yerine kullanılmaktadır. Mütevazı ve tarikat ehli olan dervişlik, Mevlevilikte dedelik makamına gelen kişiler içinde kullanılan bir kelimedir.¹⁴⁶ Halk nezdinde tevazuu ile meşhur olan dervişlerin de para vakıflarından borç talep etmesi, ayrıca dikkat çeken bir nokta olmuştur. Çiftçi'nin araştırmasında, Bursa'da 1749-50 yılları arasında derviş olarak 18 kişi finansman kullanmıştır. Yine aynı araştırmada, 1775-

¹⁴⁶ Tahsin Yazıcı, “Derviş”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, s. 188-199.

76 yıllarında 57, 1783-84 yıllarında 26 kişi dervif olarak finansman kullanmiftr.¹⁴⁷ Derviflerin, finansman kullanımının belirli bir oranda azaldığını ya da arttığını söylemek imkân dâhilinde değilse de zaman içinde kullanımının değiştiği görölmüştür.

Sık kullanılan unvanlardan sayılacak kadar meşhur olan “molla” unvanı da 31 kez kullanılmifş ve %12,1’lik bir orana tekabül etmiştir. Molla kelimesi Osmanlı’da, müderrislikten sonraki mevleviyet payesine ulaşan büyük âlimler için kullanılırdı. Ayrıca, Süleymaniye müderrislerinden birinci sınıf kadıllara da molla unvanı veriliirdi.¹⁴⁸ Çiftçi’nin araştırmasında, 1749-1750 yılları arasında, Bursa para vakıflarından finansman kullanan molla unvanlı kişilerin sayısı 129’dur. Aynı araştırmada, 1775-76 yılları arasında bu sayı 356, 1783-84 yıllarında 206 çıkmıştır.¹⁴⁹ Bursa’da molla unvanı ile finansman kullananların sayısının, Üsküdar’da kullananların sayısından daha yüksek olduğu görölmüştür. Bu rakamın farklı çıkması, Bursa ilinin Üsküdar’dan daha geniş alana sahip olduğu düşünöldüğünde oldukça normaldir.

“Beşe” unvanını kullananların sayısı 55, oranı %21,4’tür. Unvanı tespit edilen 257 kişinin beşe birinden daha fazlası beşe unvanlıdır. Beşe unvanı 16. yüzyılda yeniçeri askerleri için kullanılmıştır. Bu tarihten sonra sayıları artan yeniçerilerin, taşrada reaya karışması ve halkla sosyo-ekonomik bağ kurmasının akabinde, beşe unvanı asker olan yeniçerilere münhasır olmaktan çıkmıştır. Zaman içinde, hiçbir askerî geçmişi olmamasına rağmen, toplum nezdinde saygın olan kişilere de beşe sıfatının verildiği görölmüştür.¹⁵⁰ Çiftçi’nin araştırdığı 1749-50 yıllarında, 242 kişinin “beşe” unvanı ile finansman kullandığı görölmüştür. Yine aynı araştırmanın 1775-76 yıllarında beşe unvanlı borçluların sayısı 332, 1783-84 yıllarında 284’tür.¹⁵¹ Üsküdar ve Bursa para vakıflarından, finansman kullanan borçluların unvanlarına baktığımızda, beşe unvanının en yaygın kullanılan unvanlardan olduğu söylenebilir.

---

¹⁴⁷ Çiftçi, s. 186.

¹⁴⁸ Hamid Algar, “Molla”, **Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 30, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, s. 238-239.

¹⁴⁹ Çiftçi, s. 186.

¹⁵⁰ Turan Açıık, “Beşe Unvanı Hakkında”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı. 62 (2015/2), s. 55, 57.

¹⁵¹ Çiftçi, s. 184.

Üsküdar para vakıflarından, “ağa” unvanı ile finansman kullanan borçluların sayısı 33, oranı ise %12,8’dir. Ağa unvanı, Osmanlı Devletinin teşkilat yapılanması içinde askerîler için kullanılan bir tabirdir. Bizim bu unvanı, askerî borçluların anlatıldığı başlıkta göstermememizin nedeni, halkın ileri gelenlerine, esnaf kethüdalarına, taşra âyân ve eşrafına da ağa denildiği içindir. Osmanlı’da, eyalet ve sancakların askerî valilerinden paşa ve beylere, askerî teşkilattaki bütün amirlere ve bazı mülki reisler de ağa denildiği görülmüştür.¹⁵² Ağalık unvanının, günümüzdeki kullanımına baktığımızda, köy halkı ve toplumun önde gelenleri için kullanıldığı bilinmektedir. Araştırmamızı yaptığımız 18. yüzyılda ise, ağalık unvanının günümüzdeki kullanımından daha da önemli kişiler için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çiftçi’nin araştırmasında, 1749-50 yılları arasında, ağa unvanı ile finansman kullanan borçluların sayısı 62, 1775-76 yıllarında 93, 1783-84 yıllarında 87’dir.¹⁵³ Ağa unvanı ile finansman kullanan borçluların sayısına baktığımızda, azımsanmayacak bir rakam çıktığı görülmüştür.

Üsküdar para vakıflarından finansman kullanan borçlulara baktığımızda, en yaygın kullanılan unvanın “seyyid” olduğu tespit edilmiştir. Finansman kullanan seyyidlerin sayısı 72, oranı ise %28’dir. Seyyid, Hz. Peygamber’in soyundan geldiği devlet tarafından “sidayet beratı” ile tescillenmiş kişilere denir.¹⁵⁴ Osmanlı Devletinin, kamu hizmetlerinden muaf tuttuğu seyyidlere, toplumun da büyük saygı gösterdiği ve güvendiği bilinmektedir. Toplum tarafından güven duyulan seyyidler, aynı zamanda para vakıflarının da en güvenilir borçlularıdır. Zira en fazla kullanılan unvanın seyyid olması, bu yorumumuzu destekler niteliktedir. Çiftçi’nin araştırmasında, 1749-50 senelerinde, seyyid unvanı kullanan borçluların sayısı 129, 1775-76 senelerinde 457, 1783-84 senelerinde 389 çıkmıştır.¹⁵⁵ Tıpkı Üsküdar para vakıflarındaki gibi, Bursa para vakıflarında da finansman kullanan borçlulardan en fazla kullanılan unvanın seyyid olduğu görülmüştür.

---

¹⁵² Faruk Sümer, “Ağa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s. 451, 452.

¹⁵³ Çiftçi, s. 184.

¹⁵⁴ Çiftçi, s. 185.

¹⁵⁵ Çiftçi, s. 185.

“Efendi” unvanı ile finansman kullanan borçluların sayısı 54, oranı ise %21’dir. Osmanlı Devletinin yüksek rütbeli memurlarına da zaman zaman efendi denildiği görülmüştür. Efendi unvanının, sadece memurlar için kullanılmamasından dolayı, efendi makamını askerî sınıf içinde saymadık. Zira tahsil görmüş, saygıdeğer kimselere de efendi unvanı verilmiştir. Bununla beraber efendilik unvanı, sosyal, siyasi, dini, tasavvufi çevrelerde giderek yaygınlık kazanmıştır.¹⁵⁶ Çiftçi’nin araştırmasını yaptığı 1749-50 senelerinde, efendi unvanlı finansman kullananların sayısı 14, 1775-76 yıllarında ise 35 kişidir. Bursa’da Efendi unvanı ile finansman kullananların sayısının, Üsküdar’dakilerden daha az olduğu tespit edilmiştir.

“Şeyh” unvanı ile finansman kullanan borçluların sayısı 4, oranı ise %1,6’dır. Şeyh kelimesi daha çok Araplarda, kabile başkanları ve reisleri için kullanılmıştır. Ancak Osmanlı Devletinde şeyh kelimesi, bir ilim dalında söz sahibi olan âlimler için ya da yaşça ileri, tecrübe sahibi kişiler için kullanılmıştır.¹⁵⁷ Yaşlarının ileri olduğunu tahmin ettiğimiz 4 kişi, Üsküdar para vakıflarından finansman kullanarak ekonomik hayattaki varlıklarını devam ettirmiştir.

“Çelebi” unvanı ile finansman kullanan borçluların sayısı 2, oranı ise %0,8’dir. Çelebi unvanı, Osmanlı Devletinde 14. ve 18. yüzyıllar arasında, kültürlü, ilmiye sınıfına mensup, divan şairleri ve divan-ı hümayun kâtipleri için kullanılmıştır.¹⁵⁸ Bugünkü anlamda münevver, toplumu aydınlatan tahsilli, görgülü, zarif kişilere çelebi denilmiştir. Yıldırım Beyazıt’ın dört oğlu için de çelebi unvanı kullanılmış olsa da, diğer Osmanlı şehzadeleri bu unvanı kullanmamışlardır. Tabloda yer alan çelebi unvanlı iki borçlunun, tahsilli ve kültürlü olduğunu söyleyebiliriz.

Son olarak birer kişinin, “pehlivan” ve “papa” unvanı ile finansman kullandığı görülmüştür. Pehlivan, güreş sporu ile uğraşan kişiye denir ki bu sporun tarihi oldukça eskilere dayanır. Aynı zamanda iri yapılı, cüsseli kişilere de pehlivan yakıştırması yapılır.

---

¹⁵⁶ Orhan F. Köprülü, “Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, s. 455, 456.

¹⁵⁷ Casim Avcı, “Şeyh”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, s. 49.

¹⁵⁸ Mehmet İpşirli, “Çelebi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, s. 259.

Para vakfından borç aldığı tespit edilen “Pehlivan Emin Beşe’nin”¹⁵⁹, güreş sporu ile uğraştığı için mi yoksa iri yapılı olduğu için mi bu unvanı aldığı bilinmemektedir. Papa kelimesi, kiliseler tarafından yüksek rütbeli ruhani liderleri tanımlamak için kullanılmıştır. Sadece “Papa Magrudic”¹⁶⁰ adında bir kişinin papa unvanı ile borç almasından dolayı bu başlık altında yer almasını daha uygun bulduk.

1.8. 28 Yıl Boyunca Üsküdar’da Varlığını Devam Ettiren Para Vakıfları (1184/1770, 1200/1786, 1212/1798)

Birinci bölümün son başlığında, bizim incelediğimiz 1212/1798 yılından, 28 yıl öncesine uzanarak, varlığını devam ettiren Üsküdar para vakıflarını tespit edeceğiz. Bu konuda kullanacağımız veriler, Durmuş’un incelediği 1184/1770 yılı ve Kaya’nın incelediği 1200/1786 yılındaki vakıflar olacaktır.¹⁶¹ Bizim incelediğimiz yıllarla birlikte üç farklı tarihte, Üsküdar para vakıflarının kaçının aynı isimle devam ettiği kaçının yeni eklendiği tespit edilecektir. Aşağıdaki tabloda Durmuş’un, Kaya’nın ve bizim incelediğimiz yıllarda ismi değişmeyen Üsküdar para vakıfları gösterilmektedir.

Tablo 24
28 Yıl Boyunca Varlığını Devam Ettiren Üsküdar Para Vakıfları

Durmuş (1184/1770) Vakıf No	Kaya (1200/1786) Vakıf No	Akkaya (1212/1798) Vakıf No	Vakıf Adı
4	2	10	Zincirli Kuyu Vakfı
7	31	6	Hayrettin Çavuş Mescidi Bedeli Avarız Vakfı
8	32	5	Hayrettin Çavuş Mescid-i Şerif Vakfı
9	12	21	Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerif Vakfı ve Mülhekatı
15	28	54	Çenkâr Karyesi Süleyman Ağa Mektebi Vakfı
17	68	80	Debbağlar Mahallesi Mescid-i Şerif Vakfı
19	21	61	Gülfem Mahallesi Belkis Hatun Avarız Vakfı
24	50	44	Tenbel Hac Mehmet Mahallesi Avarız Vakfı
25	47	41	Kara Kadı Alauddin Mescid-i Vakfı

¹⁵⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 20b-2, Bulgurlu Karyesi Teberdar Mehmet Ağa Mâ-i Cârî Vakfı.

¹⁶⁰ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 6a-2, Kadı Karyesi Ali Paşa’nın Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı.

¹⁶¹ Kullandığımız veriler, Süleyman Kaya’nın Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları başlıklı makalesi ile M. Emin Durmuş’un XVIII. Yüzyılın Son Çeyreğinde Muhasebe Kayıtları Işığında Üsküdar Para Vakıfları adlı tezinden alınmıştır.

Tablo 24'ün devamı

28	35	35	Evliya Hâce Mahallesi Mescid-i Vakfı
29	77	81	Bulgurlu Mahallesi Mescid-i Şerif ve Avarız Vakfı
30	7	2	Valide Atik Mahallesi Avarız Vakfı
36	18	8	Murat Reis Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı
37	71	31	Ahmet Çelebi Mescid-i Şerif Vakfı
38	72	32	Ahmet Çelebi Mahallesinin Avarız Vakfı
39	81	12	Gerede Mahallesi Mescid-i Şerif Bedeli Avarız Vakfı
41	38	79	Kefeci Mahallesi Avarız Vakfı
42	67	33	Kâtip Hüseyin Efendinin Vakfı
43	51	46	Hac Hasan'ın Maltepe'de Köprü Vakfı
48-49	53	39	Torbalı Mescid-i Şerif ve Avarız Vakfı
50	5	20	Ramazan Ahmet Efendi Vakfı
54	24	75	Hace Hesna Hatun Mahallesi Arslan Ağa Çeşmesi Vakfı
55	25	65	Hace Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Vakfı
59	8	25	Ören Karyesinde Yusuf Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı
61	13	13	Davut Paşa Mahallesinin Avarız Vakfı
63	46	74	Davut Efendinin Dersiyye Vakfı
64	45	45	Hüsrev Ağa Mescid-i Şerifinde Şakire Hatun Vakfı
67	9	52	Bulgurlu Karyesi Teberdar Mehmet Ağa Mâ-i Cârî Vakfı
71	62	22	Tavaşi Hasan Ağa Mahallesinin Avarız Vakfı
72	79	24	Ören Karyesinde Mehmet Çavuş Cami Şerif Vakfı
76	54	18	Solak Sinan Mahallesi Emetullah Hatunun Vakfı
77	55	59	Solak Sinan Mahallesi Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı
80	61	15	Serrac Esnafı Vakfı
23	43	55	Kadı Karyesi Ali Paşanın Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı
33	36	36	Evliya Hâce Mescidi Mülhakatından Saliha Hatun Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı
47	26	53	Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Vakfı
52	56	76	Murat Reis Mahallesi Mescid-i Şerif Vakfı
53	17	3	Atik Valide Sultan Cami Şerif Müezzinler Vakfı
56	1	86	Murat Hoca Mescid-i Şerif Vakfı
2	15	47	Hamza Fakih Mahallesinde Saime Hatun Vakfı
13	10	28	Arakiyeci Hac Cafer Mescid-i Mülhakatından Şerbetçi Hac Mustafa Vakfı
14	11	27	Arakiyeci Hac Cafer Mahallesinin Avarız Vakfı

Tablo 24'ün devamı

16	69	34	Debbağlar Mahallesi Cami Şerif Vakfı
18	6	11	Debbağlar Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı
22	57	63	Kutbu'l-Arifin Tacu'l- Vasilin Şeyh Fena-i Ali Efendi Cami Şerif ve Mektep Vakfı
26	48	42	Karakadı Mescidinde Hac Mustafa Vakfı
27	49	43	Karakadı Mescidinde Hac Osman'ın Minber Vakfı
31	63	9	Kariğa Nasuh Mescidinde Hacı Bekir Minber Vakfı
34	33	37	Evliya Hacı Bedeli Avarız Vakfı
35	34	38	Evliya Hacı Mahallesi Fatıma Mektebi Vakfı
40	37	83	Tenbel Hac Mehmet Mahallesinde... Mülhakatının Vakfı
60	23	30	Mehmet Paşa Mahallesi Avarız Vakfı
69	14	49	Hamza Fakih Mahallesi Saime Hatun Avarız Vakfı
65	58	60	Solak Sinan Mahallesi... Mescid-i Şerif Vakfı
32	65	51	Nasuhi Efendinin Ecza-i Şerif Vakfı

İncelediğimiz yıllarda 86 farklı vakıf ismi tespit ettik. Araştırmamızın ilk yılı olan 1212/1798 yılında varlığı muhasebe kaydına yansımayan vakıflar için takip eden en yakın yıl dikkate alınmıştır. Fakat bazı muhasebe kayıtları her yıl tutulmayıp aradan birkaç yıl geçtikten sonra tutulmuş olabilmektedir. Hatta 11 yıllık tutulan muhasebe kayıtlarına bile rastlamak mümkündür.¹⁶² Araştırmamızın kapsamının beş yıl olduğu düşünüldüğünde, düzenli tutulmayan iki kayıt arasında, beş yıldan daha uzun yıl farkı bulunan vakıfların tespiti imkânsızdır.

Üsküdar para vakıflarının incelendiği üç farklı zaman diliminde (1184/1770, 1200/1786, 1212/1798) varlıklarını devam ettiren ve aynı isimde olan 55 vakıf tespit edilmiştir. Yukarıdaki tabloda, 55 vakfın isimlerinin yanı sıra Durmuş, Kaya ve bizim araştırmamızdaki vakıf numaraları da verilmiştir. Aynı ismi taşıyan vakıfların farklı numaralar almasındaki sebep ise, muhasebe kaydını yazan kâtibin her yıl aynı sırayı gözetmemesidir. Vakıfların kaydı tutulmuş fakat bazı yılların en başta, bazı yılların ise en sonda olma ihtimalleri vardır. Yine de bizim araştırmamıza daha yakın olan Kaya'nın numaralandırdığı vakıflar ile bizim numaralandırdığımız vakıfların dört tanesi aynıdır.

¹⁶² Üsküdar Mahkemesi 573, 22b-1, 78 numaralı Rukiye Hanım İbnet-i İshak Paşa isimli vakfın kaydı 1213/1799 yılında 11 yıllık tutulmuştur. Araştırmamıza konu olan diğer dört yılda başka muhasebe kaydına rastlanmamıştır.

Bu durum da gösteriyor ki tarih yaklaştıka vakıfların muhasebe defterindeki yerleri de birbirine yaklaşabiliyor.

Üsküdar para vakıflarını incelemeye başladığımız 1212/1798 yılında tespit ettiğimiz vakıf sayısı 86'dır. Üç farklı tarihte 55 vakfın aynı isimle devam ettiğini yukarıda söylemiştik. Ancak aradaki fark olan 31 vakfın sonradan kurulduğunu söylemek büyük bir yanılğı olacaktır. Zira bir vakfın kaydı 6 yıllık tutulmuş ise bizim incelediğimiz yıllara rastlamamış olması kuvvetle muhtemeldir. Aradaki 28 yıl tek tek incelenmeden şu vakıflar yeni kurulmuş, şu vakıflar artık kapanmıştır, demek pek sağlıklı bir yaklaşım değildir.

BÖLÜM 2: VAKIFLARIN GAYR-İ MENKULLERİNİ KİRAYA VERME USULLERİ VE KİRACILARI

Para vakıfları, nakit sermayelerini işletmelerinin yanında, vakfa ait akarları kiraya vererek de gelir elde etmişlerdir. Hatta incelediğimiz 86 vakıftan 14 tanesi, sadece kira geliri ile hizmetlerini sürdürmektedir. Para vakıflarının kira geliri elde ettiği mülkler, hane, menzil, dükkân, bahçe ve mahzen gibi gayr-i menkullerdir. Vakıflar, bu gayr-i menkulleri icâre-i vahide, icâreteyn ve mukâtaa gibi usullerle kiraya vererek gelir elde etmişlerdir.

Üsküdar para vakıflarından, araştırmamıza konu olan 1212/1798-1216/1802 yılları arasında, beş yıl boyunca 86 vakıftan 53 tanesinin kira gelirinin olduğu, 33 vakfın¹⁶³ ise hiç kira geliri elde etmediği tespit edilmiştir. 1212/1798 yılında 86 vakıftan 14 tanesinin sadece kira geliri ile hizmetlerini ifa ettiğini söylemiştik. Beş yılı göz önüne aldığımızda sadece kira geliri ile hizmetlerini sürdüren vakıf sayısı 9'a düşmüştür. Yani ilerleyen yıllarda 14 vakıf içinden 5 tanesi, nakit sermaye işletmeye başlamıştır. Aşağıda yer alan tabloda, incelediğimiz beş yılda Üsküdar para vakıflarının kira gelir tablosu yer almaktadır. Bu tablo ile vakıfların kira gelirlerinin arttığı, eksildiği ya da sabit kaldığı durumlar tespit edilip, sebepleri hakkında çıkarımlar yapılacaktır.

Tablo 25

Vakıfların Toplam Kira Gelirleri (1212/1798-1216/1802)

Vakıf No	1212/1798	1213/1799	1214/1800	1215/1801	1216/1802
2	1.080	1.080	-	-	-
3	3.040	3.040	-	-	-
4	2.340	2.340	2.340	2.340	2.340
5	10.306	10.401	10.401	10.401	10.401
7	11.760	11.760	-	-	-
8	660	660	-	-	-
9	4.680	4.680	4.680	4.680	-
10	1.440	1.440	1.440	1.440	1.980
12	1.980	1.980	1.980	1.980	1.980
16	1.080	1.080	1.080		
20	16.450	36.850	3.060	3.060	-
21	3.625	3.625	3.625	3.625	-

¹⁶³ 1, 6, 11, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 32, 34, 37, 38, 42, 43, 46, 49, 55, 59, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 80 ve 84 numaralı vakıfların hiç kira geliri yoktur.

Tablo 25'in devamı

22	240	240	240	240	-
23	13.140	13.500	13.500	13.500	-
29	4.440	2.880	2.880	2.880	-
31	4.560	8.160	4.560	4.560	4.560
33	240	240	240	240	240
35	540	540	540	540	-
36	2.040	2.040	2.040	2.040	-
39	600	600	600	600	600
40	36.000	36.000	36.000	36.000	36.000
41	7.050	7.059	7.059	7.059	7.059
44	540	540	540	540	540
45	360	-	-	360	360
47	2.880	2.880	2.880	2.880	2.880
48	2.040	2.040	2.040	2.040	2.040
50	1.200	1.200	1.200	1.200	1.200
51	39.240	39.249	39.240	-	-
52	360	360	360	360	360
53	23.913	1.800	1.800	1.800	1.800
54	5.040	5.040	5.040	5.040	5.040
56	12.000	-	4.440	4.440	4.440
57	2.340	2.340	2.340	2.340	-
58	34.054	-	63.354	63.354	63.354
60	720	900	-	-	-
61	1.500	1.860	1.860	1.860	2.220
62	11.460	3.060	-	-	-
63	10.740	10.740	10.740	10.740	-
64	11.700	11.700	16.020	11.760	-
65	3.680	3.680	3.680	3.680	-
72	5.400	5.400	5.400	5.400	-
73	32.520	29.640	11.672	29.640	-
74	360	360	360	-	-
75	310	310	310	-	-
76	4.320	4.320	7.920	7.920	7.920
77	83.820	83.820	41.220	41.220	-
78	-	3.190	-	-	-
79	-	600	2.220	2.220	660
81	360	360	360	360	360
82	13.210	13.210	36.220	-	-
83	360	360	360	360	360
85	-	-	-	6.960	-
86	3.120	3.120	3.120	3.120	3.120
Toplam	488.077	382.274	460.961	304.779	161.814

Yukarıda da belirtildiği gibi 86 vakıftan 53 tanesinin kira geliri bulunmaktadır. Kira gelirlerini incelediğimizde, beş yıl boyunca, 37 vakfin¹⁶⁴ kira gelirinin sabit kaldığı, 11 vakfin¹⁶⁵ kira gelirinin arttığı ve 5 vakfin¹⁶⁶ kira gelirinin azaldığı tespit edilmiştir. Bir vakfin kira gelirinin sabit kalması gayet anlaşılır bir durumdur. Vakfin kiracılarından, muaccele geliri dönmemiş ya da yeni mülk alıp kiraya vermemiş ise veya kira mülkleri zarar görmemişse vakfin kira gelirinin sabit kaldığı görülmüştür. Mutat olan kira gelirlerinden müeccele geliri devam eden vakıflar, icâreteyn ile mülk kiralayan kiracılarından mahlûl muaccele geliri elde edilmişse bir anda yüksek kira gelirini kasasına koyar. Yeni mülk alarak yeni kiracılar kazanan vakıfların da kira gelirleri artmıştır. İcâre-i vahide geliri elde eden vakıfların da kira gelirlerinde artış meydana gelmiştir. Bunların yanında bir de kira geliri azalan vakıflar vardır. Vakıfların kira gelirinin azalması, genellikle muaccele geliri elde edilen yıldan sonra meydana gelmiştir. Böyle olması da gayet normaldir. Zira yüksek miktartlı muaccele gelirleri her zaman denk gelmemekte ve bir sonraki yıl kira geliri düşmektedir. Ayrıca vakıf mülklerinin zarar görmesi, yanması veya yıkılması sonucu kira gelirlerinde yine azalma meydana gelebilir.

Kira geliri sabit kalan vakıfların sayısı oldukça fazladır. Bu durumun anlaşılması kolay olmasından dolayı, araştırmamızda kira geliri sabit kalan vakıflara örnekler vermeyi uygun görmedik. Fakat kira geliri artan ve azalan vakıflara birkaç örnek vererek ele almak yerinde olacaktır. 31 numaralı “Merhum Ahmet Çelebi Mescid-i Şerif Vakfının” kira gelirine baktığımızda, 1212/1798 yılında 4.560 akçe olan kira geliri, 1213/1799 yılında 8.160 akçeye yükselmiştir. Takip eden diğer üç yıl boyunca da tekrar 4.560 akçeye düşmüş ve öyle devam etmiştir. Mezkûr vakıf, 1213/1798 yılında 3.600 akçelik muaccele geliri elde etmiştir. 61 numaralı “Gülfem Hatun Mahallesi Belkıs Hatun Bedeli Avarız Vakfında”, 1212/1798 yılında 1.500 akçe olan kira geliri, 1213/1799 yılında 1.860 akçeye yükselmiştir. Aradaki 360 akçelik fazlalığın sebebi ise vakfin yeni kiracı bulmasıdır. Üç yıl boyunca 1.860 akçe olan kira geliri 1216/1802 yılına gelince yine artış göstererek 2.220 akçeye yükselmiştir. Bunun sebebi de 360 akçe artışın gerçekleştiği yılda yeni kiracı bulunmasıdır. Kira gelirinde artış meydana gelen 11 vakfin ya muaccele geliri elde

---

¹⁶⁴ 2, 3, 4, 7, 8, 9, 10, 12, 16, 21, 22, 33, 35, 36, 39, 40, 41, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 57, 63, 64, 65, 66, 72, 74, 75, 78, 81, 83, 85 ve 86 numaralı vakıfların kira gelirleri beş yıl boyunca sabit kalmıştır.

¹⁶⁵ 5, 20, 23, 31, 56, 57, 58, 60, 61, 76, 79 ve 82 numaralı vakıfların kira gelirleri beş yıl içinde artış göstermiştir.

¹⁶⁶ 29, 53, 62, 73 ve 77 numaralı vakıfların kira gelirlerinde beş yıl içinde düşüş meydana gelmiştir.

ettiklerinden dolayı ya da yeni mülkler edinip kiraya verdikleri için kira gelirinde artış meydana gelmiştir.

Kira gelirinde azalma meydana gelen vakıfların 5 tane olduğunu yukarıda söylemiştik. Bunlardan 3 tanesi, araştırmamıza konu olan ilk yılda (1212/1798) muaccelle geliri elde etmesi, sonraki yıllar mutad kira gelirleri ile devam etmesinden dolayı kira gelirinde azalma meydana gelmiştir. Fakat araştırdığımız beş yıl içinde muaccelle geliri ilk yılda değil de diğer yıllarda gelmiş ise muaccelle gelirini takip eden yılda doğal olarak düşen kira gelirini azalma olarak kabul etmedik. Bir diğer azalmayı 29 numaralı “Şeyh Seyyid Mehmet Habib Efendi Vakfında” görüyoruz. Bunun nedeni de 1212/1798 yılında 4.440 akçe olan icâraat ve mukâtaat gelirinin diğer yıllarda olmamasıdır. Kira gelirinde azalma olan son vakıf 53 numaralı “Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahibu'l- Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfıdır.” 1212/1798 yılında 23.913 akçe olan kira geliri, takip eden dört yıl boyunca 22.113 akçe azalmış 1800 akçe ile devam etmiştir. Bunun nedeni ise 1212/1798 yılında 22.113 akçe olan kayıkhane kira gelirinin icâre-i vahide olarak sadece o yılda alınmasıdır.

Vakıflar kamu yararına çalışan kurumlar olduğu için, vakıfların menfaati halkın menfaati anlamına gelmektedir. Bundan dolayı vakıfların aldanması, zarar görmesi çok az görülen durumlardır. Vakıfların kira gelirlerinde de azalmanın oldukça az çıkması yukarıda söylediğimiz sebepten dolayıdır. Bizim incelediğimiz yıllarda, kira geliri azalan hiçbir vakıfta, gayr-i menkullerinin yanması, zarar görmesi gibi durumlar meydana gelmemiştir. Kira gelirinde azalma meydana gelen 5 vakfın, mülklerinde bir azalma olmamıştır. Sadece farklı kiralama usullerinin neticesinde gelir farkından dolayı azalma meydana gelmiştir. Kira gelirlerinde normal olan, vakfın kira getirisinin sabit kalması ya da artmasıdır. Kira gelirinin azalması alışılmadık dışında bir durumdur. Yaptığımız bu çıkarımı tablo 25’de görmek mümkündür.

Kira geliri bulunan 53 vakfın, 5 yıllık verilerini tablo 25’de göstermiş olduk. Kira geliri ile ilgili malumatın olmaması ya da vakfın o yılki kaydının tutulmaması durumunu “-“ işareti ile gösterdik. Tabloya baktığımızda, 1215/1801 ve 1216/1802 yıllarında veri eksikliğinin fazla olduğu göze çarpmaktadır. Bunun sebebi, bazı kayıtların birkaç yıllık tutulmasıdır. 1215/1801 ve 1216/1802 yılında, hakkında bilgi bulunmayan vakıfların belki de 1217/1803 yılında iki üç yıllık bilgisi verilebilir. Ancak araştırmamızda tabii olarak yıl sınırlaması olduğu için, 1217/1802 yılındaki verilere bakma gereği duymadık.

Bunun neticesi olarak incelediğimiz ilk yıllara nazaran, son iki yılda veri eksikliği yaşanmıştır.

1212/1798 yılında Üsküdar'da bulunan 86 tane¹⁶⁷ para vakfının toplam gelirleri 1.899.108 akçedir. O dönemde 1 kuruş 120 akçe etmektedir. Bir yılda elde edilen 1.899.108 akçenin, 519.847 akçesi kira gelirlerinden oluşmaktadır. Bu rakamlara göre, para vakıflarının toplam gelirinin %27'si kira gelirlerinden oluşmaktadır. Para vakıflarının gelir kaynaklarının dörtte birinden daha fazlasını oluşturan kiralara oldukça önem arz etmektedir. Tezin ikinci bölümünü, para vakıflarının hangi mülkü, hangi usulle kiraya verdiği, kiralama usullerinin birbirinden farkının neler olduğuna değinmek için, bu konulara ayırmış olduk. Kiralama usullerini tek tek açıkladıktan sonra, para vakıflarını inceleyen başka araştırmalarla mukayeseler gerçekleştireceğiz. Son olarak da para vakfından mülk kiralayanların dini aidiyeti, cinsiyeti ve mesleği hakkında tablolar oluşturup açıklamalara yer vereceğiz.

2.1. Vakıfların Gayr-i Menkullerini Kiraya Verme Usulleri

Para vakıfları, ellerindeki gayr-i menkulleri, icâre-i vahide, icâreteyn ve mukâtaa yöntemlerini kullanarak kiraya vermişlerdir. Her bir kiralama yöntemi, tek tek ele alındıktan sonra, araştırmamıza konu olan yıllarda, kaç kişi bu yöntemle mülk kiralamış tablolar ile açıklanacaktır. Kiralama yöntemlerini detay vererek açıklamadan evvel genel tabloyu paylaşmak daha isabetli olacaktır. Aşağıdaki tabloda, Üsküdar para vakıflarının gayr-i menkullerini hangi usullerle ne kadar kiraya verdikleri açıklanmaktadır.

Tablo 26

Vakıf Mülklerinin Her Bir Kiralama Usulünden Elde Ettiği Gelirler (1212/1798)

Kira Türü	Toplam Miktar (Akçe)	Oran	Mülk Sayısı	Oran
İcâre-i Vahide	178.713	34,4%	26	6,4%
İcâreteyn	254.400	49%	325	80,4%
Mukataa	10.235	2,0%	53	13,1%
İcaraat ve Mukâtaat	76.499	15%	-	-
Toplam	519.847	100%	404	100%

¹⁶⁷ Tespit edilen 86 vakıftan 10 tanesinin kaydı 1212/1798 yılında tutulmamıştır. 78 ve 79 numaralı vakıfların kaydı 1213/1799 yılında tutulmuştur. 66, 67, 68, 69, 70 ve 71 numaralı vakıfların kaydı 1214/1800 yılında tutulmuştur. 84 ve 85 numaralı vakıfların kaydı ise 1215/1801 yılında tutulmuştur. Mezkûr vakıfların verileri, yukarıda belirtilen tarihteki kayda göre esas alınmıştır.

Bu tabloda da veriler elde edilirken yine 1212/1798 yılı esas alınmıştır. Fakat 1212/1798 yılında kaydı tutulmayan vakıfların 1212/1798 yılına en yakın yıldaki verileri dikkate alınmıştır. Tabloda bulunan üç kiralama usulü, ilerleyen başlıklarda detaylı şekilde anlatılacaktır. Dördüncü sınıf olan icâraat ve mukâtaat için, şunları söylemek mümkündür: Bazı belgelerde elde edilen kira gelirleri icâraat ve mukâtaat şeklinde toplu olarak yazılmış olup ne mülk sayısı ne de kiralama usulü belirtilmemiştir.

Üsküdar para vakıfları bir yılda 519.487 akçe kira geliri elde etmiştir. Toplam kira gelirinin 254.400 akçe ile %49'unu çift kiralama diyebileceğimiz icâreteyn usulü sağlamaktadır. Vakıfların kira gelirinin yaklaşık olarak yarısını oluşturan icâreteyn usulü ile kiraya verilen mülk sayısı 325 adettir. Toplam mülk sayısı 404 adet olduğuna göre kiralama usulleri içinde icâreteynin %80'lik bir payı vardır.

İcâreteyn usulünden sonra en fazla kira geliri 178.713 akçe ile icâre-i vahidedir. Toplam kira miktarına oranı %34.4'tür. İcâre-i vahide ile kiralanan 26 adet mülkten 178.713 akçelik gelir elde edilmiştir. Kiralanan mülk sayısının toplam mülk sayısı içindeki oranı ise %6,4'tür.

Kiralama usulü olarak en az kullanılan, vakıf arazilerin üzerine ağaç dikmek veya ev yapmak gibi sebeplerle şahıslara kiraya verilmesini ifade eden mukataa usulüdür. Toplam kira getirisinde 10.235 akçe ile %2 gibi oldukça düşük bir miktar elde edilen mukataa usulünden 53 mülk kiraya verilmiştir. Bu da toplam mülk sayısı içinde %13,1'e tekabül etmektedir.

Son kiralama başlığı ise kime, hangi mülkün ne şekilde kiraya verildiği belirtilmeden yazılan icâraat ve mukâtaattır. İcâraat ve mukâtaat, toplam kira getirisi içinde 76.499 akçe, %15 oranla üçüncü sırada gelmektedir. Fakat kaç tane mülkün hangi usulle kiraya verildiği belli değildir. Mahkeme kayıtlarında ayrıntı olarak sadece miktarın yazılması, icâraat ve mukâtaat usulü hakkında bilgi yetersizliğine neden olmaktadır.

2.1.1. İcâre-i Vahide

Kiralama usulleri içerisinde örneklerine az rastlanılan icâre-i vahidenin diğer bir adı da icâre-i sahihadr. İcâre-i vahidenin tanımı, kaynaklarda şöyle geçmektedir:

“Akkarât-ı mevkufe ay ve sene gibi bir vakit ile mevkut olarak mütevellisi tarafından ecr-i misille taliplerine icâr ve hâsıl olan icârât vâkıfın şart ve tayin eylediği musârife sarf

olunur.”¹⁶⁸ İcâre-i vahide usulünü daha açık ifade etmek gerekirse, icâreteyn akdinde olduğu gibi muaccele ve müeccele şeklinde iki farklı ödeme türü olmayan, belli periyotlarla tek tür alınan bir kira türüdür. Günümüzde kullanılan gayr-i menkulleri kiralama şekline benzediğini söyleyebiliriz.

İcâre-i vahide ile kiralanan mülkler, bir sonraki başlıkta gelecek olan icâreteyn ve mukataalı vakıflardaki gibi uzun süreli, kiracının hayatta olduğu süre boyunca devam eden akitler değildir.¹⁶⁹ Süre bakımından kısa olması ile daha çok günümüzdeki kiralama şekline benziyor diyebiliriz. İcâre-i vahide ile kiralanan mülkler, yukarıdaki tanımdan da anlaşıldığı üzere ecr-i misilden, yani piyasa değerinden aşağı olamaz. Şayet böyle bir durum tespit edilirse, müteveli kiracıya, kira bedelini arttırmasını teklif eder, anlaşılarsa akit devam eder, anlaşmazlık çıkarsa kira akdi fesh edilir. İcâreteyn ve mukataalı akitlerde olduğu gibi intikal ve ferâğ bu akit için geçerli değildir. Ancak icâre-i vahideli vakıflar, şartlar tahakkuk ettiğinde icâreteyn veya mukataalı hale dönüştürülebilir. Bu durumda ferâğ, intikal ve mahlûl hükümleri geçerli olur.¹⁷⁰

İcâre-i vahide ile yapılan kira akitleri, akit süresinin bitmesi veya kiracının hayatını kaybetmesi ile sona erer. Kira süresi biten eski kiracının, yeniden akit yaparken herhangi bir öncelik hakkı yoktur. Müteveli eski kiracıdan memnun kalmışsa ve isterse mülkü aynı kiracıya yeniden kiralayabilir. Kiracının ya da kiracının evlatlarının hayat boyu tasarruf hakkı bu kiralama usulünde yoktur.¹⁷¹

İcâre-i vahide ile yapılan kira akitlerinde herkesi bağlayan ve kesin olarak bildirilen net bir süre belirlemek yerine üst sınır getirilmiştir. Osmanlı Devletinde Hanefi mezhebi yürürlükte olduğu için kiralama usulleri de Hanefi mezhebine göre belirleniyordu. Hanefi mezhebine göre topraklar en fazla üç yıllığa kiralanabiliyordu. Fakat bu üç yıllık süre,

---

¹⁶⁸ Ömer Hilmi Efendi, **Ahkamü'l-Evkâf**, İstanbul: Matba-i Âmire (h.1307), s. 136, 137.

¹⁶⁹ Nazif Öztürk, **Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 1983, s. 105.

¹⁷⁰ Ahmet Akgündüz, “İcâre-i Vahide”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2000 s. 388-389.

¹⁷¹ Bilmen, *İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, s. 105.

diğer gayr-i menkuller için bir yıla kadar düşebiliyordu.¹⁷² Bu sürenin kısa tutulmasının sebebi, kiracının kiraladığı mülkte hak iddia etmemesi ve kira bedelinin düşük olması olabilir. Kira bedeli düşük olduğu halde uzun süreli kiraya verilirse, bu durum kamu yararına hizmet veren vakıfların zararına olacağından, mütevelliler böyle bir akde izin vermeyecektir. Kira bedeli arttırılarak uzun süreli kiralanmak istenirse de diğer kiralama usulleri devreye girecek ve başka bir akit yapılacaktır.

2.1.1.1. İcâre-i Vahide ile Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler

Üsküdar para vakıflarından, icâre-i vahide usulü ile kaç tane mülk, ne kadara kiralanmış, aşağıda yer alan tabloda bunları ele alacağız.

Tablo 27

İcâre-i Vahide İle Kiralanan Mülkler ve Elde Edilen Gelirler (1212/1798)

Vakıf No	Kira Geliri (Akçe)	Dükân	Bahçe	Bağ	Hane	Mahzen	Ahır	Oda	Kayıkhaneye	Belli Değil
40	36.000	5			1		1			
51	39.240	2				1		8		
53	22.113								1	
54	5.040	1								
63	6.600		1							
65	3.680			1						
73	29.820			1						1
82	36.220									2
Toplam	178.713	8	1	2	1	1	1	8	1	3

Kira geliri bulunan 53 vakıftan 8 tanesinin, icâre-i vahide usulü ile yapılmış kira akdi mevcuttur. Toplam 8 vakıf, 26 mülkten, 178.713 akçe kira geliri elde etmiştir. İcâre-i vahide usulü ile elde edilen 178.713 akçelik kira gelirini, 26 olan toplam mülk sayısına böldüğümüzde, her bir mülkten ortalama 6.873 akçe kira geliri elde edilmiştir. Bu işlemi, icâreteyn usulü ile yapılan kira akitlerinde yaptığımızda, her bir mülkten ortalama 782 akçe kira geliri elde edilmiştir.

¹⁷² Bahaeddin Yediyıldız, **18. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s. 134.

Vakıflar için daha kârlı bir kiralama akdi gibi görülen icâre-i vahide usulü, 18. yüzyılda kullanılma sıklığını gittikçe kaybetmiştir. Kiracıların menfaatine olan, icâreteyn ve mukataa usulleri daha sık kullanılmaya başlanmıştır. Sebeplerini ilerleyen başlıklarda daha detaylı ele alacağız. Ancak kısa bir izah yapmak gerekirse, icâre-i vahide usulü, kiracıları sınırlandırdığı için ve kiralanan mülkü bir dahaki sefere başka kiracıya kaptırma riski olduğu için, 18. yüzyılda çok fazla tercih edilmemiş olabilir.

İcâre-i vahide usulü ile kiralanan mülkleri ele aldığımız tabloya baktığımızda, en fazla dükkân ve odanın bu usulle kiralandığını görmekteyiz. Her ikisi de sekizer kez kiraya verilmiştir. Dükkân ve odanın dışındaki diğer mülkler bir ya da iki kez kiralananlardır. Dükkân, bahçe, bağ, hane, mahzen, ahır, oda ve kayıkhaneye olmak üzere toplam sekiz farklı mülk çeşidinden kira geliri elde edilmiştir. Bunların yanı sıra, tabloda 3 mülkün icâre-i vahide usulü ile kiralandığı bilinmesine rağmen, türünün ne olduğu bilinmemektedir. 73 numaralı “Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfı”¹⁷³ 1212/1798 yılında 29.820 akçe icâre-i vahide usulü ile kira geliri elde etmiştir. Bu gelirden 19.200 akçesi kayıta belirtildiği üzere bağ icâresidir. Geri kalan 10.620 akçelik kira gelirinin mülkü hakkında bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden 10.620 akçelik kira gelirini, tabloda belli olmayan kısmına dâhil ettik.

İcâre-i vahide ile yapılmış olmasına rağmen mülkü belli olmayan bir diğer vakıf 82 numaralı “Hacı Hesna Hatun Mahallesi Abdülbaki Efendi Merhumun Cami Şerif Vakfıdır.”¹⁷⁴ Bu vakfın kaydı 1214/1800 yılında 7 yıllık tutulmuş, veriler yazılırken gerekli ihtimam gösterilmemiştir. Bundan dolayı 36.220 akçelik kira gelirinin iki mülkten geldiği bilinirken, hangi mülkler olduğu maalesef bilinmemektedir.

İcâre-i vahide usulü ile kiralanan, tablodaki diğer mülkler şunlardır: 40 numaralı vakıfta kira geliri elde edilen mülklerin isimleri zikredilmiş ve toplam kira geliri yazılmıştır. Yani her bir mülkten ne kadar kira geliri elde edildi belirtilmemiştir.¹⁷⁵ Beş dükkân, bir hane

---

¹⁷³ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 18a-1.

¹⁷⁴ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 41b-1.

¹⁷⁵ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 2b-1: “Vakfi mezbur musekkafatından medine-i mezbur Hayrettin Çavuş mahallesinde vâki, icâre-i vahide ile meşrut olan, bir bab hane, beş bab dekâkin ve bir bab ahırın be her şuhur üç bin akçe icâresinin,

ve bir ahırdan toplam 36.000 akçe kira geliri elde edilmiştir. 51 numaralı vakıfta, sekiz oda ve bir mahzenden 21.600 akçe, bir bakkal ve bir berber dükkânından 17.640 akçe kira geliri elde edilmiştir.¹⁷⁶ 53 numaralı vakıfta, bir kayıkhaneden 22.113 akçe kira geliri elde edilmiştir.¹⁷⁷ 54 numaralı vakıfta, kasap dükkânından 5.040 akçe kira geliri elde edilmiştir.¹⁷⁸ 63 numaralı vakıfta, bir bahçeden 6.600 akçe kira geliri elde edilmiştir.¹⁷⁹ 65 numaralı vakıfta, bir bağdan 3.680 akçelik kira geliri elde edilmiştir.¹⁸⁰ 73 ve 82 numaralı vakıflarla ilgili açıklamayı yukarıda yapmıştık.

İcâre-i vahide ile kiralanan mülklere baktığımızda, sekiz mülk çeşidinden en fazla kirayı tek başına 22.113 akçe ile kayıkthane almıştır. Fakat bu tabloya bakarak kayıkhaneler diğer bütün mülklerden daha değerlidir, kira getirisi en fazla olan mülktür demek, isabetli bir çıkarım olmayabilir. Zira günümüzde de kira getirisi olan bütün mülkler konumuna göre değer kazanmaktadır. Dolayısıyla kiralanan mülklerin, kira getirisini değerlendirirken, çeşidine bakmanın yanı sıra konumuna da bakmanın daha isabetli olacağını söylemek mümkündür.

Son olarak icâre-i vahide ile kira getirisi elde eden vakıflardan dört tanesinin sadece icâre-i vahide usulü ile kira getirisi elde ettiği görülmüştür. 40 numaralı vakfın 36.000 akçelik kira getirisinin tamamı, 51 numaralı vakfın 39.240 akçelik kira getirisinin tamamı, 54 numaralı vakfın 5.040 akçelik kira getirisinin tamamı ve 65 numaralı vakfın 3.680 akçelik kira getirisinin tamamı icâre-i vahide usulü ile elde edilmiştir. Diğer dört vakıf hem icâre-i vahide usulü ile hem de diğer kiralama usulleri ile kira getirisi elde etmişlerdir.

2.1.2. İcâreteyn

Peşin ve vadeli ödemeleri bulunan icâreteyn, kaynaklarda şöyle tanımlanır: “İki icâre, biri peşin, biri veresiye olmak üzere iki nevi bedel ile akdedilen icâre şeklidir. İcâreteyn

---

iki senede müctemi olan icâre-i vahidesi 72.000.” İsmi geçen vakfın kaydı iki senelik tutulduğu için, icâre-i vahide ile elde ettiği kira gelirini de ikiye bölerek tespit ettik.

¹⁷⁶ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 4b-3.

¹⁷⁷ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 5b-1.

¹⁷⁸ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 6a-1.

¹⁷⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 8b-1.

¹⁸⁰ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 16a-1.

*ifadesi ile bir şeyin menfaati karşılığında birazı peşini birazı da muayyen zamanlarda verilmesi şart kılınan kira bedelleri kastedilir.*¹⁸¹ Peşin ödenen bedele muaccele, vadeli ödenen bedele müeccele, bu işlemle kiraya verilen mallara da icâreteynli vakıf mallar denilmektedir.

İcâre-i vahide usulü fıkıh kitaplarında geçen, eski ve bilinen bir usuldür. Fakat icâreteyn usulü ile vakıf mallarının kiralanmasının, ne zaman başladığıyla ilgili malumat net değildir. İcâreteyn ile kiracı olan kişiler, ömür boyu tasarruf hakkına sahiptirler. İcâreteyni diğer kiralama usullerinden ayıran en temel özellik, mutasarrıfın kayd-ı hayat şartı ile kiracı olmasıdır. Kiracının kendisi vefat etmesi durumunda evlatları, erkek ya da kız olsun eşit şekilde tasarruf hakkı elde eder.¹⁸² Kiraya verilen mülkün rakabesi vakfa ait olurken, tasarruf hakkı kiracıya ait olmaktadır. Fakat buradaki tasarruf yetkisi, diğer kiralama usullerinden daha geniştir. Kayd-ı hayat şartının olması, tasarruf hakkının bir başkasına intikal ettirilmesi (ferâğ) ve mutasarrıflığın evlatlara geçmesi, icâreteyni diğer kiralama usullerinden bariz şekilde ayırmaktadır. Kiracı vefat ettiği zaman, kiralanmış mülkün tasarruf hakkı evlatlara geçer demiştik. Fakat burada, İslam hukukundaki miras hukukuna göre bir taksim yapılmamaktadır. Kiracının ne kadar evladı varsa, erkek veya kız fark etmez, kiralanmış mülkün tasarruf hakkı hepsine eşit şekilde intikal eder. Şayet kiracının bir evladı varsa o zaman bütün tasarruf hakkı ona geçer. Kiracının evladı yoksa diğer akrabalarına tasarruf hakkı intikal etmez. İcâreteyn ile vakıf mülkü kiralayan kişi vefat ettiğinde, tasarruf hakkı sadece çocuklara geçer. Doğrudan torunlara tasarruf hakkı intikal edemez. Fakat ölen kiracının çocuğu da vefat ettiği zaman tasarruf hakkı onun çocuklarına geçer.¹⁸³

Daha önce de geçtiği gibi icâreteyn usulünü cazip kılan özellik, kiracının kayd-ı hayat şartı ile kiracı olmasıdır. Bu durumda kiracı, ilgili mülkü kendi malı gibi dikkatle kullanmakta, ufak tefek tamir ihtiyacı varsa onu gidermekte ve akarı yıpratmadan kullanmaktadır. Kiracı için cazip olan bu kiralama usulü, vakıflar için de cazip

---

¹⁸¹ Elmalı, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstihlaları Kâmusu*, c. 2, s. 421.

¹⁸² Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, 1. Basım, İstanbul: Klasik Yayınları 2014, s. 177 vd.

¹⁸³ Kaya, aynı eser, s. 192-198. “Zeyd fevt olup tasarrufunda olan icâre-i muaccele ve müecceleli vakıf arsa-ı hâlîye intikâli âdî ile oğlu Amr’a intikâl edip Amr tasarruf üzere iken fevt olup arsa-i merkume Amr’ın evladına intikâl eyledik de mütevell-i vakf-i mezbur mücerred Amr üzerine intikâl tahrir olunmamış idi, vakıf için zapt ederim demeğe kâdir olur mu? el-Cevap: Olmaz” Menteşzâde, Fetâvâ-yı Abdurrahim, c. 1, s. 544. Aktrn: Süleyman Kaya, aynı eser, s. 197.

olmaktadır. Zira muaccele denilen, kiralanan mülkün asıl fiyatına yakın bir ücret, peşinen alınmaktadır. Bunun yanında belli dönemlerde, müeccele denilen oldukça düşük bir miktar da vadeli olarak alınmaktadır. İcâreteyn usulü ile yapılan kira akitlerinde, vakıfları asıl kârlı kılan kısım, kiracının evlat bırakmadan vefat etmesi durumunda, kiralanan mülkün mahlûl olarak tekrar vakfa dönmesidir. Vakıf, mahlûl olarak dönen mülkü, daha sonra bir başka kiracıya, icâreteyn usulü ile verdiğiğinde, peşin olan ve oldukça yüksek bir meblağa tekabül eden muaccele gelirini elde edecektir. Böylelikle vakıflar, kiralanan mülkten belki de satış miktarından daha fazla para kazanmış olacaktır. İcâreteyn ile yapılan kira akitlerinin mukataadan daha fazla olmasındaki en önemli sebebe değinecek olursak; icâreteyn akdinde mutasarrıftan peşin olarak alınan muaccele miktarı ile vakıf mülklerin ihyasına gidilmekte ve üzerinde inşa edilen tesisler vakfa ait olmaktadır. Fakat mukataada ise sadece zemin vakfa ait olduğu için mutasarrıfın arsa üzerinde sonradan inşa ettiği bina veya diktiği ağaç vakfa değil kendisine ait olmaktadır.¹⁸⁴

İcâreteyn ile kiracı olan ve muaccele bedeli ödeyen kiracı, kiraladığı mülkü kısa bir müddet kullanmış ve vefat etmişse, vefat eden kiracının yakınları, muaccele bedelini vakıftan talep edebilirler. Bu durumu biraz daha geniş şekilde ele almak yerinde olacaktır. Hanefî mezhebinde icâre akdinin sona ermesi, kiralanan mülkün yanması, yıkılması gibi kullanılamaz hale gelmesiyle ya da kiracının vefat etmesi ile mümkündür. Kira sözleşmesinin yapıldığı vakfın mütevellisi vefat etse, yerine başka bir mütevellî gelse dahi sözleşme fesh edilmez ve yürürlükte kalır.¹⁸⁵ İcâreteyn usulü de bazı farklılıklar olsa da icâre bahsinde olduğu gibidir. İcâreteyn usulünde de herhangi bir sebepten dolayı kiracının tasarruf hakkı ortadan kalkmışsa ve ilgili mülkten muaccele miktarı kadar istifade edememişse, kiracı tasarruf edemediği miktarı, mütevelliden talep eder. Kiracı, kiraladığı mülkten muaccele bedeli kadar tasarruf edemeden vefat etmişse ve geride hem evlatları hem de diğer varisleri bulunursa durum şu şekilde çözüme kavuşturulacaktır: Vefat eden kiracının evladı olduğu için, kiralanan mülkten tasarruf hakkı sadece onlara

---

¹⁸⁴ Nazif Öztürk, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, 1. Baskı Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (1995), s. 257.

¹⁸⁵ “Zeyd mütevellisi olduğu vakıf arsayı ecr-i misliyle Amr’a bir sene tamamına dek icâr ve teslim ettikten sonra Zeyd’in yerine Bekir mütevellî olsa, Bekir sene-i mezbure tamam olmadan arsa-i merkumeyi Amr’dan alıp âhara icâra kâdir olur mu? el-Cevap: Olmaz. Damadzâde Feyzullah Efendi, **Neticetü’l Fetâvâ**, Der: es-Seyyid Ahmet Efendi, es-Seyyid Hafız Mehmet b. Ahmet el-Gedusi, İstanbul: Klasik Yayınları 2014, s. 348.

ait olacaktır. Şayet evlatlar, kiralanan mülkte mutasarrıf olarak devam edeceklerse zaten muaccele bedeli gündeme gelmeyecektir. Evlatlar kiralanan mülkten istifade etmek istemezlerse, muaccele miktarını mütevelliden talep ederler. Diğer varisler muaccele miktarında hak iddia edemezler. Fakat muaccele bedeli kadar vakıf mülkten istifade edemeyen kiracının, evladı yoksa o zaman diğer varisler muaccele bedelini mütevelliden talep edebilirler.¹⁸⁶ Ancak kiracı, muaccele bedeli kadar vakıf mülkten istifade etmiş ve sonra vefat etmişse, evladı da yoksa ilgili mülk vakfa mahlûl olarak geri döner. Diğer varisleri tasarruf yetkisine sahip olmadıkları için herhangi bir hak iddia edemezler. Osmanlı vakıf hukukunda kamu yararını gözeten vakıfların, aldanan taraf olmadığını daha önce söylemiştik. Muaccele bedeli kadar istifade söz konusu olmayan kiracıların, vefat etme durumunda, arta kalan parayı hakkaniyet adına varislerine intikal ettiğini görmekteyiz. Bu durumda vakıfların, aldanan olmadıkları gibi aldatan da olmadıklarını söylemek pek tabii mümkündür.

İcâreteyn usulü, başlangıçta tamir masraflarını karşılayamayan vakıf mülklerinin, onarılması için hukuki bir çare olarak ortaya çıkmıştır. Vakıf müesseselerini yıkımdan kurtarmak için üretilmiş olan bu kiralama yöntemi, ilerleyen zamanlarda amacının dışına çıkarak, icâre-i vahidenin yerini almaya başlamıştır. Vakıf kurucuları genellikle, henüz tahrip olmamış hatta yeni satın alınmış mülkleri bile icâreteyn usulü ile kiralama şartını koşmuşlardır.¹⁸⁷ Bu durum 18. yüzyılda daha da artarak devam etmiş ve nitekim bizim araştırmamızda elde edilen veriler vakıyı doğrulamıştır.

İcâreteyn usulünün kiracılar tarafından tercih edilmesindeki en önemli sebeplerden bir diğeri, kiracının borçluları, icâreteynli mülkte hak sahibi olamamaktadırlar. Yani kiracı vefat ettiğinde, borçlu olduğu kişiler kiralanan mülke el koyup borçlarını tazmin etme hakkına sahip değildirler. Mutasarrıf olan kiracı vefat edince, borçlu olan kişiler, vefat eden kiracının başka bir mülkü yoksa çocuklarından da borçlarını tazmin edemezler. Zira mutasarrıf olan kişi, vakfa ait olan mülkte sadece bir kiracıdır. Mülkiyet hakkı bulunmadığı için alacaklı olan kişiler, mutasarrıfın mülkiyetinde bulunmayan bir mülkte hak iddia edemezler. Bahsi geçen bu durum Abdürrahim Efendi'ye sorulmuş ve şöyle

---

¹⁸⁶ Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, s. 179 vd.

¹⁸⁷ Yediylidiz, *18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, s. 137.

cevaplamıştır: “Düyûnu terekesinde ezyed olduğu halde fevt olan Zeyd’in ücret-i muaccele ve müeccele ile tasarrufunda olup oğlu Amr ile kızı Hind’e intikal eden vakıf menzili Amr ve Hind bir miktar bedel mukabelesinde izn-i mütevelliyile Bekir’e ferâğ ve tefvîz ve bedel-i mezbûru kabz etmiş olsalar halen erbabı düyûn bedel-i mezbûrdan deynlerini istifaya kâdir olurlar mı? Cevap: Olmazlar”¹⁸⁸

İcâreteyn usulü ile yapılan kiralama işlemlerinde, hem kiracılar hem de vakıflar kendileri için finansman sağlamak maksadıyla da bu akdi kullanmışlardır. Vakıfların, icâreteyn akdini, kendileri için nasıl finansman kaynağı yaptıklarını şöyle izah etmek mümkündür: Özellikle zengin vakıfların mütevellileri, vakfın gelir fazlasını değerlendirmek için gayr-i menkuller satın almakta ve aldıkları mülkleri eski sahiplerine icâreteyn usulü ile tekrar kiraya vermektedirler. Böylece vakıf, hem mülk sahibi olmuş hem de icâreteyn akdinin peşin ödenen muaccesini elde etmiş olmaktadır. Vakfın, sahip olduğu mülkü icâreteyn ile kiralık olarak verdiği kişinin evladı yoksa ya da evladı varsa bile, evlatlarına tasarruf hakkının verilmemesini şart koşmuşsa mülkü birkaç kez kiralayarak anaparasını fazlasıyla çıkarmış olacaktır. Vakıfların icâreteyn usulünü kullanarak nasıl finansman sağladıklarını bir örnekle açıklayalım: “1785 tarihli bir mukavelenamede, bir vakıf mütevellisinin 800 kuruş ödeyerek bir çiftlik satın aldığını ve onu satıcısına icâreteyn ile kiraladığını görüyoruz. Öyle ki kiracı, yani şimdi vakıf haline gelmiş olan çiftliğin eski sahibi, vakfa, peşin olarak (icâre-i muaccele) bir defaya mahsus olmak üzere 500 kuruş ve ertelenmiş kira (icâre-i müeccele) olarak da her ay 100 akçe ödemeye mecbur ediliyor.”¹⁸⁹ Bu örnekteki kiralama akdine ilk baktığımızda, sanki vakıf bu işten zarar etmiş gibi görünmektedir. Zira 800 kuruşa aldığı çiftliği 500 kuruşa satmış oluyor ve 300 kuruş zarar etmiş gibi görünüyor. Vakıflar hukukuna göre, vakıfların aldanması ve zarar etmesi çok nadir olabilecek bir durumdur. Vakıf bu işlemde, kiraya verdiği çiftlikten her ay az da olsa bir gelir elde etmeye devam edecektir. Bununla birlikte kiraya verdiği kişiye, tasarruf hakkının evlatlarına geçmemesini şart koşmuş olabilir. Böyle bir şart varsa, bir insanın ömrü kadar süre bitince, vakıf aynı malı bir başkasına yine yüksek bir muaccele

---

¹⁸⁸ Abdurrahim Ef., *Fetâvâ-yı Abdurrahim*, c. 1, s. 542; Akifzâde, *Mecelletü'l-mehâkim*, vr. 133a. Akataran: Kaya, “18. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları”, *Divan Disiplinler Arası Çalışma Dergisi*, c. 15, sayı. 29 (2010/1), s. 19.

¹⁸⁹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Küçük Evkâf II, s. 574. Aktrn: Yediyıldız, *18. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, s. 137, 138.

miktarını alarak kiraya verebilir. Evlatlarına tasarruf hakkının geçmemesi şart koşulmamış olsa bile, kiracının ne kadar ömrünün olacağı, evlendiğinde çocuk sahibi olup olamayacağı kesin değildir. Bu ihtimalleri de göz önünde bulundurduğumuzda, çiftliği alan ve sonra da aynı sahibine icâreteyn ile kiraya veren vakfın, zarar etme ihtimali oldukça düşük çıkmaktadır.

Vakıfların icâreteyn usulünden finansman sağladığı başka bir yöntem daha vardır. Vakfın mütevellisi, vakfa ait olan boş arsaları, icâreteyn ile kiraya vermek istediğinde, icâre-i muaccele bedeli olarak, boş arsalara vakıf adına bina inşa etmelerini isteyebilir. Muaccele bedelini peşin olarak elden almak yerine, geleceğe yatırım yaparak bina sahibi olan vakıf, daha sonra bu binaları da icâreteyn ile kiraya vererek yüksek bir gelir elde edebilir. Muaccele yerine bina inşa eden kiracı, aynı zamanda müeccele miktarını da vakfa ödemeye devam etmektedir.¹⁹⁰

Yukarıda yer alan iki örnekte, vakıfların icâreteyn usulünden kendilerine nasıl finansman sağladıklarını izah etmiş olduk. Şimdi de kiracıların aynı usulle kendilerine nasıl finansman sağladıklarını açıklayalım. Paraya sıkışmış olan bir mülk sahibi, elindeki mülkü belli bir bedel karşılığı vakfa satar. Vakfın mütevellisi de aynı mülkün tasarruf hakkını, icâreteyn ile eski sahibine devreder. Mülkün bedelinden muaccele miktarı düşürülür ve müteveli, aradaki farkı kiracıya geri verir. Bu işlem sonucunda ilgili şahıs, eski sahibi olduğu mülkün rakabesini (mülkiyetini) vakfa devretmiş, belli bir miktar (mülkün satış bedeli ve muaccele arasındaki fark kadar) para almış ve az miktarda müeccele ödemeyi kabul etmiş olur.¹⁹¹ Bu durumu şöyle bir örnekle somutlaştırabiliriz: Ali adında ev sahibi olan bir kişi, finansman ihtiyacından dolayı oturduğu evini 100 kuruşa vakfa satar. Vakıf da Ali'ye, 60 kuruş muaccele ve aylık 50 akçe müeccele şartı ile icâreteyn akdi yaparak aynı evi kiraya verir. Bu durumda Ali'nin eline 40 kuruş para geçmiş ve oturduğu evi de kayd-ı hayat şartı ile kiraladığı için kaybetmemiştir.

Yukarıdaki örneğe bakınca akıllara şöyle bir soru gelmektedir; vakfın mütevellisi elindeki 100 kuruşla gayr-i menkul alıp, yılda çok az müeccele gelirine talip olmak yerine, o parayı muâmele-i şeriyeye yöntemi ile işletse ve her yıl %15 kâr elde etse daha kazançlı olmaz

---

¹⁹⁰ Yediyıldız, *18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, s. 138.

¹⁹¹ Kaya, "18. Yüzyılda Osmanlı'da Kredi Temin Yöntemleri", **İslami İlimlerde Metodoloji (Usul) III**, 2011, s. 40.

mıydı? Kiraya verilen mülkten muaccelle geliri elde eden vakıf, zaten yatırım yaptığı mülkün gelirinin bir kısmını çıkarmış olmaktadır. Bunun yanında kiracının vefat etmesi ve evladının bulunmaması durumunda, yani ilgili mülkün mahlûl olmasında, vakıf tekrar kiracı bulacak ve büyük bir gelir elde etmiş olacaktır.

Vakıf için akla gelen aynı soru, evini satıp bir miktar para elde ettikten sonra, tekrar eski evine kiracı olmaya talip olan kişi için de akla gelmektedir. Bir kişi, niçin evinin değerinin ortalama %30'u kadar para alarak, evin mülkiyetini vakfa devreder? Bunun birkaç sebebi olabilir. Bunlardan birincisi, çocuğu olmayanlar, ilgili gayr-i menkulün mülkiyetinin diğer varislere geçmesini istememiş olabilir. Gayr-i menkulün mülkiyetini varislere bırakmak yerine, hayatta iken mülkün bedelinin bir kısmını harcayıp, vefatından sonra mülkiyetinin vakfa kalmasını istemiş olabilir. Bir diğer ihtimal ise, iflas eden biri, alacaklılarının evine el koymasını engellemek için icâreteyn yöntemine başvurmuş olabilir. Elinde bulunan evin mülkiyetini vakfa devreden kişi, muaccelle ile satım bedeli arasındaki farkı alır ve ihtiyacını giderir, çok az bir müeccele miktarı ödeyerek hayatı boyunca barınma ihtiyacını karşılamış olur.¹⁹² Daha önce de geçtiği gibi, evin sadece tasarruf hakkına sahip olan birinin alacaklıları, mülkiyeti vakfa ait olduğu için ilgili mülke el koyamamaktadırlar.

Akla gelen bir başka soru da, borçlu olan kişi, neden elindeki evi satıp ihtiyaçlarını gidermiyor da icâreteyn ile kiraya verme yolunu tercih ediyor? Bunun nedeni de, borçlu olan kişi, elindeki evi satıp ihtiyaçlarını ödediğinde, geriye kalan para yeni bir ev almaya yetmeyecektir. İcâre-i vahide ile yüksek miktardan ev kiralayıp oturmaktansa, icâre-i vahideye göre çok düşük olan müeccele miktarını ödemek daha kârlı geldiği için, nakde ihtiyacı olanlar icâreteyn usulünü kullanmışlardır.

İcâreteyn usulü ile kiralama, hem vakıflar için hem de şahıslar için bir finans kaynağı olmuştur. İlk ortaya çıkışı itibari ile tahrip olan, yıkılan veya yanan vakıf mülklerin onarılması için kullanılmışsa da, daha sonra finansman aracı olarak da kullanılmıştır. Özellikle 18. yüzyılda yapılan icâreteyn usulü ile kiralamalarda, vakıf mülklerin onarılması ya da inşası hedeflenmemiş, bilakis vakıflara finansman sağlamak hedeflenmiştir. Bu yönüyle icâreteyn usulü finansman aracı olması ve uzun vadeli bir kira sözleşmesi olması hasebiyle hükmü tartışılmalıdır. Ebussuud Efendi'ye göre uzun

---

¹⁹² Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, s. 89, 90.

vadeli ve kayd-ı hayat şartı ile yapılan kiralama usulü caiz değildir. Ona göre, mütevellî daha fazla kira bedeli veren kişiye ilgili mülkü kiraya verebilir. Fakat Ebussuud Efendi'den kırk yıl sonra Osmanlı uleması icâreteyn usulünü meşru bir kiralama yöntemi olarak kabul etmeye başlamıştır.¹⁹³ İcâreteynin hükmü tartışılmış olsa da, Osmanlı Devletinde, özellikle 18. yüzyılda çok sık kullanılan bir kiralama yöntemi olmuştur.

2.1.2.1. İcâreteyn ile Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler

Üsküdar para vakıflarından, icâreteyn usulü ile kaç tane mülk, ne kadara kiralanmış, aşağıda yer alan tabloda bunları ele alacağız. Tablo bir yıllık (1212/1798) verilere göre hazırlanmıştır. 1212/1798 yılında kaydı bulunmayan vakıflar, takip eden ilk yıldaki kayıtlarına göre tabloda yer almıştır. Mahkeme kayıtlarında kiralanın mülklerin, icâre-i vahide mi yoksa icâreteyn mi olduğu belirtilmemiştir. Sadece kiralanın mülklerin adı, sayısı ve kira getirisi yazılmıştır. Kira getirisinin durumuna göre icâre-i vahide mi, icâreteyn mi olduğunu tespit edebiliyoruz. 1.800 akçenin altında kalan kira getirilerini icâreteyn olarak kabul ederken, 1.800 ve üzere olan kira getirilerini icâre-i vahide olarak değerlendirdik. Bu tespit bütün çalışma boyunca devam etmiş ve rakamlar değiştirilmemiştir.

Tablo 28

İcâreteyn İle Kiralanan Mülkler ve Elde Edilen Gelirler (1212/1798)

Vakıf No	Kira Geliri (Akçe)	Hane	Menzil	Dükkan	Oda	Bahçe	Bağ	Mahzen	İskele	Belli Değil
2	1.080		3							
3	3.040		7							
4	2.340	15								
7	11.760		32							
9	4.680		9					2		
10	1.440			1						
12	1.440		3	1						
16	1.080			2						
20	16.440		42	5						

¹⁹³ Kaya, *Osmanlı Hukukunda İcâreteyn*, s. 92.

Tablo 28'in devamı

21	720			5						
22	240	1								
23	13.140	1	26			1				
29	39.600		3							
31	4.560			12						
35	540	3								
36	2.040		7							
39	600		4							
44	540		2							
45	360			1						
47	2.880		7							
48	2.040		6							
50	1.200		5							
52	360		1							
53	1.800		1		1					
56	12.000		1							
57	2.340		7							
60	720			2				1		
61	1.500	5	2							
62	11.460		9							
63	4.140		10,5				1			
64	2.700				2	1				
72	4.680	16								
73	2.700									1
74	360		1							
75	310		1							
76	4.320								1	
77	83.820									2
78	3.190		32							
79	600		3							
81	360			1						
83	360		1							
85	1.800		1	4						
86	3.120		11							
Top.	254.400	41	237	34	3	2	1	3	1	3

Kira geliri elde eden 53 vakıftan 45 tanesi, icâreteyn usulü ile kira geliri elde etmiştir. Daha önceki başlıkta geniş izahlar yaptığımız icâreteyn usulünün, icâre-i muaccele (peşin ödenen) ve icâre-i müeccele (vadeli ödenen) denen iki ödeme şekli bulunmaktadır. Yukarıdaki tabloda her iki ödeme şekline yer verilmiştir. Koyu renkli olan vakıf

numaraları icâre-i muaccele geliri elde eden vakıfları göstermektedir. Bu başlıkta kısa bir açıklama yapmakla yetineceğimiz icâre-i muaccele, daha sonra detaylı bir şekilde ele alacağız. Tablodaki icâre-i muacceleler sadece 1212/1798 yılındaki gelirleri göstermektedir, ilerleyen başlıklarda, araştırdığımız beş yıl boyunca elde edilen icâre-i muaccelelere yer vereceğiz.

Üsküdar para vakıfları, 1212/1798 yılında icâreteyn usulü ile 254.400 akçe toplam kira geliri elde etmiştir. 45 vakıf icâreteyn usulü ile 254.400 akçelik kira geliri elde etmiştir. Bu rakam toplam kira gelirinin yarısına tekabül etmektedir. Bu kadar yüksek kira geliri toplamda 325 gayr-i menkulden elde edilmiştir. 1212/1798 yılında toplam 404 gayr-i menkul kiraya verildiğini daha önce söylemiştik. Bu gayr-i menkullerin %80,4'ü icâreteyn usulü ile kiraya verilmiştir. Bu rakamlar göz önünde bulundurulduğunda, 18. yüzyılda, Üsküdar'da mevcut olan vakıfların birçoğu, icâreteyn usulü ile kiralama yöntemini daha faydalı bulmuşlardır. Kiraya verilen mülklerin sayısına baktığımızda, bu yorumun gayet isabetli olduğunu görmek mümkündür. Bu çıkarımı yaparken, vakıfların ellerindeki gayr-i menkullerin hemen hepsinin kullanım hakkını başkalarına verdiğini söylemek doğru bir yaklaşım olmayacaktır.¹⁹⁴ Zira vakıflar, icâreteyn usulünü, kendileri için finansman kaynağı olarak kullanabilmektedirler. Nakde ihtiyacı olan şahısların gayr-i menkullerinin rakabesini alan vakıflar, mülkü eski sahibine tekrar kiraya vererek, vakfi mülk sahibi edebilirler. Bu durumda vakıflar, ellerindeki eski mülkleri kaybetmeden, onlara ek olarak az bir miktara yeni mülkler satın almış olur. Vakıflar, tamamen ellerindeki mülklerin tasarruf hakkını başkalarına icâreteyn usulü ile verdi diye yapılan yorumlar bu yüzden isabetli değildir. İcâreteyn usulünün hem şahıslar hem de vakıflar için nasıl finansman aracı olduğunu, daha önceki başlıklarda anlattığımız için, tekrara düşmemek adına burada detaya girilmeyecektir.

İcâreteyn usulü ile kiraya verilen 325 mülkten 237 tanesi menzillerden oluşmaktadır. Menzillerin diğer kiralanan gayr-i menkullere oranı %73'tür. İcâreteyn yöntemi ile kiralanan mülklerin neredeyse dörtte üçü menzillerdendir. En fazla menzil sayısı toplam 42 adetle, 20 numaralı "Ahmet Efendi Vakfına" aittir. 42 menzilden toplam 15.120 akçe gelir elde edilmiştir. Her bir menzil başına toplam 360 akçe kira getirisi düşmektedir. Bu

---

¹⁹⁴ Kaya, *XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları*, s. 120.

kira getirisinin bu kadar az olması, menzillerin icâreteyn usulü ile kiraya verildiğini göstermektedir. Yaklaşık olarak her bir menzil için 360 akçeye denk gelen kira geliri, icâre-i müeccele miktarını göstermektedir. Kira getirisinin 360 akçe gibi düşük bir miktarda olduğuna bakarak, Ahmet Efendi Vakfının zarar edebileceğini düşünmek yanlış olacaktır. Çünkü bu vakıf, her bir menzil için yüklü miktarda icâre-i muaccesini daha önce kasasına koymuş ve zarar etme ihtimalinin önünü kesmiştir.

63 numaralı “Kutbu'l-Arifin Tâcu'l-Vâsiline Şeyh Fenâ-i Ali Efendi Cami Şerif ve Mektep Vakfı” toplam 10 buçuk menzilden, icâreteyn usulü ile kira getirisi elde etmektedir. Kayıtta, 10 buçuk menzilin kiralama usulü şu şekilde yer almaktadır: “*Siccili mahfuz mukayyed vakfi mezbûru müsakkafatından on buçuk bab menâzilin bir senelik hâsıl olan icâresi*”¹⁹⁵ Mahkeme kayıtlarında buçuklu kiralama şekline sadece ismi geçen vakıfta rastlanılmıştır. Niçin on buçuk menzil kiraya verilmiş, sebebi bildirilmemiş olsa da, yarım olan menzil hakkında düşüncemiz, diğer yarısının zarar görmüş ve kullanılamaz hale gelmiş olma ihtimalidir. Ya da menzilin bir yarısını vakıf kendi işlerinde kullanmak için, diğer yarısını da bir başkasına kullanması için kiraya vermiş olması da akla gelen ihtimaller arasındadır.

İcâreteyn usulü kullanılarak en fazla kiraya verilen mülklerin başında gelen menzil ile icâreteyn usulünde, menzilden sonra en çok kullanılan hane arasındaki farkı, kısaca izah ettikten sonra açıklamalarımıza devam edebiliriz. Menzil, kervanların, posta arabalarının ve yolcuların, seyahat esnasında konakladıkları ve geceyi geçirdikleri yerdir. Uzun yolculuklarda at değiştirilen yer olarak da kullanılan bir konaktır.¹⁹⁶ Hane ise, bugünkü anlamda bildiğimiz ev, mesken ve konut anlamındadır.¹⁹⁷

Menzile göre daha küçük bir mülk olan hane, toplam 41 kez kiraya verilmiştir. Hanenin, icâreteyn usulü ile kiralanan diğer mülklere oranı %12’dir. En fazla hane mülkünden kira geliri elde eden vakıflar 4 ve 72 numaralı vakıflardır. 4 numaralı “Murat Reis Mahallesi Tabh-i Aşure Vakfı” kira gelirinin tamamını 15 tane haneden elde etmektedir. Toplamda 2.340 akçe yıllık kira geliri elde eden vakıf, her bir haneden

---

¹⁹⁵ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 8b-1.

¹⁹⁶ Çağrıbay, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c. 3, s. 3144.

¹⁹⁷ Çağrıbay, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c.2, s. 1864.

ortalama 156 akçe kazanmıştır. Yukarıda açıklamasına yer verdiğimiz menzil örneğinde, her bir menzile 360 akçe kira geliri düşmekteyken, 4 numaralı vakıfta her bir haneye 156 akçe kira geliri düşmektedir. Çıkan bu rakamlara baktığımızda, menzillerin hanelerden daha büyük mülkler olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. 72 numaralı “Kadiasker Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı” toplam 5.040 akçe kira geliri elde etmiştir. Bu kira gelirinin 720 akçesi mukataa, 4.320 akçesi icâreteyn ile elde edilmiştir. Toplam icâreteyn ile kazanılan kira miktarını 16 hane sayısına bölünce, her bir hane için ortalama 270 akçe çıkmaktadır. 4 numaralı vakıfta her bir hane için ortalama 156 akçe çıktığını söylemiştik. Aradaki farkın bu kadar yüksek olması, hanelerin büyüklüğü, konumu ve yapım tarihi ile alakalı farklılıklardan dolayı olabilir. Hatta yeni yapılan ve konumu çok merkezi olan bir hane, yıpranmış, ücra bir yerdeki menzilden daha fazla kira getirisine sahip olabilir. Bu tarz istisnalar, menzilin haneden daha büyük mülkler olmasını değiştirmeyecektir.

İcâreteyn usulü ile kiraya verilen 9 farklı mülk bulunmaktadır. Bunlardan menzil ve hane hakkında geniş açıklamalara yer verdik. Çünkü menzil ve hane ile kiralanan mülklerin oranı %85 iken, diğer 7 mülkün oranı %15’tir. İcâreteyn ile kiraya verilen mülklerden biri de odadır. Haneye göre daha küçük olduğunu tahmin ettiğimiz odalar, bugünkü anlamda pansiyonlarda tutulan odalara benzetilebilir. Oda ismi altında 3 mülkün icâreteyn ile kiraya verildiğini tespit ettik. Bunlardan bir tanesi 53 numaralı Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahibu’l Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfına, iki tanesi 60 numaralı Solak Sinan Mahallesi Fatıma Hatun Mescidi Şerif Vakfına aittir.

İcâreteyn ile kiraya verilen bir başka mülk ise bahçe ve bağdır. Bu ikisini tabloda farklı farklı göstermiş olsak da, aynı paragrafta açıklayacağız. Bahçenin sözlük anlamı, ürün elde etmek için düzenlenmiş, içinde çiçek, sebze ve ağaç yetiştirilen, etrafı çevrili toprak parçasıdır.¹⁹⁸ Bağın sözlük anlamı ise, meyve bahçesi, üzüm yetiştirilen asma gibi anlamları vardır. Bahçeden kira geliri elde eden iki vakıftan biri, 23 numaralı “Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerifinde Mevlid-i Şerif Aleyhisselatu Vesselam Kıraati Vakfıdır.” Bu vakıf bir yılda bahçe icâresinden 360 akçe gelir elde etmiştir. Bahçe mülkünden kira getirisi elde eden diğer vakıf, 64 numaralı “Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız

---

¹⁹⁸ Çağrıbay, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c. 1, s. 436.

Vakfıdır.” Bu vakıf da bahçe icâresinden bir yılda 900 akçe kira geliri elde etmiştir. Son olarak, bağ mülkünden kira getirisi elde eden tek vakıf, 63 numaralı “Kutbu'l-Arifin Tâcu'l-vâsiline Şeyh Fenâi Ali Efendi Cami Şerif ve Mektep Vakfıdır.” Bu vakıf da bağ icâresinden bir yılda 360 akçe kira getirisi elde etmiştir. Bahçe ve bağın tanımlara bakarak ya da kira getirilerine bakarak, hangisinin daha büyük olduğuna karar vermek oldukça zordur. Zira bahçelerin kaç metre olduğu ve konumu hakkında bilgi sahibi olmadığımız için, sadece kira getirisine bakarak yorumda bulunmak yanlış olacaktır.

İcâreteyn usulü ile kira getirisi olan diğer bir mülk ise mahzendir. Kelime anlamı yeraltı deposu olan mahzenin, o yıllarda hangi anlamda kullanıldığını bilemiyoruz. Fakat akla gelen ilk işlevi, bir şeyler saklamak, gıdaları soğuk tutmak adına yapılmış depo mahiyetindeki alanlardır. Toplamda 3 mahzenden kira getirisi elde eden iki vakıf vardır. 9 numaralı “Kariğa Nasuh Cami Şerif ve Nasuh Mescidinde Hacı Bekir’in Minber ve Minare Vakfı” iki mahzenden, bir yılda toplam 1.440 akçe kira getirisi elde etmiştir. Mahzenlerin, 720’şer akçeden ikisinin de eşit büyüklükte mi olduğunu bilmek imkânsızdır. Çünkü kayıta, iki bab mahzenin bir yıllık icâresi 1.440 akçe yazmaktadır. Mahzenden kira getirisi elde eden diğer vakıf, 60 numaralı “Solak Sinan Mahallesi Fatıma Hatun Mescidi Şerif Vakfıdır.” Bu vakıf da bir bab mahzenden 180 akçe kira getirisi elde etmiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, mahzenlerin büyüklükleri ve konumlarına göre kira getirisi değişiklik arz edebilir.

İcâreteyn usulü ile kira getirisi olan son mülk çeşidi de iskeledir. İskele, gemilerin kıyıya yanaşıp, yolcu veya yük indirmelerine yardımcı olan, kıyıdan denize uzanan yapıya denir. Sadece 76 numaralı “Merhum Murat Reis Mahallesi Mescid-i Şerif Vakfında” görülen iskeleden, 4.320 akçe kira getirisi elde edilmiştir. Kira getirisi 1.800 akçenin üzerinde olan mülklerin icâre-i vahide olacağını daha önce söylemiştik. 4.320 akçelik kira getirisi olan iskelenin, icâreteyn başlığında yer almasının sebebi, 4 bab fırak iskelenin kira getirisi olmasından kaynaklıdır. Toplam da her birine 1.080 akçe kira ücreti düşmektedir.

İcâreteyn usulü ile kiraya verilen mülklerin yer aldığı yukarıdaki tabloda, 3 tane mülkün çeşidi belli olmadığı için, tabloda “belli değil” kısmında gösterilmiştir. Bazı mahkeme kayıtları özenle tutulmadığı için, kiraya verilen mülkler net bir şekilde okunmamaktadır. Bazı kayıtlar net bir şekilde okunmasına rağmen, icâre bilgilerinde eksik olmasından dolayı, kiraya verilen mülkler, tabloda belli değil kısmına yazılabilmektedir. 73 numaralı

“Merhum Hâce Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfında” 2.700 akçelik muaccele geliri net bir şekilde okunmasına rağmen, verilen bilgilerin eksikliğinden dolayı, belli değil kısmına yazılmıştır. Kayıta kira geliri şu şekilde yazılmıştır: “Kefeci oğlu Salih mahlûlünden kabz olunan muaccele”¹⁹⁹ Belli değil sınıftaki diğer iki mülk de 77 numaralı “Hâce Hesna Hatun Mahallesi Merhum Tunceneli Zahir Hac Mustafa’nın Bina Eylediği Dört Adet Mâ-i Cârî Çeşme Vakfına” aittir. Bu vakıfta belli olmayan iki mülkün birini muaccele geliri, diğerini müeccele geliri oluşturmaktadır. Her ikisi de net bir şekilde okunmasına rağmen, kayıta kiraya verilen mülkler ile alakalı bilgi verilmemiştir.

İcâreteyn usulü ile yapılan kiralama akitlerinde muaccele ve müeccele olmak üzere iki çeşit ödeme şekli vardır. Yukarıdaki tabloda muaccele ve müeccele miktarları birlikte verilmiş, birlikte açıklanmıştır. İcâreteyn ile elde edilen kira gelirlerinin birçoğu, müeccele miktarlarından oluştuğu için, düşük rakamlar çıkmaktadır. Müeccele miktarına daha fazla rastlanılmasının sebebi, her ay ya da her yıl düzenli olarak ödenmesidir. Vakıf mülkünü kiralayan kişinin vefat etmesi ve geride evlat bırakmaması durumunda muaccele geliri elde edildiği için, muaccele gelirine, müeccele kadar sık rastlanmamaktadır. 1212/1798 yılında, icâreteyn usulü ile kira geliri elde eden 45 vakıftan sadece 5 tanesi muaccele geliri elde etmiştir. Aşağıda, muaccele geliri nedir, nasıl ve hangi şartlarda elde edilir, bunları açıkladıktan sonra, araştırmamıza konu olan beş yılda, kaç vakıf, ne kadar muaccele geliri elde etmiş, onları tablo halinde vereceğiz.

İcâreteyn ile kiraya verilen vakıf mülkleri, mahlûl olmaları durumunda, yeniden icâreteyn ile kiraya verilebilirler. Bu durumda peşin olarak alınan kira bedeline muaccele denilmektedir. Mülkün mahlûl olması, “*geride intikal hakkına sahip mirasçı bırakmadan ölmesidir.*”²⁰⁰ Para vakıflarının, icâreteyn usulü ile kiralama yöntemine geçmesindeki en önemli etken, şüphesiz muaccele gelirleridir. Vakıfların, yüklü miktarda getirisi olan muacceleli elde etmesi için, kiracının evlat bırakmadan vefat etmesi gerekmektedir. Bu durumda, vakıfların daha çok, evladı olmayan kişilere icâreteyn yöntemi ile mülk kiraladıklarını düşünmek doğru olacaktır. Bir başka ihtimal de vâkıfların veya

---

¹⁹⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 18a-1.

²⁰⁰ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 336.

mütevellilerin, vakıf mülkünü icâreteyn ile kiralayan mutasarrıfa, evladına tasarruf hakkının geçmemesini şart koşmasıdır. Bu iki durumda, vakıfların muaccele miktarına ulaşma olasılığı artacaktır. 1212/1798 yılında icâreteyn ile kiracı bulan 45 vakıftan 5 tanesinin, muaccele getirisi elde etmesi, muaccelenin şartları düşünüldüğünde, yüksek denilecek bir rakamdır. Bu durumda vakıfların, evladı olmayanlara ya da evladı olsa da tasarruf hakkının onlara geçmemesini şart koştuğu yorumunun, biraz daha geçerlilik kazandığını söyleyebiliriz. Aşağıda yer alan tabloda, Üsküdar para vakıflarının, beş yıl boyunca elde ettiği muaccele gelirleri yer almaktadır. Vakıfların mülk çeşidinin kayıtlarda yer alması durumunda bunlar tabloda gösterildi, fakat mülk çeşidi belli olmayanlar ise belli değil bölümüne kaydedildi. İncelenen kayıtlarda, menzil ve dükkân olmak üzere iki mülk çeşidi tespit edilmiştir.

Tablo 29

1212/1798-1216/1802 Yılları Arasında Vakıfların Elde Ettikleri Toplam Muaccele Gelirleri

Vakıf No	Yıl	Mülk Sayısı	Menzil	Dükkân	Belli Değil	Toplam Gelir (Akçe)
20	1212/1798	1			1	2.400
29	1212/1798	3	3			39.600
56	1212/1798	1	1			12.000
62	1212/1798	1	1			8.400
73	1212/1798	1			1	2.700
Ara Toplam		7	5		2	65.100
31	1213/1799	1	1			3.600
77	1213/1799	1			1	85.200
Ara Toplam		2	1		1	88.800
64	1214/1800	1	1			4.320
79	1214/1800	1			1	3.240
82	1214/1800	2		2		23.010
Ara Toplam		4	1	2	1	30.570
79	1215/1801	1			1	3.240
Ara Toplam		1			1	3.240
58	1216/1802	6	2	1	3	36.840
Ara Toplam		6	2	1	3	36.840
Genel Toplam		20	9	3	8	224.550

Beş yıllık muaccele gelirlerinin yer aldığı tabloya baktığımızda, 12 vakfin toplam 20 mülkünün mahlûl olduğu tespit edilmiştir. Mahlûl olan 20 mülkten muaccele gelirleri

alınarak, ilgili mülklerin bir başkasına kiraya verildiklerini biliyoruz. Yeni kiracılara aynı muaccele miktarı ile mi, yoksa farklı bir muaccele miktarı ile mi kiraya verildiği kayıtlara bakarak saptamak mümkün gözükmemektedir. Muaccele geliri elde edilen mülklerden, 9 tanesi menzilden, 3 tanesi dükkândan elde edilmiştir. 8 mülkün ne olduğu kayıtlarda bildirilmediği için, tabloda belli değil kısmında gösterdik. Belli değil kısmındaki mülkler, genelde kayıtlarda şöyle yazmaktadır: “... *mahlûlünden kabz olunan muaccele.*” Kayıtlarda, bazı menzillerin muaccelesinden, nisf (yarım) veya rubu¹(1/4) oranında gelir elde edilmiştir. Yani muaccele miktarının tamamı vakfa gelir olarak geri dönmemiştir. Bu durumu şöyle izah etmek mümkündür: İcâreteyn ile mülk kiralayan mutasarrıf vefat ettiğinde, ilgili mülkün tasarruf hakkı çocuklara intikal edecektir. İlk mutasarrıfın çocuklarından birinin çocuğu olmadan vefat etmesi durumunda, bu hisse mahlûl olarak vakfa dönecektir. Mesela; dört çocuğu alan mutasarrıf vefat ettiğinde tasarruf hakkı her bir çocuğa dörtte bir oranında geçecektir. Bu çocukların biri, çocuğu olmaksızın vefat ettiğinde dörtte bir hisse mahlûl olarak vakfa kalacaktır. Vakıf bu hisseyi icâreteyn ile verdiği ilgili mülkün toplam muaccele gelirinin dörtte birini alabilecektir.

12 vakfın, toplam 20 mülkten 224.550 akçe muaccele geliri bulunmaktadır. Bu muaccele gelirlerinin 80.640 akçesi menzil, 29.010 akçesi dükkân gelirlerinden oluşmaktadır. 114.900 akçelik muaccele gelirinin ise mülk çeşidi belli değildir. Her bir menzil başına ortalama 8.960 akçe muaccele geliri düşmektedir. Belli değil kısmında yer alan 8 mülkün içinde, mevcut olan menzil muaccele gelirlerini de düşündüğümüzde, muaccele menzil ortalaması tabii olarak yükselecektir. Dükkânların ortalama muaccele miktarı 9.670 akçe çıkmaktadır. Ayrıca tablo 29’a baktığımızda, belli değil kısmında yer alan mülklerin büyük çoğunluğunun, menzil olma ihtimalinin daha yüksek olduğu görülecektir. Belli değil bölümünde yer alan 8 mülkün her birine ortalama 14.362 akçe muaccele miktarı düşmektedir. Belli değil kısmındaki ortalama muaccele miktarının bu kadar yüksek çıkmasının sebebi, 77 numaralı Hacı Hesna Hatun Mahallesi Merhum Tunceneli Zahir Hacı Mustafa’nın Bina Eylediği Dört Adet Mâ-i Cârî Çeşme Vakfı 1213/1799 yılında, mülk çeşidi belli olmayan 85.200 akçelik muaccele miktarı elde etmesidir.²⁰¹

---

²⁰¹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 21a-2.

Tabloda ki verileri özetlemek gerekirse; muaccelle geliri elde edilen 12 vakıftan 5 tanesi, 1212/1798 yılındadır. Fakat buna rağmen en fazla muaccelle geliri bu yıla ait değildir. Çünkü muaccelle gelirleri mülkün çeşidine göre değişkenlik gösterebilir. 1212/1798 yılında, 5 vakıf, 7 mülkten toplam 65.100 akçe muaccelle geliri elde etmiştir. 1213/1799 yılında 2 vakıf, 2 mülkten toplam 88.800 akçe muaccelle geliri elde etmiştir.²⁰² 1214/1800 yılında 3 vakıf, 4 mülkten 30.570 akçe muaccelle geliri elde etmiştir. 1215/1801 yılında sadece bir vakıf, bir tane mülkten 3.240 akçe muaccelle geliri elde etmiştir. 1216/1802 yılında bir vakıf, 6 mülkten 36.840 akçe muaccelle geliri elde etmiştir. Tablodan da anlaşıldığı üzere, vakıfların hangi yıl ne kadar muaccelle miktarı elde edeceği belli olmamaktadır. Zira hangi mutasarrıf ne zaman vefat edecek, çocuğu olacak mı, bunları kestirmek mümkün değildir. Bu yüzden de muaccelle gelirlerinde bir standartın olması ihtimal dâhilinde değildir.

Şimdi de muaccelle geliri bulunan 12 vakfin her birini daha yakından ele alıp, kayıtlarda, bu gelirlere nasıl yer verilmiş inceleyeceğiz. Öncelikle araştırmamıza konu olan ilk yıldaki (1212/1798) 5 vakfin muaccelle gelirlerini ele alalım. 20 numaralı “Ramazan Ahmet Efendi Vakfı” 1 mülkten 2.400 akçe kira geliri elde etmiştir.²⁰³ Muaccelle geliri elde edilen mülkle ilgili, kayıtta şu ifadeye yer verilmiştir: “*Hanife Hatunun mahlûlünden kabz olunan muaccelle.*” Mülkün çeşidi belirtilmediği için tabloda belli değil kısmına kaydettik. Aynı yılda muaccelle geliri elde eden ikinci vakıf, 29 numaralı “Şeyh Seyyid Mehmet Habib Efendi Vakfıdır.” Mezkûr vakıf, 3 menzilin muaccellesinden 39.600 akçe gelir elde etmiştir. Kayıtta bu gelir şöyle anlatılmaktadır: “*Kefeci mahallesinde vaki Aişe Hatunun üç menzil muaccellesinden kabz olunan.*”²⁰⁴ Aynı yılda muaccelle geliri elde eden vakıf, 56 numaralı “Kalınzade Hac Ahmet Ağanın Hüsrev Ağa Mescid-i Havlesinde Bina Eylediği Mektep Vakfıdır.” Adı geçen vakıf, 1 menzilden, 12.000 akçe muaccelle geliri elde etmiştir. Kayıtta bu hâdise şöyle anlatılmaktadır: “*Mustafa kerimesinin nısf-ı menzil mahlûlünden kabz olunan muaccelle.*”²⁰⁵ Bu kayıtta, mutasarrıf Mustafa'nın

---

²⁰² İki mülkten 88.800 akçe gibi yüksek miktarda muaccelle geliri elde edilmesindeki sebep, 77 numaralı vakfin çok yüksek muaccelle geliri elde etmesi ve bunun da 1213/1799 yılına denk gelmiş olmasıdır.

²⁰³ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 80b-1.

²⁰⁴ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 83a-1.

²⁰⁵ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 6b-1.

kerimesinden yani kızından mahlûl olan muaccele gelirinden bahsedilmektedir. Muaccele miktarının yarısının vakfa geri döndüğünü “nisf” kaydından anlamaktayız. Bu durumda, mutasarrıf Mustafa'nın kızından başka bir evladı daha olduğu ve toplam muaccele miktarının 24.000 bin akçe olarak belirlendiği anlaşılmaktadır.

Yine 1212/1798 yılında muaccele geliri elde eden bir başka vakıf da, 62 numaralı “Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerifinde Mevzu Ramazan Ahmet Efendinin Minber Nukud Müsakkafatı Vakfıdır.” Bu vakıf da, bir menzilden 8.400 akçe muaccele geliri elde etmiştir. Elde edilen gelir, kayıta şu şekilde ifade edilmiştir: “*Tavaşi Osman Beşe'nin nisf-ı menzil mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²⁰⁶ Bu kayıta da elde edilen muaccele, toplam muaccele miktarının yarısıdır. Yukarıda izah ettiğimiz gibi, Osman Beşe'nin bir kardeşinin daha olduğunu “nisf” ibaresinden anlamaktayız. Bu yıldaki son muaccele geliri ise, 73 numaralı “Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfına” aittir. Mezkûr vakıf, bir tane mülkten 2.700 akçe muaccele geliri elde etmiştir. Bu gelir, kayıta şöyle geçmektedir: “*Kefeci oğlu Salih mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²⁰⁷ Muaccelenin kimden geldiği bildirilmiş, hangi mülkten geldiği belirtilmemiştir. Bu yüzden bu geliri, tabloda belli değil kısmında gösterdik.

1213/1798 yılında muaccele geliri elde eden iki vakıf vardır. Bunlardan birincisi, 31 numaralı “Merhum Ahmet Çelebi Mescid-i Şerif Vakfıdır.” İsmi geçen bu vakıf, bir tane menzilden 3.600 akçe muaccele geliri elde etmiştir. Elde edilen bu gelir, kayıta şöyle anlatılmaktadır: “*Müteveffi Şeyh Ömer Efendi'nin muhterik menzil arsası mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²⁰⁸ Kayıta geçen ifadedden anlaşılan, mutasarrıf olan Ömer Efendi'nin vefat etmesinden sonra, tasarruf hakkını elde eden evladı ya da evlatları, ilgili mülkten istifade ederken, mülk mahlûl olarak vakfa geri dönmüştür. Aynı yılda muaccele geliri elde eden diğer bir vakıf, 77 numaralı “Hacı Hesna Hatun Mahallesi Merhum Tunceneli Zahir Hacı Mustafa'nın Bina Eylediği Dört Adet Mâ-i Cârî Çeşme Vakfıdır.” Mezkûr vakıf, bir tane mülkten 85.200 akçe gelir elde etmiştir. En fazla muaccele geliri

---

²⁰⁶ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 8a-2.

²⁰⁷ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 18a-1.

²⁰⁸ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 11b-2.

elde edilen mülk, kayıtlarda şöyle geçmektedir: “*Sene-i merkumede vuku bulan mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²⁰⁹ Kayıtta geçen ifadeye baktığımızda, elde edilen muaccelenin kimden ve hangi mülkten olduğu belirtilmediği için, tabloda belli değil kısmında gösterdik.

1214/1800 yılında 3 vakıf, 4 mülkten toplam 30.570 akçe muaccele geliri elde etmiştir. Sırayla bu vakıflara baktığımızda, ilk olarak 64 numaralı “Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfını” görmekteyiz. Adı geçen vakıf, bir tane menzilden, 4.320 akçe muaccele geliri elde etmiştir. Gelirle ilgili, kayıtta şu ifadelere yer verilmiştir: “*Kartal kasabasında bir bab menzilin mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²¹⁰ Aynı yılda muaccele geliri elde eden bir başka vakıf da 79 numaralı “Kefeci Hâce Bedeli Avarız Vakfıdır.” Bir tane mülkten 3.240 akçe gelir eden bu vakfın, hangi mülkten muaccele geliri kazandığına dair bilgi, kayıtlarda yer almamaktadır. Elde edilen muaccele, kayıtta şu şekilde geçmektedir: “*Mezbur Mehmet Efendi'nin mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²¹¹ Son olarak 1214/1800 yılında muaccele geliri elde eden vakıf, 82 numaralı “Hace Hesna Hatun Mahallesi Abdalbaki Efendi Merhumun Cami Şerif Vakfıdır.” Adı geçen vakıf iki mülkten toplam 23.010 akçe gelir etmiştir. Buraya kadar muaccele geliri elde edilen ve mülk çeşidi belli olan bütün gelirler, menzil mülkünden elde edilmiştir. Bu vakıf iki dükkândan muaccele geliri kazanmıştır. Bu kazanç kayıtta şöyle anlatılmaktadır: “*Zeliha Hatun'un mutasarrıf olduğu dükkânın mahlûlünden kabz olunan muaccele.*” Diğer gelir de şöyle geçmektedir: “*Aişe binti el-Hâc Ahmet Ağanın hatununun mutasarrıf olduğu rubu' çorbacı dükkânının mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²¹² Zeliha Hatundan gelen muaccele miktarı, alışlagelmiş bir şekilde yazıldığı için üzerinde durmaya gerek yoktur. Ancak diğer dükkân kirasının anlatıldığı kayıt, rubu' ifadesinden dolayı diğerlerinden farklılık arz etmektedir. Aişe kızı, el-Hâc Ahmet Ağanın eşi olan kadından elde edilen 5.070 akçelik muaccele miktarı, toplam muaccelenin dörtte birine

---

²⁰⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 21a-2.

²¹⁰ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 54b-1.

²¹¹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 53b-2.

²¹² Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 41b-1.

tekabül etmektedir. Rubu' ifadesinden anlaşılan, muaccele geliri elde edilen kadının, 3 kardeşi daha bulunmaktadır.

1215/1801 yılında sadece bir tane vakfın bir tane mülkten muaccele geliri bulunmaktadır. Muaccele geliri bulunan vakıf, 79 numaralı “Kefeci Hacı Bedeli Avarız Vakfıdır.” Elde edilen 3.240 akçelik gelir, kayıta şöyle geçmektedir: “*Mezbur Mehmet Ağanın mahlûlünden kabz olunan muaccele.*”²¹³ Muaccele gelirinin kimden geldiği belliyken, hangi mülkten olduğu belli değildir. Bu yüzden elde edilen muaccele gelirini, tabloda belli değil kısmında gösterdik.

Araştırmamız kapsamında yer alan son yılda (1216/1802), bir tane vakfın 6 mülkten muaccele geliri elde ettiği tespit edilmiştir. 6 mülkten iki tanesi menzil, bir tanesi dükkândır. 3 mülkün ise çeşidi belli değildir. Bir tane kasap dükkânından elde edilen 6.000 akçelik muaccele geliri, kayıta şöyle geçmektedir: “*...Kasap dükkânından makbuz(kabz edilen) muaccele.*” İki tane menzilden toplam 12.720 akçe muaccele geliri elde edilmiştir. Bu iki menzil geliri kayıta şu şekilde geçmektedir: “*Mütevelli Osman menzili mahlûlünden ba'de'l-ihraç mesârif kabz olunan muaccele 9.780 akçe.*” “*el-Hâc Mustafa mahlûlünden tamir-i menzil için kabz olunan muaccele 2.940 akçe.*” Bahsi geçen iki menzili kısaca izah etmek yerinde olacaktır. İlk menzil açıklamasında, “*ba'de'l-ihraç mesârif*” kaydı yazmaktadır. Bu kayıt, vakfa ait olan menzilin bir takım masrafları olduğunu ve masrafları düşüldükten sonra muaccele miktarının elde edildiğini ifade etmektedir. İkinci menzil kaydında ise, “*tamir-i menzil*” ibaresi yer almaktadır. Bu tabir de kiraya verilen menzilin tamire ihtiyacı olduğunu, elde edilen muaccele ile de tamir giderlerinin karşılandığını bildirmektedir. Zaten icâreteyn usulü ile kiralama yöntemi, daha önce de belirtildiği gibi, zarar gören vakıf mülklerini onarmak, yıkılmışsa yenisini yapmak için ortaya çıkmıştır. Bu iki menzil örneğinde, icâreteyn usulünün, ortaya çıkış sebebinde yer alan mazeretler için kullanıldığını görmekteyiz. Yine aynı vakıftan, 3 tane hangi mülkten geldiği belli olmayan muaccele gelirlerinden toplam 18.120 akçe gelir elde edilmiştir. Bu gelirler kayıta şöyle yer almaktadır: “*... Oğlu mahlûlünden makbuz*

---

²¹³ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 53b-2.

*muaccele 4.800 akçe. el-Hâc Mustafa mahlûlünden kabz olunan muaccele 10.920 akçe. Bal mumcu Hasan mahlûlünden makbuz muaccele 2.400 akçe.*²¹⁴

Yukarıda genişçe açıklamasına yer verdiğimiz muaccele, icâreteyn usulünden elde edilen peşin gelirleri ifade etmektedir. 1212/1798 yılında icâreteyn usulü ile elde edilen toplam kira miktarı, yani muaccele ve müeccele birlikte hesaplandığında elde edilen kira miktarı 254.400 akçedir. İcâreteyn yöntemi ile 325 mülkün kiraya verildiğini daha önce söylemiştik. İcâreteyn ile elde edilen toplam kira miktarını, 325 olan mülk sayısına böldüğümüzde, her bir mülk için ortalama 782 akçe kira geliri çıkmaktadır. Bu açıklamaları yapma ve ortalamaları verme sebebimiz, muaccele gelirlerinin, icâreteyn usulü içinde önemini göstermek içindir. 254.400 akçelik icâreteyn gelirinin 65.100 akçesini muaccele oluşturmaktadır. Yani icâreteyn gelirlerinin %25,6'sını muaccele oluşturmaktadır. Fakat bu oran her sene aynı olmak zorunda değildir. Çünkü muaccele gelirlerinin bir standardı olmadığından, bir sene yüksek, bir sene düşük çıkabilir. 1212/1798 yılında icâreteyn usulünde her bir mülke düşen ortalama kira miktarı 782 akçeyken, aynı yılda 7 mülkün muaccele gelirlerinden elde edilen ortalama miktar 9.300 akçedir. Elde edilen bu ortalamalar da, muaccele gelirlerinin, vakıflar için ne kadar hayati önem arz ettiğini göstermektedir.

45 vakıf, bir yılda icâreteyn usulü ile 325 mülkten 254.400 akçe gelir elde etmiştir. Müeccele ve muaccele arasında mukayese yapabilmek için beş yıllık muaccelenin yıllık ortalamasını almak daha isabetli olacaktır. Çünkü muaccele geliri bir yıl hiç olmazken başka bir yıl birkaç tane birden olabilir. İcâreteynin peşin kısmını ifade eden muaccele miktarlarının beş yıllık toplam geliri 224.550 akçedir. Yıllık muaccele miktarının ortalaması ise 44.910 akçedir. Bu durumda, 254.400 akçelik icâreteynin 209.490 akçesi müeccele, 44.910 akçesi muaccele olacaktır. Yani bir yıllık müeccele gelirleri bir yıllık muaccele gelirlerinin 4,5 katına denk gelmektedir. Bir yılda icâreteyn ile kiraya verilen 325 mülkün, 4 tanesi muaccele 321 tanesi müecceleden oluşmaktadır. Müeccele geliri elde edilen her bir mülk için ortalama 652 akçe düşmektedir. Muaccele geliri elde edilen her bir mülk için ise ortalama 11.227 akçe düşmektedir. İcâreteyn gelirleri içinde muaccelenin payı %17,7 gibi oldukça yüksek bir rakama denk gelmektedir.

---

²¹⁴ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 60b-2.

Son olarak icâre-i vahide ve icâreteyn mukayesesini yaparak bu başlığı sonlandırabiliriz. İcâre-i vahide ile 8 vakıf, 26 mülkünü kiraya vermiş ve 178.713 akçe gelir elde etmiştir. Her bir mülk için ortalama 6.873 akçe düşmektedir. İcâreteyn usulünde ise her bir mülk için ortalama 782 akçe düşmektedir. İcâre-i vahide ile elde edilen kira gelirlerinin, icâreteyn ile elde edilen kira gelirlerinden 8,7 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir.

2.1.3. Mukâtaa

Sözlükte kesmek manasına gelen mukataa, hukuk dilinde, “*vakıf arsası üzerine yapılan bina veya dikilen ağaç için vakfa ödenen kira*” anlamına gelmektedir.²¹⁵ Elmalî'nin ifadesi ile mukataa, “*üzerinde bina veya ağaç meydana getirilmiş, vakıf arsa için belirlenmiş yıllık ücrettir. Bu konu ile ilgili sözleşmeye hakr denir. Mukâtaa tabiri yerine icâre-i zemin ve bedel-i hakr deyimleri de kullanılır.*”²¹⁶

Mukataa kelimesi başlangıçtan itibaren, rakabesi yani mülkiyeti devlete veya vakıflara ait arazilerin, şahıslara kiralanmış parçalarını ifade eden bir icâre çeşididir. Buna ek olarak mukataa, gelir düzeyine göre vergi mükellefiyeti bulunanlardan alınan öşür ve haraç gibi vergiler için de kullanılmaktadır.²¹⁷ Mukataa, ilk ortaya çıktığı dönemlerde, vakfa ait olan arazilerde, bina yapma veya ağaç dikme şartı taşıyan uzun vadeli kira sözleşmesini ifade etmekteydi. Yapılan bu kira sözleşmesinin müddetini, inşa edilen bina veya dikilen ağaçların ömrü belirliyordu. Dikilen bina veya ağaçların kullanımı devam ettiği sürece, kiracı da icâre-i zemin denilen mukataa bedelini zamanında ödediği müddetçe, akit devamlılığı korumaktadır. İcâre-i zemin denilen mukataa bedeli, ecr-i misilden aşağı olamıyor, gerektiğinde bu bedel günün şartlarına göre revize edilebiliyordu. Ecr-i misilden daha aşağı olamayan icâre-i zemini, kiracı çok bulur ve ödemek istemezse, mütevellî kiracı ile olan akdi fesh edebilir. İlk zamanlar sadece icâre-i zemin adı altında alınan kira bedelinin yanı sıra, daha sonraları bedel-i mukataa adında bir bedel daha ortaya çıktı. Kira akdi yapılırken alınmaya başlanılan bedel-i mukataa, neredeyse arsanın kıymetine yakın bir miktara tekabül etmekteydi. Bu bedeli peşinen ödeyen kiracı, her

²¹⁵ Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, c. 3, s. 3298.

²¹⁶ Elmalî, *Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkah İstılahları Kâmusu*, c. 3, s. 457.

²¹⁷ Mehmet Genç, “Mukâtaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 129.

sene cüzi miktar olan icâre-i zemini de ödemeye devam etmektedir.²¹⁸ Tek bir bedel ödenerek başlanılan mukataa yöntemi, daha sonrasında çift bedel ödenerek devam etmiştir. Bu yönü ile icâreteyn usulü ile kiralama yöntemine benzerlik göstermiştir. Mukataada ödenen bedel-i mukataa, icâreteyn usulündeki muacceleye, icâre-i zemin ise müecceleye benzemektedir.

Mukataa ve icâreteyn usulleri, her ne kadar birbirlerine benzeseler de, aralarında bazı farklılıklar bulunmaktadır. İcâreteyn yönteminde peşinen alınan muaccele miktarı ile vakfın zarar görmüş binaları tamir edilir veya yeniden inşa edilir. Muaccele miktarından elde edilen gelirle yapılan her fazlalık, sonuç itibari ile vakfa kalmaktadır. Çünkü vakıf, hem arazinin hem de üzerindeki mülkün asıl sahibi, kiracı da mutasarrıfıdır. Mukataa yönteminde ise, vakıf sadece arsanın zemininin de hak sahibi iken, üzerine dikilen ağaç veya binada hak sahibi değildir. Bir başka farklılık ise kiracının vefatı ile kullanım hakkının mirasçılara geçmesi ile alakalıdır. Bir önceki başlıkta izah edildiği üzere, icâreteyn usulünde kiracının vefatı ile tasarruf hakkı, İslam hukukunda yer alan miras kaidesine göre yapılmamaktadır. Vakıf mülkteki tasarruf hakkı, sadece erkek ve kız çocuklara eşit şekilde geçmektedir. Yine icâreteyn usulünde kiracı olan kişi, vakıf mülkünün sadece tasarruf hakkına sahip olduğu için borçluları bu mülkten hak talebinde bulunamazlar. Çift kiralama ile yapılan mukataa usulünde ise, kiracının vefat etmesi durumunda, İslam hukukunda yer alan miras kaidesine göre tasarruf hakkı mirasçılara intikal eder. Mukataa usulünde kiracı, arsa üzerine inşa ettiği bina ve diktiği ağaçlar üzerinde mülkiyet hakkına sahip olduğu için, borçluları bu mülklerde hak iddia edebilirler.²¹⁹ Mukataa ile arsa kiralayan kiracı, arsa üzerine hiçbir şey ekmemiş veya inşa etmemiş ise, kiracının borçluları kuru arsa üzerinde hak talebinde bulunamazlar.

Mukataa usulü ile yapılan kiralama akitlerinde kiracı, arsa üzerine hiçbir yatırım yapmasa, ağaç veya bina dikmese bile, yıllık icâre-i zemini ödediği müddetçe ilgili mülkün tasarruf hakkı kendine aittir. Müteveli bu akdi fesh etmeye yetkili değildir. Ancak arsa üzerine ağaç veya bina dikilmez, yıllık kira bedeli de ödenmezse, müteveli

---

²¹⁸ Nazif Öztürk, “Mukâtaalı Vakıf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 132.

²¹⁹ Nazif Öztürk, **Menşe’i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları 1983, s. 107.

bu akdi feshedebilir.²²⁰ Aksi takdirde vakıf bu kiralama yönteminden zarar edecektir. Daha önce de söylediğimiz gibi vakıflar hukukuna göre, vakıfların aldanan veya zarar eden taraf olmasının önü kapatılmıştır.

Vakfa ait arsa üzerinde mukataa usulü ile kiracı olan şahıs, ferâğ yaparak bir başkasına tasarruf hakkını devretmek istediğinde mütevelliden izin alması gerekmektedir. İslam hukukunda yer alan şuf'a hakkı²²¹, mukataalı mülklerde geçerli değildir. Mutasarrıf, mukataalı vakıf arsası üzerine diktiği ağacı veya binayı, dilediği kişiye mütevellinin izni olmaksızın satabilir. Aynı hak mirasçıları için de geçerlidir. Yine mutasarrıf, mukataalı vakıf arsası üzerine diktiği ağacı ya da inşa ettiği binayı, başka bir vakfa hibe edebilir. Bunun önünde herhangi bir engel yoktur.²²²

2.1.3.1. Mukataa ile Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler

Uzun vadeli kiralama biçiminden olan mukataa yöntemi ile kiralanan mülkler, aşağıda yer alan tabloda gösterilmektedir. Beş çeşit mukataa geliri görünen mülklerin, her birinin kaç tane kullanıldığı da aynı tabloda yer almaktadır. Bu tablo 1212/1798 yılı verilerine göre hazırlanmıştır.

Tablo 30

Mukâtaa İle Kiralanan Mülklerden Elde Edilen Gelirler (1212/1798)

Vakıf No	Kira Miktarı	Zemin	Menzil	Bahçe	Duvar	Mukataa
8	660	2				
12	540	2				
20	10				1	
21	2.905	2		1		2
33	240		1			
72	720		1			
85	5.160	1	40			
Toplam	10.235	7	42	1	1	2

1212/1798 yılında, 7 vakfın, 53 mülkten toplam 10.235 akçe mukataa geliri elde ettiği tespit edilmiştir. Kayıtlarda, mukataa gelirini gösteren bölümlerde, mukataa-i zemin,

²²⁰ Ömer Hilmi Efendi, s. 143.

²²¹ Şufa: “Önalım hakkı. Satılan veya bedel şartı ile hibe edilen bir akarı veya o hükümde olan bir malı müşteriye veya kendisine hibe edilen şahsa her kaç mal olmuşsa, o miktar ile müşteriden veya satıcıdan ya da hibe edilenden cebren alıp temellük etmektir”. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 529.

²²² Ömer Hilmi Efendi, s. 140, 141.

mukataa-i menzil, mukataa-i bahçe veya duvar gibi açıklamalara yer verilmiştir. 21 numaralı vakfin²²³ yaptığı iki işlemde ise sadece mukataa yazılmış ve mülkün çeşidi belirtilmemiştir. Bu yüzden, yukarıdaki tabloda, zemin, menzil, bahçe, duvar ve mukataa başlıklarına yer verilmiştir. Mukataa-i zemin ile kastedilen de aslında ya menzil ya bahçe ya da duvar mukataasıdır. Fakat kayıtlarda zemin yazıldığı için tabloda bu şekilde gösterdik. Aynı zamanda iki mülk çeşidi belirtilmemiş ve sadece mukataa yazıldığını söylemiştik. Mukataada aslında mukataa-i zeminin kısaltması olduğu tahmin edilse de, kaynaklarda her ikisi de ayrı ayrı yazıldığı için tablomuzu kayıtlara göre tasnif ettik. Aşağıda, mukataa geliri elde edilen 7 vakıf ile ilgili detaylı bilgilere yer verilecektir.

8 numaralı “Murat Reis Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfında”²²⁴ 300 ve 360 akçe, toplamda 660 akçelik mukataa-i zemin geliri elde edilmiştir. İki tane mukataa geliri bulunan bu vakıfta, kiracıların kimler olduğu belirtilmemiş, kiralanan mülk belirtilmiştir. Mukataa-i zemin ifadesinden anlaşılan, vakfa ait bir arazinin zemini şahsa kiraya verilmiştir. Kiracı olan kişi, bu arsa üzerine ne dikmiştir ayrıntılı olarak kayıta belirtilmemiştir. Genellikle mukataa işlemlerinin, mukataa-i zemin olarak ifade edildiği görülmüştür.

12 numaralı “Gerede Mahallesi Mescid-i Şerif Bedeli Avarız Vakfında”²²⁵ 360 ve 180 akçe olmak üzere iki mukataa geliri bulunmaktadır. 360 akçelik mukataa geliri Safiye Sultan adında bir kadına aittir ve mukataa-i zemin olarak ifade edilmiştir. 180 akçelik mukataa geliri ise Caferli zade merhum adında biri için kayıtlara geçmiş ve mukataa-i zemin olarak ifade edilmiştir.

20 numaralı “Ramazan Ahmet Efendi Vakfında”²²⁶ sadece 10 akçelik duvar için alınmış mukataa tespit edilmiştir. 21 numaralı “Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerif Vakfının Mülhakatından Olan Mehmet Efendi ve Hac Asur Vakfında”²²⁷ 720 akçe, “Valide Sultan

---

²²³ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 80b-2, Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerif Vakfının Mülhakatından olan Mehmet Efendi ve Hac Asur Vakfında, 15 ve 100 akçelik iki işlemin mukataa olduğu biliniyor fakat mülk çeşidi bilinmiyor.

²²⁴ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 76b-2.

²²⁵ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 78b-1.

²²⁶ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 80b-1.

²²⁷ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 80b-2.

der-Üsküdar” adında birinden elde edilmiş ve mukataa-i zemin olarak kaydedilmiştir. 1.800 akçe, “Atik Mahallesi der-Üsküdar” adında birinden elde edilmiş ve mukataa-i zemin olarak kaydedilmiştir. 270 akçe ise “Mehmet” adında birinden elde edilmiş ve mukataa-i bahçe olarak kaydedilmiştir. Aynı vakfa ait iki mukataa gelirinin mülk çeşidi belirtilmemiştir. 15 akçelik mukataa “Hasan Ağa” adında birinden, 100 akçelik mukataa “Ramazan Ahmet Efendi” adında birinden elde edilmiştir. Bu iki gelirin mülk çeşidi belirtilmemiş sadece mukataa yazılmıştır. Biz de tabloda mukataa olarak bu iki mülke yer verdik. Sonuç olarak 21 numaralı vakfın toplamda 2.905 akçe mukataa geliri bulunmaktadır.

33 numaralı “Kâtip Hüseyin Efendinin Mekteb-i Latife Vakfında”²²⁸ 240 akçe mukataa-i menzil geliri bulunmaktadır. Bu mukataa geliri mektep hocası adında birinden elde edilmiştir. 72 numaralı “Kadıasker Mahallesi Bedeli Avarız Vakfında”²²⁹ 720 akçelik mukataa-i hane adı altında bir gelir bulunmaktadır. Tabloda hane başlığı açmak yerine, bu geliri menzil bölümünde gösterdik. 720 akçelik gelir, Nezince Hatun adında bir kadından elde edilmiştir. Son olarak 85 numaralı “İsfendiyar Hoca Mescid-i Şerif Vakfından” toplamda 5.160 akçelik mukataa geliri elde edilmiştir. Bu gelirin 840 akçesi mukataa-i zemin olarak “Merhum Valide Sultan” adında birinden elde edilmiştir. Geri kalan 4.320 akçe 40 bab menzil mukataası olarak kaydedilmiştir. Kayıтта yer alan bu geliri 40’a böldüğümüzde, her bir menzile 108 akçe düşmektedir. 40 menzilin hepsinin aynı ölçüde ve konumda olduğu varsayıldığında böyle bir bölme işlemi yapılabilir. Aksi takdirde bazı menziller konumu ve büyüklüğü gereği daha fazla, bazıları da daha az kira geliri sağlamış olabilir.

Sonuç olarak mukataa gelirlerinin, vakfa ait olan arsaların zemininden elde edildiğini görmek mümkündür. Toplamda 53 mülkten 10.235 akçe kira geliri sağlanmıştır. Ortalama her bir mülke 193 akçe kira getirisi düşmektedir. Bu miktar da icâre-i vahideye göre oldukça az olmakla birlikte icâreteyne yakın bir miktardır. Mukataa hakkında bilgi verdiğimiz bölümde, mukataanın yapılış itibari ile icâreteyne benzerliğinden bahsetmiştik. Durmuş’un araştırdığı 1184/1770 yılında 7 mülkten 3.365 akçe mukataa

---

²²⁸ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 84a-2.

²²⁹ Üsküdar Mahkemesi 573, vr. 17b-2.

geliri elde edilmiştir.²³⁰ Her bir mülk için ortalama 480 akçelik mukataa geliri elde edilmiştir. Bizim elde ettiğimiz ortalamanın iki katından fazla bir rakam görünmektedir. Bunun en önemli sebebi ise, 85 numaralı vakfın 40 menzilden ortalama 108 akçe mukataa geliri elde etmesidir, diyebiliriz.

2.2. Vakıf Kiracılarının Değerlendirilmesi

Birinci bölümde, vakıflardan borç talep edenleri, müslim ve gayr-i müslim, erkek ve kadın olarak sınıflandırıp inceledik ve tablolar oluşturup yorumladık. Para vakıflarından borç talep edenler için, din ve cinsiyet ayrımı tespit edemedik. Halkın içinde yer alan her kesime, talep ettikleri takdirde borç verildiğini görmüş olduk. Ayrıca vakıfların içerisinde borç talep edenlerden mesleki bilgilerine ulaştığımız kişileri de tablo yaparak gösterdik. Bu başlık altında da vakıf kiracıları arasında din veya cinsiyet ayrımı yapıлып yapılmadığını tespit etmeye çalışacağız. Son olarak, meslek bilgisi yer alan kiracıları tablo halinde gösterip değerlendirmelerde bulunacağız.

2.2.1. Kiracıların Müslim ve Gayr-i Müslim Olarak Dağılımı

Muhasebe kayıtlarında kiracılar ile ilgili bilgiler verilirken, bazen kim tarafından kaç akçeye hangi mülkün kiralandığı uzun uzun açıklanırken, bazen de sadece kaç akçeye kaç mülkün kiralandığı yazmaktadır. Kiracının ismi kayıtta belirtilmişse müslüman olup olmadığı isimden anlaşılmaktadır. Müslüman kiracılar isimlerinden belli olurken gayr-i müslimler için isminin başında zimmi, Nasrani, Ermeni gibi açıklamalara yer verilmiştir. İslam dışındaki diğer dinlerden olan kiracılar için sadece gayr-i müslim başlığı açılmıştır. Dini hakkında daha detay bilgilere yer verilmemiştir. Aşağıda yer alan tabloda kiracıların müslim ve gayr-i müslim dağılımının yanı sıra, her biri ne kadar kira ödemiş kişi başı ortalama kaç akçe düşmüş bu bilgilere yer verilmiştir.

Tablo 31

Kiracıların Müslim ve Gayr-i Müslim Olarak Dağılımı

Kiracıların Dinleri	İşlem Sayısı	Toplam Kira Miktarı	Yüzde	Kişi Başına Düşen Miktar
Müslim	169	69.351	13,3%	410
Gayr-i Müslim	3	2.520	0,5%	840
Belli Olmayan	170	447.976	86%	2.635
Toplam	342	519.847	100%	1.520

²³⁰ Durmuş, s. 114.

Yukarıdaki tablo oluşturulurken 1212/1798 yılındaki veriler kullanılmıştır. 1212/1798 yılında kaydı tutulmayan vakıfların, kaydın tutulduğu yılı takip eden ilk yıldaki verileri esas alınmıştır. Yukarıda bir yıllık kiracılarla ilgili bilgiler kullanılırken beş yıl boyunca kiracı olanlar bir kez sayılmıştır. Yani beş yıl aynı mülkte kiracı olanlar bir kez kiracı olmuş gibi kabul edilmiştir. Tabloda, her şahıs için tek tek yazılan kira gelirlerinin yanı sıra toplu halde yazılan, kimden ve kaç mülkten geldiği belli olmayan kira gelirleri de gösterilmiştir.

Bir yıl boyunca toplam 342 mülk kiraya verilmiş ve bunlardan 519.847 akçe kira geliri elde edilmiştir. Kiracıların içinden müslümanların sayısı 169'dur. Müslümanlardan alınan toplam kira miktarı 69.351 akçedir. Bu miktar elde edilen toplam kira miktarının %13,3'üne tekabül ederken ortalama her bir müslüman kiracıdan 410 akçe kira geliri elde edilmiştir. %13.3 gibi az bir oranın müslümanlardan oluşması, geri kalanların gayr-i müslim olması gibi bir yanılgıya düşürmemelidir. Tabloya baktığımızda %86 oranında kimliği ve haliyle dini bilgileri tespit edilemeyen bir grup vardır. Bunların sebebini ilerleyen paragraflarda açıklayacağız. Tabloya baktığımızda sadece üç kiracının gayr-i müslim olduğunu görüyoruz ve bu durumda Üsküdar para vakıflarının kiracı olarak Müslümanları tercih ettiğini rahatlıkla söyleyebiliyoruz. Dini kimliği tespit edilemeyen %86'lık kısmın da müslüman kiracılardan oluşma ihtimali kuvvetle muhtemel olduğunu yukarıdaki veriler göstermektedir. Ancak bu konuda kesin konuşmak imkân dâhilinde olmadığı için tabloda belli olmayan bölümüne yer vermiş olduk.

Kiracılardan sadece üç tanesinin gayr-i müslim olduğuna bakılırsa, bunun sebebi olarak, vakfiyelerde kiraya verilecek olan vakıf mülklerin sadece müslüman mütedeyyin kimselere verilmesinin şart koşulduğunu düşünebiliriz. Bazı vakfiyelerde bu şartın açıkça ifade edildiğini görmek mümkündür.²³¹ Vakıfların kiracı olarak Müslümanları seçmesindeki sebep kesin olarak bilinmese de şöyle bir değerlendirme yapmak mümkündür: Müslümanların vakıf mallarını daha dikkatli kullanması, Allah korkusuna ve vakıf kültürüne sahip olması tercih sebebi olabilir.

Üç gayr-i müslim kiracıdan toplam 2.520 akçe gelir elde edilmiştir. %0.5 oranına denk gelen gayr-i müslimlerden ortalama kişi başına 840 akçe kira getirisi elde edilmiştir. Kişi

---

²³¹ Rumeli Mahkemesi 21, vr. 66b-3, Perviz b. Abdullah'ın vakfiyesinde vakıf mülkte kiracı olacak kişiyi şöyle tarif etmektedir: "...anlar menzil-i mezbûru bir sâlih ve mütedeyyin kimesneye cemâ'at ma'rifetiyle kirâya vereler..." Akatran: Durmuş, s. 120.

başına düşen ortalama miktarın müslümanlara göre iki katı olması, gayr-i müslimlerin kiracı sayısının çok az olmasından dolayıdır. Üç kiracıdan biri, “Ersasi” diye okuyabildiğimiz bir zimmidir. Mukataa ile 720 akçeye hane kirası ödemektedir.²³² İkinci gayr-i müslim kiracı ise “Kozos zimmi” adında biridir.²³³ İcâreteyn ile 720 akçeye bir menzil kiralamıştır. Son gayr-i müslim kiracı “Erine Nasraniye” adında biridir.²³⁴ Bu kişi de icâreteyn ile 720 akçeye bir menzil kiralamıştır.

Kimliği tespit edilemeyen 170 işlem mevcuttur. Kimlik tespiti yapamadığımız için dini aidiyetleri hakkında da bir malumata sahip değiliz. 170 işlem den toplamda 447.976 akçe kira geliri elde edilmiştir. Oran olarak %86’ya tekabül eden bu sınıftan işlem başına ortalama 2.635 akçe kira getirisi düşmektedir. Kimlik tespiti yapılamayan işlemlerden bu kadar yüksek kira miktarı elde edilmesindeki sebep, yüksek kira getirisi olan kayıtlarda kiracı olarak herhangi bir ismin yer almamasıdır. Örnek olarak 20 numaralı Ramazan Ahmet Efendi vakfında yer alan 42 bab menzilden elde edilen 15.120 akçelik kira geliri verilebilir. 85 numaralı İsfendiyar Hoca Mescid-i Şerif Vakfında, 4.320 akçelik kira getirisi için mukataa-i zemin ve 40 bab “menazil iskele” adı altında kimlik tespiti mümkün olmayan kira getirisi bulunmaktadır.²³⁵ Örneklerde yer aldığı gibi yüksek miktarda kira getirisi olan birçok mülkün kiracılarının kimlik tespiti yapılamadığı için tabloda en fazla oran belli olmayan sınıfına aittir.

Bizden 28 yıl öncesini (1184/1770) inceleyen Durmuş’un araştırmasında, müslim ve gayr-i müslim kiracıların oranı aşağıdaki gibidir.

Tablo 32

Kiracıların Müslim ve Gayr-i Müslim Olarak Dağılımı (1184/1770)

Kiracıların Dinleri	İşlem Sayısı	Aldıkları Kuruşlar	Kişi Başına Düşen Ortalama Kuruş	Yüzde
Müslim	142	54.756	386	40,5%
Gayr-i Müslim	2	6.720	3.360	0,5%
Belli Olmayan	206	117.120	569	58,8%
Toplam	350	178.596	510	100%

²³² Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 75b-2.

²³³ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 81b-1.

²³⁴ Üsküdar Mahkemesi 541, vr. 81b-1.

²³⁵ Üsküdar Mahkemesi 573, 60a-2.

Durmuş'un oluşturduğu tabloda²³⁶, Müslüman kiracıların sayısı bizim araştırmamıza göre 27 kişi daha az çıkmaktadır. Müslüman kiracılarda kişi başına düşen miktar da 26 akçe daha az çıkmıştır. Gayr-i müslim kiracı sayısı bizim araştırmamızda 3 kişi iken, Durmuş'un incelediği yıllarda iki kişi çıkmıştır. Vakıfların gayr-i müslimlere kiralık mülk vermeme durumları 28 yıl sonra da geçerliliğini korumuştur. Kimlik tespiti yapılamayan kiracı sayısı Durmuş'un araştırmasında 206 kişiyken bizim araştırmamızda 170 kişidir. Dikkat çeken bir nokta şudur ki; kimlik tespiti yapılamayanlarda kişi başına düşen miktar bizde 2.635 akçe çıkarken, 28 yıl önce 569 akçe çıkmıştır.

2.2.2. Kiracıların Cinsiyetleri

Para vakıfları mülklerini kiraya verirken dini kimlikte olduğu gibi cinsiyette de bir ayırım yapmamıştır. Bu değerlendirmeyi aşağıda yer alan kadın kiracıların sayısına bakarak yapmak mümkündür. Vakfiyelerde kadın kiracılar için herhangi bir sınırlama getirilmemiş ve kadınlar da erkekler gibi vakıf mülkleri kiralamışlardır.

Tablo 33
Cinsiyet Açısından Kiracılar

Cinsiyet	Kiracı Sayısı	Toplam Kira (Akçe)	Yüzde	Kişi Başına Düşen Miktar
Erkek	76	30.264	5,8%	398
Kadın	66	30.415	5,9%	460
Erkek+Kadın	30	11.192	2,2%	373
Cinsiyeti Tespit Edilemeyen	170	447.976	86%	2.635
Toplam	342	519.847	100%	1.520

Yukarıdaki tablo oluşturulurken, kiracıların müslim ve gayr-i müslim dağılımını gösteren tabloda olduğu gibi, 1212/1798 yılındaki veriler esas alınmıştır. Tablodaki verilere göre en fazla kiracı sayısı, bir önceki tabloda olduğu gibi kimlik tespiti yapılamayan sınıfa aittir. 170 işlem yapılmış ve 447.976 akçe kira getirisi elde edilmiştir. Bu sınıftan kişi başına 2.635 akçe kira geliri düşmüş ve toplam kira miktarının %86'sını oluşturmuştur. Bir önceki başlıkta kimlik tespiti yapılamayan sınıfın neden bu kadar fazla kira getirisine sahip olduğu açıklandığından, tekrara düşmemek adına yeniden açıklanmayacaktır.

²³⁶ Durmuş, s. 120.

Erkek olan kiracı sayısı 76, alınan kira miktarı 30.264 akçedir. Toplam kira miktarında %5,8 oranında kendine yer bulan erkeklerde kişi başına düşen miktar ise 398 akçedir. Kiracı erkek sayısı kadınlardan 10 kişi daha fazla olmasına rağmen kadınlarda kişi başına düşen kira miktarı 460 akçedir. Bu durum, kadınların daha yüksek miktarda kirası olan mülklerde kiracı olduklarını göstermektedir.

Kadın kiracı sayısı 66, alınan kira miktarı 30.415 akçedir. Toplam kira miktarında %5,9 oranıyla ekonomik hayatta kendine yer bulan kadınlarda kişi başına düşen miktar 460 akçedir. Erkeklerle göre daha yüksek miktarda kira ödeyen kadınların, ekonomik hayatta bu kadar faal olmaları dikkat çekicidir. Bu tabloda kadınların daha fazla kira ödemelerinin arkasında yatan sebep ise muaccelle ödemeleridir. Bu duruma örnek; Kalınzade Hac Ahmet Ağanın Hüsrev Ağa Mescidi Havlesinde Bina Eylediği Mektep Vakfında, 1212/1798 yılında Mustafa kerimesi adında bir kadının 12.000 akçe menzil muaccellesi ödediği görülmüştür.²³⁷ Tek başına bu örnek bile kadınların ödediği kira miktarını yukarı çıkarmaya yeterlidir. Bu ve bunun gibi durumlar gerçekleşince kadınlara ait kira getirisi erkeklere oranla daha yüksek çıkabilmektedir.

Karı kocanın, ana oğulun ya da baba kızın birlikte kiracı olduğu durumlar da olmaktadır. Tabloda erkek+kadın diye gösterilen bu sınıf, yukarıdaki sayılan kiracılardan oluşmaktadır. Erkek ile kadınlar birlikte 30 kez kiracı olmuş ve toplamda 11.192 akçe kira ödemişlerdir. Oran olarak %2,5'e tekabül eden erkek ile kadınların birlikte kiracı oldukları durumda ortalama işlem başına 373 akçe kira düşmektedir. İşlem başına düşen en az kira miktarı erkeklerle kadınların birlikte kiracı oldukları mülklerden elde edilmiştir.

Bizim araştırdığımız yıllardan (1212/1798) 28 yıl öncesini araştıran Durmuş'un, cinsiyet açısından kiracı dağılımı tablosunu ele alıp mukayese edeceğiz.

Tablo 34
Cinsiyet Açısından Kiracılar (1184/1770)

Cinsiyet	Kiracı Sayısı	Yüzde	Toplam Kira (Akçe)	Kişi Başı Ortalama Miktar (Akçe)
Erkek	83	23,7%	38.850	468
Kadın	43	12,2%	14.154	329
Erkek+Bayan	18	5,1%	8.472	471
Cinsiyeti Tespit Edilemeyen	206	58,8%	117.120	569
Toplam	350	100%	178.596	510

²³⁷ Üsküdar Mahkemesi 573, 6b-1.

Erkek kiracıların sayısı tıpkı bizde olduğu gibi Durmuş'un araştırmasında²³⁸ da kadınlara göre daha fazladır. 1184/1770 yılında, 83 erkek kiracıdan 38.850 akçe kira getirisi elde edilmiş, erkeklerde kişi başına ortalama 468 akçe kira geliri düşmüştür. Bizim araştırmamızda erkeklerde kişi başına ortalama 398 akçe kira geliri çıkmıştı. Erkek ve kadınların birlikte kiraladıkları mülklerden elde edilen ortalama miktar, 1184/1770 yılında 471 akçe iken bizim araştırmamızda 373 akçedir. Yaklaşık 100 akçelik bir düşüş meydana gelmiştir. Cinsiyet tespiti yapılamayanların yorumu bir önceki başlıkta ele alındığı için tekrar burada değerlendirilmeyecektir.

2.2.3. Meslek Sahibi Kiracılar

Muhasebe kayıtlarında, para vakıflarından mülk kiralayan kiracıların meslekleri hakkında çok az malumata yer verilmiştir. İsmının baş tarafında yaptığı meslekle ilgili bilgi bulunan kişilerden tespit edebildiğimiz kadarıyla oluşturduğumuz tablo aşağıda yer almaktadır. Bu tablodaki bilgiler, 1212/1798 yılından 1216/1802 yılına kadar olan beş yıllık süreyi kapsamaktadır. Bir mesleği icra eden kiracı, beş yıl boyunca vakıf mülkü kiralamışsa, tabloda bir kez gösterildi. Aynı mesleği yapan farklı kiracılar varsa bunlar tabloda adet sayısı artırılarak gösterildi.

Tablo 35
Meslek Sahibi Kiracılar (1212-16/1778-1802)

Meslek Sahibi Kiracılar			
Esnaf ve Zanaatkâr	Kişi Sayısı	Vakıf Görevlileri ve İlmiye Sınıfı	Kişi Sayısı
Arakiyeci	1	Kadı	1
Berber	2	Hoca	1
Hamal	1		
Kahveci	1		
Fırıncı	1		
Canbaz	2		
Terzi	1		
Pirinççi	1		
Arabacı	1		
Hancı	1		
Bostancı	2		
Kayıkçı	1		
Odabaşı	1		
Taşçı	1		
Kasap	1		
Serrac	1		
Toplam	19	Toplam	2
Bütün Meslekler Toplam			21

²³⁸ Durmuş, s. 116.

Tabloda sadece mesleği tespit edilebilen kiracılara yer verilmiştir. Bu tablo, diğer bütün kiracılar mesleksiz, işsiz, güçsüz anlamında yorumlanmamalıdır. Kayıtlarda, mesleği hakkında bilgi yazılmayan yüzlerce kiracının olması kuvvetle muhtemeldir. Tabloyu oluştururken meslek sahibi kiracıları iki başlıkta göstermiş olduk. Birinci kısımda, halkın içinden olan esnaflar, çarşı pazarda günlük ihtiyaçları karşılayanlar ve zanaat ehli kişilerden oluşan esnaf ve zanaatkâr bölümü yer almaktadır. İkinci kısımda ise vakıf işlerini yürüten görevliler ve ilmiye sınıfından kişilere yer verilmiştir. Birinci bölümde 19 meslek sahibi kiracı, ikinci bölümde 2 meslek sahibi kiracı, toplamda da 21 meslek sahibi kiracı tespit edilmiştir.

Sadece yukarıdaki tabloya bakarak, para vakıflarından en fazla ya da en az mülk kiralayan meslekler şunlardır, diye bir değerlendirmede bulunmak isabetli olmayacaktır. Zira kayıtlarda yer almayan onlarca meslek sahibi kiracının olduğu göz ardı edilemez. Hiçbir mesleği olmayan kişilerin vakıf mülkte kiracı olma ihtimalleri oldukça düşüktür. Mütevellilerin, vakıf mülkleri kirayı verirken ne kadar hassas olduklarını yukarıda söylemiştik. Mütevellilerin, kirayı ödemeyecek işsiz güçsüz kişilere vakıf mülklerini kiraya vererek, vakfi zarara uğratma olasılığı yok denecek kadar azdır.

Meslek sahibi kiracılar hakkında her ne kadar bilgi eksikliği olsa da şu değerlendirmeyi yapmak mümkündür: Esnaf ve zanaatkârlardan oluşan 19 farklı meslek içinde, hamal, terzi, hancı, bostancı gibi farklı meslek türünden kişilere vakıf mülklerin kiraya verildiği tespit edilmiştir. Vakfiyelerde meslek çeşitleri ile ilgili herhangi bir kısıtlamaya yer verilmemiştir. Kiracının dürüst, güvenilir, borcuna sadık biri olması, vakıf mülkü kiralayabilmesi için yeterli görülmüştür.

BÖLÜM 3: VAKIFLARIN GİDER KALEMLERİ

Para vakıflarının muhasebe kayıtlarında gelir ve gider bilgileri genellikle ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Kayıtlarda vakfın adı, mütevellisi, kaç yıllık muhasebe kaydı olduğu bilgisi verildikten sonra gelir bölümüne yer verilir. Asli malı, ribh oranı ve elde ettiği kâr, varsa kira gelirleri belirtildikten sonra gider bölümüne geçilir. Gider bölümü çoğunlukla “mesârif” ve “vezâif” diye iki ana başlıkta ele alınır.

Mesârif diye isimlendirilen gider bölümünde, vakfa ait temizlik, tamirat, aydınlatma, harçlar gibi masraflara yer verilmiştir. Bu masraflar, başlıklar halinde tek tek ele alınacaktır. Vezâif bölümünde ise, vakfı yöneten idare kadrosunun, dini ve ilmi hizmetleri yerine getirenlerin, vakfın hizmetlerini görenlerin aldıkları maaşlara yer verilmektedir. Vakıftan aldıkları maaşla geçinen görevliler de başlıklar halinde ele alınacaktır.

Vakfın büyüklüğüne göre gider kalemlerin çeşitliliği de bu büyümeye paralel olarak değişkenlik göstermektedir. Geliri yüksek olan büyük vakıfların tamir, temizlik, aydınlatma gibi masrafları da yüksek olacaktır. Bununla beraber vakıftan maaş alan görevlilerin sayısı da artacağı için vezâif bölümündeki harcamalar da yüksek çıkacaktır. Büyük vakıflarda birden fazla cabi, imam, müezzin gibi görevlileri görmek mümkündür. Daha küçük çaplı vakıflarda ise, masraflar azalacağı gibi görevli ücretleri de düşük çıkacaktır. Bir görevli birden fazla işi yaptığı için yapılan harcamalar azalacaktır.

Aşağıda yer alan tabloda, incelediğimiz yıla ait bir yıllık giderlerin tamamı verilmiştir. Toplam giderleri gösteren tablo kısaca açıklandıktan sonra mesârif ve vezâif bölümleri ayrı ayrı ele alınıp açıklanacaktır.

Tablo 36

Toplam Mesârif ve Vezâif Giderleri

Mesârif Ücretleri Genel		
Masraf Türü	Toplam Gider (Akçe)	Oran
Tamirat, Bakım ve Onarım	229.681	13,5%
Avarız Gideri	94.014	5,5%
Temizlik ve Taşıma	38.221	2,3%
Aydınlatma	143.543	8,5%
Taamiye Masrafı	9.180	0,5%
Muhasebe ve Harçlar	67.920	3,9%
Battaliye ve Zayiat	467.542	27,6%
Mukataa Giderleri	6.787	0,4%
Diğer Masraflar	62.000	3,7%
Ara Toplam	1.118.888	65,9%

Tablo 36'nın devamı

Vezâif Ücretleri Genel		
Vazife Türü	Toplam Gider (Akçe)	Oran
İdari Kadro	224.776	13,2%
Eğitim Görevlileri	88.410	5,2%
Cami Görevlileri	165.861	10%
Kıraat Görevlileri	87.371	5,1%
Diğer Görevliler	11.582	0,7%
Ara Toplam	578.000	34,1%
Genel Toplam	1.696.888	100%

Üsküdar'da bulunan 86 para vakfının 1212/1798 yılındaki mesârif ve vezâif giderlerinin toplamı 1.696.888 akçedir. Bu giderin 1.118.888 akçesi mesârif bölümünü oluşturmaktadır. Masraf giderlerine oran olarak baktığımızda %65,9'luk bir kısma tekabül ettiği görülmektedir. Vezâif giderleri ise 578.000 akçeden oluşmaktadır. Vazife giderleri, oran olarak %34,1'e tekabül etmektedir. 9 bölümden oluşan mesârif bölümü ve beş bölümden oluşan vezâif bölümü aşağıda alt başlıklar halinde tek tek ele alınacaktır.

3.1. Mesârif Giderleri Bölümü

Para vakıflarının gider kaleminde, mesârif diye isimlendirilen bölümde vakfın masrafları yer almaktadır. Bu masrafların içinde tamir, temizlik, aydınlatma, vergiler, yemek giderleri gibi kalemler yer almaktadır. Masrafları, dokuz başlık altında ele aldık. Bu başlıklar; tamir, bakım ve onarım, avarız, temizlik ve taşıma ücreti, aydınlatma, taamiye, muhasebe masrafları ve harçlar, battaliye ve zayiat olmak, mukataa ve diğer masraflar olmak üzere dokuz sınıftan oluşmaktadır.

Aşağıda yer alan tabloda dokuz sınıf masraf bölümünde ne kadar gider meydana gelmiş gösterilmektedir. Şimdi her masraf türünü ayrı ayrı ele alarak değerlendirmelerde bulunacağız.

Tablo 37
Mesârif Ücretleri (1212/1798)

Mesârif Ücretleri		
Masraf Türü	Toplam Gider (Akçe)	Oran
Tamirat, Bakım ve Onarım	229.681	20,5%
Avarız Gideri	94.014	8,4%
Temizlik ve Taşıma	38.221	3,4%
Aydınlatma	143.543	12,8%
Taamiye Masrafı	9.180	0,8%
Muhasebe ve Harçlar	67.920	6,1%
Battaliye ve Zayiat	467.542	41,8%
Mukataa Giderleri	6.787	0,6%
Diğer Masraflar	62.000	5,5%
Toplam	1.118.888	100%

3.1.1. Tamirat, Bakım ve Onarım

Para vakıfları, ellerinde nakit sermaye ve kira gelirlerini kullanması ile diğer vakıflardan ayrılrsa da sosyal hizmetleri yerine getirmede aynındırlar. Para vakıflarının kuruluş gayesi vakfin adında kendini göstermektedir. Ecza-i şerif, cami, mektep, köprü, kaldırımları tamir, kuyu, çeşme, tabh-i aşure gibi isimler para vakıflarının adının bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunlardan ecza-i şerif vakıfları, Kuran cüzlerini okuma; cami vakıfları, cami ile ilgili her türlü giderleri karşılama; mektep vakıfları, mektepte ders veren hocaların ve mektebin her türlü giderlerini karşılama; köprü vakıfları, insanların ve hayvanların kullandığı köprülerin inşası ve tamirini yapma; kaldırımları tamir vakfı, zamanla tahrip olmuş kaldırımları onarma; kuyu vakıfları, insan ve hayvanların faydasına su kuyuları açma, onarma ve su çekme; çeşme vakıfları, çeşmeleri inşa etme ve onarma; tabh-i aşure vakıfları, fakirlere yemek, aşure, pilav ve zerde gibi yiyecekleri ikram etme gibi sosyal hizmetleri üstlenmektedirler.

Para vakıflarının, sosyal hizmetleri ifa etme açısından ne kadar önem arz ettiğini göstermesi bakımından birkaç tanesine yukarıda işaret ettik. Vakıfların, sosyal hizmetleri ifa ettikleri mülkler zamanla eskimekte ve tamirata ihtiyaç duymaktadır. Muhasebe kayıtlarında gider bölümünün yazıldığı yerde, mesârif ve vezâif zaman zaman birlikte gösterilmiş olsa da çoğu zamanda mesârif önce gösterilmiş, vezâif sonra yazılmıştır. Bu yazma sıralaması şu genel kaideyi beraberinde getirmektedir: Para vakıflarında vazife ücretlerinden evvel tamir bakım gibi masrafların ödemesi yapılmaktadır.²³⁹ Bu başlık

²³⁹ Ömer Hilmi, s. 113.

altında eskimekten ya da yangın gibi bir felaketten dolayı, tamirat ve onarım gören mülklerin bir yıldaki giderleri gösterilecektir.

Tablo 38

Vakıfların Bir Yılda Tamir, Bakım ve Onarım Masrafları

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Masraf (Akçe)	Ortalama Miktar
Kuyu Masrafı	1	120	120
Mescid Tamiri	12	47.171	3.931
Tamirat	9	97.606	10.845
Köprü Tamiri	1	3.600	3.600
Suyolu Tamiri	6	40.338	6.723
Suyolu Tamircisi	5	5.130	1.026
Cami Duvarı Tamiri	3	8.490	2.830
Tulumba ve Tamir	3	4.457	1.485
Bağ Tamiri	1	4.200	4.200
Çeşme Tamiri	3	12.521	4.173
Minare Tamiri	1	2.280	2.280
Kaldırım Tamiri	1	2.448	2.448
Kazan Kalayı	2	1.320	660
Toplam	-	229.681	-

Vakıfların yaptıkları tamiratlar, muhasebe kayıtlarında çoğu zaman ayrıntılı bir şekilde yazılırken bazen de sadece tamirat denilmektedir.²⁴⁰ Tabloda en fazla tamir gideri, tamirat sınıfına aittir. Bir yılda 9 vakıf toplam 97.606 akçe tamirat adı altında bakım yaptırmıştır. Ortalaması en yüksek çıkan sınıf da 10.845 akçe ile tamirat olmuştur.

Tabloya göre tamirattan sonra en fazla harcama suyolu tamirine yapılmıştır. 6 vakıf toplam 40.338 akçe suyollarına masraf yapmıştır. Bu rakam diğer masraflara bakıldığı zaman oldukça yüksek çıkmaktadır. Suyun, su kanalları vasıtası ile insanların yaşadığı yerlere getirilmesinin yüksek maliyet gerektiren bir iş olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzde bu gibi alt yapı hizmetleri belediye ve devlet tarafından icra edilmektedir. Fakat Osmanlı Devletinde alt yapı hizmetlerinin de vakıflar tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Devletin de vakıfların önünü açması ve desteklemesi karşılıklı faydadan dolayıdır.

Suyolu tamirinin yanı sıra, suyolu tamircisinin de ayrı bir gider sınıfında yer aldığı tablodan anlaşılmaktadır. Kayıtlarda suyolu tamircisinin “rahu âb” olarak geçtiği tespit

²⁴⁰ Üsküdar Mahkemesi 573, 2b-1 varak nolu vakıfta, 3.000 akçelik bir tamirat yapılmış fakat ne tür bir tamirat olduğu yazılmamıştır.

edilmiştir.²⁴¹ Bunlara ek olarak çeşme yolu ve çeşme tamiri masrafı içinde ayrıca bir gider kalemi oluşturulmuştur. 3 vakfın 12.521 akçe çeşme tamirine masraf yaptığı tespit edilmiştir. Su ihtiyacının kuyu ile de karşılandığı bir devirde sadece 1 vakfın 120 akçelik kuyu masrafı yapması dikkat çekici bir noktadır.

Yapılan diğer tamir masraflarını şöyle sıralamak mümkündür; mescid tamirine 12 vakıf 47.171 akçe, köprü tamirine 1 vakıf 3.600 akçe, cami duvarı tamirine 3 vakıf 8.490 akçe, tulumba ve tamire 3 vakıf 4.457 akçe, bağ tamirine 1 vakıf 1.200 akçe, minare tamirine 1 vakıf 2.280 akçe ve kaldırım tamirine 1 vakıf 2.448 akçe harcanmıştır.

Yukarıda sayılan harcamalara ek olarak, kazan kalayı giderini de bu başlık altında göstermeyi uygun gördük. Kalay işlemi bir nevi bakım ve onarım sayıldığı için bu başlık altında gösterildi. 2 vakıf toplamda 1.320 akçe kalay masrafı yapmıştır. Bütün tamir masrafları bir yılda toplam 169.681 akçeye ulaşmıştır.

Tamirat harcamalarına bakıldığında, köprüden kaldırıma, suyolundan cami duvarına kadar her türlü ayrıntı düşünülmüş ve insanların mağdur olmaması için her türlü tamir masrafı yapılmıştır. Bu tamir giderleri dahi tek başına Osmanlının bir vakıf medeniyeti olduğunu kanıtlar niteliktedir.

3.1.2. Avarız Giderleri

Terim anlamı olarak avarız, olağanüstü hallerde, savaş sebebiyle alınan vergilerdir. Başlangıçta avarız vergileri olağandışı bir vergi sistemiyken, ilerleyen yıllarda devamlı alınan bir vergi türüne dönüşmüştür. Hatta devlet gelirlerinin %20'lik bir kısmı avarız vergilerinden tahsil edilir hale gelmiştir. Avarız vakıfları ise, mahalle ve köydeki halkın ortak giderlerini ve vergilerini karşılamak üzere kurulmuştur. Ortak giderden maksat, çalışamayacak kadar yaşlı veya hasta olanların ihtiyacını karşılamak, kimsesizlerin defin işlemlerini yapmak, köydeki imam ve muallimin maaşını ödemek gibi eğitim ve dini hizmetleri gidermektir.²⁴²

---

²⁴¹ Üsküdar Mahkemesi 573, 5b-1 varak nolu “Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahibu'l- Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfında” 1.440 akçelik “rahu âb” suyolu tamircisi masrafı görülmüştür.

²⁴² Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, s. 80.

Toplumun her kesimi avarız giderini aynı miktarda ödememektedir. Hatta toplumun şu kesiminde olanlar avarız bedelinden muaf tutulmaktadır; askerlik vazifesini yapanlar, ulema, tuzcu, oduncu, evkâf reayası, ihtiyarlar, çalışamayacak özrü olanlar, yetim ve dullar. Avarız vergisini ödeyenler ise gelirine göre, alâ, evsat, hakir, ahkar ve edna olmak üzere beş sınıfa ayrılır ve durumuna göre avarız bedelini öder. Avarızları toplamak için kadılar, vergi toplama memuru mübaşirler ve halk temsilciliği görevini yapan ayanlar görevlendirilmektedir.²⁴³

Aşağıda yer alan tabloda 1212/1798 yılında Üsküdar para vakıflarından kaç tanesinin avarız vakfi olduğu, ne kadar avarız giderinin çıktığı rakam ve oran olarak gösterilmiştir.

Tablo 39
Vakıfların Yıllık Ödedikleri Avarız Miktarı (1212/1798)

Vakıf No	Vakıf Adı	Avarız Bedeli (Akçe)	Oran
2	Valide Atik Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	5.507	6%
6	Hayrettin Çavuş Mescidi Bedeli Avarız Vakfı	2.238	2,4%
8	Murat Reis Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	4.460	4,7%
11	Debbağlar Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	2.194	2,3%
12	Gerede Mahallesi Mescidi Şerif Bedeli Avarız Vakfı	633	0,7%
13	Davud Paşa Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	2.040	2,2%
14	Pazar Başı Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	780	0,8%
20	Ramazan Ahmet Efendi Vakfı	720	0,8%
22	Merhum Tavaşi Hasan Ağa Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	10.018	11%
27	Arakiyeci Hac Cafer Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	2.310	2,5%
30	Mehmet Paşa Mahallesi Avarız Vakfı	12.752	14%
32	Ahmet Çelebi Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	2.564	2,7%
33	Kâtip Hüseyin Efendinin Mekteb-i Latife Vakfı	120	0,1%
37	Evliya Hacı Bedeli Avarız Vakfı	717	0,8%
39	Torbalı Mescidi Şerif ve Avarız Vakfı	5.120	5,4%
44	Tenbel Hac Mehmet Mahallesi Avârız Vakfı	1.803	2%
49	Hamza Fakih Mahallesi Saime Hatun Avârız Vakfı	2.063	2,2%
61	Gülfem Hatun Mahallesi Belkis Hatun Bedeli Avarız Vakfı	1.260	1,3%
64	Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı	21.255	22,6%
72	Kadiasker Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	5.978	6,4%
79	Kefeci Hacı Bedeli Avarız Vakfı	9.356	10,0%
81	Bulgurlu Mahallesi Mescidi Şerif Bedeli Avarız Vakfı	126	0,1%
	Toplam	94.014	100%

²⁴³ Çiftçi, s. 58, 59.

İncelediğimiz yılda tespit ettiğimiz 86 vakıftan 22 tanesinin avarız gideri olduğu görülmüştür. 22 vakıf içinden 20 tanesi²⁴⁴ avarız vakfı, 2 tanesi²⁴⁵ de avarız vakfi olmamasına rağmen avarız gideri olan vakıftır. Toplamda bu 22 vakıftan 94.014 akçe avarız gideri alınmıştır. Ortalama her bir vakfa 4.273 akçe avarız gideri düşmektedir.²⁴⁶ Vakıfların ödedikleri avarız miktarları genellikle vakfin büyüklüğü ile doğru orantılıdır. En az avarız gideri olan 120 akçeyi 33 numaralı “Kâtip Hüseyin Efendinin Mektebi Latife Vakfı” ödemiştir. Zaten bu vakfin adından anlaşıldığı üzere avarız vakfi olmadığı görülmektedir. En fazla avarız bedelini ise 21.255 akçe ile 64 numaralı “Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı” ödemiştir.

3.1.3. Temizlik ve Taşıma Giderleri

Osmanlı Devleti, İslam devleti olması hasebiyle bütün müesseseleri ile birlikte temizliği kendine şiar edinmiştir, demek yanlış olmayacaktır. Vakıflarda da temizlik bir hayli önem arz etmekte ve bunun için ayrı ayrı elemanlar tutularak temizlik görevi hassasiyetle yerine getirilmektedir. Taşıma ücretlerinin az miktarda olmasından dolayı temizlik ve taşıma ücreti başlığını birleştirmeyi uygun gördük. Aşağıdaki tabloda, vakıfların bir senede temizlik ve taşıma masraflarına kaç akçe ayırdığı, ortalamasının ne kadar olduğu gösterilmektedir.

Tablo 40

Vakıfların Bir Yıllık Temizlik ve Taşıma Giderleri (1212/1798)

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Miktar (Akçe)	Ortalama
Kayık Ücreti	2	24.891	12.445,5
Hamaliye ve Kayık	1	60	60
Katır ve Kayık	1	600	600
Ferraş	1	360	360
Taşıma Masrafı	1	1.830	1830
Lağım Temizliği	3	5.100	1.700
Buhur Masrafı	2	540	270
Süpürge Kandil ve Şamdan	5	2.440	488
Ferraş-ı Kenif	1	360	360
Abkeş-i Kenif	1	360	360
Tathir-i Kanadil	2	1.680	840
Toplam		38.221	

²⁴⁴ 2, 6, 8, 11, 12, 13, 14, 22, 27, 30, 32, 37, 39, 44, 49, 61, 64, 72, 79 ve 81 numaralı vakıflar avarız gideri bulunan avarız vakıflardır.

²⁴⁵ 20 ve 33 numaralı vakıflar ise, avarız vakfi olmamasına rağmen avarız gideri bulunan vakıflardır.

²⁴⁶ Bizden 28 yıl öncesini araştıran Durmuş'un tezinde, 23 vakıfta avarız gideri tespit edilmiş ve toplamda 103.882 akçe gelir elde edilmiştir. Her bir vakfa ortalama 4.516,5 akçe avarız masrafı düşmüştür.

Temizlik ve taşıma ücretlerine bir yılda toplam 38.221 akçe harcanmıştır. Bu harcamaların içinde en fazla miktar, 5.100 akçe ile lağım temizliğidir. Hem sağlık açısından oldukça önem arz etmesi hem de kötü kokunun herkesi aşırı derece rahatsız etmesi gibi sebeplerden dolayı, vakıfların lağım temizliğine en fazla bütçe ayırmış olması kuvvetle muhtemeldir.

Ferraş, vakıfların halılarını katlamak, yaymak ve temizlemekle görevli kişidir. Bir vakfın 360 akçe ferraş gideri olmuştur. Ferraş-ı kenif başlığı altında da bir vakfın 360 akçe gideri meydana gelmiştir. Ferraş-ı kenif ise tuvaletlerin temizliğinden sorumlu kişidir. Bunun yanında abkeş-i kenif adı altında bir vakfın 360 akçe gideri olmuştur. Bu görevlinin de tuvaletlere su taşıyan biri olduğu düşünülmektedir.

Tathir-i kanadil olarak iki vakfın 1.680 akçelik gideri bulunmaktadır. Aslında kandil ile ilgili birçok gideri, aydınlatma başlığında gösterdik. Tathir-i kanadili, temizlik başlığında göstermemizin sebebi, kandillerin yandığı kapların temizliği ile ilgili olmasındandır. Kandiller yandıkça, ardından is bıraktığı düşünülürse meydana gelen kararmayı temizlemek için bir masraf gerekecektir. Tathir-i kanadil bu kararmayı temizleme görevinde yapılan masrafları göstermektedir.

Bir başka temizlik masrafı, süpürge kandil ve şamdan başlığı altında yer almaktadır. 5 vakıf 2.440 akçe bu kaleme masraf yapmıştır. Kandil ve şamdan tek başına olsaydı bu giderleri, aydınlatma başlığında gösterme imkânımız olabilirdi. Fakat başındaki süpürge ayrıntısından dolayı temizlik giderleri arasında göstermeyi uygun gördük.

Buhur masrafı adı altında 2 vakfın toplam 540 akçe harcaması bulunmaktadır. Buhurun güzel koku ve tütsü ile alakalı olduğu düşünülürse, buhur masrafının da önemli gün ve gecelerde camilerde hoş koku sağlamak amacı ile yakıldığı tahmin edilebilir. Ya da cenaze merasimlerinde ölen kişi için tütsü yakarak güzel koku sağlanmış da olabilir. Muhasebe kayıtlarında bu masrafların nereye yapıldığı net bildirilmemektedir.

Temizliğin yanı sıra taşıma masrafları da şöyledir: Üsküdar vakıflarını incelediğimiz için deniz yolu ulaşımını sağlayan kayık ücretlerinin olması gayet tabiidir. 2 vakıf toplamda 24.891 akçe kayık ücreti ödemiştir. Hamaliye ve kayık ücreti adı altında bir vakfın 60 akçe harcadığı görülmektedir. Katır ve kayık ücreti olarak bir vakfın 600 akçe ödediği de tablodan anlaşılmaktadır. Bazen kayık ücreti tek başına bazen de katır ve hamaliye olarak yazılmaktadır. Bunun nedeni olarak, kayıkçının hem kayıkçılık hem de başka işler yaptığı düşünülebilir. Taşıma masrafının detayı bildirilmeden sadece taşıma masrafı olarak

yazıldığı da görülmüştür. Bir vakıf 1.830 akçe taşıma masrafını gider kaleminde göstermiştir.

3.1.4. Aydınlatma Giderleri

Para vakıflarından birçoğu cami, mescid ve mektep vakfi olmasından dolayı bu mekânların aydınlatılmasına oldukça fazla harcama yapılmıştır. Aydınlatma gider çeşitliliğinin fazla olmasından dolayı bu başlığı münhasıran ele almayı uygun gördük. Vakıfların tamamında 12 çeşit aydınlatma gideri bulunmakta ve bu giderlerin toplamı 93.543 akçeye ulaşmaktadır. En sık kullanılan aydınlatma giderleri arasında; “revkan-ı zeyt” (zeytinyağı), “revkan-ı şem” (bal mumu yağı), “şemi asel” (bal mumu), “kandil ve şamdan”, “ikad ücreti” (yakma ücreti) gibi kalemler bulunmaktadır. Aşağıdaki tabloda 1212/1798 yılında vakıfların aydınlatma giderlerine ne kadar harcama yaptıkları yer almaktadır.

Tablo 41
Vakıfların Bir Yıllık Aydınlatma Giderleri (1212/1798)

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Miktar	Ortalama Miktar
Revkan-ı Zeyt	20	50.414	2.520
Revkan Şem	13	28.376	2.182
Revkan Şem Revkan Zeyt	3	4.468	1.490
Şem-i Asel	18	42.775	2.376
Ramazaniye Şem-i Asel	1	1.710	1.710
Ücret-i İkad	3	4.900	1.633
Ramazaniye Revkan Zeyt ve Şem-i Revkan	3	3.300	1.100
Şem-i Revkan	1	2.200	2.200
Sirac	1	720	720
İkad ve kanadil	6	3.960	660
Kandil ve Şamdan	3	540	180
Avize Taşı	1	180	180
Toplam	-	143.543	-

12 çeşit aydınlatma giderleri içinde en fazla harcama yapılanı, 50.414 akçe ile revkan-ı zeyt olmuştur. 20 vakfin revkan-ı zeyt harcamasında, her bir vakfa ortalama 2.520 akçe düşmektedir. Araştırmamızı yaptığımız yıllarda, aydınlatma için kullanılan en önemli madde zeytinyağıdır. Bu yüzden revkan-ı zeytin kullanımının diğer aydınlatma kalemlerinden daha fazla çıkması gayet tabiidir.

Kullanılan diğer aydınlatma giderleri şöyledir; 18 vakıf 42.775 akçe şem-i asel yani bal mumuna, 13 vakıf revkan-ı şeme 28.376 akçe, 3 vakıf revkan şem revkan zeyte 4.468 akçe, 1 vakıf Ramazaniye şem-i asele 1.710 akçe, 3 vakıf Ramazaniye revkan zeyt ve

şem-i revkana 3.300 akçe, 1 vakıf şem-i revkana 2.200 akçe harcamıştır. Başında Ramazaniye yazan aydınlatma giderlerinin sadece ramazan aylarında kullanıldığını söyleyebiliriz. Özellikle ramazan ayında ibadet mekânlarının daha uzun süre açık kalması, aydınlatma giderlerini bu ayda arttırmaktadır. Bazı vakıflar ramazan ayına özel aydınlatma gideri için başlık açmış ve muhasebe defterine işlemiştir.

Bir vakfın 720 akçe sirac ücreti ödediği tespit edilmiştir. Siracın kelime anlamı kandilci demektir. Öyle anlaşılıyor ki geceleri cami, mektep ve mescidlerde kandilleri yakmakla görevli kişiye ödenen ücrettir. Sirac görevi yapan fakat tabloda ücret-i ikad diye gösterilen başlıkta, 3 vakıf 4.900 akçe harcama yapmıştır. Bunun yanında, 6 vakıf da ikad ve kanadil ücreti olarak 3.960 akçe ödemiştir. İkad, aydınlatmayı sağlamak için yakma işine, kanadil ise kandil kelimesinin çoğuluna denilir. Kandil ve şamdan için 3 vakfın 540 akçe harcama yaptığını da tablodan görmekteyiz. Son olarak sadece bir vakıfta gördüğümüz avize taşı ücretine 180 akçe ödenmiştir.

3.1.5. Taamiye Giderleri

Taam kelimesi Arapça'da yemek manasına gelmektedir. Yukarıda para vakıflarının sosyal hizmet yönüne genişçe yer vermiştik. Yapılan hizmetlerden biri de fakirlere, miskinlere yemek, aşure, pilav ve zerde gibi yiyeceklerin ikram edilmesidir. İncelediğimiz 86 vakıftan iki tanesi yemek pişirme üzerine kurulmuştur. Bu vakıflar; 4 numaralı "Murat Reis Mahallesinde Tabh-i Aşure Vakfı" ile 18 numaralı "Solak Sinan Mahallesi Emetullah Hatunun Aşure Pilav Zerde ve Lokma Vakfı"dır. Bu iki vakfın dışında adında yemek pişirme ile ilgili bilgi olmamasına rağmen iki vakıf daha taamiye masrafına ödenek ayırmıştır. Aşağıdaki tabloda vakıfların bir yılda taamiye masrafına ne kadar harcama yaptığını yer verilmiştir.

Tablo 42

Vakıfların Bir Yıllık Taamiye Giderleri (1212/1798)

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Masraf (Akçe)	Ortalama Miktar
Taamiye Masrafı	1	840	840
Pilav ve Zerde	2	3.840	1.920
Aşure Pişirme	1	1.800	1.800
Lokma	1	1.800	1.800
Aşure ve Lokma	1	900	900
Toplam	-	9.180	-

Yukarıdaki tabloda 4 vakfın toplam 9.180 akçe taamiye gideri olduğu gösterilmektedir. Bu vakıflardan, Murat Reis vakfında sadece aşure vakfı olduğu yazılsa da aşure ve lokma

için 900 akçe ödenek ayrılmıştır. Emetullah Hatun Vakfında ise aşure pişirmeye 1.800, lokma ücretine 1.800, pilav ve zerde için 1800 akçe harcanmıştır.

54 numaralı “Çenkar Karyesi Süleyman Ağa Mektebi Latif ve Cihat Saire Vakfının” adında pişirme ile ilgili malumat bulunmasa da pilav ve zerdeye 2.040 akçe harcamıştır. Yine isminde yemek pişirme ile ilgili bilgi bulunmamasına rağmen taamiye masrafı yapan bir başka vakıf ise 53 numaralı “Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahibu'l-Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfı”dır. Mezkûr vakıfta hangi pişirimi yaptığı belli olmayan 840 akçelik taamiye masrafı bulunmaktadır.

3.1.6. Muhasebe Giderleri ve Harçlar

Vakıfların gider kalemlerinde önemli bir yer tutan muhasebe giderleri ve harçlara yıllık 67.920 akçe ödenmiştir. 16 farklı çeşidini göreceğimiz muhasebe giderleri ve harçlara en az 21 akçe en fazla 20.330 akçe harcanmıştır. En sık kullanılan muhasebe giderleri ve harç kalemleri; muhasebe harcı, kalemiye kâtip, tahsiliye, ihzariye ve kaydiye masraflarıdır. Aşağıdaki tabloda vakıfların 1212/1798 yılındaki muhasebe ve harç giderleri gösterilmektedir.

Tablo 43

Vakıfların Bir Yıllık Muhasebe ve Harç Giderleri (1212/1798)

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Masraf (Akçe)	Ortalama Miktar
Muhasebe Harcı	74	14.272	193
Kalemiye ve İhzariye	2	110	55
Kalemiye Kâtip	55	6.013	109
Kalemiye Defteri, İhzariye ve Kaydiye	1	330	330
Kalemiye İhzariye ve Kaydiye	16	1.777	111
Kalemiye Defter	1	240	240
Kaydiye Defter	1	60	60
İhzariye ve Kaydiye	55	2.917	53
İhzariye	2	180	90
Tahsiliye Masrafı	10	30.330	3.033
Kalemiye Kaydiye	1	21	21
Kalemiye	1	30	30
Hüccet Harcı	1	360	360
İstiğlal Harcı	1	1.200	1.200
İlam Harcı	1	9.480	9.480
Resm-i Adi	1	600	600
Toplam	-	67.920	-

En fazla giderin 30.330 akçe tahsiliye masrafına ayrıldığı görülmektedir. Bu masraf türünde 10 vakıf ortalama 3.033 akçe ödeme yapmıştır. Vakıflara borcu olanların dava edilmesi ve bunun için harcanan resmi giderler gibi ücretlerin ödendiği bölümdür. Ödenen akçe açısından bakıldığında en fazla gider tahsiliye masraflarıdır. Fakat vakıf sayısı açısından bakıldığında, hemen hemen bütün vakıfların ödediği gider kalemi ise muhasebe harcıdır.

Muhasebe harcı ödeyen vakıf sayısı 74'tür. 86 vakıf içinde en çok ortak ödenen gider kalemi muhasebe harcıdır. 74 vakıf toplam 14.272 akçe muhasebe harcı ödemiş ve her birine ortalama 193 akçe denk gelmiştir. Vakıfların ödedikleri muhasebe harcının standart bir miktarı yoktur. Genellikle vakfin büyüklüğüne göre artış gösteren muhasebe harcı, birçok vakıf için 120 akçedir. 11 numaralı "Debbağlar Mahallesi Bedeli Avarız Vakfının" asli malı 240 kuruş, ödediği muhasebe ücreti 40 akçedir. 53 numaralı "Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Mühimmatı İçin Sahibu'l-Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatun Vakfının" asli malı 3.664 kuruş, ödediği muhasebe miktarı ise 1.200 akçedir. Genellikle asli mal ile ödenen muhasebe harcı arasında doğru orantı bulunmaktadır.

55 vakfin ödediği muhasebe gideri olan kalemiye kâtip için 6.013 akçe harcanmıştır. Ortalama her bir vakfa 109 akçe ücret düşmektedir. Kalemiye kâtip, muhasebesi tutulan vakıfların, Osmanlı Devletince kayıt altına alınırken ödenmesi gereken resmi bedeli ifade etmektedir. Bu ücret de vakıfların büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir. Yine bu ödeme tarzına benzeyen muhasebe ücretlerinden bir tanesi de kalemiye defterdir. 1 vakfin 240 akçe kalemiye defter ücreti ödediği tablodan anlaşılmaktadır.

En fazla ödeme yapılan bir başka muhasebe gideri ise, ihzariye ve kaydiyedir. 55 vakıf toplamda 2.917 akçe, ortalama 53 akçe ihzariye ve kaydiye ödemesi yapmıştır. İhzariye, "mahkemeye zorla getirilen kimsenin ödediği mahkeme masraflarıdır."²⁴⁷ Para vakıflarına borçlarını ödemeyip, suiistimal eden kişilerin mahkemeye getirilmesi için belli bir ücret gerekirken ve bu ücrette borçlu olan kişiden tahsil edilmektedir. İki vakfin sadece ihzariye gideri için 180 akçe ödeme yaptığı da tablodan anlaşılmaktadır. Kaydiye ise muhasebe defterlerinin yazım ve kayıt ücretini ifade etmektedir. Kaydiye defter adı altında da 1 vakfin 60 akçelik muhasebe gideri olduğunu tabloda görmekteyiz.

---

²⁴⁷ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 240.

Kalemiye ihzariye ve kaydiye ücretlerinin üçünün birlikte alındığı 16 vakıf vardır. 16 vakıf toplam 1.777 akçe, ortalama 111 akçe kalemiye ihzariye ve kaydiye ücreti ödemiştir. Kalemiye kaydiye ücretini birlikte ödeyen bir vakıf vardır. 21 akçe ile en az muhasebe ödemesi kalemiye kaydiye sınıfına aittir.

Muhasebe masrafları ile birlikte anlatacağımız başka bir gider sınıfı da harçlardır. Harç masrafları, “resmi muameleler karşılığında hazine için alınan paradır.”²⁴⁸ Tabloda her biri bir kez kullanılmış, hüccet harcı, istiğlâl harcı, ilam harcı, yer almaktadır. Hüccet harcı, mahkemede hüccet düzenlemek için ödenen harçtır. Bunun için bir vakıf 360 akçe ödeme yapmıştır. İstiğlâl harcı ise yapılan istiğlâl akdine verilen ödemeyi ifade etmektedir ki buna da 1.200 akçe harcanmıştır. İlam harcı, hâkim huzurunda devam eden mahkemeyi, delilleri, iddia ve cevaplarıyla yazılması, icra kurumlarına teslim etmek üzere varaklara not edilmesi için ödenen bedeldir. İlam harcı için bir vakıf 9.480 akçe ödeme yapmıştır.

3.1.7. Battaliye ve Zayiat

Battaliye, işi bitmiş, hükümsüz gibi anlamlara gelmektedir. İnsanların finansman ihtiyacı karşılamak için borç veren vakıflar, istedikleri teminatlardan dolayı verdikleri borçları çoğunlukla geri alabilmektedir. Vakıfların aldanan taraf olmasının önünü kapatan kaideye riayet edildiği için vakıfların zarar etmesi, kandırılması oldukça az rastlanılan durumdur. Battaliye ve zayiat başlığında, para vakıflarının verdikleri borçları alamaması, ya da anaparayı alıp kârını elde edememesi gibi durumlar ele alınacaktır. Tahsil edilemeyen murabahalar ve borçlar genellikle muhasebe defterlerine “battaliye” adı altında işlenmektedir. Aşağıda yer alan tabloda, 1212/1798 yılında vakıfların zarar ettiği başlıklar tek tek yazılmış ve her birinin tutarı bildirilmiştir.

---

²⁴⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 180.

Tablo 44**Vakıfların Bir Yıllık Battaliye ve Zayıat Giderleri (1212/1798)**

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Masraf (Akçe)	Ortalama Miktar
Ziyan Olan Murabaha	2	8.512	4.256
Battaliye	1	3.312	3.312
Tahsil Edilemeyen Murabaha	5	42.111	8.422
Kâru Noksan Murabaha	1	33	33
Kâru Bâki	1	2	2
Battaliye ve Kâru Noksan Murabaha	25	63.226	2.529
Tahsil Edilemeyen İcârât ve Mukâtaat	2	2.360	1.180
Tahsil Edilemeyen Para	5	35.487	7.097
Tahsil Edilemeyen İcâre	2	3.240	1.620
Deyn-i Vakıf	3	305.606	101.868
Ödenmeyen Mütevellî ve Cabi Ücretleri	2	3.133	1.566
Menzil Mahlûlü	1	520	520
Toplam	-	467.542	-

Her hangi bir sebepten dolayı vakıflar alacağı murabahayı tahsil edemediğinde, elde edeceği kâr eksik kalacağı için zarar etmiş sayılacaktır. Bu zarar da gider kaleminde battaliye ve zayıat başlığında gösterilmiştir. Battaliye ve zayıatın toplam miktarı 467.552 akçedir. Bu gider miktarı, mesârif başlığında yer alan diğer bütün giderlerin toplamından fazladır. Battaliye ve zayıatın bu kadar yüksek çıkmasındaki sebep, 73 numaralı “Merhum Hâce Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfının” vâkıfa olan borcundan dolayıdır. Mezkûr vakfın gider kaleminde, “vâkıf Mumi ileyhın alacağı 300.268 akçe” yazmaktadır. Araştırmamıza konu olan ilk yılda (1212/1798) gerçekleşen bu giderin mahiyetini tam anlamıyla kavramak için bir önceki yıla bakmak gerekecektir. Araştırma yılımızın dışında kalan 1211/1797 yılında, muhtemelen vakıf yeni mülkler satın almış ve bunun bedelini de vâkıf ödemiştir. Bu aşırı borçlanma diğer hiçbir yıllarda karşımıza çıkmamıştır. 300.268 akçelik borcu tabloda deyn-i vakıf başlığında gösterdik. Bu borcun dışında bir vakıf 5.067 akçe, başka bir vakıf da 271 akçe borç yapmıştır. Üç vakıf toplamda 305.606 akçe borçlanmıştır.

En sık karşılaşılan başlık ise battaliye ve kâru noksan murabahadır. 25 vakfın 63.226 akçe bu başlıkta gideri olmuştur. Ortalama her bir vakfa, 2.529 akçe battaliye ve kâru noksan murabahadan zarar düşmektedir. Bunun yanında, 2 vakıf ziyan olan murabahadan 8.512 akçe, 1 vakıf battaliyeden 3.312 akçe, 5 vakıf tahsil edilemeyen murabahadan 42.111

akçe, 1 vakıf kârı noksan murabahadan 33 akçe zarar etmiştir. Sayılan bu başlıkların hepsinde, vakıf borç verirken alacağı fazlalığı tahsil edememiş ve zarar etmiştir. Kârını elde edemeyen vakıflarda tabii olarak gidere yansıyan zarar meydana gelmiştir.

5 vakfın tahsil edilemeyen paradan 35.487 akçe zarar ettiğini de tablodan görmekteyiz. Bu paranın murabaha olup olmadığını kayıtlara bakarak anlamak mümkün değildir. Ayrıntıya girilmemiş ve sadece kayıp para adında bir gider gösterilmiştir. Tahsil edilemeyen icâreden iki vakıf 3.240 akçe, tahsil edilemeyen icaraat ve mukataadan 2 vakıf 2.360 akçe zarar etmiştir. Dört vakıf kiraya verdikleri mülklerin kira bedelini elde edemediklerinden gider kaleminde bunları göstermiştir.

Tabloya baktığımızda, iki vakfın gider kaleminde daha önce ödenmeyen müteveli ve cabi ücretlerinin ödendiğini görmekteyiz. 2 vakıf 3.133 akçe, geçen yıllardan kalan müteveli ve cabi ücretini ödemiştir. Son olarak bir vakıf menzil mahlûlü adı altında 520 akçe zarara uğramıştır.

3.1.8. Mukataa Giderleri

Üzerine mülk veya bina yapılmış ya da ağaç dikilmiş arsaların rakabesi için her sene verilen kiraya icâre-i zemin denilir. Vakıfların gider kaleminde mukataanın yer alması, devletin arsalarını mukataa karşılığı kiralama suretiyle ortaya çıkan giderleri ifade etmektedir. İncelediğimiz 1212/1798 yılında 7 çeşit mukataa gideri tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda vakıfların bir yıllık mukataa giderlerine yer verilmektedir.

Tablo 45

Vakıfların Bir Yıllık Mukataa Giderleri (1212/1798)

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Masraf (Akçe)	Ortalama Miktar
Hoca Evinin Mukataası	2	2.400	1.200
Mukataa-i Zemin	3	2.302	767
Mukataa-i Bağ	1	240	240
Mukataa-i Kadime	1	180	180
Mukataa-i Kariz	3	655	218
Mukataa-i Mahzen	1	360	360
Mukataa	3	650	217
Toplam	-	6.787	-

Vakıfların 7 çeşit mukataadan 6.787 akçe gideri meydana gelmiştir. En fazla mukataa gideri 2 vakfın kullandığı 2.400 akçelik hoca evinin mukataasıdır. Mülkiyeti kendine ait

olmayan arsanın üzerine ev yaptıran vakıflar, arsanın rakabesine sahip olana kira bedeli ödemektedir. Ayrıca 3 vakfın mukataa-i zemin adında 2.302 akçelik gideri olmuştur. Bu mukataa gideri de yine mülkiyeti devlete ait olan bir zemin için ödenen kira bedelini ifade etmektedir. 1 vakıf mukataa-i bağı 240 akçe, bir vakıf mukataa-i mahzene 360 akçe, bir vakıf da mukataa-i kadimeye 180 akçe harcamıştır.

3 vakıf mukataa-i karize 655 akçe harcama yapmıştır. Kariz, pis suların aktığı kanallar, lağımın geçtiği yerleri ifade etmektedir. Vakıflar bu ihtiyaçları karşılamak için kullandıkları arazilerinin kirasını ödemişlerdir. Son olarak 3 vakfın mukataa başlığı altında 650 akçe gideri olmuştur. Hangi çeşit mukataa olduğu kaynaklarda yer almadığı için sadece mukataa başlığında bu üç vakfın harcamasına yer verdik.

3.1.9 Diğer Gider Kalemleri

Masrafların anlatıldığı bölümü 8 başlık altında tablolar vererek açıkladık. Fakat bazı gider kalemlerini 8 başlık içinde bir yere koymak mümkün olmayınca diğer giderler başlığı açarak burada göstermeyi uygun gördük. Diğer gider kalemleri toplam 9 başlıktan meydana gelmektedir. Aşağıdaki tabloda bir yıllık diğer gider kalemleri gösterilmektedir.

Tablo 46

Vakıfların Bir Yıllık Diğer Gider Kalemleri (1212/1798)

Masraf Türü	Vakıf Sayısı	Toplam Masraf (Akçe)	Ortalama Miktar
Mesârif-i Müteferrika	12	27.040	2.253
Hünkâr Odası	1	1.440	1.440
Mahalli Belli Olmayan İcarat Masrafı	1	900	900
Tuğralı Dolap	1	1.200	1.200
Vakıf İçin İştira	3	24.520	8.173
Kira Ücreti	2	3.120	1.560
Kâtip Vakfın Masrafı	2	2.100	1.050
Hasır	4	1.500	375
Ecza Sandığı	1	180	180
Toplam	-	62.000	-

9 farklı başlıktan oluşan “diğer gider kalemlerine” toplam 62.000 akçe harcanmıştır. Diğer gider kalemlerinde en fazla tutar mesârif-i müteferrika sınıfına aittir. 12 vakıf toplam 27.040 akçe mesârif-i müteferrikaya harcama yapmıştır. Her bir vakfa ortalama 2.253 akçe düşmektedir. Mesârif-i müteferrikanın anlamı küçük giderler demektir.

Anlaşılan o ki; bazı vakıflar küçük harcamalarının detayını vermek yerine bu ismi kullanarak gider kalemine işlemiştir.

Vakıfların yeni mülk satın almak için yaptıkları harcamalar, gider kaleminde “vakıf için iştirâ” adı altında yer almaktadır. 3 vakıf 24.520 akçe harcayarak vakıf için iştirâ yapmıştır. Fakat hangi mülkün satın alındığı bilgisi kayıtlarda yer almamaktadır. Vakıfların ödediği kira bedelleri de diğer gider kalemlerinde gösterilmiştir. 2 vakıf toplamda 3.120 akçe kira bedeli ödemiştir. 4 vakıf hasır masrafı için 1.500 akçe harcama yapmıştır. 1 vakıf hünkâr odasına 1.440 akçe, 2 vakıf kâtip vakfin masrafına 2.100 akçe, 1 vakıf mahalli belli olmayan icârât masrafına 1.440 akçe, 1 vakıf tuğralı dolaba 1.200 akçe, 1 vakıf ecza sandığına 180 akçe harcama yapmıştır.

3.2. Vezâif Giderleri Bölümü

Muhasebe kayıtlarında vakıfların gider bölümlerinin iki kısımdan oluştuğunu söylemiştik. Yukarıda masrafların anlatıldığı giderlerin birinci kısmı olan “mesârif” bölümüne genişçe yer verdik. İkinci kısım ise, vakıf görevlilerin yer aldığı “vezâif” bölümüdür. Vezâif kelimesi vazifenin çoğuludur ve vazifeler, görevler anlamına gelmektedir. Vakfın kuruluş amacına ve büyüklüğüne göre vakıf görevlileri değişiklik göstermektedir.

Asl-i malı fazla olan, gelirleri ve giderleri çok olan vakıfların idari kadrosunda da sayıca fazla görevli olmak zorundadır. Ancak asl-i malı az olan küçük vakıflarda, bir mütevellî bütün işleri yaptığı için çalışan sayısı da az olacaktır. Vakıf kıraat vakfî ise, kariler, cüzhanlar fazlaca görev alacaktır. Mektep vakfî ise, mektep hocası, müderris ve ders-i âmm gibi görevli ücretleri olacaktır. Yani vezâif bölümündeki giderler, vakıftan vakfa değişiklik arz etmektedir. Aslında birçok vakıf kurucusu, kendi yaşadığı mahalledeki dini mekânlarda görev yapan kişilerin ücretlerini ödemek, ihtiyaçlarını karşılamak için vakıf kurdukları görülmektedir. Vezâif bölümündeki imam, müezzin, vaiz, hatip ve müderris gibi görevliler de bu tezi destekler niteliktedir.²⁴⁹

Aşağıda yer alan tabloda da görüleceği üzere vezâif bölümünde yer alan görevlileri beş başlık altında ele alacağız. Bu başlıklar şu şekildedir: Birinci bölümde vakıfta görev alan

---

²⁴⁹ Çiftçi, s. 62, 63.

idari kadro, ikinci bölümde eğitim görevlileri, üçüncü bölümde cami görevlileri, dördüncü bölümde kıraat görevlileri ve beşinci bölümde diğer görevlilere yer verilecektir.

Tablo 47
Vezâif Ücretleri (1212/1798)

Vezâif Ücretleri		
Vazife Türü	Toplam Gider (Akçe)	Oran
İdari Kadro	224.776	38,9%
Eğitim Görevlileri	88.410	15,3%
Cami Görevlileri	165.861	28,7%
Kıraat Görevlileri	87.371	15,1%
Diğer Görevliler	11.582	2%
Toplam	578.000	100%

Vakıflarda görev alan vazifelilere toplam 578.000 akçe ödeme yapılmıştır. En fazla harcama 224.776 akçe ile vakıfların idari kadrosunda meydana gelmiştir. İkinci olarak en fazla harcama 165.861 akçe ile cami görevlilerine yapılmıştır. 88.410 akçe eğitim görevlilerine, 87.371 akçe kıraat görevlilerine harcanmıştır. Yaptığı görev itibari ile ilk dört başlık içine koyamadığımız “diğer görevlilere” 11.582 akçe ödenmiştir. Şimdi aşağıda bu alt başlıkları tek tek ele alacağız.

3.2.1. Vakıfların İdari Kadrosunda Görev Yapanlar

Beş başlıkta ele alınacak vezâif bölümünün ilki vakıfların idari kadrosunda görev yapanlardır. Bu görevliler, müteveli, cabi, kâtip, nazır, kaimmakam ve çukadardır. Bunlara ek olarak birden fazla görev alan ikinci görevliler de bulunmaktadır. Vezâif bölümündeki en fazla ücrete sahip olan görevli grubu idari kadrodur. Vakfın işleyişi, muhasebe kaydı, gelir-gider dengesi, kimlere borç verildiğinin takibi gibi bütün sorumluluk bu bölümde yer alan görevlilere aittir. Aşağıdaki tabloda 1212/1798 yılında vakıflarda görev alan idari kadronun bir yıllık ücretleri yer almaktadır.

Tablo 48
İdari Kadro ve Aldıkları Ücretler (1212/1798)

Görevli	Vakıf Sayısı	Toplam Miktar (Akçe)	Ortalama Miktar	Oran
Mütevelli	73	133.270	1.825	59,3%
Cabi	46	44.083	958	19,6%
Kâtip	37	30.222	817	13,4%
Nazır	15	7.051	470	3,1%
Kâtip+Cabi	3	2.780	926	1,2%
2 Cabi	5	4.720	944	2,1%
Kaimmakam	1	2.400	2.400	1,1%
Çukadar	1	240	240	0,1%
Toplam	-	224.776	-	100%

3.2.1.1. Mütevelli

“Mütevelli, şurutu vakfiye mucibince umûr ve mesâlih-i vakfi idare ve rü’yet etmek için olan kimsedir.”²⁵⁰ Ömer Hilmi Efendi’nin mütevelli tanımını daha sarıh bir şekilde ifade etmek gerekirse; mütevelli, vakıf işlerini vakfiyelerdeki şartlara göre idare eden ve vakfın zarar görmemesi için işleri takip edip gözeten kişiye denir.

Mütevelli olacak kişide aranan şartlar, mütevellinin tayini veya azli, mütevellinin üzerine düşen vazifeler gibi konularda vâkıfın mutlak yetkiye sahip olduğunu söylemek mümkündür. Mütevelli olacak kişinin, akıllı, ergenlik çağına gelmiş, vakıf işlerini bilecek kabiliyette olması gerekir, erkek veya kadın olması ve hatta Hanefilere göre Müslüman olması dahi şart değildir. Önemli olan, mütevellinin vakıf işlerini yürütmekte ehil olmasıdır. Vâkıfın tayin ettiği kişi, mütevelli olma konusunda yetersizse, kadı devreye girerek mütevelliyi azledebilir. Bir vakfi birden fazla mütevelli yönetebileceği gibi bir mütevelli birden fazla vakıfta mütevelli de olabilir.²⁵¹ Fakat aynı vakıf için hem mütevelli

²⁵⁰ Ömer Hilmi Efendi, s. 4.

²⁵¹ Üsküdar Mahkemesi 541, 84a-2, “Kâtip Hüseyin Efendinin Mekteb-i Latife Vakfında” üç mütevelli ücreti yer almaktadır. Mütevellinin biri 2160 akçe diğer ikisi 360’şar akçe ücret almışlardır.

hem de nazırlık görevi aynı kişiye verilemez. Zira bir kişi hem denetleyen hem de denetlenen olamaz.²⁵²

İdari kadronun yer aldığı tabloya baktığımızda 8 çeşit görevlinin ücret aldığını ve toplamının 224.776 akçe olduğunu görmekteyiz. 73 vakıfta mütevellilerin aldıkları ücret 133.270 akçedir. Her bir müteveli başına toplam 1.825 akçe yıllık ücret düşmektedir. Müteveli ücretleri, idari kadronun tamamının yer aldığı tabloda %59,3'lük bir paya sahiptir. Mütevellilerin, bütün idari görevlilerin yarısından daha fazla ücret aldığı tespit edilmiştir. Araştırmamıza konu olan vakıf sayısı 86'dır. 86 vakıftan 71 tane müteveli ücreti ödeyen, 15 tane²⁵³ de müteveli ücreti ödemeyen vakıf çıkmıştır. Tabloda, müteveli ücreti ödeyen 73 vakfın görünmesinin sebebi, 33 numaralı vakfın 3 tane müteveli ücreti ödemesinden kaynaklanmaktadır. Bunun açıklaması aşağıda yer almaktadır.

İncelediğimiz vakıflardan biri hariç tamamında her vakıf için bir tane müteveli görevlendirildiğini tespit ettik. Fakat 33 numaralı "Kâtip Hüseyin Efendinin Mekteb-i Latife Vakfında" bir normal müteveli ücretinin yanında iki tane de "müsebbih meşrut müteveli" ücreti yer almaktadır. Müsebbih, Allah'ı tespih eden anlamına gelen bir kelimedir. Vakfın mütevellisine Allah'ı tespih etmesi şart koşulmuş da olabilir. Sadece 33 numaralı vakıfta bu isimde bir görevli yer almaktadır.

3.2.1.2. Cabi

Cabi, "cizye ve haraç ile vakıf gelirlerini toplayan memur, tahsildar" anlamına gelmektedir.²⁵⁴ Daha önce de bahsi geçtiği gibi, küçük vakıflarda bütün idari işleri sadece müteveli yaparken, büyük vakıflarda müteveli, cabi, nazır, kâtip gibi görevli çeşitliliği artmaktadır. Cabilerin yaptıkları işe cibayet ismi verilmektedir. Cabinin ataması ve azli o bölgedeki kadının eliyle yürütülür aynı zamanda merkezi idareden de berat verilirdi.

---

²⁵² Nazif Öztürk, "Müteveli", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, c. 32. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 217-219.

²⁵³ Müteveli ücreti ödemeyen vakıfların numarası: 2, 4, 15, 30, 34, 37, 61, 63, 67, 68, 69, 70, 71, 72 ve 82.

²⁵⁴ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 65.

Padişah ve saray ahalisinden birine ait olan büyük vakıflarda birden fazla cabi bulunmakta hatta sayıları 25'e kadar çıkmaktadır.²⁵⁵

Cabilerin en önemli vazifesi vakfa ait gelirlerin toplanmasıdır. Bunun yanında cabiler, küçük çaplı harcamalar ya da borç vermeler için mütevellî gibi yetkili oldukları bilinmektedir. Ayrıca cabiler, mütevellîlerin azledilmesi, bir yere gitmesi gibi olağanüstü durumlarda geçici olarak kaimmakam mütevellî sıfatıyla vekâleten tevliyet vazifesi de yapabilmektedirler.²⁵⁶

İdari görevlileri tablosuna baktığımızda 46 vakfın 44.083 akçe cabi ücreti ödediğini görmekteyiz. Her cabi için 958 akçe ortalama yıllık ücret düşmekte ve toplam ücretlere oranı %19,6 çıkmaktadır. Mütevellîden sonra en fazla ücret cabilere ödenmiştir. Büyük vakıflarda birden fazla cabi çalıştığını yukarıda söylemiştik. 5 vakıfta 2 cabi görevlisi bulunmaktadır. 2. cabilerin ücreti 4.720 akçe ortalaması 944 akçedir. Birinci cabi ile ikinci cabilerin ortalama ücretleri hemen hemen aynı çıkmıştır.

2. cabi ücreti ödeyen vakıflar ve ödedikleri ücretler şu şekildedir: 5 numaralı vakıf 760 akçe, 9 numaralı vakıf 1440 akçe, 18 numaralı vakıf 360 akçe, 21 numaralı vakıf 1440 akçe ve 23 numaralı vakıf 720 akçe ödemiştir. Beş vakfın asl-i mallarına ve toplam gelirlerine baktığımızda diğer vakıflara nispeten büyük diyebileceğimiz vakıflardır. 2. cabiye sahip olan vakıfların toplam gelirleri şöyledir: 5 numaralı vakfın 48.837 akçe, 9 numaralı vakfın 33.710 akçe, 18 numaralı vakfın 17.622 akçe, 21 numaralı vakfın 30.049 akçe, 23 numaralı vakfın 14.580 akçedir. Fakat bu vakıflara bakarak incelediğimiz 86 vakıf içinde en büyük olan beş vakıftır demek yanlış olacaktır. Çünkü bu vakıflardan daha büyük olan vakıfların bazıları tek cabi ile işlerini yürütmüştür. Mesela 64 numaralı "Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı" 190.008 akçe toplam gelire sahip olmasına rağmen bir cabi görevlendirmiştir. Fakat o cabiye de 1.880 akçe ücret vermiştir. Cabi ücretinin 958 akçe çıktığını hesaba katarsak, tek cabiye iki cabi ücreti ödendiği ortaya çıkacaktır.

---

²⁵⁵ Mehmet İpşirli, "Cabi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, s. 529.

²⁵⁶ Çiftçi, s. 73.

3.2.1.3. Kâtip

Vakıflarda, her türlü yazışmaları yapmak ve kayıtları tutmakla vazifeli olan görevliye kâtip denilmektedir.²⁵⁷ Sermayesi küçük olan vakıflarda kâtiplik vazifesini de mütevellî üstlenmektedir. Fakat sermayesi büyük olan vakıflarda, idari işlerin her birini ayrı ayrı görevliler yürütmektedir. İncelediğimiz yıllarda kitabet ücreti ödeyen 37 vakıf tespit edilmiştir. 37 vakıf toplam 30.222 akçe kâtip ücreti ödemiş, her birine ortalama 817 akçe düşmüştür. Mütevellî ve cabiden sonra en fazla ortalama ücrete sahip olan görevli kâtiptir. Kâtipler, toplam idari görevliler içinde %13,4 oranında bir paya sahiptir.

37 vakıf sadece kâtip ücreti ödemiş, 46 vakıf da sadece cabi ücreti ödemiştir. Bunların yanında 3 vakıf ise kâtiplik ve cabilik görevlerini bir kişiye yaptırmıştır. Tabloda kâtip+cabi diye gösterdiğimiz grupta 3 vakıf toplam 2.780 akçe ücret ödemiştir. Her birinin ortalaması 926 akçe gelmektedir. Kâtip+cabi ücreti ödeyen vakıflar ve ödedikleri ücretler şöyledir: 47 numaralı vakıf 620 akçe, 56 numaralı vakıf 1.080 akçe, 57 numaralı vakıf 1.080 akçe ücret ödemiştir. Üç vakıf iki vazifeyi bir kişiye yaptırmıştır. Üç vakfın toplam gelirlerine baktığımızda 10.000 ile 39.000 akçe arasında olduğu görülmüştür. Diğer vakıflara nispeten daha küçük vakıflardır demek mümkündür.

3.2.1.4. Nazır

Nazır, “bir akardan yahut bir grup insandan sorumlu olan, onlara bakmak ve işlerini yürütmek üzere görevlendirilmiş kişi” olarak tanımlanmaktadır.²⁵⁸ Nazırın kelime anlamı bakmak demek olduğu için bu tanım, kelimenin sözlük anlamına göre yapılmıştır. Bu manasının yanında nazır, divanlar ve vakıfları yöneten kişileri denetleyen makam anlamında da kullanılmaktadır.²⁵⁹

Vakıflarda bir kişinin birden fazla görev üstlendiğini yukarıdaki örneklerde görmüş olduk. Bir kişinin birden fazla görev almasının önünde hukuken bir engel bulunmamaktadır. Fakat nazır olan kişinin, vakfın yönetim ve maliye işlerini yürütmesi engellenmiştir. Çünkü nazır, vakfın işleyişinin vakfiyeye uygunluğunu, gelirlerin nerelere

---

²⁵⁷ Çiftçi, s. 72.

²⁵⁸ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 448.

²⁵⁹ Mehmet Genç, “Nazır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. 32, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, s. 449.

sarf edildiğini denetlemekle görevlidir. Nazırın kendi kendini denetlemesi söz konusu olamayacağı için nazırın diğer idari görevleri yapması uygun görülmemiştir.²⁶⁰

Nazır, vakfın işleyişinde bir ihmal veya suiistimal gördüğünde gerekli müdahaleyi yapar ve konuyu kadılık makamına bildirir. Zaten vakıflar için nazır tayin edilse de edilmese de kadının bütün vakıflar üzerinde genel denetim yani nazırlık yetkisi bulunmaktadır. Kadı, muhasebelerinde herhangi bir sorun olmayan vakıfların beraatine hükmeder ve vakıf görevlilerini bir nebze aklamış olur. Bazı durumlarda kadının yetkisini aşan olaylar yaşandığında bizzat padişah'tan emr-i şerif istenir.²⁶¹

İdari görevlilerin yer aldığı tabloda nazır için 15 vakfın 7.051 akçe ücret ödediği tespit edilmiştir. Ortalama her bir nazıra 470 akçe ücret düşmektedir. Toplam ücrete oranı ise %3,1 gibi oldukça düşük bir oran çıkmaktadır.

3.2.1.5. Kaimmakam

Kaimmakam, “bazı hususlarda müteveli yerine kaim olan, mütevelliyeye ait işleri görmek üzere hâkim tarafından görevlendirilen kimsedir.”²⁶² Mütevellinin olağanüstü bir halde vakıf işlerini bırakması durumunda, vakıf işlerinin aksamaması için kadı tarafından kaimmakam-ı müteveli adında bir görevli atanır. Bu görevli sabık mütevellinin yetkilerine haiz biri olduğu için mütevellinin yaptığı her işlemi yapmaya muktedirdir. Kadının kaimmakam-ı müteveli olarak birini ataması için mevcut mütevellinin aniden ölmesi ya da vazifesini yaparken suiistimale düşmesi gibi fevkalade bir şey olması gerekmektedir.

İncelediğimiz yıllarda sadece bir vakfın kaimmakam olarak bir görevliye ücret ödediği tespit edilmiştir. 58 numaralı “Kutbu'l-Arifin Şeyh Seyyid Ali Efendinin Kaimmakam Olan Hac Mehmet Tahir Efendi Vakfında” kaimmakam olarak bir kişiye 2.400 akçe ücret ödenmiştir. Vakfın adında da kaimmakam ifadesinin yer alması dikkat çekicidir.

---

²⁶⁰ Durmuş'un “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1184-88/1770-74)” adlı tezinde sayfa 157’de müteveli olan kişinin aynı zamanda nazırlık yaptığı da tespit edilmiştir. Bu durum vakfın işleyişine ters bir durum da olsa meydana gelmiştir.

²⁶¹ Özcan, *Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği*, s. 315-316.

²⁶² Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 286.

3.2.1.6. Çukadar

İncelediğimiz beş yıl boyunca çukadar adı altında bir vakfın ücret ödediği görülmüştür. 64 numaralı “Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfı” 1212/1798 ve 1214/1800 yıllarında iki kez 240 akçeden çukadar ücreti ödemiştir. İdari görevlilerin yer aldığı tablo sadece 1212/1798 yılını kapsadığı için sadece 240 akçelik çukadar ücretinin birine yer verilmiştir.

3.2.2. Eğitim Görevlileri

Osmanlı Devleti bir İslam devleti olması hasebiyle, ilme değer vermesi ve ilim için harcamalar yapması gayet tabii bir durumdur. Eğitim hizmetini icra etmek için kurulan yüzlerce vakıf vardır. Para vakıflarında da mektep vakıfları bu hizmeti ifa etmek adına kurulmuşlardır. Bir yıl boyunca tespit edebildiğimiz 8 çeşit eğitim görevlisi bulunmaktadır. Bunlar; mektep hocası, halife mektep, şeyh efendi, meşihat, meşihat ve hitabet, dersi âmm, müderris ve vazife-i dersiyedir. Aşağıda yer alan tabloda, 8 sınıf eğitim görevlilerinin kaç vakıf tarafından kullanıldığı ve ne kadar ücret aldığı gösterilmektedir.

Tablo 49

Eğitim Görevlileri ve Aldıkları Ücretler (1212/1798)

Görevli	Vakıf Sayısı	Toplam Miktar (Akçe)	Ortalama	Oran
Mektep Hocası	11	21.600	1.963	24,5%
Halife Mektep	8	9.000	1.125	10,2%
Şeyh Efendi	4	27.160	6.790	30,8%
Meşihat	1	1.800	1.800	2%
Meşihat+Hitabet	1	6.840	6.840	7,8%
Ders-i Âmm	2	5.090	2.545	5,8%
Müderris	1	10.800	10.800	12,3%
Vazife-i Dersiye	2	6.120	3.060	6,9%
Toplam	-	88.140	-	100%

Eğitim görevlileri tablosunda 8 farklı görevli yer almaktadır. Bizim tespit edebildiğimiz, muhasebe kayıtlarında yer alan eğitim görevlileri 8 sınıftır. Kayıtlarda yer almayan ya da bizim araştırmamıza konu olan beş yılın dışındaki yıllarda daha farklı eğitim sınıfları bulunabilir. Vakıflarda yer alan eğitim görevlilerin bunlarla sınırlı olmadığını söylemek isabetli olacaktır. Toplam 30 eğitim görevlisine 88.140 akçe ücret ödenmiştir. Her bir görevliye ortalama 3 bin akçe ücret düşmektedir.

Mektep hocası için 11 vakıf 21.600 akçe ücret ödemiştir. Her bir mektep hocasına ortalama 1.963 akçe ücret düşmektedir. Toplam eğitim görevlilerinin içinde mektep hocasının oranı ise %24,5'tir. Sayıca en fazla kullanılan eğitim görevlisi mektep hocasıdır.

Halife mektep adındaki eğitim görevlisine 8 vakıf 9.000 akçe ücret ödemiştir. Halife mekteplerin her birine ortalama 1.125 akçe ücret düşmektedir. Toplam eğitim görevlileri içinde ise %10,2'lik bir paya sahiptir.

Şeyh efendi sınıfında 4 vakıf 27.160 akçe ücret ödemiştir. Şeyh efendiler mektepler için üst düzey hocalardır. Her mektep vakfında yer almayıp daha büyük vakıflarda eğitim vermektedirler. Her bir şeyh efendiye ortalama 6.790 akçe ücret düşmekte olup bu rakam en fazla ücret alan eğitim görevlisi anlamına gelmektedir. Eğitim görevlileri içinde %30,8 ile en fazla orana sahip olan eğitim görevlisidir. Ayrıca tabloda meşihat adında bir görevli daha yer almaktadır. Meşihat, şeyhlik ve din işlerinin yürütüldüğü makamdır. Bu durumda şeyh efendiden daha üst merteye olan bir eğitim görevlisidir demek doğru olacaktır. Sadece 7 numaralı "Valide Atik Mahallesinde el-Hac Mustafa'nın Minber-i Munif Vakfında" meşihat görevlisine 1.800 akçe ücret ödenmiştir. Diğer vakıflarda bu makamda birine ücret ödendiğine rastlanmamıştır. Ayrıca tabloda meşihat+hitabet bölümünde bir kişiye ücret ödenmiştir. 63 numaralı "Kutbu'l-Arifin Tacu'l- Vasilin Şeyh Fena-i Ali Efendi Cami Şerif ve Mektep Vakfında" meşihat ve hitabet görevini birlikte yapan görevliye 6.840 akçe ücret ödenmiştir. İki vazifeyi birlikte yapmasından dolayı diğer ücretlere nazaran yüksek sayılabilecek bir ücret almıştır.

İki vakfin ders-i âmm sınıfından iki hocaya 5.090 akçe ücret ödediği tespit edilmiştir. Ders-i âmm, mektep hocasına göre daha yüksek rütbeli hocalara verilen bir isimdir. Her bir ders-i âmma ortalama 2.545 akçe ücret düşmektedir. Toplam eğitim harcamalarındaki ders-i âmm oranı ise %5,8'dir.

Bir başka hocalık makamı olan müderrislik, bugünkü anlamda profesörlük makamı diye isimlendirilen en üst rütbeli hocalık makamıdır. 73 numaralı "Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfında" bir kişiye 10.800 akçe müderrislik ücreti ödenmiştir. En yüksek eğitim ücreti müderrislik makamındaki hocaya ödenmiştir. Tek başına bir müderris, toplam eğitim harcamalarının %12,3'ünü oluşturmaktadır. Son eğitim görevlisi de iki kişiden oluşan vazife-i dersiyedir.

Vazife-i dersiye ücreti olarak 6.120 akçe ücret ödenmiştir. Vazife-i dersiye, toplam eğitim harcamalarında %6,9'luk bir orana sahiptir.

3.2.3. Cami Görevlileri

Para vakıflarının kuruluş gayesine göre hizmet kollarına ayrıldığını daha önce belirtmiştik. Eğitim görevlilerinin anlatıldığı başlıkta yer alan vakıfların birçoğu mektep vakfi iken, cami görevlilerin yer aldığı vakıfların büyük bir kısmı da cami, mescit ve minber vakıflarıdır. Cami görevlilerini şu şekilde sıralamak mümkündür: imam, müezzin, hatip, kayyum ve vazife-i müsebbih. Bazı görevler, vakfın büyüklüğünden dolayı ikinci görevlinin teminini zorunlu kılmıştır. Tabloyu açıklarken birden fazla görevlisi olan meslekleri ele alacağız. Aşağıdaki tabloda, vakıfların bir yılda vazifelendirdiği cami görevlileri ve onların aldıkları ücretler yer almaktadır.

Tablo 50
Cami Görevlileri ve Aldıkları Ücretler (1212/1798)

Görevli	Vakıf Sayısı	Toplam Miktar (Akçe)	Ortalama	Oran
İmam	26	76.034	2.924	45,8%
İmam-2	4	4.020	1.005	2,4%
Müezzin	26	46.242	1.778	27,9%
Müezzin-2	5	4.597	919	2,8%
Ramazan Müezzini	4	2.557	639	1,5%
Hatip/Vaiz	9	17.049	1.894	10,3%
Kayyum	14	10.682	763	6,4%
Kayyum+Sirac	1	360	360	0,2%
Vazife-i Müsebbih	1	4.320	4.320	2,6%
Toplam	-	165.861	-	100%

Tekrar eden meslek gruplarını da dikkate aldığımızda 9 sınıf cami görevlisi ortaya çıkmaktadır. 9 sınıf cami görevlisinin bir yılda aldıkları toplam ücret 165.861 akçedir. Vezâif bölümünde, idari kadrodan sonra en fazla ücret alan sınıf cami görevlileridir. Tekrar eden meslekler sayılmazsa 5 farklı cami görevlisi vardır. İmam ve müezzin gibi mesleklerin en çok ihtiyaç duyulan cami görevlisi olduğu tablodan da anlaşılmaktadır. Daha çok, büyük vakıflarda birden fazla imam ve müezzin görevlendirilmektedir. Hatta sadece ramazan ayına mahsus müezzinler de tahsis edilmektedir.

Tabloya baktığımız zaman, imam ve müezzin görevlilerinin 26'şar adetle aynı sayıda olduğu anlaşılmaktadır. İmam ve müezzin aynı sayıda olmasına rağmen aldıkları ücretler farklılık arz etmektedir. 26 imam toplam 76.034 akçe ücret almakta ve her bir imama ortalama 2.924 akçe ücret düşmektedir. Cami görevlileri içinde imamların aldıkları ücretler %45,8 gibi oldukça yüksek bir yer tutmaktadır. Aynı görevli sayısına sahip olan müezzinler toplam 46.242 akçe ücret almakta ve her bir müezzine ortalama 1.778 akçe ücret düşmektedir. Müezzinler, bütün cami görevlileri içinde %27,9'luk bir paya sahiptirler.

Bir tane imam ve müezzinin yetmediği vakıflar, ikinci bir imam ve müezzin görevlendirmektedir. İkinci bir imam görevlendiren vakıf sayısı 4'tür.²⁶³ 4 vakıf ikinci imamlara toplam 4.020 akçe her bir imama ise 1.005 akçe ücret ödemişlerdir. Cami görevlileri içinde %2,4'lük bir paya sahiptirler. İkinci imamların aldıkları ücretin ortalaması 1.005 akçe olması dikkat çekicidir. Zira birinci imam görevlilerin ortalama aldıkları ücret 2.924 akçe çıkmıştı. İkinci imamların daha az maaş almalarının sebebi, her zaman çalışmamaları, ihtiyaç halinde göreve gelmeleri veya başka bir işten daha maaş almaları olabilir.

İkinci müezzin çalıştıran vakıf sayısı ise 5'tir. 5 vakıf, müezzinlere toplam 4.597 akçe, her bir müezzine ortalama 919 akçe ücret ödemiştir. Birinci müezzinlerin ortalama maaşı 1.778 akçe, ikinci müezzinlerin ortalama maaşı ise 919 akçe çıkmıştır. İkinci görevli imamların maaşlarının az olma nedenleri, yukarıda değerlendirilmiş ve ikinci müezzinler için de aynı sebeplerin geçerli olduğu düşünülmüştür. İkinci müezzinlerin yanında bir de ramazan ayı müezzinleri vardır. Ramazan ayının Müslümanlar için en mübarek ay olması, camilerin daha fazla kullanılması, ibadetlerin daha sık yapılması gibi sebeplerden dolayı sadece ramazan ayına mahsus müezzinler tahsis edilmişti. 4 vakıf, ramazan ayında müezzinlik yapan çalışanlarına toplam 2.557 akçe ücret vermiştir. Her bir ramazan müezzinine toplam 639 akçe ücret ödenmiştir. Ramazan müezzinlerine verilen ücret de ikinci müezzinlere verilen ücretten daha azdır. Bunun sebebi de ramazan müezzinlerinin yılda sadece bir ay çalışmalarıdır.

---

²⁶³ İkinci imam görevlendiren vakıflar şunlardır: 4, 7, 9 ve 21 numaralı vakıflar.

Çoğunlukla minber vakıflarında görev yapan 9 hatip ve vaiz görevlisi bulunmaktadır. Hatip ve vaizlik görevi birbirine yakın anlamlar taşıdığı için tabloda tek bir sınıfta göstermeyi uygun gördük. 9 vakıf, hatip ve vaizlere toplam 17.049 akçe, her bir hatip ve vaize ise ortalama 1.894 akçe ücret ödemiştir. Hatip ve vaizler, cami görevlileri içinde %10,3'lük bir paya sahiptirler.

Cami ve mescitlerin temizlik ve bakım işlerini üstlenen görevlilere kayyum denilmektedir. Tabloya baktığımızda, 14 vakıf, kayyumlara toplam 10.682 akçe, her bir kayyuma ortalama 763 akçe ücret ödemiştir. Kayyumlar, cami görevlileri içinde %6,4'lük bir paya sahiptirler. Kayyum ile birlikte sirac vazifesi üstlenen bir görevlinin olduğu ve 360 akçe ücret aldığı tablodan anlaşılmaktadır. Aydınlatma masrafları anlatılırken sirac görevlisinden bahsetmiştik. Fakat kayyum ve sirac birlikte zikredildiği için bu meslek grubunu cami görevlilerinin içinde anlatmayı uygun gördük. Caminin hem temizliğini hem de aydınlatmasını sağlayan görevliye kayyum ve sirac denilmektedir. Tabloda yer alan son görevli, tesbihat ve zikir işlerini yürüten anlamına gelen vazife-i müsebbihtir. Sadece bir vakıf, 4.320 akçe vazife-i müsebbih ücreti ödemiştir. Fakat vazife-i müsebbih işini 12 görevli üstlenmiştir. Tabloda vakıf sayısı gösterildiği için 1 yazılmıştır. Yani her bir müsebbihe ortalama 360 akçe ücret ödenmiştir.

3.2.4. Kıraat Görevlileri

Kıraat görevlileri, vâkıfın şartı üzerine cüz, ihlas, yasin ve mülk suresi okuyan, mevlüt okuyup salavat çeken ve dua eden görevlilerdir. Okunan ayetler ve yapılan dualarla bütün Müslümanların ve özellikle vâkıfın kendisinin ve geçmişinin ruhu şâd edilir. Hemen hemen her vakıfta en az bir kıraat görevlisinin bulunması dikkat çekicidir. Vakfın kurucuları, hem sosyal hizmetleri ifa etmek hem de kendilerine hayır dua edilmesini sağlamak amacıyla kıraat görevlilerine ücret ödemektedir. Aşağıda yer alan tabloda, bir yılda vakıflarda vazifeli kıraat görevlileri ve onların aldıkları ücretler yer almaktadır.

Tablo 51
Kıraat Görevlileri ve Aldıkları Ücretler (1212/1798)

Görevli	Vakıf Sayısı	Görevli Sayısı	Toplam Miktar (Akçe)	Ortalama	Oran
Cüzhanlar	14	42	28.641	2.045	32,8%
Ecza-i Şerifhan	5	5	29.596	5.919	33,9%
İhlaşan	7	8	4.320	617	4,9%
Yasinhan	4	8	3.856	964	4,4%
Nebehan	1	1	720	720	0,8%
Salavathan	2	2	1.440	720	1,6%
Amenarrasulühan	4	4	2.010	502	2,3%
Aşırhan	1	1	360	360	0,4%
Mülkhan	1	1	720	720	0,8%
Cüzhan+Mülkhan	1	1	256	256	0,3%
Muhammedihan	1	1	360	360	0,4%
Hatim Ücreti	4	4	3.180	795	3,6%
Devirhan	5	5	1.652	330	1,9%
Duahan	3	3	3.420	114	3,9%
Mevlüthan	1	1	6.120	6.120	7,0%
Noktacı	1	1	720	720	0,8%
Toplam	-	88	87.371	-	100%

Kıraat görevlileri tablosuna baktığımızda 16 çeşit kıraat görevlisinin olduğunu görmekteyiz. Oldukça fazla görev çeşitliliği bulunan kıraat görevlilerinin toplam sayısı 88'dir. Bunun sebebi ise bir kıraat görevini birden fazla kişinin yapmasıdır. 88 kıraat görevlisi bir yılda toplam 87.371 akçe ücret almıştır. Her bir kâri için 992 akçe ortalama ücret düşmektedir.

Tabloda en fazla vakıf sayısı ve en fazla görevli sayısı cüzhan sınıfına aittir. 14 vakıf, 42 cüzhana toplam 28.641 akçe ücret ödemiştir. Her bir cüzhana ortalama 2.045 akçe ücret düşmektedir. Cüzhanların, kıraat görevlileri içindeki payı %32,8'dir. Cüzhanların vazifesi, vâkıfın şartı üzerine Kuran-ı Kerimden cüzler okumaktır. Kuran'ın her yirmi sayfasına bir cüz denildiği için bu okumayı gerçekleştiren görevlilere de cüzhan denilmiştir. Tabloya baktığımızda ecza-i şerifhanlar en fazla ücret alan kıraat görevlisi olduğu anlaşılmaktadır. 5 vakıf, 5 ecza-i şerifhana 29.596 akçe, her birine ortalama 5.919 akçe ücret ödemiştir. Kelime anlamı olarak cüzhan ve ecza-i şerifhan aynı anlamı taşımaktadır. Fakat muhasebe kayıtlarında her iki kıraat görevlisi ayrı ayrı gösterildiği için biz de tabloda ayrı ayrı göstermeyi uygun gördük. Ecza kelimesinin cüz kelimesinin

çoğulu olduğu göz önüne alınırsa, ecza-i şerifhanların birden fazla cüz okuyucuları olduğu düşünülebilir. Ancak kayıtlarda kaç tane cüz okuyanın olduğu belirtilmemiştir. Zaten aldıkları ortalama ücretin 5.919 akçe olması da birden fazla kişi olduğunun en büyük göstergesidir.

Bir başka kıraat görevlisi, ihlas suresi okumakla görevli ihlashanlardır. Vakfın kurucusunun talebi üzerine belli sayıda ihlas suresi okumakla görevli kişilere denir. 7 vakıf, 8 ihlashana 4.320 akçe ücret ödemiştir. Her bir ihlashana ortalama 617 akçe ücret düşmektedir. İhlas suresi okuyan kâriiler, toplam kıraat görevlileri içinde %4,9'luk bir paya sahiptirler.

Kuran'ın kalbi olarak ifade edilen yasin suresini okuyan kıraat görevlilerine yasinhan denilmektedir. 4 vakıf, 8 yasinhana toplam 3.856 akçe ücret ödemiştir. Her bir yasinhana 964 akçe ücret düşmektedir. Yasin suresi okumakla görevli kâriiler, kıraat görevlileri içinde %4,4'lük bir paya sahiptirler. Nebe suresi diğer ismi ile amme suresini okumakla görevli kişilere nebehan denilmektedir. Sadece 1 vakıf, 1 nebehana 720 akçe ücret ödemiştir. Nebehan, diğer kıraat görevlileri içinde %0,8 gibi oldukça düşük bir paya sahiptir.

Diğer kıraat görevlileri ve aldıkları ücretleri şöyle sıralamak mümkündür: 2 salavathana 1.440 akçe, 4 amenarrasulühana 2.010 akçe, 1 aşırhana 360 akçe, 1 mülkhana 720 akçe, 1 muhammedihana 360 akçe, 3 duahana 3.420 akçe ve 1 mevlüthana 6.120 akçe ücret ödenmiştir.

Hatim ücreti adında 4 vakıf, 4 görevliye 3.180 akçe ücret ödemiştir. Bunun yanında devirhan diye isimlendirilen bir kıraat görevlisi daha vardır. Devirhanlar, her Cuma namazından önce bir cüz okumakla görevli, her ay sonunda Kuran'ı hatmedip tekrar başlayan kişiye denir. 5 vakıf, 5 devirhana toplam 1.652 akçe ücret ödemiştir. İncelediğimiz yıllarda kıraat görevlisi olarak bir tane tespit edebildiğimiz noktacı, dua ve Kuran okuyucularının gözetim ve denetiminden sorumlu, ne kadar okuduklarını kontrol eden kişidir. Bir vakıf, bir noktacıya 720 akçe ücret ödemiştir.

3.2.5. Diğer Görevliler

Vazife görevlilerinin anlatıldığı, yukarıdaki 4 başlıktan birine yerleştiremediğimiz az miktardaki görevlileri de diğer görevliler başlığı altında göstermeyi uygun gördük.

Aşağıdaki tabloda, vakıflarda bir vazife üstlenip de herhangi başlıkta gösteremediğimiz 5 farklı görevliye yer verilmiştir. 17 kişi toplamda 11.582 akçe ücret almıştır.

Tablo 52
Diğer Görevliler ve Aldıkları Ücretler (1212-1798)

Görevli	Vakıf Sayısı	Toplam Miktar (Akçe)	Ortalama	Oran
Abkeş	12	7.622	635	65,8%
Türbedar	2	720	360	6,2%
Abkeş+Türbedar	1	1.080	1080	9,3%
Evlad-ı Vakıf	1	360	360	3,1%
Vakfın Soyundan Gelen Mütavelli	1	1.800	1.800	15,5%
Toplam	-	11.582	-	100%

Diğer görevliler içinde en fazla yer alan görevli abkeştir. Vakıfların su ihtiyacını karşılamak için kuyudan su çekmekle görevli kişiye abkeş denilmektedir. Su çekmekle görevli kişiyi diğer dört başlıkta gösteremediğimiz için diğer görevlilerde göstermek durumunda kaldık. 12 vakıf, 12 abkeşe toplam 7.622 akçe ücret ödemiştir. Her bir abkeşe 635 akçe ücret düşmektedir. Diğer görevliler tablosunun %65,8'lik kısmını abkeş doldurmaktadır.

Vakıf türbelerini korumak, bunların bakımını üstlenmekle görevli kişiye türbedar denir. 2 vakıf, 2 türbedara toplam 720 akçe ücret ödemiştir. Abkeş ve türbedar görevini birlikte üstlenen bir kişi de toplam 1.080 akçe ücret almıştır. Evlad-ı vakıf adında bir giderin de muhasebe kayıtlarında yer aldığı görülmüştür. Mahiyetini tam kavrayamadığımız bu gider için 360 akçe harcanmıştır. Diğer görevlilerin son sınıfı, vakıf soyundan gelen mütevelliye harcanan 1.800 akçelik ücrettir.

3.3. Mesârif ve Vezâif Giderleri Genel Değerlendirme

Muhasebe kayıtlarında, vakıfların giderlerinin tamamının gösterildiği bölüme “mesârif ve vezâif bölümü” denilmektedir. Bazen mesârif ve vezâif birlikte gösterilirken bazen de ayrı ayrı gösterilmiştir. 3. bölümün ilk iki başlığında mesârif ve vezâif ücretlerinin nelerden oluştuğuna genişçe yer verdik. Bu başlıkta mesârif ve vezâif mukayesesi yapacağız.

Masrafların anlatıldığı “mesârif bölümünü” 9 başlıkta ele aldık. 9 sınıf içinde en fazla gider, battaliye ve zaiyat kısmında meydana gelmiştir. Battaliye ve zaiyatın bu kadar yüksek çıkmasının sebebini masrafların anlatıldığı bölümde genişçe izah etmiştik. Kısaca söylemek gerekirse, 73 numaralı “Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfı”nda, vâkıfa 300.268 akçe borç yapıldığı tespit edilmiştir. Bu yüksek borçtan dolayı vakfın giderleri, 1212/1798 yılında bir hayli yüksek çıkmaktadır. Battaliye ve zaiyat başlığı, bütün giderler içinde %27,6’lık bir oranla en fazla yer tutan masraf olmuştur.

Mesârif bölümünde ikinci en fazla gider, “tamirat, bakım ve onarım” bölümünde meydana gelmiştir. Bu bölümün toplam giderleri 229.681 akçe çıkmış, tüm giderlere oranı ise %13,5’e tekabül etmiştir. Vakıfların, hizmetlerini ifa etmek adına eskiyen, yıpranan ve yıkılan binalarının tamiratına oldukça fazla önem verdiklerini, gider rakamlarından çıkarmak mümkündür. Aydınlatma giderleri de vakıflar için oldukça önem arz eden bir durumdur. Bu yüzden üçüncü en fazla gider, camilerin, mescitlerin vs. mekânların aydınlatılmasına harcanmıştır. Aydınlatma giderlerine toplam 143.543 akçe harcanmıştır. Bu rakam bütün giderlere oranla %8,5’e denk gelmektedir.

Vakıflar, devletin zor zamanlarda halktan aldığı avarız vergilerini karşılamak için 94.014 akçe harcamıştır. Avarız giderlerinin diğer toplam giderlere oranı %5,5’e tekabül etmektedir. Vakıfların, temizlik ve taşıma giderlerine harcadığı miktar 38.221 akçedir. Toplam giderlere oranı %2,3’e tekabül eden temizlik, oldukça önem arz eden bir husus olmuştur.

Masraflar içinde oldukça fazla yer kaplayan bir diğer başlık “muhasabe giderleri ve harçlar” olmuştur. Muhasabe giderleri ve harçlar için 67.920 akçe harcanmıştır. Bu rakam, toplam giderler içinde %3,9’a denk gelmektedir. Yiyecek giderlerinin anlatıldığı “taamiye masraflarına” 9.180 akçe harcanmıştır. Taamiye masraflarının, toplam giderler içindeki oranı %0,5’dir.

Vakıflar, bir araziyi kullanmak üzere ödedikleri “mukataa giderlerine” 6.787 akçe harcamıştır. Mukataa giderleri, toplam giderler içinde %0,4 gibi oldukça düşük bir orana sahiptir. Son olarak, herhangi bir başlık altında gösteremediğimiz bazı gider kalemlerini “diğer masraflar” bölümünde gösterdik. 9 farklı başlığın yer aldığı diğer masraflara

toplam 62.000 akçe harcama yapılmıştır. Diğer masraflar, bütün giderler içinde %3,7'lik bir paya sahiptir.

Vezâif diye isimlendirilen ve vakıflardaki vazifeli, görevli kişilerin aldıkları ücretleri gösteren bölümün tamamında 578.000 akçe harcama yapılmıştır. Vakıflarda görev yapan kişilerin aldıkları maaşlar, bütün giderler içinde %34,1'lik bir paya sahiptir. Vezâif bölümü, idari kadro, eğitim görevlileri, cami görevlileri, kıraat görevlileri ve diğer görevliler olmak üzere beş başlıktan oluşmaktadır.

Vazife giderlerinin en büyük kısmı, vakıfları yöneten idari kadroya aittir. İdari kadroda bulunanlar bir yılda 224.776 akçe ücret almışlardır. Bütün giderlerin yer aldığı tabloda, idari kadroda bulunanların aldıkları ücret %13,2'lik bir paya sahiptir. Vezâif bölümünde, ikinci en fazla gider cami görevlileri için harcanmıştır. Cami görevlilerine bir yılda 165.861 akçe maaş verilmiştir. Cami görevlilerine yapılan harcama, toplam giderler içinde %10'luk bir orana sahiptir.

Vakıflarda vazifeli, eğitim görevlileri için 88.410 akçe harcanmıştır. Eğitim görevlilerinin aldıkları ücretlerin, mesârif ve vezâif giderleri içindeki oranı %5,2'dir. Vâkıfın şartı üzerine, Kuran okumak ve dua etmek üzere görevlendirilen kıraat görevlilerine 87.371 akçe ücret verilmiştir. Kârilerin aldıkları bu maaş, toplam giderler içinde %5,1'lik bir paya sahiptir. Yukarıda saydığımız 4 başlıktan birinin içine yerleştiremediğimiz görevlileri “diğer görevliler” başlığı altında gösterdik. 4 farklı görevlinin yer aldığı diğer görevliler kısmına 11.582 akçe harcama yapılmıştır. Diğer görevliler, toplam giderler içinde %0,7 gibi oldukça düşük bir orana sahiptir.

SONUÇ

Üsküdar para vakıflarının, 1212/1798-1216/1802 yılları arasındaki muhasebe kayıtları incelenmiştir, beş yıl boyunca Üsküdar'da faaliyet gösteren 86 adet para vakfı tespit edilmiştir.

Faizsiz bir finans sistemi kuran Osmanlı uleması, para vakıflarının borç verirken elde edeceği fazlalığın satım akdinden oluşmasını sağlamıştır. Bunun için nakit işletme yöntemleri olan muâmele-i şeriye, bey' bi'l-istiğlâl ve ferağ bi'l-istiğlâl akitleri kullanılmıştır. İslam'ın faize olan menfi bakışı dolayısıyla nakit işletme yöntemleri için faizsiz akitler geliştirilmiştir.

Toplumun finansmana olan ihtiyacını göz önünde bulunduran Osmanlı uleması, belli şartlar altında vakıfların borç vermesini sağlamıştır. Bu şartların en başında, vakıfların alacakları ribh oranının %15'i geçmemesi vardır. İncelediğimiz yıllarda, para vakıflarının hiç biri %15 ribh oranını aşmamıştır. Hatta bazı para vakıflarının %15 ribh alma imkânı varken, %10, %12 veya %12,5 oranında ribh belirledikleri görülmüştür. Bir başka şart ise borç veren para vakıflarının faize düşmemek için mutlaka yukarıda bahsi geçen üç şekilden biri ile finansman sağlamaları şart koşulmuştur. Vakıfların finansman ihtiyacını gidermesi ile paraya ihtiyacı olan halkın, tefecilerin eline düşmesi de engellenmiş olmaktadır. Her şeyi kayıt altında olan para vakıflarından borç alan halkın, mağdur olması imkânsızdır. Fakat tefecilerin ve ribahorların eline düşenlerin hakkını savunacak bir merci bulunmamaktadır. Para vakıflarının en önemli faaliyeti, halkın finansman ihtiyacını meşru yollardan karşılamaktır.

Nakit sermayesini işleten 72 vakıf tespit edilmiştir. Bunlardan 26 tanesinin asl-i malı artmış, 7 tanesinin azalmış ve 40 tanesinin sabit kalmıştır. Ayrıca para vakıflarının kaç akçe borç verdiğinin tespiti yapılmış ve tablolandırılmıştır. Tablo 0-25 akçe, 26-50 akçe, 51-75 akçe, 76-100 akçe ve 101 ve üzeri olmak üzere sınıflara ayrılmıştır. Oluşturulan bu beş sınıf içinde en fazla kullanılan aralık 26-50 akçe arası olurken en az kullanılan 51-75 akçe arası olmuştur. Bunun yanında meşru ribh oranları olan %10, %12, %12,5 ve %15 oranın ne sıklıkla kullanıldığına yine birinci bölümde yer verilmiştir. En fazla kullanılan ribh oranı 51 adetle %15 olurken, en az kullanılan ribh oranının 1 adetle %12 olduğu tespit edilmiştir.

Vakıflardan borç alanların mütedeyyin, halk nezdinde muteber ve borcuna sadık biri olması vakfiyelerde şart koşulmuştur. Para vakıfları da borç verdikleri kişilerde bu özellikleri aramanın yanında, vakıfların zarara uğramaması için bazı teminatlar istemek durumunda da kalmıştır. Vakıfların, borçlulardan istedikleri teminatlar, rehin, kefil, temessük ve istiğlâldir. Bazen bir tane teminat isteyen vakıflar, yerine göre birden fazla teminat da istemişlerdir. Para vakıfları borç verirken, borçluların cinsiyetine, dinine ve mesleğine önem vermemişlerdir. Sadece borcunu ödeyecek şahsiyette ve durumda olmasını dikkate almıştır.

Para vakıflarının gelirleri, borçlulardan elde ettikleri ribhler ve kira gelirlerinden oluşmaktadır. İkinci bölümde ise vakıf mülklerin kiraya verilme usullerini ele aldık. Vakıflar mülklerini, icare-i vahide, icâreteyn ve mukataa usulleri ile kiraya vermişlerdir. Para vakıfları, bu kiralama usulleri içinde en fazla icâreteyn yöntemini kullanmışlardır. Bir yılda icâre-i vahide ile 26 mülk kiraya verilmiş ve her bir mülkten ortalama 6.873 akçe gelir elde edilmiştir. Yine bir yılda icâreteyn ile 325 mülk kiraya verilmiş ve her bir mülkten ortalama 782 akçe kira geliri elde edilmiştir. Vakıfların gayr-i menkulleri kiraya verdikleri usuller içinde en fazla kullanılan icâreteyn, en fazla getirisi olan icâre-i vahide olduğu tespit edilmiştir. Vakıflar, mülklerini kiraladıkları kişilerin cinsiyetini ve mesleğini dikkate almamıştır. Fakat dini kimlikleri dikkate aldıklarını söylemek mümkündür. Zira bir yılda vakıf mülklerde kiracı olan 342 kişiden sadece üçünün gayr-ı müslim olması, vakıfların, kiracıların dini kimliğini dikkate aldığını göstermektedir.

Para vakıfları, toplumun finansman ihtiyacını karşılamanın yanı sıra birçok sosyal hizmetleri de ifa etmektedirler. Araştırmanın üçüncü bölümünde, para vakıflarının üstlendikleri bayındırlık işleri, alt yapı hizmetleri, mescit ve cami tamiri, aydınlatması, temizliği gibi işler ele alınmıştır. Vakıfların yaptıkları masrafları incelediğimizde, köprü tamirinden, kaldırımları onarmaya kadar birçok tamirat işleri olduğunu görmek mümkündür. Bunun yanında para vakıflarının, camilerin ve mescitlerin aydınlatma masraflarını en ayrıntısına kadar düşünüp karşıladıkları, mescit temizliğinden, lağım temizliğine kadar birçok alanda temizlik işlerini yürüttükleri, gariban ve miskinlere yemek pişirme, aşure ve lokma ikram etme gibi sosyal hizmetleri yerine getirdikleri tespit edilmiştir. Para vakıfları elde ettikleri gelirlerle hem halka hizmet etmekte hem de kendi ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar.

Para vakıflarının sosyal hizmetleri karşılaması, Osmanlı Devletinin birçok yükünü de hafifletmiştir. Bugünkü anlamda belediyelerin üstlendiği alt yapı, temizlik, bakım ve onarım gibi işlerin tamamını, o bölgenin vakıfları ifa etmektedir. Osmanlı Devletinin bir vakıf medeniyeti olarak görülmesinin, ne kadar isabetli bir tabir olduğu, sadece para vakıflarına bakılarak dahi tespit edilebilmektedir. Para vakıflarının yaptığı meşru yollardan finansman sağlama vazifesini, bugün katılım bankaları yapmaya çalışmaktadır. Katılım bankaları, kendilerince faizsiz bir sistem geliştirerek, halkın finansman ihtiyacını karşılamaktadır. Fakat katılım bankaları ile para vakıfları arasındaki en önemli fark, bankaların ticari bir müessese olması, para vakıflarının ise sosyal hizmetleri karşılamasıdır. Bankalar elde ettikleri kârlar ile yeni bir şube açarak daha fazla kâr etme peşinde koşmaktadırlar. Para vakıfları ise elde ettikleri kârlar ile halkın ihtiyaçlarını karşılayacak hizmetleri görmektedirler. Katılım bankalarının bir sahibi ya da birkaç ortağı vardır. Ve elde edilen kârlar tamamen patronların kasasında ve tasarrufundadır. Para vakıfları, vakıf olmalarından dolayı bir kurucusu olsa da halka mâl olmuştur ve sahibi Allah olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden para vakıflarının amacı biriken serveti hizmete dönüştürerek halka arz etmektir.

KAYNAKÇA

İstanbul Müftülüğü Şer'iyeye Sicilleri:

Üsküdar Mahkemesi 488 numaralı defter.

Üsküdar Mahkemesi 541 numaralı defter.

Üsküdar Mahkemesi 573 numaralı defter.

Kitaplar:

Akgündüz, Ahmet, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, İstanbul: OSAV, 2013.

Akifzâde, Abdurrahim b. İsmail b. Mustafa Akif el-Amasî (v. 1223/1808), **Mecelletü'l-Mehâkim**, yazma, yy., ts. (Süleymaniye, Kasidecizâde 274).

Bilmen, Ömer Nasuhi, **İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü**, Hzrlryn: Abdullah Kahraman, İstanbul: Nizamiye Akademi Yayınları, 2016.

Çağbayır, Yaşar, **Ötüken Türkçe Sözlük**, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Çiftçi, Cafer, **Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri**, Bursa: Gaye Kitabevi, 2004.

Çizakça, Murat, **Risk Sermayesi Özel Finans Kurumları ve Para Vakıfları**, İstanbul: İlmî Neşriyat, 1993.

Döndüren, Hamdi, **Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali**, İstanbul: Erkam Yayınları, 2012.

Ebussuud Efendi, **Fetava**, SK, İsmihan Sultan, nr. 223.; İsmihan Sultan nr. 226.

Erdoğan, Mehmet, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.

Gürsoy, Çiğdem, **Şeyhü'l-İslam Ömer Hüsameddin ve Kazasker Mehmed Vahid Efendilerin Para Vakıfları**, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı Yayınları, 2011.

Hasan Sıdkı, **Risale Bey' ve Şira**, Ebuzziya Matbaası, İstanbul, 1308 (Süleymaniye).

İbn Kemal, **Mühimmat'ül-Fetava**, SK, Kılıç Ali Paşa, nr. 464.

Karaman, Hayrettin, **Ana Hatlarıyla İslam Hukuku**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Kaya, Süleyman, **“Osmanlı Hukukunda İcâreteyn”**, İstanbul: Klasik Yayınları, 2014.

Kur'an-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet 279.

Kurt, İsmail, **Para Vakıfları Nazariyat ve Tatbikat**, İstanbul: Ensar Neşriyat, 1996.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, İstanbul: Matbaa-i Osmaniye, 1300 (Süleymaniye, İbrahim Efendi, 340).

Ömer Hilmi Efendi, **Ahkamü'l-Evkâf**, İstanbul: Matbaa-i Âmire, h.1307.

Öztürk, Nazif, **Menşei ve tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar**, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.

Öztürk, Nazif, **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Yazır, Muhammet Hamdi, **Alfabetik İslam Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kâmusu II**, İstanbul: Eser Neşriyat, 1996.

Yediyıldız, Bahaeddin, **18. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

Sürelı Yayınlar:

Açık, Turan, "Beşe Unvanı Hakkında", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı.62, 2015, ss.37-64.

Erdem, Ekrem "Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz", **Bankacılar Dergisi**, Sayı.56, 2006, ss. 10-27.

Gözübenli, Beşir, " Bey' bi'l- Vefa (Vefâen Satış) ve Bey' bi'l-İstiğlal", **Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı.4, 1990, ss.109-119.

Kaya, Süleyman, "XVIII. Yüzyıl Sonlarında Üsküdar Vakıflarının Gelir Kaynakları", **Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi**, Cilt.15, Sayı.29, (2010/2), ss.95-132.

Koç, Yunus "Klasik Dönem Osmanlı Kanunnamelerinde Halk Algısı ve Tasnifi", **Milli Folklor Dergisi**, Yıl.25, Sayı.98, 2013, ss.32-45.

Özcan, Tahsin, "İbn Kemal'in Para Vakıflarına Dair Risalesi", **İslam Araştırmaları Dergisi**, Sayı.4, 2000, ss.31-41.

Şimşek, Mehmet, "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", **Ankara İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.27, Sayı.1, 1986, ss.207-220.

Diğer Yayınlar:

Akgündüz, Ahmet, "İcâre-i Vahide", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Algar, Hamid, "Molla", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.30, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2005.

Apaydın, Yunus, "İne", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.22, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Avcı, Casim, "Şeyh", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.39, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Bardakoğlu, Ali, "Ferâğ", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.12, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

- Durmuş, Muhammed Emin “Muhasebe Kayıtları Işığında 18. Yüzyıl Son Çeyreğinde Üsküdar Para Vakıfları (1184-88/1770-74)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Sakarya Üniversitesi SBE, 2016.
- Fayda, Mustafa, “Zimmi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.44, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Genç, Mehmet, “Mukâtaa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Genç, Mehmet, “Nazır”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.32, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- İpşirli, Mehmet, “Çelebi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- İpşirli, Mehmet, “Cabi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.6, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Kaya, Süleyman, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazari Ve Tatbiki Olarak Karz İşlemleri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Marmara Üniversitesi SBE, 2007.
- Kaya, Süleyman, “Para Vakıflarının Nakit İşletme Yöntemleri”, **Vakıf Hukuk ve Toplum**, Hzrlyn. Güvendi, Merve Akkuş, İstanbul: İlem Yayıncılık, 2013, ss. 26-37.
- Köprülü, Orhan F., “Efendi”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- Kütükoğlu, Mübahat S., “Temessük”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.40, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Öztürk, Nazif, “Mukâtaalı Vakıf”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Öztürk, Nazif, “Mütevelli”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.32, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.
- Saraç, Fatih “Kuyumculuk Sektörü ve Kuyumcu İşletmelerde Stok Hesaplarının Denetimi” **Yüksek Lisans Tezi**, Trakya Üniversitesi SBE, 2009.
- Sümer, Faruk, “Ağa”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988.
- Yazıcı, Tahsin, “Derviş”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)**, C.9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

EKLER

EK 1: ÜSKÜDAR PARA VAKIFLARININ MUHASEBE KAYITLARI

- ✓ Aşağıda yer alan tablodaki veriler iki farklı muhasebe defterine aittir. Muhasebe kaydı tutulan 1212/1798 yılındaki vakıfların bir kısmı 541 numaralı defterde bir kısmı da 573 numaralı defterde yer almaktadır. 541 numaralı defterde yer alan vakıflar; 1 numaralı vakıftan başlamakta (69b-1) ve 34 numaralı vakıfta (85b-2) son bulmaktadır. 573 numaralı defterde yer alan vakıflar ise; 35 numaralı vakıftan başlamakta (1b-1) ve 86 numaralı vakıfta (73b-1) sona ermektedir.
- ✓ Tablodaki verilerin büyük bir kısmı 1212/1798 yılına aittir. Fakat araştırmanın ilk yılı olan 1212/1798 yılında kaydı tutulmayan vakıfların, takip eden en yakın yıldaki verileri esas alınmıştır. 1 numaralı vakıftan 65 numaralı vakfa kadar kesintisiz 1212/1798 yılının verileri kullanılmıştır. Ayrıca 73 numaralı vakıfta 1212/1798 yılının kayıtlarına göre 72, 74, 75, 76, 77, 78, 79 ve 80 numaralı vakıfların kayıtları 1213/1799 yılında tutulmuştur. 66, 67, 68, 69, 70, 71, 81 ve 82 numaralı vakıfların kayıtları 1214/1800 yılında tutulmuştur. 83, 84 ve 85 numaralı vakıfların kayıtları 1215/1801 yılında tutulmuştur. Son olarak 86 numaralı vakfın kaydı da 1216/1802 yılında tutulmuştur.
- ✓ Muhasebe defterinde yer alan her vakfın kaydı birer yıllık değildir. Bazı vakıfların muhasebesi birkaç yıl atlandıktan sonra toplu olarak tutulmuştur. Bu durumda olan vakıfların kayıtları kaç yıllıksa, gelir giderleri bu sayıya bölünmüş ve aritmetik ortalamasına göre tablo oluşturulmuştur.
- ✓ Tabloda, toplam nakit sermaye, işletilen nakit sermaye ve gayr-i merbuh bölümleri hariç diğer bölümlerde ki verilerin tamamı akçe hesabına göre 120 akçe hesabına göre tabloda gösterilmiştir. Araştırmanın yapıldığı yıllarda 1 kuruş 120 akçeye bedeldir.
- ✓ Muhasebe kayıtları geçmiş yılın verilerine göre düzenlenmektedir. Bu yüzden vakıfların nakit sermayeleri geçen yılın verisini göstermektedir. Ancak vakfın verdiği borçlar muhasebenin tutulduğu yıldaki verilerdir. Bundan dolayı bir önceki senede sermayesi artan bazı vakıfların, nakit sermayelerinden daha çok borç verdiği görülmektedir.

Vakıf No	Varak No	Vakfın Adı	Toplam Nakit Sermaye (Kuruş)	İşletilen Nakit Sermaye (Kuruş)	Gayri Merbuh (Kuruş)	Ribh Oranı %	Nakit Paradan Elde Edilen Bir Yıllık Gelir (Akçe)	Kiradan Elde Edilen Bir Yıllık Gelir (Akçe)	Yıllık Mahlûlü Muaccele Geliri (Akçe)	Önceki Seneden Kalan Fazlalık (Akçe)	Toplam Yıllık Gelir (Akçe)	Toplam Yıllık Gider (Akçe)	Gelir-Gider Dengesi
1	69b-1	Hüsrev Ağa Mescid-i Şerif Vakfı	1.000	1.000		10	12.000				12.000	11.100	900
2	70a-2	Valide Atik Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	920	920		10	11.040	1.080		3.240	15.360	7.397	7.963
3	74b-1	Atik Valide Sultan Cami Şerif Müezzinler Vakfı	455	455		15	8.190	3.040			11.230	7.370	3.860
4	75b-1	Murat Reis Mahallesinde Tabh-i Aşure Vakfı						2.340			2.340	2.340	0
5	75b-2	Hayrettin Çavuş Mescid-i Şerif Vakfı	3.539	3.539		12,5	10.419	10.306		8.640	48.837	36.720	12.117
6	76a-1	Hayrettin Çavuş Mescidi Bedeli Avarız Vakfı	309	309		15	5.562				5.562	5.358	204
7	76b-1	Valide Atik Mahallesinde el-Hac Mustafa'nın Minber-i Munif Vakfı						11.760		27.642	39.402	11.850	27.552
8	76b-2	Murat Reis Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	540	540		10	6.480	660		11.090	18.230	8.750	9.480
9	77a-1	Kariğa Nasuh Cami Şerif ve Nasuh Mescidinde Hacı Bekir'in Minber ve Minare Vakfı	1.253	955	298	15	17.190	4.680		11.840	33.710	22.250	11.460
10	77a-2	Zincirli Kuyu Vakfı	582	463	119.5	15	8.334	1.440		16.434	26.318	3.090	23.228

11	78a-1	Debbağlar Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	250	250		12,5	3.750				3.750	3.734	16
12	78b-1	Gerede Mahallesi Mescid-i Şerif Bedeli Avarız Vakfı	1.119	1.119		15	13.140	1.980		594	15.714	20.433	-4.719
13	78b-2	Davut Paşa Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	507	507		15	8.190			2.381	10.571	6.560	4.011
14	79a-1	Pazar Başı Mahallesi Bedeli Avarız Vakfı	92	92		10	1.104			3.304	4.408	1.140	3.268
15	79a-2	Serrac İbrahim Çelebi ve Serrac Hasan Ustanın Sakf ve Mevkufe Vakfı	555	555		15	9.990				9.990	8.430	1.560
16	79b-1	Poyraz Yusuf'un Ecza-i Şerif Tilaveti ve Cihatı Saire Vakfı						1.080			1.080	1.080	0
17	79b-2	Solak Sinan Mahallesi Altmış Odaları Nam Bey Timur Mescid-i Şerif Vakfı	450	400	50	15	6.870				6.870	6.870	0
18	79b-3	Solak Sinan Mahallesi Emetullah Hatunun Aşure Pilav Zerde ve Lokma Vakfı	989	979	10	15	17.622				17.622	14.706	2.916
19	80a-1	Emetullah Hatunun Ecza-i Şerif Vakfı	256	255	1,5	15	4.590				4.590	4.320	270
20	80b-1	Ramazan Ahmet Efendi Vakfı						14.050	2.400		18.850	18.850	0
21	80b-2	Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerif Vakfının Mülhekatından Olan Mehmet Efendi ve Hac Asur Vakfı	1.880	1.468	412	15	26.424	3.625			30.049	29.130	919
22	81a-1	Merhum Tavaşi Hasan Ağa Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	660	660		15	11.880	240		7.376	19.496	11.218	8.278
23	81b-1	Tavaşi Hasan Ağa Cami Şerifinde Mevlüd-i Şerif Aleyhisselatu Vesselam Kıraati Vakfı						13.140		1.440	14.580	16.020	-1.440

24	81b-2	Ören Karyesinde Mehmet Çavuş Cami Şerif Vakfı	868	868		15	15.644				15.644	16.932	-1.288
25	82a-1	Ören Karyesinde Yusuf Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı	2.087	2.087		15	12.522			48.428	60.950	12.270	48.680
26	82b-1	Solak Sinan Mahallesinde Vaki Kebir Lağımın Tathiri, Tevzii ve Tamiri Vakfı	159	159		15	2.862			18	2.880	1.560	1.320
27	82b-2	Arakiyeci Hac Cafer Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	275	275		12,5	4.125			14	4.139	3.834	305
28	82b-3	Arakiyeci Hac Cafer Mescidi Mülhekatından Şerbetçi Hac Mustafa Ecza-i Şerif Vakfı	297	297		12,5	4.455				4.455	4.455	0
29	83a-1	Şeyh Seyyid Mehmet Habib Efendi Vakfı	1.000	1.000		15	37.671	4.440	39.600		81.711	65.520	16.191
30	83b-1	Mehmet Paşa Mahallesi Avarız Vakfı	930	930		15	16.740				16.740	12.962	3.778
31	83b-2	Merhum Ahmet Çelebi Mescid-i Şerif Vakfı	1.596	1.468	128	10	17.625	4.560		14.927	37.112	21.825	15.287
32	84a-1	Ahmet Çelebi Mahallesinin Bedeli Avarız Vakfı	380	380		10	4.560			559	5.119	4.594	525
33	84a-2	Kâtip Hüseyin Efendinin Mekteb-i Latife Vakfı	981	730	251.5	15	13.140	240			13.380	15.690	-2.310
34	85b-2	Debbağlar Mahallesi Cami Şerif Vakfı	195	195		15	5.850				5.850	5.880	-30
35	1b-1	Evliya Hâce Mescidi Vakfı	896	896		15	13.851	540		11.076	25.467	20.490	4.977
36	1b-2	Evliya Hâce Mescidi Mülhekatından Saliha Hatun Ecza-i Şerif Tilaveti ve Şem-i Aşel İkadı Vakfı	318	318		15	5.724	2.040		11.634	19.398	6.660	12.738

37	2a-1	Evliya Hacı Bedeli Avarız Vakfı	50	50		12,5	750				750	750	0
38	2a-2	Evliya Hacı Mahallesi Fatıma Mektebi Latif Vakfı	150	150		15	2.700				2.700	2.370	330
39	2a-3	Torbalı Mescid-i Şerif ve Avarız Vakfı	660	634	26	15	11.412	600			12.012	16.196	-4.184
40	2b-1	Hacı Tahire Hatun Ecza-i Şerif Tilaveti Vaaz ve Cihat Vakfı						36.000			36.000	16.846	19.154
41	2b-2	Kara Kadı Alaaddin Mescidi Vakfı	3.603	1.971	1.632.5	12,5	25.623	7.059		8.434	41.116	34.140	6.976
42	3a-1	Karakadı Mescidinde Hacı Mustafa Vakfı	150	150		15	2.700				2.700	2.700	0
43	3a-2	Karakadı Mescidinde Hacı Osman'ın Minber Vakfı	150	150		15	2.700				2.700	2.710	-10
44	3b-1	Tenbel Hacı Mehmet Mahallesi Avarız Vakfı	2.280	870	1410	12,5	11.310	540		13.134	24.984	12.750	12.234
45	3b-2	Hüsrev Ağa Mescid-i Şerifinde Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Şakire Hatun Vakfı	255	150	105	10	1.950	360		3.900	6.210	4.590	1.620
46	4a-1	Hacı Hasan'ın Maltepe'de Köprü Vakfı	1210	685	525	10	8.220			2.250	10.470	7.170	3.300
47	4a-2	Hamza Fakih Mahallesinde Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Ashab-ı Hayırdan Merhume Saime Hatun Vakfı	220	220		15	3.960	2.880			6.840	6.840	0
48	4a-3	Hamza Fakih Mescidinde Ecza-i Şerif Tilaveti İçin Mumcu Başı Hacı Ramazan Ağa Vakfı						2.040			2.040	2.040	0
49	4b-1	Hamza Fakih Mahallesi Saime Hatun Avarız Vakfı	210	210		12	3.024				3.024	3.024	0

50	4b-2	Hamza Fakih Mescidi Şerifinde Ashab-ı Hayırdan Çandar Çavuş Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı	474	474		15	8.514	1.200		14.525	24.239	5.850	18.389
51	4b-3	İsmail Haskinin Mâ-i Cârî ve Kutbu'l-Arifin Şeyh Nasuhi Efendinin Ecza-i Şerif Vakfı						39.240			39.240	22.210	17.030
52	5a-1	Bulgurlu Karyesi Teberdar Mehmet Ağa Mâ-i Cârî (Çeşme) Vakfı	2657	2581	76	10	30.972	360		20.126	51.458	10.295	32.023
53	5b-1	Çenkar Karyesinde Vaki Mâ-i Cârî Mühimmâtı İçin Sahib'ul-Hayır Emir Ali Zevcesi Aişe Hatunun Vakfı	3.664	3.664		15	64.017	23.913		9.577	97.507	71.808	13.099
54	6a-1	Çenkar Karyesi Süleyman Ağa Mektebi Vakfı (Latife ve Cihat Saire)	1.015	1.015		15	17.010	5.040		31.918	53.968	12.250	41.718
55	6a-2	Kadı Karyesi Ali Paşanın Mâ-i Cârî Çeşmesi Vakfı	1.457	1.457		15	26.226			48	26.274	15.141	11.133
56	6b-1	Kalınzade Hac Ahmet Ağanın Hüsrev Ağa Mescidi Havlesinde Bina Eylediği Mektep Vakfı	1.837	1.837		?	7.830		12.000		19.830	25.110	-5.200
57	6b-2	Mehmet Paşa Mahallesinde Vaki Hac Mehmet Emin Efendinin Kaldırımları Tamir Vakfı	850	500	350	?	8.640	2.340		19.278	30.258	6.048	24.210
58	7a-1	Kutbu'l-Arifin Şeyh Seyyid Ali Efendinin Kaimmakam Olan Hac Mehmet Tahir Efendi Vakfı	2.026	2.026		15	37.680	34.054			71.734	77.416	-5.682
59	7b-1	Solak Sinan Mahallesi Yerce Hoca Mescidi Mülhekatından Aişe Hatunun Ecza-i Şerif Tilaveti Vakfı	77	77		15	1.386				1.386	1.386	0
60	7b-2	Solak Sinan Mahallesi Fatma Hatun Mescid-i Şerif Vakfı	460	460		15	4.680	720		720	6.120	9.840	-3.720
61	8a-1	Gülfem Hatun Mahallesi Belkis Hatun Bedeli Avarız Vakfı	852	852		15	10.800	1.500			12.300	22.110	-9.810
62	8a-2	Ramazan Ahmet Efendinin Minber Nukud Müsakkafatı Vakfı	126	126		15	2.268	3.060	8.400		13.728	13.728	0

63	8b-1	Kutbu'l-Arifin Tacu'l- Vasilin Şeyh Fenai Ali Efendi Cami Şerif ve Mektep Vakfi	1.000	1.000		15	18.000	10.740		1.158	29.898	30.780	-882
64	15b-1	Arslan Ağa Mâ-i Cârî Çeşmesi Bedeli Avarız Vakfi	9.563	9.046	517	12,5	135.690	11.700		42.618	190.008	94.585	95.423
65	16a-1	Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescid-i Şerif Vakfi	2.079	2.079		15	37.422	3.680		17.404	58.506	32.191	26.315
66	14a-1	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Cami Şerif Vakfi	1.396	1.396		15	25.228				25.228	25.228	0
67	14b-1	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Toplu Çeşme Mühimmatı Vakfi	227	227		15	4.104				4.104	1.200	2.904
68	14b-2	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Yukarı Çeşme Mühimmatı Vakfi	111	111		15	1.998				1.998	950	1.048
69	14b-3	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Çeşme Mühimmatı Vakfi	388	388		15	6.632				6.632	2.100	4.532
70	15a-1	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Mehmet Efendinin Bina Eylediği Taşlı Köprü Vakfi	302	302		15	5.409				5.409	1.800	3.609
71	15a-2	Kartal Nahiyesi Yakacık Karyesi Sürur Kapu Bi'r-u Mâ Mühimmatı Vakfi	625	625		15	11.220				11.220	3.600	7.620
72	17b-2	Kadıasker Mahallesi Bedeli Avarız Vakfi						5.400			5.400	8.033	-2.633
73	18a-1	Merhum Hacı Hesna Hatun Mahallesi Mescidi Şerif Mülhekatı Mektebi Latife Mühimmat ve Cihat Vakfi	2.000	2.000		15	36.000	29.820	2.700		68.520	336.587	-268.067
74	20a-1	Mihrimah Sultan Cami Şerifinde Merhum Davut Efendinin Dersiye Vakfi	339	339		15	6.102	360			6.462	6.462	0
75	20a-2	Hacı Hesna Hatun Mahallesi Merhum Arslan Ağanın Mâ-i Cârî Çeşme Vakfi	370	370		15	6.660	310			6.970	7.530	-560

76	21a-1	Merhum Murat Reis Mahallesi Mescid-i Şerif Vakfı	300	300		15	4.300	4.320		900	9.520	11.795	-2.275
77	21a-2	Hace Hesna Hatun Mahallesi Zahir Hac Mustafa'nın Bina Eylediği Dört Adet Mâ-i Cârî Çeşme Vakfı						83.820			83.820	145.441	-61.621
78	22b-1	Rukiye Hanım İbnet-i İshak Paşa						3.190			3.190	14.000	-10.810
79	27a-1	Kefeci Hace Bedeli Avarız Vakfı	837	837		15	14.976	600			15.576	15.576	0
80	28a-2	Debbağlar Mahallesi Mescid-i Şerif Vakfı	770	770		15	13.860				13.860	13.860	0
81	39a-1	Bulgurlu Mahallesi Mescid-i Şerif Bedeli Avarız Vakfı	538	519	19	15	9.351	360			9.711	8.474	1.237
82	41b-1	Hace Hesna Hatun Mahallesi Abdülbaki Efendi Merhumun Cami Şerif Vakfı						36.220		7.684	43.904	41.435	-2.469
83	48b-1	Seyyid İsmial'in Mektebi Latif Mülhakatının Rahime ve Hatice Hatun Vakfı	1.054	700	62	10	10.500	360			10.860	9.715	1.145
84	60a-1	Hayrettin Çavuş Mahallesinde Hac Bedli'nin Mekteb ve Kürsü Vakfı						11.640			11.640	11.640	0
85	60a-2	İsfendiyar Hoca Mescidi Şerif Vakfı						6.960			6.960	6.960	0
86	73b-1	Hac Murat Hoca Mescidi Şerif Vakfı	397	200	197.5	15	3.600	3.120			6.720	10.240	-3.700
Toplam			71.781	65.590,5	6.190,5		982.968	454747	65.100	398.221	1.899.108	1.696.888	202.220

ÖZGEÇMİŞ

15.04.1991 tarihinde Mersin'in Erdemli ilçesinde dünyaya gelen Arif AKKAYA, ilk ve ortaöğrenimini Mersin/Erdemli'de Sinan Suverir İlköğretim Okulu'nda tamamladı. 2009 yılında Kadıköy Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden, 2014 yılında ise Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2014 yılı Eylül ayında Mardin ili Kızıltepe ilçesi Süleyman Solhan Anadolu İmam Hatip Lisesine meslek dersleri öğretmeni olarak atandı. Evli ve bir çocuk babası olup hâlen aynı yerde meslek hayatına devam etmektedir.

